

N. 6629

IOANNIS L O.

DOVICI VIVIS VA-

LENTINI DE ANI-

ma & vita Libri

tres.

EIVSDEM ARGV-

menti

VITI AMERBACHII

de Anima Libri IIII.

*Ex ultima autorum eorun-
dem recognitione.*

LVGDVNI,
Apud Antonium Vincentium,
M. D. LV.

*Es del colegio de Mallorca de la Compania
de Jhu d. Mirana.*

1852

JOHN W. WILSON

DOCTOR OF DIVINITY

OF THE UNIVERSITY OF

YALE

1852

REVISED EDITION

1852

VITI AMERICA

de America

de America

de America

REVISED

1852

1852

Faint handwritten text at the bottom of the page.

IO. LODOVICI VIVIS IN

SVOS LIBROS DE ANIMA ET VITA,
ad Franciscum ducem Bejaris, comitem
Belalcazaris, &c. Præfatio.

Vlla est rei alicuius vel præstabilior cognitio
quàm de Anima, vel iucundior, vel admirabi-
lior, quæque tantum adferat ad res maximas
utilitatis. Nam quòd anima excellentissima
sit omnium, quæ sub cœlo sunt condita, atque
ad cœlos quoque; ipsis potior atque excellēti-
or: fit, ut quæcūque de illa possimus assequi,
permagni æstimentur. Accedit tanta in illa
varietas, is cōcentus ornatusque; ut nec terræ
ipsæ, nec cœli adeò sint depicti & descripti.
Est quoque ipsa tam admirabilium vitæ totius
operum inuentrix & artifex, ut spectari nec
sine ingenti voluptate possit, nec sine grandi
admiratione. Iam verò quod illic fons est atque
origo bonorum omnium nostrorum, & malorum,
nihil est conducibilius, quàm probè nosci: ut
purgato fonte, puri dimanent riuli omnium
actionum. Neque enim poterit animum gubernare,
& semetipsum ad rectè agendum habere in sua
potestate, qui se non explorarit. Artifex videlicet
est noscendus ante omnia, ut sciamus quæ
simus ab illo expectaturi opera, quibus rebus
sive agendis sive patiendis sit idoneus, quibus
contra. Idcirco vetustum illud oraculum toto
orbe celebratissimum, in progressu sapientiæ
primū poni gradum illum iubebat, ut quisque
se se nosset, haud utique ossa & carnem, & nervos,
& sanguinem, quanquam & hæc quoque: sed
animi naturam, qualitatem, ingenium, vires,
affectiones præcipiebat inspicere, & tam
varios & longos recessus ambagesque; quātum
fieri possit, explorari. Quibus de causis visum
est mihi, tanta de re cōmentari nonnulla: atque
eo magis, quòd recentes philosophi, ut in
cæteris disciplinarum argumentis, ita & in isto
segitè sunt versati, contenti iis quæ essent à
veteribus relicta. ipsi verò ne nihil omnino
ageret, eas addiderunt quæstiones, quas tum
explicare esset propè impossibile, tū explicatæ
nihil adferrent fructus: tanta erat libido in
rebus prorsum inanibus se defatigare. Porro
antiqui in rebus tam reconditis statuendis,
magnis se inuoluerunt atque intricarunt
absurditatibus. Nec

mirandum profectò est , de anima illos prauè sensisse , quæ sub nullum corporis sensum cadit : qui ineptissima de iis rebus affirmarint, quas sensibus usurpamus. Stoici molestissima loquacitate infinita deblaterarunt , dum omnia cupiunt definire, & ad subtiles redigere captiunculas. Aristoteles more suo tectus est, & vafer. Ego, quæ sentiam, tradam explicatius, ad normam non luminis naturalis, quod imperiti somniant: sed veritatis, quæ & in natura, & supra naturam vnica est, non duæ. De quo errore & loquutus sum de Corruptis artibus disputans diffusè satis, & loquar in libris de Veritate fidei Christianæ. Itaque nec in refellendis falsis de Anima opinionationibus, quæ plures sunt quàm in alia quacunque quæstione, operam sumam: quod esset laboriosum admodum, & immensum, plusquæ adferret spinarum, quàm fructus. Cum verbis autem non solum à populo inuentis receptisque, sed vsu etiam doctorum tritis, multum fuit nobis negotii: dum parum congruentia, aptare tamen conamur nostræ structuræ. Nam vt nihil est magis quàm anima reconditum, magisque ad omnes obscurum atque ignoratum: minimè omnium quæres ad illam pertinerent, accommodis potuerunt vocabulis exprimi, ac consignari. Nos tamen quædam tolerauimus, alia expoliuimus, & adaptauimus, nonnulla sustulimus, vt maximè discentium videbatur referre. Opus hoc tribus voluminibus explicatum, de Anima brutorum, de Rationali, & de Affectionibus, nomini tuo dicare constitui

FRANCISCÆ, Dux præclarissime, non tam ob tua in me beneficia, magna alioqui, & (quod ego pluris facio) plenissima egregiæ tuæ in me voluntatis: quàm quod excellens ingenium tuum huiusmodi tractatione admirabiliter delectari solere noui. Adde, quod est de affectibus speculatio, quæ tertio libro continetur, fundamentum vniuersæ moralis disciplinæ, siue priuatæ, siue publicæ. qua tu vna disciplina, quod ex te ipso, quum Bruxellæ vnà essemus, intellexi, præter cæteras caperis, ac teneris: iure id quidem optimo. nam nec alia vlla est æquè viro Principi conueniens, ad se ac suos, totamque Rempublicam ritè gubernandam.

I O A N N I S L O-

DOVICI VIVIS VA=

LENTINI, DE ANI=
ma & vita

LIBER PRIMVS.

Q^{ua} nec sunt adhaerentia cognitioni sensuum exposita, neque ijs ipsis adhaerentibus teguntur, cognosci à nobis possunt ex solis operationibus. Cernere est in rerum natura quaedam torpida, motus sui peni-

Rerum di-
uisio.

tus expertia, non ali, aut crescere, non loco sua sponte cedere, sed perpetuum in suo uestigio fixa, quomodo à prima sua origine sunt ab autore suo condita: nisi quod extrinsecus uel accessione aliorum fiunt maiora, uel detractiōe minuuntur, sicuti est à nobis in Prima philosophia explicatum. Alia uidemus nutriri, augeri, decrescere intrinsecus. Sunt quæ ui sua atq; impete mouentur, sunt quæ præter hæc sensus habent externos & internos: postremo quæ ratione utuntur, ac mente ualent. Prima illa, quia ui & uigore prorsum carent, non dicuntur uiuere. reliqua propter internam illam uim censentur uiuere: quorum gradus quatuor annotantur. Nam quæ solum nutrimentum recipiunt, id quæ ad uitam propagandam & augendam molem in corpus diffundunt, uitam siue facultatem altricem nutrientemque dicuntur sortita: quo in genere stirpes omnes continentur. Quæ uerò præter eam sensus quoque sunt nacta, hæc ad uitam referuntur sensilem siue sentientem. huiusmodi sunt spongia marina, concha, &

quæ stirpantium dicuntur, Græcè ζωόφυτα. Alia porro uitam cogitatiuam habent, quæ præter externos sensus ui quadam animi sunt prædita ad memoriam & cogitationem, sicut aues & quadrupedes. Vita rationalis seu humana, summa est inter uitas, media inter spirituales naturas & corporales, quæ solus est donatus homo. quo autem nomine insignitur uita, eodem & anima, ut sit in alijs anima alens, in alijs sentiens, in alijs cogitans, in homine

Nutritio. rationabilis. Dicamus sigillatim de unaquaque. Nutritio est conuersio nutrimenti, quæ est potestate corpus animatum, in corpus iam re ipsa animatum. Potestas hæc facilis & propinqua debet intelligi, quæ ex effectione & qualitatibus consideratur materia: quæ aptæ sunt, ut ad eam mutationem utatur illis facultas ea, quæ est uiuenti indita ad se alendum. neque enim aridum lignum uel cineres eius sunt rationis, tametsi per transitus actionum Naturæ aliquando in herbam & fruges possint conuerti: sed eiusmodi potestas procul est sita, & iam alia prorsum res essent, quam prius. Vita huius seu animæ altricis duo sunt instrumenta præcipua in corpore, calor & humor: tametsi ex his duobus calor propriè ad uim altricem pertinet, humor ad calorem. Anima omnis conseruatur in corpore per calorem: hoc est illius instrumentum potissimum. sicut uita nostrorum animorum calore quoque propagatur, nempe charitate Dei. Torpent scilicet omnia, & emoriuntur, calore semoto. & quoniam hic uelut alimento quopiam indiget, ne euanescat subito, & restringatur, idcirco additus est humor uiuentibus corporibus, uelut frænulum caloris, ad prorogationem uitæ. Arripit humorem calor, & exugit: uicissim humor refrigerat calorem, & rapiditatem eius retardat, ac cohibet, nec alia est

reductio

reductio aquæ ad frigiditatem, quam Philosophi aliqui ^{Redu-} comminiscuntur, qua dicunt aquam excalfactam referre ^{ctio aquæ} sensim se ad qualitatem suæ naturæ, hoc est ad frigorem. ^{ad frigi-} utique non magis aqua, si ab igne separetur, ad frigus sese ^{ditatem.} recipit, quàm uinum & oleum, & quicumq; humor alius. humidum enim ui naturæ suæ calorem refranat primùm: hinc, si nimius est, cōsumit: unde humidū omne quālibet facultate calidū, amoto extrinsecus calfaciēte, refrigescit. Sed redeamus ad corpus animātis. Si in eo inualescat calor, nascitur sitis, quæ est humidi & frigidi appetentia, ^{Sitis.} contrarij scilicet: tum cōfirmādus est humor, ad sedādos ardores. Sin calor in humorem, & hic in illum agens delassentur, refocillatione utriq; est opus, & sumministratōne uirium. ea fames nominatur, appetitus calidi atque ^{Fames.} humidi: nisi quòd humor, quē sitis expetit, tenuior est, quā quem fames. Sin uerò immodicè auctus sit humor, staccescit calor, & desiderium alimēti languet, reparandus est fomentis: tametsi nutrimentū omne quodāmodo fōtio est, ac medicina. sed nutrimentum reparat animans, medicina autem instrumenta facultatis, quæ sunt ulterioris cōtemplationis. Appetitus autē inditus est uiuētibus ad conseruationem sui, nēpe ut sequatur utilia, fugiat à noxijs. itaq; is in libramento humidi & calidi conseruatur, dum uel æqualitatem obtinent, uel eam inæqualitatem quæ facile possit æquari cibo indito aut potu: quæ profecto inæqualitas gratissima est, quippe naturalium uoluptatum, & incitamentum ad eas expetendas, & condimentum, ut uideantur suauissima. Ex his, quæ diximus, perspicuum sit, familiaribus nos & similibus nutriri, contrarijs curari. nam si quod potestate est hoc, facile transit in reipsa hoc, quò potestas erit propinquior, eo etiam expeditior nu-

tritio: idéoque animantes recens natæ congruenter lacte nutriuntur, quod est ei moli quàm simillimum, unde habent coagmentata corpuscula. Constant naturæ corpora ex elementis naturæ, quæ quatuor esse, in confesso est: ignem, spiritum, aquam, terram. hisce omnibus alimur, uel in eorum natura, uel in facultatum ratione. aqua & aere per se, in similitudine autem rebus aqueis, spirituosis, calidis, solidis, & duris: uelut ceruisia, uino, oleo, carnibus, fructibus, aromatis. Et sicut animantis corpus solidum esse oportet, ut quæ à facultate uitæ in eo exercentur contineat, ne diffugiant ilico, & dilabatur omnia: ita in cibus conuenit aliquid esse solidum, quasiq; terræ qualitatis, quod alia cohibeat liquida, & in quo hæreat uis caloris, trãseatq; in molem animãtis: alioqui semper animans appeteret, nec finis esset edendi ullus. In mari pisces alij alijs uescuntur: & quæ marina aqua sola putantur sustentari, ut mænæ, crassiusculum ex ea sumunt. unde etiam est in conchis & ostreis fæces deprehendere, quod acidulus sapor manifestò prodit. Stirpes solo affixæ, terrenum succum per radicem sugunt: ex cuius parte subtiliore sunt frondes & flores, ex densiore fructus, ex densissima radix, truncus & brachia. Obseruatum est etiam, nationes omnes pane uti & obsonio, uel re aliqua quæ panis uicem impleat: nempe castaneis, glandibus, radicibus, piscibus exiccatis. Et inter animata, ut quæq; sunt crassissima, ualidiorémque habent in densa materie calorem: ita rudissimo est eis & crassissimo alimento opus, ut sub septentrione, & equi & asini. quin equus poturus aquam pedeturbat, si fortè sit liquidior: scilicet non est conueniens ei alimentum adeò tenue. Asianorum quidam solis odoribus frugum dicuntur uiuere & nostri Hispani frequentes moriuntur

Funda-
mentum ci-
borum.

riuntur in insulis Noui orbis, & altera parte continentis, ob cœli & alimentorum subtilitatem: unde solida corpora, aere & cibis densioribus assueta, non queunt uitā producere. Eadem de causa aqua pura non dicitur alere, sed eluere. nec potus per se in rationem alimenti uenit, nisi ex adiuncto, quum alia immiscentur, quæ excogitauit partim necessitas, partim gula. & alia genera potionum sunt inuenta, succis uarijs è frugibus expressis: uelut uuis, pyris, malis. Sed hic potus noster est. naturæ uerò est ille, quo promiscuè animantes utuntur omnes, & homines, qui sine artibus solo naturæ nutu ac magisterio reguntur. idcirco uidemus eum in cōmune uitis uniuersis largissimè propositum. Et sicut humor calorē detinet, ita calor quo ad potest efficere, carpit atq; exorbet humidum, coquēs dissoluensq; ui atq; operatione naturæ suæ. Inter coquendū separat utile corpori à redundantī, ac proinde noxiū. Vtile corpori est, succus corpori congruēs, quia similis: noxiū est, uel arida materia, uel succus alienus, & ideo salutis corporis officiēs. Vtile distribuitur primū in membra, hinc cōuertitur in corpus animātis, quod uis animæ complectitur, quasiq; agnoscit, ut partē iam sui corporis. Huiusce altricis facultatis multa sunt munia, & tanquā particulae functiones, quæ illi uniuersali subseruiūt: nempe uis attrahens alimentū ad se, quam etiā in stirpibus deprehendimus, quæ fibras radicū uelut digitos quosdā quoquò uersum porrigunt ad capiendū, quo se alant. ideōq; radix omnis uim habet quandā perrumpendi, atq; aperiendi à natura insitam: ut quandoquidē humi est affixa, in duris & densis locis possit sibi locū facere, tum ad se dilatandū, tum ad sorbendū, si quid est alimenti in uicino. Sed facultas hæc arripiendi nō multum prodesset, si quod admissum

Potus

Concoctio

Partes anima vegetatiua.

est, continuo efflueret. itaq; retentrix additur, quæ continet alimentum, & cohibet, donec perfecta sit congruens eius mutatio per potentiã coctricem. Huic adiuncta est purgatrix, quæ purũ ab impuro secernit: impurum uerò expultrici, ut foras eijciat, traditur: purũ uerò distributiue, ut diffundat in mēbra. Postrema omnium est, quæ succum illũ siue alimentum cōuertit, & incorporat in ipsum uiuens: incorporatrix sanè nūcupetur. Hæ functiones mutuo expectant, & adiuuant. prius enim alimentũ coquitur, quàm discernatur: & hoc, antequam expellatur noxium: neq; attrahens suo fungetur munere, ni euacuatũ sit corpus: nec coctrix, nisi prioris cibi facta sit expurgatio. sed si qua earum cesset in officio, statim in alijs quoq; sentitur segnities quædam & desidia: tanta est inter illas conuentio, & cuncto corpore diuinitus tēperata proportio, quæ facile nos in admirationem duxerit tanti Artificis, cuius opus tale est, ut nō dico imitari (id enim nulla potest alia uel uis, uel sapiētia) sed uel mente & ratione assequi, magnum & pulcherrimũ sit. Hæ facultates nō certas habent sedes in animato corpore, ut unaquæque in aliquo uno sit membro, nō in alijs. fusæ sunt enim in omni parte & membro, tametsi in alijs maiores, & magis annotationi nostræ expositæ: in alijs minores, & magis obscuræ, adde etiã diuersarum rationũ. Cernere est in perfectis animantibus, in quorum uentriculo concoctio fit in modũ ptisanæ, in iecore uerò sanguinis, in mēbris autē substantiæ animantis. Et primũ quidē substantia est uniformis, ac sui similis: tum aduersa ac dissimularis: nec est unquam coquendi, & purgandi, & pellendi finis, aut ocium aliquod. calor enim continenter feruefacit humidũ: nec ullum est adeo purum, quin habeat fæces, quæ separentur. Idcirco uni-

uersum

uersum animantis corpus meatibus est quasi perforatum, & peruium expulsionioni purgamentorum, quæ fit dies & noctes, primùm per patentès illas cloacas supra & infra ore, naribus, auribus, oculis: dehincijs, quæ uocantur emuntoria, sub alis, & ad inguina. cuncto deniq; corpore exhalant subtiliores fæces: quod declarant capitis surfures, & scabricies, ablutio quoq; manuum, quæ semper inuenit quod eluat. ad eundem modum in pedibus, & in omni parte corporis. Hac de causa toties necesse habet animans cibum sumere, ut quod perpetuò perit, instauretur. Hæc facultas nutriens prima est, & simplicissima omnium, ad sustentationem animantis à Deo tributa.

DE AVCTRICE FACULTATE.

Viuentia omnia aliquousq; uidemus crescere, & plurima illorum gignere sibi simile. itaq; nutritici facultati addita est auctrix quidem in omnibus, generatrix in plerisq;. Auctricè ut omnibus inesse diximus, ita non semper. nã & sistit aucta, & relabuntur retrò: minuuntur enim, quasiq; contrahuntur, quemadmodum augedo sese exporrexerant. Generatrix certo aduenit tẽpore, adultis uiribus: quæ uicissim decremento potentiæ debilitatur omnino, ac perit. Altrix ergo potètia, perpetua est in uiuente: auctrix uerò, & quæ simile generat, tẽporaria. auctrix statim abortu, usq; ad certum limitẽ: gignens uerò, posteaquã ad certam magnitudinẽ & uires peruenit. De augente dicamus prius. ea non est additio extrinsecus, ut quum lignorum & lapidum aggregatione surgit domus, & uestis assuendis pannis: sed eodẽ tacito atq; occulto artificio, quo nutrimur, nempe conuersione alimenti per intima extenditur quãtitas extrinsecus. Itaq; uis hæc ex nutriente manat, & cibus nutrit, quæ est substantia congruis qualitatibus præ-

dita: & auget, qua moles. ideo animantium corpora in
 spongia modū finxit Deus: & si alia dēstora alijs, minusq;
 perforata, omnia tamen poros habent, per quos alimentū
 se insinuet, & moles se diffundat. Sūt qui metalla inter res
 numerēt anima prāditas, quōd uideamus ea crescere, &
 quidē intrinsecus, ut appareat nō fieri absq; alimēto. quæ
 opinio haud prorsum est absurda. neque est quod probi-
 beat, illa quoq; recipi inter uiuētia. nec ea suis carēt mea-
 tibus, tametsi illorū auctus ad applicationē molis possunt
 magis referri, quā ad actionē altricis. quæ admodū cre-
 scūt fontes ac fluuij humore accedēte: saxa itē in imis ter-
 ra, & scrupi ac lapides in superficie. Ignē quoq; uiuentē
 esse existimarūt olim quidem, unde religio eū extinguere
 apud ueteres Romanos (uti Plutar. tradit) scilicet ali eum
 & crescere autumabāt. sed profectō nō tam est ignis ani-
 mans, quā quiddā altrici uirtuti, & augenti simillimū:
 nempe earū facultatū in corpore animato nō causa utiq;
 sed instrumentum. nam causam non esse, probē Arist. col-
 ligit. quoniam quidē ignis incremēti nō habet terminum:
 extenditur, quantū suppetit quod comburatur. animantis
 uerō meta, est aliqua ex ratione animæ: alijs autē cite-
 rior, alijs ulterior, pro ui & magnitudine caloris & hu-
 moris, tū naturalīū & primorum, quos in ipsa corpora-
 tione natura inseuit: tum eorū quæ postea ex alimenti, &
 loci, & habitudinis qualitate accesserūt. hæc omnia intra
 certos limites Conditori Deo cognitos, naturæ autem à
 Deo ipso præfinitos: de quibus facilius nobis fuerit statue-
 re, qui non sint, quā qui sint. neque enim ulmi aut quer-
 cus proceritatem homo unquam pertinget, nec formicæ
 exiguitate humana anima continebitur, suis quidem fa-
 cultatibus & instrumentis apta atque adornata. Legi,
 qui

Crescendi
 terminus.

qui statim in ortu pueri, quam sit habiturus staturā prædicant. sed id magis in generibus quantitatis, quàm in definito aliquo puncto: ut ex membrorum cōstitutione & ossibus, & totius proportione dicāt, pusilla statura eum fore, aut media & iusta, aut longa atque enormi, quadrato corpore, & bene compacto, aut è contrario. Quid, quod illa quæ deinceps accedunt, aliquid sepe numero eam ad rem faciunt: ut nutriri aridis, an humidis: in calido & situloso loco, an frigido & humenti. humor enim auget corpora: eoque maiores sunt marinæ beluæ, quàm terrestres: & hæ, quàm uolucres: & in locis humidis ampliores homines, quàm in arenis: ut ad septentrionē, quàm ad meridiem: & potus magis extendit corpora, quàm cibus. Hæc augendi functio ad perfectionem uniuscuiusque uiuentis est tributa. Visum est enim auctori omnium, eas leges operæ suæ naturæ imponere, ut quæ ex his elementis mundi inferioris in apertum edat, adolescant paulatim ex paruis initijs, tum adulta iam & quasi plena sistant paulisper gradū, hinc recidant sensim in suam originem: quæ admodum bis per singulos dies animaduertere est in motu Oceani. Hæc productio rerum à natura facta, imago Oceani motus. est mundi à primo conditi. Non potest natura res è nihilo procreare: solus id potest Deus. producit autem tam tenui principio, ut iudicio nostro non ualde uideatur abesse à nihilo: tum productum sustentat, atque auget. in quo admiramur & bonitatem & potentiam Conditoris in ea, quæ est uelut secunda creatio. Tum exhaustis uiribus, quæ iam sustinere se non potest, quod creuerat, diminuitur. est enim cuiusque rei cursus & duratio, uelut iactus quidam, sicut in Prima philosophia est declaratum. Hæc uadunt omnia, quæ sub luna cernimus, & contrectamus, tum Dei

opera, tum hominum inuēta. Prima illa corporis animati constitutio, & temperatio caloris humorisq; opificio naturæ indita, postquam se totam ceu inuolutam euoluit, atque explicauit, pugnantibus in eam loci & alimētorum qualitatibus deteritur indies, fitq; imbecillior, quousque succumbit manibus aduersantium, hoc quidem naturaliter. Nam casus permulti intercurrunt, qui non sinunt eam constitutionem aliàs euolui, aliàs sistere, aliàs paulatim relabi: sed subito, aut breuiter, certè uiolentia sua opprimunt. Fit etiam non raro, ut ea constitutio imbecilla sit admodum. materia non satis obsequente actioni naturæ: uel quia parua & malignè suppeditata, uel quia infecta noxia qualitate. Instrumentum animæ altricis & augeſcentis est calor, partus caloris humor. est autem calor quidem à natura ingenitus, est etiam humor ei additus, qui fusus quidem est per cunctum corpus, sed fundamentum habet in neruis, in ossibus. Hic multus est initio. quæ causa est, ut infantes inualidi sint, nec sensibus & ingenio utantur, tum somno indigeant diuturno. hunc calor paulatim carpit, & emendat. Sed ad uim caloris auertēdam, ne breui tempore totum humidum conficiat, tribuit Deus esculenta & poculenta. humidum tamen illud indies fit minus: calor autem ut in sicco acrior, quoad fatiscat deficiente alimonia, unde & uires corporis flaccescunt: ita relabitur deorsum paulatim corpus eisdem ferè gradibus, quibus ascenderat.

DE GENERATIONE.

Postea quàm adoleuit corpus uiuens, incipitque interitus appetere, ne genus rei pereat, cōcessit Deus Naturæ, ut uim generandi sibi simile, & propagandi genus uiuentibus possit indere. Primum natura initijs rei, unde
est offi

est officium nutriendi, tum incrementis augendi postremo conseruandi singula, quamdiu potest, certa speciei per procreationem similis: ita generationem uidemus esse opus animantis, iam pleni & adulti. hoc non solum in animalibus est annotare, sed etiam in stirpibus. Veris enim tempore tota uis est in radice, hinc in folijs & ramis, postea in flore & fructu, ad postremum in semine, ex quo sato prodit planta priori similis. Itaque generatio est conuersio animati corporis, quod re ipsa est semen, in aliud simile illi, ex quo fuit desumptum. & quoniam nutriri, adolefcere, gignere, ex alimento sunt, idcirco sub animæ uegetantis nomine clauduntur. eamque Aristoteles definiuit facultatem, quæ alimentum in corpus animatum conuertit ad eius salutem, & ex eo auget ad complendam iustam eius molem, & generat corpus animatum suæ formæ ac rationis. Semen in parua molis portione uim effectiōnis suæ continet: quæ nacta congruentem materiam, profert se atq; explicat. Itaque magis id ad rationem effectiōnis pertinet, quàm molis. Ideoque postremum accedit, uidelicet posteaquàm uis uegetatiua functa est suo munere in augendo corpore: tunc enim uacat ei de ijs qualitibus, quæ animam in corporis administratione continent, multum exiguo in loco colligere, unde mox similis effectio arcessatur, quantum quidem materiæ qualitates patiuntur. nam quum hæ repugnantes sunt ijs qualitibus, quæ effectiōni congruunt, degenerat quod producit: ut in terra, quum diuersi generis stirpes edit ab ijs, unde erat semen desumptum. & in monstris animantium, & in muliere, quum pro puero edit beluam nõ unius formæ. quod frequens est Neapoli Italia, & in Flandria Belgica: in quarum mulierum locis gignuntur beluæ multiformes, sepe

Generatio

Anima uegetatiua.

sape sole, aliàs cum infante, interdum puero à belua uel semeso uel exucto. Crassissimo uidelicet, maximèque putri humore eiusmodi mulieres abundant ex alimentis brassicarum, & ceruisiarum potu. nec secus eiusmodi procreantur in illis beluæ, quàm lumbrices in utero pueri ex crudis fructibus: prauitas enim receptaculi adfert uim facultati specificæ seminis, & cogit uel nõ producere rem suæ speciei, uel aliquid aliud cum ea. Mola quoque ab eadem est causa. Ex semine non raro prouenit degeneratio, quum est corruptum deprauatione interna, in sua productione: uel externa, à loco, tempore, uel adiecto aliquo. De uiuentibus alia generationem habent spontaneam, ut muscæ, culices, formicæ, apes: quæ nec sexum ullum habent. Alia ex commixtione sexuum prodeunt: ut homo, equus, canis, leo. Sunt quæ ambiguan habent procreationem, ut mures. nam eorum alij ex sordibus sine concubitu, alij ex concubitu proueniunt. Stirpes omnes spontaneam habent originem: primùm ex suo ipsarum semine, deinde etiam uiteruæ, in quam sparsit mundi conditor semina herbarum omnium, fruticum, arborum, alia alijs locis: nam frumenta & uineta, quæ tanta nostra cura excoluntur, naturalia sunt, & à primo sponte ex terra orta: neque enim ipsi fecimus. Ferunt in Sicilia triticum ultrò prouenire, absque hominum cura. nos tamen industriam adhibuimus, ut usui nostro aptiora fiant. Idcirco qui cultum hunc uel excogitarunt, uel alios docuerunt, pro inuentoribus eiusce rei celebrantur: uelut Ceres tritici, uini Noë, oleæ Minerua. Sunt quædam arborum, nec fructum ferentes, nec semen: ut tamarix & populus, quæ ideo infelices appellantur. sed quæ non propagantur semine, ijs pro semine est surculus ex ipsis decerptus, aut terræ natura ac uis. Quæ com-

mixtione

Mola.

Varia generatio.

mixtione sexuum procreant, in ijs est mas, unde semen de-
 ciditur: & foemina, quæ illud in se recipit. ideo generatio
 perfecto iam animante aduenit, ut sit unde ex mare sine
 damno possit subtrahi, & foemina sine incommodo suo
 excipere, deque sua substantia alere atque augere. Quod
 est in uiuente corpore præcipuum, quasique animæ pro-
 ximum, ex semine patris suboritur: quod autem crassius,
 ex materia matris. eamque ob causam mas calore præ-
 stat, tum ad expellendum ex se semen, tum illis spiritibus
 comunicandis: foemina autem frigidior est & humidior,
 ad continendum semen, alendumque foetum. nec aliter ui-
 ri semen, & materia foeminæ se habent, quam granum
 seminis stirpis alicuius, & terræ substantia. uis enim pro-
 creandi hoc genus arboris, est in semine: moles autem, qua
 arbor alitur augeturque, ex facultate terræ. itaque expro-
 mit se atque explicat uis & natura seminis in materia,
 quam terra suggerit. Differentia autem inter sexus parua
 est: nihil enim aliud est foemina, quam mas imperfectus:
 nempe cui iusta defuit caloris mensura. itaque ex inopia
 uidetur nasci foemina. Sed ea est tamen principis naturæ
 institutio, ut utroque sexu sit opus in animantibus, alter
 ex uiribus nascatur, alter ex imbecillitate: nec desit un-
 quam utraque causa ad utrunque procreandum. & qui
 ex malis nouit bona elicere, idem profectò ex infirmitate
 educit robur: tanta est huius Conditoris sapientia. Quæ
 animalia proportionem suæ corporationis multum de pa-
 terno acceperunt semine, ualent spiritibus, agilitate, uiri-
 bus, subtilitate animi: quæ contra plus de matris materia,
 tarda sunt, & laxa. In stirpium propagine magna est in-
 ter genitum & gignens similitudo figuræ atque ingenij,
 minor in animalibus, sed maior in brutis quam in homi-
 nibus:

Mas.
 Foemina.

Differentia
 inter sexus
 parua.

Partes ani-
mæ gene-
ratiuæ.

nibus: propterea quòd in illis stabilior est imaginatio, quàm in nobis. nos enim magis uagamur animo. Genitricis facultatis hæ sunt uires particulares. Expultrix in mare, qua semen effunditur, & in foeminam immittitur: in foemina autem, continens & asseruans, tum immutatrix: quæ semen maris cum materia matris commiscet & temperat, quatenus & corporis & cuiusque membri contemperationi conducit: formatrix, quæ membra format & signat: postremò, quæ stato naturæ legibus tempore foetum excudit. Hæc est anima uegetatrix, cum suis functionibus: quæ quoniam sunt tot, tam uariæ, par est ut uariæ sint ei instrumenta & loci, quibus exerceantur: unde partes in animante existunt, & membra, non uniusmodi, & similia, sed facie & qualitatibus uariè atque admirabiliter distincta.

DE SENSIBVS.

Cogni-
tionis ge-
nera.

Sensio.

Hæc uita ratio, & plantæ & animalibus est communis. sed in animalibus quiddam uidemus inesse, cuius plantæ sunt expertes: nempe cognitionem, intueri, audire, tangere, gustare, odorari, quæ ad externa pertinet: quum tota plantæ uita introrsum spectet, exterorum orba & ignara. Cognitionis tria sunt genera: unum, quod nouit corpora tantummodo præsentia: alterum, quod etiam absentia: tertium, quod res incorporeas. Primi generis cognitio, sensio uel sensus nuncupatur, etsi nomine parum apto: quippe quod nõ minus patet latè, quàm ipsa cognitio. Sed utendum erit receptis uerbis, nisi fortè planius fiat, si quis corporalem sensationem dixerit: quod equidem non impedit. Ea uerò est cognitio animæ, per externum corporis instrumentum. Animaduertimus in animali oculos, per

los, per quos cernit: aures, per quas audit: nares, per quas
 odoratur: palatum, quo sapores dijudicat: & totum cor-
 pore sensum quendam diffusum calidi & frigidi, humidi Sensoria.
 & aridi. hæc sensoria uocantur, quasi organa & instru-
 menta sentiendi, uel sensionum receptacula: in quibus uis
 illa sentiendi artifex, & effectrix sensus nominetur. quod Sensile.
 uerò sentitur, sensile dicitur. Ita sunt in sensione duo pri-
 ma, uigor & sensorium, hæc utique naturæ potestate. ut
 uerò ea potestas se exerat, additur aliquid in quod, obie-
 ctum scilicet, ac uelut sensionis materia. Iunguntur ergo
 sensus & sensile, ad sensionem. Quæ porrò in natura iun-
 guntur diuersa, medio aliquo utrique consentaneo appli-
 cantur: ut quæ os carni annectitur per cartilaginem. me-
 dium est ergo, quod & sensili congruit & sensui: ut in ui-
 su uel auditu, aëre aut aqua. Habet quoque medium cau-
 sam aliam, ut sensile quodammodo extenuetur distantia,
 minúsque ueniat materiale ad sensorium, magisque sensus
 naturæ congruens, quæ est spiritualior, quàm ipsum sensile.
 Consentanea uerò exigitur distantia. nam si procul absit,
 extenuatur siue missa à sensili imago, siue ea uis quæ in
 sensu imprimitur à sensibili, nulla ut iam sensio possit
 existere. Cuius imaginem intueri licet in sigillo ceræ
 impresso: quæ si sit crassa, non adeò in medio eius here-
 bit forma, atque in summo, quod est annulo proximum.
 Sed distantia non simplex est, & ubique eadem: alia enim
 est alibi pro portione sensus, & sensilis, & qualitatis me-
 dij. Oportet item siue analogiam siue proportionem esse
 aliquam inter uim sentientem, & suum sensile: ut hoc in-
 tra limites illius concludatur, nec sit tamen adeò tenue, ut
 fallat: quemadmodum minuta grana, molare saxum effu-
 giunt in moletra.

DE VISU.

DE uidendi sensu primùm est differendum: is enim simplicissimus est, ac notissimus, adeò ut eius appellatio ad reliquos sensus, adque animi cognitionem extendatur. Vidésne, inquit omnes, quàm suauè pomum, quàm graue æs, quàm dulcis concentus, quàm teter odor atque auersandus, ut acutè confectum est argumentum: ita reliquæ omnes notitiæ ex hac una intelliguntur, & oculi sunt in animo non minus quàm in corpore: & quæ de uisu dicuntur, ut acutus sit uel hebes, ad cæterorum quoque sensuum functiones accommodantur.

Lux. Auctor rerum omnium lucem suam per uniuersum mundum diffudit, spiritalem in spiritalia, corporalem uerò in ea quæ essent corporata, ut eius beneficio & spiritus intelligerent, & oculi corporei cernerent, sic in angelo spiritalis est lux Dei, in sole autem corporalis. Lux hæc, quæ corporis in modum per moles est recepta, quum in raro hæsit corpore, efficit illud pellucidum, ut cunctum possit cõspici: uelut uitrum, aquã, aerem, quod *διὰφανές* Græci nuncuparunt. quum uerò densiorem nacta est materiam, exclusa ab intimis hæsit circa summa: eaque tenuis lux, quod in extima facie cõspicitur, uocatur color. non quin colorata sint etiã corporum intima, sed coloris effectus in superficie est.

Color. Color autem pro lucis portione uariè temperatur. nam uel plurimum lucis retinet, quod uocatur album: uel minimum, quod atrum: in quo sunt etiam distinctiones, & ceu gradus quidam. nam est album & candidum, est atrum, nigrum & fuscum ex quorum commixtione & temperamento, alij atque alij colores apparent, quidam albo, quidam nigro uicini: alij tanquam in medutulo amborum. quæ omnia esset recensere penè infinitum. Nam sub ipsis

formis

formis sunt alie uelut minores formæ, quas non sit perse-
qui numero. Declaratur hoc, quòd in solo uiridi nulla est
herba, nulla arbor, quæ non proprium quendam habeat
uirorem, & suum ab alijs omnibus distinctum. Sensorium
uisus exterius quidem sunt oculi, interius uerò duo nerui à
cerebro pertingentes ad oculos. Itaque exterior lux cum
illa oculorum coniungitur, ad notitiam uidendi: sicut lux
spiritalis cum luce mentis, ad intelligentiam. Nec uideri
quicquam & discerni potest, ni adsit certius quidam uel
lucis uel luminis modus, pro ui & potentia oculorum: ne-
que enim quantuluscunque sufficit, ut de nocte. sicut rur-
sum immodica lux obruit oculorum uires: ut si quis no-
strorum solem serenum occidentem conspiciat, quod in-
commodum aquila non sentit. Lux uerò, seu lumen, quod
hic non distinguo, haud adeò est necessaria propter in-
teruallum oculi & uisilis, quàm propter ipsum uisile, ut
tenuis lux à maiore adiuuetur. nam si circa uisile non sit
lux, tametsi in reliquo sit interstitio, sint tenebræ: circa
uisile autem lux, cernetur. itaque qui de nocte faces aut la-
ternas gestant, ipsi uisi ab alijs, non uident eos. Quapro-
pter res quæ plus participant lucis, facilius in tenebris
cernuntur: ut prunæ, adamantes, pyropi, nix, specula, au-
rum, argentum, cuprum, orichalcum, lauigata & polita,
& animalcula quæ cicindellæ nominantur: quorum om-
nium lux diei splendore obruitur, de nocte existit, ut alio-
rum minorum luminum in maioribus. Nec solum sibi ipsa
suppeditant hæc lumen in tenebris ad sui conspectum, sed
impartiuntur uicinis rebus. Spacium autem oportet esse Spacium.
aliquod, & quasi interuallum, inter colorem & ocu-
lum. oculus enim nihil cernit primùm & per se, nisi lucem:
ideo hunc absque interuallo intuetur. Quod si color oculo

superponatur, non cernet eum: quia excluditur lumen, cuius ope fit notitia uisus. Sin uerò longius color recedat, non intuebitur: siue quòd uisus potentia imbecilior est, quàm ut eò pertingat: siue quòd radij qui à uisili ad oculum tendunt, tanta loci intercapedine còtabescunt. Princeps uisile, uti modò dicebam, est lux: & quæ uidentur reliqua, modo quodam rationeq; lucis cernuntur, nempe radiatione in formam pyramidis, cuius basis est quod spectatur. conus autem attingit pupulam, sæpe non totus: neque enim rei magnæ uniuersus conus sub magnitudinem pupula potest cadere. ideo pupula diligenter se circumuoluit, mira celeritate, ut omnes lineas conij, quoad eius facere possit, perlustret. Quæ de causa uisile quod agitur, minus certo conspicitur, quòd lineæ conij non tam fixè feriunt centrum pupulæ, quàm ad uisionem conuenit. Turbatur quoque uisus in commotione interualli, ut in aere: sed manifestius in ijs quæ densiora sunt, uelut aqua & uitro. Qui oculi hebeti sunt uisui, ijs maiore opus est cono ad uidendum: idcirco procul non uident. adhibentur pro remedio conspicilla, ut res appareat maior, quo ne debilem aciem subterfugiat. Alij quum quid intentius uolunt intueri, contrahunt genas, ut simul uis oculorum in sese recepta sit efficacior, simul imago rei arctius coacta, ne se effundat, sed amplior sensorio imprimatur, atque stabilior: quod in speculis atque oculis animaduertimus usu euenire. specula enim, & oculi concavi imaginem concipiunt maiorem: tumentia uerò specula, & oculi extantes, minorem. Oculi nullum ex se habent colorem. nam si quem haberent, omnia putarentur esse eiusdem coloris: ut qui per uitrum ceruleum intuentur, aut rubeum, omnia iudicant eius esse coloris. & in uehementi atra bili multa esse censent

consentur nigra, & in iracundia sanguinea uel lutea, quæ non sunt. Ergo primum uisibile est lux, secundum color, tertium adiacentis gratia, quod luce aut colore est conuestitum. Tametsi ea quæ solam obtinent lucem, uelut aer rarus & liquidus, non dicuntur spectari, propterea quòd quale sit, nemo facile dicat: sicut aquam uel uitrum dixeris, in quibus densior materia lucem reddidit, ad naturam coloris propius accedentem.

DE AUDITU.

Est & alter sensus, quo percipiuntur soni: neque enim Sonus.
oculis sonos dinoscimus. Sonus quid sit, difficile est explicare. Signitur ex plaga duorum corporum, qua aer pellitur usque ad aurem. Siue aer ita impulsus sonus, an ea corporum commissio, an aliquid adhærens essentia, difficilis ad explicandum quæstio, & minimè necessaria. Nec aliter in aere fit sonitus, quàm orbes illi in aqua, iacto in eam lapide: & in orbem sonus porrigitur, magis ac magis sese extenuans & hebescens. qui orbes si frangantur, priusquàm ad aurem pertingāt, imperfectus auditur. ideòque molem esse solidam, duramq; est necesse, qua pellatur aer: nam molles non habent eam uim, ut linum & lana. Leuior autem, & latior & complanatio materies, si duricies adsit, ualidè aerem ferit, & procul pellit integrum: ideo latius sonat, ut in ære. latius adhuc, & integrus, si sit caua: sicut in lebetibus & cymbalis, propter crebrum repercussum: plaga enim congeminatur. Aspera uerò superficies aerem diffringit, & raucum consumquè quiddam sonat. Oportet autem aerem tum impelli, tum non dissolui. Itaque simul & ictu est & celeritate opus, ne si remisse committantur corpora, lentus aer cir-

Aer auri
congeni-
tus.

culos suos continuo dissipet. praeventenda est ea dissipatio celeritate plaga: ut quum uirga aut scutica aer intente ceditur, uelocitas ictus non patitur orbis aeris disturbari, existitque sonus, in quo percussus aer est pro mole icta: proximus uero, interualli habet uicem. Sensorium est exterius quidem auris, & crassus quidam in ea aer, quasi que humor: interius uero, nerui ab auribus ad cerebrum pertinentes. Hic aer auricularis cum externo illo coniungitur, qui est uerberatu corporum pulsus: unde fit auditio, sicut ad uisum lux cum luce. Naturalis huius aeris indicium esse aiunt, quod si quis auriculam manu compresserit, sentiet intus strepitum, scilicet moto illo aere. Ceterum si quis sit illic aer, quem ego potius tenuem humorem ac spongiosum esse arbitror: sed is tamen motu omnino caret, & sonitu, qui de reliquis est sonis cogniturus. bombus uero ille ex aere est externo, qui admota manu conclusus inter auriculae meandros sinusque, & exitum quaerens, sonum illum edit, quemadmodum in retortabuccina. In aqua etiam audiri, sunt qui affirmant, quod pisces audiant sonitus. quod mihi uerum non uidetur: neque enim pisces in aqua audiunt, sed motum aquae tactu sentiunt. Non quod abnuam audire pisces aliquos, quorum annotamus ad officium audiendi perforata capita in modum aurium: & extra aquam sonitus exaudiunt, quos attentè auscultant, aliàs admirantes, aliàs territi, aliàs quoque illic facti. uerum naturae arcana sunt, nobis incumprehensibilia. Fieri potest ut pisces aliqui sub aquas audiant, & hoc sit illorum ingenium: itaque hoc sit relictum in medio. in ceteris autem qua non est aeri aditus, nec sono: ut per densissimos parietes. Vidi tamen in cemeliarchio Menciae principis Zeneticae globum aureum absque ulla rima operis temitanici,

stitanici, qui intrinsecus edebat sonum ab scrupulis, uel auri bracteolis. sed auri lamina exterior erat prætenuis, quæ ab scrupulis internis icta, ipsa aerē uerberabat, unde existerat sonus. Aer ictu molium dissiliens, si occurso solidi corporis integer reflectatur, unde uenerat, fit sonus reflexus, siue reciprocus, qui à Grecis ἠχώ nominatur. Echo. quanto uerò uicinius est, quò impingit, & integrius resultat, tanto fit maior echo, & plenior: minor autem & confusior, quo uel corpus est longius, uel confractior est aer. & quia postrema impingunt potius quàm prima, idcirco echo semper quod ultimū est soni, explicatius reciprocatur. Reflecti semper aerem percussum, ideòque semper etiam echū fieri, meritò Aristo. affirmat: sed non percipi à nobis, propter tenuem reflexionem. aer enim, etiam si nullum corpus solidum occurrat, non impellit aerē uicinum, quin ab illo uicissim repellatur: sed uincit aer casus proximum aerem quietum, impete ac uolentia, quam ei corporum concussus dedit. quo fit, ut ualidis uentis spiratibus, minus soni audiantur, noctesq; sint ad audiendum aptiores quàm dies: quippe in motu uenti aer casus, nō se perinde expandi, sicuti quum quæta sunt omnia. quod cernere est in aqua fluctuante, in qua orbis iactæ rei continuo disturbantur. Sonus est, sensibile auditus: corpora autē, quæ sonāt propter sonum. ita quæ corpora sonum non emittunt, ut lana & linum, inaudibilia nuncupantur. Sonus in actione ipsa uel tardus est, uel celer: in sensione autē acutus aut grauis, & quæ sunt inter hæc duo interualla graduum complura.

DE TACTV.

Constitutio prima naturalis corporis, elementa nature complectitur: quorum qualitates ac uires prin-

cipes ac simplicissima sunt, calidum, frigidum, humidum, aridum: ex quibus alie coniugationes existunt, duri ac mollis, asperi & leuis, grauis & leuis. Hæc qui dignoscit, unus est sensus, isq; tactus nominatur, diffusus per omnes corporis neruos, uel per ea quæ uice sunt neruorum. Communicatur ea tangendi uis carni quoque ex uicinitate, sed tenuius atque hebetius. Interuallum quidem tactus & tactilis per se est caro, sed ipsa quoq; communitate quadam sensorium. si quid superponatur carni, sentiet quidem per illud nerui spiritus, in quo est tangendi facultas: ut calidum uel frigidum, durum aut molle per chirothecam, sed non prius quam ad carnem penetrarit ea qualitas. Verum ex illis tactilibus, quæ de communi omnium sententia posuimus, si quis rem subtilius expendat, inueniet solas primas qualitates elementares ad hunc sensum proprie pertinere: reliquas autem, ad uires & robur. itaque alia alijs & molliora, & duriora censerit: sicut magis aut minus, uel grauia uel leuia. Asperum autem & læue ex arido sunt & humecto, per æqualitatem aut inæqualitatem superficie. Vnus ergo est tangendi sensus, & unum tactile: nempe elementaris qualitas, cuius ope naturale corpus compingitur. Eæ uerò qualitates, quoniam ex proportione ac congruentia uel noxiæ sunt, uel salutares corpori animantis, idcirco ad eas noscendas tactus est uniuersis animantibus tributus, & per uniuersum corpus, quo facilius declinetur damnosum. Sed in homine in extremis potissimum digitis manuum: non quòd illic caro sit mollissima, sed partim ex contemperatione, partim ex assuefactione. atque eo naturaliter ducimur, ut digitis illis prætentemus, & faciamus periculum primarum qualitatum: quod ut expeditissimum est, ita & leuissimi detrimenti, si quid accidat.

Tactilia.

accidat. Adiecit hoc quoque beneficiū natura, ut moles quæ tanguntur, segnius irritarent sensum, quàm uisile uel audibile: ne quoniam ipsæ per se tangunt animal, nocumentum esset ab illis paratius & grauius, quod enim corpus uideatur, uel auditur, nō attingit ipsum per se oculū, uel aurem. Est & beneficium aliud, quod breuioribus terminis actiones tactus gustusque sunt circumscriptæ, quàm auditus & uisus. celerius enim tangendo gustandoque, quàm uel cernendo uel audiendo delassamur. Nam quod tactus & gustus ad essentiam animalis pertinent, non item auditus & uisus: moderatio est illorum actionibus adhibita à Natura, ne per effusas operationes corrumpeteret sensus, & periret animal, quod periculum alijs ex sensibus non impendet.

DE GVSTV.

Non omnia quæ natura ex solo profert, esui sunt animalibus. sunt quædam illis congruentia, ut fructus & panis triticeus homini, gramen pecori. Sunt quædam aliena, ut lutum uel ligna: quorum alia sunt omnino fatua & insipida, alia prorsum aduersa atque inimica, uel insuauitate, ut fel & absynthium: uel damno, ut uenena. Quæ nocumento essent futura, ijs qualitatem indidit gustui inimicam: sicuti contrà salutaribus, congruam & placentem. salutaria autem uoco, non tam affecto corpori, quàm rectè habenti. nec refert, si qui ex peculiari quodam ingenio, uel assuefactione, amaris rebus aut fatuis, aut alienis gustatui capiuntur: sicuti homines uoraces & ebriosi, & mulieres prægnante, & qui laborant atra bili. Qualitas hæc quæ gustui uel allubescit, uel displicet, sapor nominatur. Gustatus sensorium, est neruus supra linguam expan-

sus, ad quem sapor peruenit, ductus à saliuā. & quem ad-
 modum in extremis digitis acutissimus est tangendi sen-
 sus, ita in extrema lingua gustandi, propter subtilitatem
 spiritus nerui: non tamen per se (nam uerus ac certissimus
 sensus fit in radice linguae, qua palato coniungitur:) sed
 quia quod linguae mucronem attigit, celerrimè ad pala-
 tum perfertur. Humor saliuæ uelut medium quoddam ui-
 detur sensationis, isquæ à sapore immutatur, ut reliqua me-
 dia à suis qualitatibus: est enim ex se saporis cuiuscunque
 expers, ut omnes facile recipiat. idcirco quum lingua est
 arefacta, nihil gustamus: tum si saliuā sapore ullo imbuta
 fuerit, non rectè alios recipiet, ut in febrī: quem admod-
 um omnia uidentur cerulea, intuentibus per uitrum ce-
 ruleum. Addunt etiam nonnulli medium alterum paulo
 penitius, & coniunctius cum ipso sensorio, carnem lin-
 guæ: quæ sit potius sanè organi pars, quàm medium. Quæ
 animata lingua carent, hæc ore illo suo gustant: aut ea
 certè parte, quæ illis est oris uice, nempe qua alimentum
 recipiunt. Et quandoquidem saliuā, est medium, eo sola
 gustantur, quæ traducere saliuam possunt ad suam quali-
 tatem: nempe calida atque humida. ex resolutione nanque
 humidi à calido, fit sapor: calor enim saliuam extenuat,
 ut subtilius accipiat humidum rei sapidæ. Quæ de causa
 sapidissima sunt temperata ex calido & humido, ue-
 lut saccarum & uinum. mel uerò, etsi efficacitate abster-
 git atque arefacit, habet tamen multum humoris in mate-
 ria. quæ uerò plurimum caloris obtinent, humoris parum,
 acutius gustantur, propter causam quam modò attigi-
 mus: uelut piper, gariophylli, cinnamomum, & aromata:
 quæ humoris multum, & parum caloris, insipida sunt,
 hebetemque reddunt gustum, ut aquosa, incrassatur enim
saliuā,

salua, unde sensio fit obtusior: ut uisus in caligine, aut nebulâ. stupa & ligna arefacta non afficiunt gustum, sicuti nec aqua, si qua modo est purum elementum: illa quod humore penitus careant, hæc quod calore.

ODORATVS.

Multa sunt in natura, quæ uel gustata ingentem protinus adferunt perniciem, atque etiam pestem interdum capitalem, sicut uenena præsentanea. ea gratia data est animantibus odorandi facultas, ut quæ congruere, quæ secus uiderentur, prænunderet gustui ante periculum, ne animal aut edendi auiditate in discrimen ueniret uita, aut suspitione ac metu à salutaribus abstineret. Ita hic sensus magnam habet cum gustu non solum consignitatem, sed & congruentiam. nam cuique quæ bene sapiunt, bene olent: & quæ malè sapiunt, malè etiam olent: & si non, uice uersa. multa enim odorifera gustus auersatur, neque est hoc in utilitate perpetuum. Sunt enim in gustu atque odoratu utilitates, sunt delectationes, & hæ aliàs utilitatibus conducunt, aliàs aduersantur: nõ in morbo tantum, ut absinthium & aloë, sed in recta etiam ualitudine. In quo educatio & consuetudo multum detorsit naturã. Olim nihil habebatur suauius, quàm odor mæsis, odor campi uerni: sicuti nunc hominibus rusticanis nihil perinde allubescit, & senibus odor panis triticeï recens cocti. postmodum quæ sita sunt alia, amaracinus, muscus, nardus, & aquæ ex floribus distillatæ: tum arte mista & confectæ, præ quibus sordent iam naturalia. Eundem ad modum in epulis: ut quum sit nihil naturæ inimicius quàm popinaria, multi tamen nequeant iam sine illa uiuere. Qui à dulcibus abhorrent, nec odorum præstantia dele-

stantur: adeò ut non paucis suauissimus odor graui-
ter offendat caput. quod accidit etiam in quibusdam ex im-
becillitate cerebri, aut uiolentia caloris, quo abundant
odores excellentes, ut thus, cupressus, muscus. Sensorium
est in carunculis narium, aut quod in alijs animantibus ui-
cem earum obtinet, unde nerui ad cerebrum pertingunt.

Odores. Odores alij sunt suaues & blandi, alij acres, quemadmo-
dum in coloribus sunt grati quidam, ut uiridis: alij excel-
lentes, ut candidissimus & præfulgens. In ratione sensilis
præstas est prior, sicut lux: sed in fine sensorij suaue, quo-
niam ad gustum refertur. Quod odori congruenti ad-
uersum est, uocatur foetor: sicut amarum, quod dulci. &
ut arida & frigida non gustantur, ita nec olent: tametsi
olfactus magis ad calida & sicca uergit, quàm gustus.
calida enim euaporatio acerrimum odorem gignit, ut in
aromatis: & Aethiopiae Arabiaeque stirpes omnes odora-
tissimi sunt.

DE SENSIBVS IN GENERE.

Sunt ergo perfectorum animalium sensus quinque, ui-
dendi, audiendi, tangendi, gustandi, odorandi: qui à
Deo tributi sunt animali ad salutem ipsius. Nam quòd
corporeum esset omne animans, & inter corpora uitam
acturum, uoluit ei Deus notitiam quandam indere cor-
porum, ut salubria appeteret, deuitaret nocitura. Quae
intra quanque rem sunt abdita, ea per externa noscuntur.
sensus ergo sunt dati, in quibus esset omnium exteriorum
inherentium cognitio. nullum enim uidetur exterum ad-
haerens restare, quod sub horum sensuum notitiam non sit
comprehensum: ut appareat, nec pauciores debuisse sen-
sus absoluto animanti tribui, nec oportuisse plures. quan-
quam

quam definitio hæc sit sanè nostræ coniecturæ, cum ueneratione sapientiæ ac potentie Dei, qui solus nouit quid expediat, & quatenus. Sed pergamus infirmis nostris ac tenebrosis uti collectionibus. Ex ui & qualitatibus quatuor elementorum, uires quinque sensuum sumus sortiti, ut ex proportione quadam ac similitudine singula sentiamus. Terreus est tactui uigor, spissus uidelicet & tenax, fortiusque apprehedens: aqueus, gustus. ex crasso aere est odoratus, qualis est fumus: qui quoniam ui caloris ab humido exhalat, ad partem igneã retulerunt principes schole Peripatetica, Aristoteles & Theophrastus. fundamentum quidem illud est, & quasi origo: sed in euaporatione situs est odor ipse, qui est uelut aer densior. Auditus est aereus, uisus igneus. oculi quidem certè corporatio aquea est, uis autem & efficacia ignea: & quæ sunt ijs naturis consentanea, melius sentiunt. Primus sensuum est tactus, postremus uisus: quæ prima est cõiunctio, similis mûdanæ illi materiali, quo ignis & terra principes coierunt, reliqua sunt deinceps interiecta. *Distinctio & separatio sensuum ex sensilibus uidetur sumenda: omnis enim facultas eò referretur, in quo se exercet. ut si sunt sensiliũ quædam aliquot sensibus communia, uelut motus, magnitudo, numerus, figura seu forma, & situs, aut in loco positio, & quæ sub his clauduntur, quæ ferè sunt uisui & tactui communia, quandoque etiam auditui. Quæ uerò ex horum sensuum cognitione facultas interior elicit, nihil ad sensus pertinent: sicut pulchritudo in forma, aut fœditas, similitudo & dissimilitudo. quemadmodum in pomo prius gustato saporem oculus uidetur iudicare, & in igne calorè.* Sed non est is qui hoc censet, uerã animus ex memoria. nam si desit memoria, rursus ad experimentum cuiusque sensus

Distinctio
sensuum.

sensus redibitur: ut in pueris, & quibusdam animantium. Hæc quidem sunt germana & uera sensilia, quæ hæc ad læ nominantur, hoc est per se. nam substantia per suum inhærens sentitur: ideo aliena sensione, quæ magis est mentis quàm sensus. eaque de causa qui minus ualēt mente, ægrius penetrant per inhærentia ad speculationem essentiæ: ut beluæ, & rudes homines ac tardi. Nam illa iam in infinitum abeunt, quæ coniecturis & ratiocinatione colliguntur. intueri me hominem musicum, & regem quidem intueor: sed notitia musici ac regis non est oculi, haud magis quàm concentus, etiamsi libros aspiciam cum notis musicis. sed loquendi consuetudo obtinuit, quam ut in sermone. non obseruari absurdum fuerit, ita in iudicando nihil est necesse ualere pro lege, aut regula: nec finis unquam esset, si illam adeo uitiosam ubique uellemus distinguere, aut nouitate nominum tueri, ac fulcire. Iam ad alias transeamus loci huius quæstiones. Dubitatum est, anne species aliquæ à rebus uenirent ad sensoria. quæstio non tam necessaria, quàm rixosa: ideoque circulis scholarum, & loquacitate contentionum mirè plausibilis. Sensus nostri omnes ita sunt à Deo compositi instructiq; ut ceu receptacula quædam essent eorum quæ foris inciderent: hauriunt enim illi manifestò extrinsecus, non emittunt. hoc ostendit forma ipsa organorum omnium caua, excipiendis quæ foris appellerent accommodata. nec aliter in sensibus usuuenit, quàm in animo: qui ipse nihil foras mittit, sed aliunde ad se attrahit, quod cognoscat, atque in se agat. Facile est hoc animaduertere in ipsis sensorijs: qui si occupati fortè sint extrà mittendo, non funguntur sua sensione: ut gustus si expuat, odoratus si respiret, oculus si lachrymetur. Enimvero si sensiones extrà mittendo fierent,

rent, nimis defatigaretur animans actione tam continua. at in illa receptione, delassatio est longe minor, & reparatio leuioris operæ. Quod si in cognitione omni, ut existimatur, cognoscens fit ratione ac modo quodam cognitum, ut speculum obiectæ rei imago, uel sigillum cera: hoc certè nõ extrà prolatio, sed intrò receptio præstabit. idq; uideo satis cõuenire, quod ferè natura ipsa docet. siue constitutione sensorij, siue actionibus sentiendi. Restat controuersia, an aliquid ex se emittat sensilia ad sensum, quæ species dicantur. Venire aliquid ex sensilibus ad sensoria manifestissimum, & quidè cum ipsis corporibus in quatuor sensibus, ad nares suffitum, ad palatum saporem, ad tactum qualitates illas principes, ad aures aerem motum, ad oculos uerò luces seu lumina, cuiusmodi superius ostendimus. nec est dubitandum, quin hæ sic pertingant ad pupilam oculi, quemadmodum ad speculum: & uidemus effectum consimilem. Istæ sunt species, nec alias esse necessarias intelligo. Dictu quidè mirabile, uenire aliquid à corpore ad oculum tanta celeritate, ut momèto temporis uideatur longissima spacia penetrare. quæ cõsideratio multos perturbauit: sed motus hos pro cuiusque elemèti qualitate ac ingenio oportet existimari. Maior est in uidendo celeritas, quàm in audiendo: quia illud est igneum, hoc aereum. ignis autè rapidissima est concitatio: & quemadmodum colores nominamus luces tenues, ita lucis naturam explanabit. lux enim simul ut apparuit, puncto temporis immensa spacia percurrit: & tali sunt ingenio colores, quali est lux, fons illorum & parens. Quæ animantia & pluribus rebus ad se tuendum indigent, & pluribus sunt nocuentis obnoxia, plures acceperunt sensu: tanquam instrumenta uel quæredæ salutis, uel pestis euitandæ.

An sit species.

Quæ animates quos habent sensus.

tandæ. Tactus tributus est omnibus, item gustus, quoniam necessarij sunt ad uitam propagandam: ideoque & medium eis astructum est intestinum. gustatu enim utile atque inutile nutrimentum discernitur, tactu uerò perimēs & innoxium. qua de causa non uno aliquo in loco tactus est à natura collocatus, ut cæteri: sed sparsus per corpus uniuersum, ut partes singulæ ad sui conseruationem tanquam in statione excubarent. Gustui odoratus est utilis, idcirco & illum antecedit, ut quid cognouerit renunciet, alliciens eum, uel auertens. non erat is admodum necessarius in scientia rerum, idcirco homini hebetissimus contingit: pro quo est notitia epularum. quin & facile in nobis tum obstupescit sensus hic. defluxu humoris crassitiū etiam corrumpitur penitus. itaque multi eo carent, haud parua sanè molestia liberi, præsertim ut nunc sunt mores priuati & publici. Quæ animalia procul erant uictum petitura, hæc auditū & uisum acceperunt: qui sensus alias quoque utilitates præbent complures. Visus monstrat faciem ipsam uniuersitatis ac naturæ, dux & magister suus cuique domesticus: ideo præstantissimus habetur. quod testatur locus in capite celissimus, tanquam in specula: & charissimus cuique, quòd ex eo ad uitam omnem ingenites commoditates capiuntur. hic autor atq; inuentor fuit omnium ferè disciplinarum & artium: cuius demonstratione cognoscimus corporum & in proximo, & procul disitorum lucem, colorem, magnitudinem, figuram, numerum, situm, motum. Auditus ad transfundendam ab alijs ad alios peritiam aptissimus, ideoque sensus discipline nominatur, quo quæ animantes carent, nec doctrine intelligendæ sunt idoneæ, ut uermes. Quibus sensum aliquem natura detraxit, dictu incredibile quàm sedula sit

in cons

in compensando, partim in aliorum sensuum uigore, partim in cognitione interna: ut cæcis ac surdis dedit acumen tactus, celerem ac firmam memoriam, intelligentiæ subtilitatem. accedit etiam necessitas, cuius stimulo ingenium expergiscitur. Et quoniam uisus & auditus cognitioni seruiunt interiori, non est eos in omni animali reperire, ut reliquos tres, qui corpori. Magnam habent uisus & tactus communionem, quasi que amicitiam, ut alterius errores alter corrigat, in sensili utique ambobus communi. ut in pictura oculus sibi eminentias quasdam uidetur conspiceret: tactus uerò accedens, qui est sensus in homine certissimus, errorem hunc eximit, si modò oculorum est ea fraus, & non animi. Nam & illud à Philosophis disputatur, possintne sensus falli. uetus quæstio, iam inde ab Stoicis, Epicureis, & Academicis tractata. Sed mihi non uidetur sensus posse falli, & si possunt fallere: fallitur enim, qui falsum recipit pro uero, aut è contrario. uerum porro & falsum in compositione sunt ac diuisione, quæ in sensus nõ cadunt: qui sensus sensilia sua simpliciter cognoscunt, absque adiectione ulla, quod hoc aut illud sit tale, aut non tale: isthuc enim cogitationis est. Quæ mente existimo dictum illud esse olim, abstrahentium non esse mentiri. sensuum uerò notitia, receptio tantum est quedam, ac uelut in aginis impressio, sicut annuli in cæra, aut forma in speculo. Sed reliqua est iam illa dubitatio, an ex sensuum nunciatione possit animus decipi. In sensu sunt, sensorium, sensile, & medium. fallit sensorium, præ uerè affectum: ut lippus, aut lusciosus oculus. fallit obiectum longinquum, uel agitatam, uel repente oblatam. fallit medium, non satis consentaneum: ut fumus, nebula, aqua, aer commotus, uerum colore infectum. Quod si omnia in recto

An possint
sensus falli.

An sensus
fallant.

nat

naturæ constant habitu, sensorium bene affectum, sensibile commodè oblatum, tempore ac loco medium congruens: non fallit animum attendentem, quod in reliquis omnibus contingit, ut quæ integram sequuntur naturam, minimum aberrant. Additum est, animum attendere oportere. nam is si aliò sit intentus, rectè quidem fungetur sensus suo munere, animus tamen ipse prauè statuet: sicuti quum nuncius uerum refert non audienti. ita existimamus non uidisse nos, quæ uidimus, aut aliter uidisse. Hoc esse in animo facile intelligitur. nam quidam audientes quæ non animaduertunt, sine intelligentia dicti tacent: paulò post uelut à somno experrecti, repetunt illud idem à memoria, & declarant se audiuisse atque intelligere.

DE COGNITIONE INTERIORE.

PRæter hæc rerum præsentium exteriorem notitiam, aliam intus esse rerum absentium manifestò deprehenditur. nam & dormientes multa cernimus, & uigilantes ab omni prorsum functione sensuum abducti cogitatione uoluimus, quæ uidimus, audiuius, tetigimus, gustauimus, olfecimus: quæ sunt uel in mutis ad animaduersionem exposita & perspicua. Et quemadmodum in altrice facultate uidere est inesse uim quandam, quæ cibum recipiat, aliam quæ contineat, aliã quæ conficiat, quæq; distribuat & dispenset: ita in animis & hominum & brutorum est functio, quæ imagines sensibus impressas recipit, quæ inde imaginatiua dicitur. est quæ continet, hæc memoria: quæ conficit. phantasia: quæ distribuit ad assensum aut dissensum, extimatrix. Sunt enim spiritalia imagines Dei, corporalia uerò spiritalium quædam ueluti simulachra: ut
mirandum

mirandum non sit, ex corporalibus spiritalia colligi, ceu ab umbris aut picturis corpora expressa. Imaginatio actio est in animo, quæ oculi in corpore, recipere imagines intuendo: estq; uelut orificium quoddam uasis, quod est memoria. Phantasia uerò coniungit & disiungit ea quæ singula & simplicia imaginatio acceperat. Equidẽ haud sum nescius, confundi duo hæc à plerisq; ut imaginationem phantasiã, & uice uersa hanc imaginationem nominent, & eandem esse functionem quidam arbitrentur. Sed nobis tum ad rem aptius, tum ad docendum accommodatius uisum est ita partiri: propterea quòd actiones uidemus distinctas, unde facultates censentur. tametsi nihil erit quandoq; periculi, si istis utamur promiscuè. Accedit his sensus, qui ab Aristotele communis dicitur, quo iudicantur sensilia absentia, & discernuntur ea quæ uariorum sunt sensuum. hic sub imaginationem & phantasiã uenire potest. Phantasia est mirificè expedita & libera: quicquid collibitum est, fingit, refingit, componit, deuincit, dissoluit, res disiectissimas connectit, coniunctissimas autem longissimè separat. Itaque nisi regatur & cohibeatur à ratione, haud secus animum percellit ac perturbat, quàm procella mare. Administratio hæc à sensibus mouetur, tum à corporis affectione, qua uia spirituales essentiæ, ut angeli boni & mali, insinuant sese ad uim illam concitandam, effectibus rerum naturalium subtilissimè, quique facile & sensuum & iudicij nostri cognitionem frustrentur, adhibitis. Habent quoque mentes illæ actiones quasdam nobis incognitas, ut homines inter se, quas bruta non capiunt. nam quemadmodum homines alij aliorum & phantasiã commouent, & mentem, uerbis, nutibus, ge-

Imaginatio.

Phantasia.

Sensus communis.

Spiritus agunt in phantasiã.

stibus, literis, signis, quod brutorum cognitionem excedit: sic spirituales essentiae phantasiam nostram possunt agitare, actione aliqua sibi solis propria & cognita, mota prius facultate imaginatrice. Colligata est admodum imaginatio cum corpore. nam & à sensibus movetur, & mirabiles vires edit in corpore, ut quicquid in alterutro imprimatur, redundet in alterum: corpus enim eam recipit, & reddit formam actionemque, quam imaginatio concepit. quod in rebus Veneris, sed manifestissimum atq; expressissimum in prægñatibus sceminis animadvertitur, in quibus ea efficit imaginatio concitata, quod facere nulla intelligentia aut ratio possent. Extimatiua autem facultas est, quæ ex sensibilibus speciebus impetum iudicij parit. Iudicium hoc ad profuturum aut lesurum tendit: quippe ad salutem retulit natura, uel cognitionem sensorum, uel stimulum suum. Itaque iudicatur prius, quale quidque in se existimetur: hinc quàm congruens aut damnosum. In priore censura sequitur animus sensum, uel uisum: in posteriore occulto nature stimulo agitur, & rapitur impete: ut quum ouis fugit lupum nunquam antea uisum, & gallinaceus aquilam uel accipitrem, & homo draconem ac monstra rerum. quin etiam ad primum quorundam hominum aspectum congressumque cohorrescimus. De memoria mox dicitur. Sensa exteriora dubium non est, quin proportionem quandam, hoc est analogiam habeant cum interioribus. sunt enim crassa & terrea, subtilium atque spiritualium imagines: & animo nihil est perinde de sensibus simile, atque oculus. itaque imagines animi proportionem rerum tales uidentur illic esse, quales externa. istæ in oculis imprimuntur, interiores illæ in lucido spiritu, qui

eas &

Extimatiua.

eas & retinet diutius, & offert animi oculo purius ac
 manifestius: quæ impressio ceu passio quædam est. at
 quum in eas animas componendo aut diuidendo incum=
 bit, actio fit illius. Hisce facultatibus diuersa attribuit
 natura instrumenta, & ceu diuersas officinas in cerebri
 partibus. nam in anteriore cerebro dicunt esse sensuum
 fontem sedemque, ibique imaginationem constitui: in
 medio phantasiam, & extimatiuam: in occipitio memo=
 riam. idque inde colligunt, quod ut quæque harum par=
 tium afficitur, ita & illa functio: reliquis non mutatis,
 haud aliter quam in corporis membris experimur. pede
 enim laeso ambulare non ualemus: quoniam etsi ingre=
 diendi principium & uis est in animo, in pede tamen
 est instrumentum & fabrica. Ex cognitione censuræ=
 que noxij & benefici, appetitus nascitur congruentis,
 fuga autem damni & auersio: tum motus animi de bono
 presenti, ac malo, deque eisdem uenturis aut iam appe=
 tentibus. qui affectus dicuntur, seu perturbationes, Græ=
 cè *πάθη*, de quibus diffuse est à nobis separatim disse=
 rendum. Appetitus qui est in aliquid, & auersio quæ ab Motus.
 aliquo, ut animum commouent, ita etiam corpus motu
 illo suo, ut uel ad utile feratur, uel ab obfuturo discedat.
 id fit ingressu, uolatu, natatu, serpendo. Sunt tamen ani=
 mantes imminuta, quæ affixæ semper in uestigio, quo=
 niam quod sibi expediat, alibi non quærunt, expertes
 sunt horum motuum: uelut conchæ & spongiæ. contra=
 huntur tantum, & extenduntur, quatenus satis est illa=
 rum saluti. Palpitatio autem in quocunque animali, Palpita=
tio.
 non est motus ex appetitu proficiscens, sed nutritionis,
 dum calor agit in humidum: quod cernere est in ijs quæ
 igni sunt admota,

DE VITA RATIONABILI.

HAe sensum siue exteriorum siue interiorum facultates supremæ sunt in brutis, in homine uerò menti deseruiunt, quæ innixa cognitione imaginationis & phantasia, altius sese erigit, nempe ad intelligentiam rerum spiritualium: & assequitur, se clausam obscuro carcere, obseptamque tenebris, eoque à rerum plurimarum intellectu arceri, nec posse planius intueri ac cognoscere, quæ uellet: siue essentiam rerum materia contactarum, siue qualitatem ingeniumque immaterialium, nec posse per hanc corporis caliginem acuminem ac celeritate sua uti. huc usque uerò nulla uis animantium se attollit, quæ nec in se unquam reflectitur, nec quicquam supra sensus corporis cogitat, aut considerat. Ex hac cognitione rerum supremarum, atque in natura excellentissimarum, ita ut etiam ad autorem omnium mens pertingat, oritur amor erga illas. Vnde pugna & contentio inter mentem ac phantasiam, dum hæc deorsum trahit animum ad corporea, mens ad superna & res præstantissimas erigit: & fertur mens ad ea quæ neque sensu ullo, nec phantasia comprehenduntur, errantemque & diuagam longissimè per deuia phantasiam cohibet, atque in uiam reducit. Neque est uniuersus eius nutus ad præsentem utilitatem aut noxam pronus: sed præterita recordatur, & futura coniectat, & ueri falsique censuram inquirat: quod bruto non est cura. tantum quid expediat corpori, quidque illud lædat, considerat, actus solo raptu phantasiae. Ex hoc mentis uigore manat sermo, eorum quæ mente capiuntur index: quo munere non minus carerent bruta, quàm mente ipsa, origine sermonis ac fonte, ideoque muta nominantur: quæ sigillatim in sequentibus

Mentis &
phantasiae
certamen.

bus explicabimus. hoc enim ordine sunt ista declaranda, ne difficilium atque abstrusarum rerum intelligentia confundatur. Hæc est uita mente prædita, id est, consilio, iudicio, ratione, quæ λογικὴ nuncupatur, à nobis autem rationalis: quæ cognoscendo Deo, ac proinde amando condita, finem per hos gradus habet immortalē beatitudinem.

QVID SIT ANIMA.

HAËtenus de uita animantium. dicamus nunc quatenus inuestigari à nobis poterit, quid illud sit per quod quidque uiuit. Repetamus quod initio est à nobis positum, hisce uite hac uigoris actionibus liquidò patefieri, aliquid in his uiuentibus inesse, quod desit torpentibus: scilicet quod uitam illis præstet, non item his alteris. Ad uerò fieri non potest, ut sit ea moles, quæ sylua seu materies dicitur: hæc enim æquè est in uniuersis corporibus bruta, semper torpens, & sui similis, nec ulla ex ingenio & natura sua uires sortita. Quod si facultatem illam materia tribueret, ubi materia abundaret, largius quoque de eiusmodi facultate esset inuenire, quod multo secus usu comperimus. Nam non minus est & animi & mentis in mediocri corpore, quàm in uasto ac enormi. Quid quod nec minus esset homo corpus extinctum, quàm dum uiueret. sed neque uires illas tantas adherens potest aliquod præstare: quippe quod extremum & tenuissimum est rerum omnium cunctæ naturæ, proximum nihilo, ac penè nihil ipsum, sepe numero etiam nihil prorsum, sola mentis nostræ cognitione consistens. Porro ex ui & facultate hac uitæ admirabilia cernimus proficisci opera, quæ etiam à substantia existere magnum sanè

Qualitates primæ.

est ac mirandum, ut non immeritò homine sapientissimi illud à quo hæc tanta ederentur, in supremo substantiarũ ordine reposuerint. Est ergo ab omni ratione alienũ, ab inharẽtibus ea nasci, quæ uel de celsissimis uenire substantijs iure miramur. Cedo uerò, quæ tandem sunt ista inharẽntia? qualitates elementorum, quæ nominantur primæ seu principes, tum membrorum intus ac foris confirmatio. At uerò non quo quis habet plus caloris, aut frigoris, eo etiam plus mentis. Nec quæ ex illa qualitatum diuersitate constat, nexus atque harmonia potest esse effectio natura: illa enim & augeri potest, & minui. effectiones porrò eadem semper sunt, ac uniusmodi: alioqui uariari posset ratio ac natura speciei, quod nulli unquam Philosopho uenit in mentem affirmare. Compositio autem & figuratio corporis, nihil ad hoc faciunt: quippe quæ est in cadauere & uiuente eadem. Adde quod maior est sensus, & humano uicinior, in quibusdam quæ longissimè ab hominis formatione recesserunt: uelut in elephanto, quàm in sue, quo ferunt nihil esse homini similius intrinsecus, & contemperatione carnis: quod declarat gustus. nam quidam in extremis rebus pasti cadaueribus, retulerunt eam carnem saporis esse suillæ. Ad hæc, mens nostra non solum non sequitur naturam corporis, sed regit illud, & flectit, & torquet quò uult, repugnâtque affectionibus, quæ maxima ex illa molis uelut pinstone existunt. Quid quod sentiendi uis omnem corporis & adharẽntium uim ac potentiam excedit, ut illius actiones nulla corporis facultas possit exprimere, quanto magis functio illa in nobis suprema intelligendi? Scienter Empedoclem Aristoteles interrogat, quid tandem illud sit, quo adiuncta illa uniuersa ad
tantam

tantam functionum uarietatem contineantur in corpore, & quasi coerceantur, nisi substantia quæpiam, & quidem non de postremis generibus essentia. Manifestum est etiam in diuersis animantium corporibus eadem esse, siue primæ, siue secundæ notæ inherentiæ, siue etiam terciæ, ac infimæ: operationes tamen longè diuersissimas annotari, uelut in puero & simio, in leone & fele, in coruo & graculo. rursum diuersa esse adiuncta, quum actiones sint persimiles, ut in sene & iuene. Sed isti qui ad insensilium rerum scrutationem aliquam non se attollunt, facile ad inherentiæ referunt, quicquid altius & reconditius est sensuum iudicio. Itaque superflua istis fuerit omnis effectio, imò uel materia ipsa, ut relinquatur eis solum moles quæpiam de genere quantitatis, cuiusmodi sunt geometricæ. Neque uerò hanc sentiendi atque intelligendi uim corpus esse dixeris, ex materia & effectione conflatum. nam quod primum in uiuente mouet illud ad operationes uitæ, est uitæ fons ille atque origo, de qua iam dudum uerba facimus. Atqui in omni corpore initium & origo actionum, est ipsa effectio. fuerit igitur satius, effectionem esse id, per quod uiuimus, quàm corpus ex materia & specie. quippe corpus eiusmodi animatū citius quiuis appellârit, quàm animam: nempe per suam effectionem uiuens, sicut candidum per candorem est tale. Ex his quæ diximus, facile est colligere, quid non sit anima: deinceps uerò quid sit, aperiamus. quod quidem fieri non potest recta, id est, ipsa rei essentia denudata, ac uelut ob oculos proposita: sed uestitam, & quasi depictam quàm fieri per nos poterit aptissimis maximeque proprijs coloribus, proponemus spectandam ex illius actionibus. ipsa enim sub

sensus nostros non uenit, opera autem omnibus penè sen-
 sibus & internis & externis cognoscimus. Profectò be-
 nignitas Domini naturæ erga nos magnis se undique
 argumentis profert, quod nobis expedit, & in prom-
 ptu posuit, & in copia: nullumque est signum eviden-
 tius, nobis non conducere, quàm remotum esse, rarum,
 difficile paratu. Anima quid sit, nihil interest nostra
 scire: qualis autem, & quæ eius opera, permultum. nec
 qui iussit, ut ipsi nos nossemus, de essentia animæ sensit,
 sed de actionibus ad compositionem morum: ut uitio de-
 pulso, uirtutem sequamur: quæ nos eò perducet, ubi sa-
 pientissimi atque immortales beatissimum auum dega-
 mus. Sed ut de eo quod propositum est, pergamus dicere:
 neque de ijs ipsis operationibus potest semel in totum de-
 finire, ut quæ paulatim se per partes ad intelligentiam
 totius proferat. Ergo brutæ materiæ, ac inertis, addidit
 effectiones Deus, siue illas species nuncupare sit collibi-
 tum, seu formas, de quibus est alibi à nobis disputatum.
 Eæ sunt participes diuinæ præstantiæ, unaqueque pro
 modo suo & captu, ut uideri possint tanquam radij qui-
 dam sempiternæ illius et infinitæ lucis. Suprema Dei ex-
 cellentia, est cõditio uitæ illius æternæ, omni felicitate cu-
 mulatæ, quæcumq; uel excogitari potest, uel optari. Hanc
 ille bonitate sua impulsus cõmunicare uoluit cum menti-
 bus, quas in id conderet tanti boni capaces. Itaq; in re-
 bus conditis, uniuersæ perfectionis uelut extrema quedã
 manus est beatitudo. Secundum hanc uerò bonitas, per
 quam uelut instrumentum quoddam beatitudo & com-
 municatur nobis à Deo, & à nobis accipitur. Ea enim
 & illum ad communicationem inducit, & nos ad par-
 ticipationem extollit. Bonitas autem esse nulla potest
 ubi

Beatitu-
 do.

Bonitas.

ubi non sit cognitio eius quod faciendum est: uidelicet quod tenendum, & à quo fugiendum. Adhæc tanta & tam excelsa fastidia per effectiones ascenditur, tãquam per gradus inter se coniunctos, counexosque, nihil ut inane relinquatur inter extrema à Deo disiunctissimis ad coniunctissima. coniunctionem & propinquitatem uoco, similitudine magis præstantiæ ad nostra iudicia, quàm applicatione essentiæ. ut coniunctio hæc & separatio non simpliciter sumantur, sed ad quippiam: nempe collatione non ad Deum, uerùm inter res conditas ex participatione diuinæ excellentiæ. Quapropter sunt, quibus res uiuunt effectiones siue species uiuentium. sicut id per quod res est charta, est chartæ effectio: per quod adamas, per quod lana, lapis, effectio speciei cuiusque haud aliter per humanam effectioem ego sum homo, per equinam hoc est equus, per caninam illud est canis. Quæ effectio nomen ex singulis rerum generibus sumit, quæ genera & partes seu formas ratio ipsa effectioem facit: uelut adamantina, chartacea, lapidea, per quas sunt adamantes, chartæ, lapides. Hanc in animantibus liceret uitam nominare, nisi uerbum hoc usus communis ad actionem potius uertisset, quàm ad speciei essentiam. Nec aliter anima est suo corpori uel connexa, uel (sicuti quibusdam placet) annexa & adiuncta, quàm reliquæ formæ suis materijs, nisi quod in nexus ratione ac modo permagnum est discrimen, quale est in naturæ ordine, quo superiora inferioribus iunguntur, terra aqua, hæc aeri, aer igni, ignis cælo, cœlestia super cœlestibus, ac quodammodo diuinis. Quæ in natura coniunguntur & colligantur, ea omnia medio quopiam deuinciuntur, id uerò est, uel participatione essentiæ extremorum, quo

nodo connectuntur corpora, terra aeri per aquã, aqua igni per aerẽ, caro ossi per chartilaginem: uel congruentia quadam functionis atq; operationis, ut artifex operari suo per instrumenta, uelut pictor tabulã per penicillum uel carbonem, faber ligno per asciam & dolabram: sic effectio omnis artifex est in sua materia. instrumenta sunt qualitates, & conformatio materiæ: per has unitur species moli. nec aliter anima corpori inuestitur, quàm lux aeri, in quo complexu sit aer lucidus, utrumque uerò & lux & aer integrum manet: non enim miscentur ut elementa: in misto naturali, uel ut herbæ pulueres, ac oleũ in pharmaco. Sed in alijs effectiõibus nexus est substantiæ utriusque partis uicinior, in anima distat lōgissimẽ. Cuius naturæ sit quæque species, ex eius officijs atque actionibus intelligitur. Saxa & lapides nihil habent omnino, nisi frigidum & torpens ex terra: & aqua est illis effectio, nexus autem ex earundem ingenio & qualitatibus. plumæ & stipulæ, aerea naturæ quiddam sunt naturæ. anima uerò, quæ altrix dicitur, ignea est, omniãque eius munia sunt uis ignea. brutorum animi superiores sunt, cœlestes scilicet: ideo & sensus & notitiã quandã sortita, qua uices cursusque cœlorum & siderum nõ sentiunt modò, sed quadantenus etiam intelligunt: ut dici ac noctis, hyemis & æstatis. nec est facultatis horũ elementorum, sensum & cognitionem præbere: cœlestis est potentia. Homo uerò supra cœlos etiam ascendit ad Deum ipsum, diuina est ergo illius origo. Materies in imo omnium iacet, nulla potest ad eam affectio descendere, nisi rapiat secum media: nempe earum formarũ, quæ in medio sunt, cõditionem atque ingenium. ita species animalis uim animæ uegetabilis continet, humana uerò uim

utrius

Homini
diuina ori
go.

utriusque simul cum inferiorum quoque elementorū uiribus: In sensibus hoc idem annotamus. ignei sunt oculi, aures aereae, nares itidem, gustus aqueus, tactus terreus. Cui sunt oculi concessi, huic & sensus reliqui: cui gustus & tactus, non protinus & auditus & aspectus. Nec im- merito illud ferè placuit, hominem paruum quendā mun- dum appellari, quòd uim naturamque rerum omnium sit complexus. non est tamen ignorandum, uitas inferiores non esse superioribus agendi principia & origines, ut ex inferioribus superiores nascantur: sed adminicula quaedam, & uelut gradus, per quos superiora & descendunt, & ascendant. ut uegetatio non est sensuum origo, sed gradus, per quem sensus uenit ad corpus, & paulatim ad functiones suas scandit: habet enim unaqueq; uita originem ex se suam, & metam in qua sistit. Instrumentorum animae alia sunt liquores, ad certam quādam rationem & legem temperati: alia uerò membra siue interna, siue externa, adhuc uel illum modum conformata & descripta: quae illi, prius quàm sese corpore induat, eatenus à natura aptantur, quatenus perficere id ipsa per se non ualeret. reliqua enim quae praesentiae suae uiribus potest, illi ceu primum relinquuntur munus, in quo se exerceat, & occupetur, anteaquam functiones illas suas praecipuas explicet: sicuti res nos docet in paruulis animantibus. Liquet igitur ex his, animam esse acgens praecipuum, habitans in corpore apto ad uitam. Declaranda sunt horum singula paulò apertius: & ratio, cur quidque sit à nobis positum, breuiter reddenda. Agēs nominatur, & quasi artifex. nam quod agit quippiam per instrumenta, in eo ipso uis inest agendi illud ipsum: ut in pictore pingendi, in me scribēdi. tametsi nec

Homo microcosmus.

Animam quid.

pictor

pictor sine penicillo pingat, & coloribus, nec ego sine
 penna & atramento scribam: in quo enim non est uis &
 facultas aliquid agendi, nec instrumentis adhibitis illud
 aget. An uerò aliqua sit anima actio, quam illa hisce ar=
 mis semotis exequeretur, commodius differemus in se=
 quentibus. Præcipuum autem additur. nam si quis calo=
 rem, uel humorē, uel spiritus aliquid dicat agere in cor=
 pore, sciat illa omnia non per se agere, sed ab anima id
 habere, ut agant: ueluti quod atramentum hæcce literas
 effingat, & penna exaret, à me est, non ab ipsis. Est ergo
 anima ipsa artifex, est agens, non aliunde in eo utique
 corpore uim suam mutuans. Habitare dicitur in corpo=
 re. nam Deus in illo est corpore, non tamen habitat. &
 dæmon se insinuare potest in corpus animantis: sed ha=
 bitat anima, quòd illis eius est māsio, tãquam in adibus,
 cum tota sua supellectile & domestico instrumēto. Cæ=
 terum corpus hoc aptum descriptumque esse conuenit,
 quemadmodum illius speciei effectiōni consentaneū est.
 neque enim promiscuè in quacūq; forma & figura cor=
 poris, quæuis anima posset hære, ad uitæ operationes
 edendas, hoc certè naturæ ordine, & his legibus, quas
 Autor uniuersitatis à condito orbe sanxit. Sed contem=
 peratio liquorum & qualitã, quia in corpore & ipso
 naturæ opificio penitior est, idcirco appositius est ani=
 mæ organum, & maior artificis nexus cum illo: ut siue
 hoc deficiat, recedit anima: siue recedat anima, cõtinuò
 illud deficere sit necesse. Membra autē post animæ ab=
 cessum manent. cõfirmatio enim membrorum & inter=
 norum & externorum remotior est, & separatior: com=
 mixtio uerò humorum in illis, intima. Quid quod quali=
 tates illæ membrorum administræ sunt, & ceu instru=
 mentorum

mentorū instrumenta: per has enim anima utitur mem-
 bris. quæ si absint, nulla est membrorum utilitas: ut in a-
 ridis, aut tumefactis, seu quo alio affectis morbo. est e-
 nim membrum ad exteriorem exercitationem idoneum:
 temperatio autem humorum, ad organum illud in ea
 aptitudine continendum. Qua de causa humores illi sem-
 per sunt in motu, non item membra: semper enim debent
 cōtinere membrum actioni, si usus poscat, paratum. Qui ^{De ratio-}
 artifices unicum & simplex exercent opus, ijs unum in- ^{ne instru-}
 strumentum sufficit: uelut ad aquam de fonte hauriendā, ^{mentorū.}
 urna uel urceus: ad scindendum gladius, ad ferrandum
 ferra. qui uerò multa, aut unum uarium, ijs opus est plu-
 ribus, sicut ijs qui calant & pingunt, aut qui ædificant.
 Eodem modo de anima est sentiendum, cui & membra
 sunt foris attributa ad externas molitiones, & liquores
 ad uitæ munera. Confert sanguis ad salutarem irriga-
 tionem corporis, unde exhalent spiritus, uelut aurulæ
 ex fluuijs & fontibus salubres. atra bilis, ad sistendos ua-
 gantes spiritus, cohibendosq; ne subtilitate sua nimium
 disrarati, contrā quàm corpori expedit, euanescant: fla-
 ua bilis, ad cōcoctionem redundantium humorū, & in-
 citationem corporis, ne obtorpescat. Pituita alimentum
 est rapacitatis igneæ, & quasi frænū, ne cuncta ilico cor-
 ripiat. Nec aliter quàm opifex uarijs ferramentis uaria
 exequitur opera, nō idem omnibus, nec tamen uarijs sem-
 per uaria: sic in corpore animantis sunt quædam actio-
 nes, quæ anima certis quibusdam partibus exercet, sunt
 quæ diuersis, sunt quæ indifferēter omnibus. nec in uarijs
 tamen uiuētibus eodē modo, ut sentire, & ali, & cresce-
 re. fusum est per uniuersum corpus: oculo autem cerni-
 mus, aure audimus. Iam in arboribus alij rami amputa-
 ti, si ter

ti, si terræ infigantur, reuirescunt, & radices iaciūt: alij
 emoriuntur, sicut in animalibus. sunt quorum partes ex-
 cisa uiuant per se, ut in insectis, quæ *ζῆτομα* dicuntur: cu-
 iusmodi sunt uermes, apes, formicæ. in alijs uerò quic-
 quid est è corpore auulsum, continuo amittit uitam. Et
 sicuti instrumentū magnum momentum est ad opus re-
 ctè perficiendū, aut secus: sic in humoribus, & membris
 corporis, nō parum positū est, ut uitæ & sensuum & co-
 gnitionis & intelligentiæ actiones probè exequamur.
 quemadmodū ad densationē, uel disrarationē aeris pu-
 rior subtiliorq; aut contrā densior maligniorq; fit lux,
 qua similitudine in hoc negocio Gregorius Nyssenus uti-
 tur. Sed & omnia organa animæ sunt parata uelut arti-
 fici, & ipsa sola eis utilitur, ut planè appareat aptationis
 huius corporis animātis, in quo tam sedula & soler uer-
 satur natura, perfectionē & absolutionē esse ipsam ani-
 mam: meritōq; Aristoteles, & acutè, ut solet, animā no-
 uo nuncupauit nomine *ζῆτελέχεια*, quasi perfectionem
 secum adferentē. Prius quàm ad alias profligādas quæ-
 stiones transeamus, disputādum uidetur, quot sint in ui-
 uentium genere uitarum seu gradus, seu rationes ac for-
 mæ. Sed plurimū interest, qua uia ad effectuum inue-
 stigatōnē insistamus: nam ipse per se adiri nō possunt.
 actiones uerò nisi proprias germanasque sumpserimus,
 agrè ad id peruenietur quod inquiremus. Hac de causa
 genera sunt à nonnullis & multa constituta, & uaria.
 nam alij motum earum spectarunt: ita fecerunt natātia,
 ingredientia, serpentia, uolantia. alij statū corporis: un-
 de sunt bipeda, quadrupeda, apoda, erecta, proiecta, re-
 cta, curua. quidam habitationem & sedem: hinc terre-
 stria, aerea, aquatilia, ambigua, quæ Græce *ἀμφίβια*.
 Sed

ζῆτομα.

*ζῆτελέ-
χεια.*

Quot sint
uitarum
gradus.

Sed hæc omnia exteriora sunt, quæ ingenium effectio-
 leuiter & obscure ostendunt. Intima uerò & propria,
 & quæ abscedere non possunt, sine detrimento non tam
 entis illius, quàm speciei: ea demum cuiusmodi effectio
 sit, arguunt. Nos ergo congruenter, ad id quod erat o-
 pus, de uitæ actionibus suprâ differuimus. Estq; à nobis
 demonstratum, esse quasdam actiones uitæ uegetantis,
 aliàs uitæ sentientis, aliàs cognitionis, aliàs rationis ac
 mentis. Hæc sunt opera penitissîma animarû, quæ adeò
 sunt cum ipsis connexa, diuelli ab earû substantia ut non
 possint. impediri quidem possunt obice aliquo, tolli non
 possunt, quo minus obice adempto redeant: ut non uide-
 re, non audire hominẽ in mania, aut apoplexi, aut ebie-
 tate, aut iracundia, uel pauore, ratione & mente nõ uti.
 Quapropter quot sunt actiones illæ, tot sunt animarum
 genera: nempe uegetatrix, sentiens, cognoscens siue cogi-
 tans, rationalis. Quorum generum aliæ quoque sunt
 portiones, ac formæ. uegetatrix enim stirpiû est omniû,
 & quodammodo ad metalla quoque se porrigit, quæ in
 terræ uisceribus nutriuntur, & adolescunt. Vita hæc o-
 mnium inferiorum effectio-
 num uires cõinet, ad sensum
 non pertingit. Sensum uerò, non item cognitionẽ habent
 ea quæ Græcis sunt ζωόφυτα, mediæ cuiusdam inter ani-
 malia & plantas nature: plantanimes, & plantanima-
 lia uerti posse, non absurde dixit quidam. Hoc in genere
 sunt ostrea, spongia, concha multarum formarum, quæ
 gustu & tactu sunt prædita, cogitationis expertes, &
 cognitionis internæ. etsi propius ad animalis naturam
 accedit concha, quàm spongia. Interiorem cognitionem
 habent animalia, in qua etiam nota nõ desunt discrimi-
 na: quippe quædam non omnibus sunt sensibus prædita,
 & inter

Et interiore[m] cogitationem leuissimam sunt sortita, ut
 bulla uideatur esse, sicuti insecta, tametsi in quibusdã na-
 turalem prouidentia[m] solertiãq; admiramur: ut in ape,
 Et formica, Et araneo, Et bombyce. Itaq; quod difficilis
 horum esset discretio, maneãt sanẽ in genere animaliu[m],
 Inchoata. hac distinctio[n]e, quod inchoata nominentur. Perfecta
 autem sunt animalia, in quibus sensus sunt quinq;: ex qui-
 bus colligi est facile, cognitionem aliquam interius in-
 sidere, uisus enim ad contemplationẽ est datus: Et audi-
 tus, ut antea dicebam, disciplina est sensus. Supremũ lo-
 cum obtinet anima, quæ ratione utitur: nempe humana,
 quæ inferiores omnes ui sua continet, de qua nobis reli-
 quus est deinceps futurus sermo. Sed prius duæ sunt no-
 bis attingẽdæ quæstiones. Prior est, quum in homine Et
 uegetationem, Et sensum, Et cognitionem illam bruta-
 lem inesse cernamus: in animali uerò sensum, Et cogni-
 tionem, Et nutritionem: utrũ sit una in animali anima, una
 in homine: an potius totidẽ, quot fuu[n]ctiones? præsertim
 Quot ani-
 ma. quod eas Et locis animaduertimus discretas, Et tẽpori-
 bus: ut in oculo est uisus, in cerebro cogitatio Et mens.
 tum infans, dũ corporatur in utero, nihil ferẽ distat ab
 stirpe: natus autẽ, à bruto. Et quemadmodũ Paulus in-
 quit, uiuit prius quod est animale, hinc quod est ratione
 præditum. Sed unica est in singulis animalibus anima,
 ut in quoq; corpore naturæ una effectio corporis, per eã
 uiuentis: uiribus tamen Et functionibus distinguitur. ut
 multi magistratus, aut artes in homine eodem, quas ille
 Et uarijs locis Et uarijs temporibus, Et diuersitate in-
 strumentorum ac ministeriorum exhibet. Quin Et di-
 uersitas organorum, atque actionum inter se repugnan-
 tia, arguit unũ esse opificẽ, Et ab eo promanare omnia,
 qui arte

qui arte sua regat & moderetur singula, ut conueniat uiuenti. Quod si actionis, & opera, & instrumenta diuersas esse animas demonstrarent, nihil esset quod non multas haberet species. quid enim est, quod non multiformia edat opera? nec ullus esset effectioñũ modus, magnaq; in scrutatione naturæ sequeretur confusio. Verũ quũ accedit præstantius, cedit inferius: quod in omni cursu & naturæ & intelligentiæ contingit, & in perfectione nostræ beatitudinis sempiternæ cessabũt inchoata hæc atq; imperfecta, quũ erit charitas Dei consummata. Ob hanc tam multiplicem artificis solertiã & peritiã, attributa sunt illi à Deo arma tam uaria, diuersæ formæ, substantiæ, naturæ: quibus singulis enarrãdis, multos libros magna ingenia dicauerunt. Altera quæstio est, quænam in corpore sit sedes animæ. Anima in uniuerso est corpore, haud aliter quàm unaquæq; effectio in cuncta sua mole: in cuius parte aliqua si nõ adesset anima, pars ea non uiueret, ut in mēbro proorsum arefacto. Cæterũ per oculũ uidet, per aurẽ audit: quemadmodũ agricola aratro findit terram, rastris sarrit, cylindro æquat, ligone aut pala repastinat. nec aliud uidetur mihi esse, quàm si quis roget, in quo potissimũ illorum ferramentorũ sit agricola. Itaq; aptius sic putãt se quidã interrogare, quod sit animæ præcipuũ instrumentũ: neq; hoc satis prudenter. ad uidendum enim oculus, ad audiendũ auris: ut præcipuum agricolæ instrumentũ est, ad arãdum quidẽ aratrum, ad sarriendum autẽ sarculum. Intelligentiæ quidẽ & cognitionis omnis, cerebrũ, & in eo spiritus quidã tenuissimũ, ac pellucidũ: uita autẽ fons est car. Multa quidem in animante sunt membra & intus & foris, adeo necessaria, ut non possit animal uiuere uno illorum quolibet exempto:

Quæ sedes
animæ.

Cor.

Cor in me-
dio corpo-
re.

cuiusmodi sunt caput, cor, hepar, & alia nonnulla. non tamen ideo fontes sunt uitæ illa omnia, sed cor, quod primum in corporatione animantis uiuit, tanquã fons primò scaturiens: ultimũ emoritur, quasi uita cũ illo & initium capiat, & terminũ. reliqua mēbra sauciari & affici possunt, sine interitu animantis: cor non potest. Itaq; uideamus illud in medio situm, tanquã in bræcipua sede corporis, tectum munitũq; tanto præsidio thoracis, intestinorum, præcordiorũ, ceu arcem & præsidium uitæ corporis. illinc etiam, uelut ex castello aquæ riui ad omnes corporis partes salutare dimanant, per quos uiuunt & uigent omnia, imò si uel minimũ incõmodum propius ad illud accedat, etiamsi non attingat, illico uniuersum animans languescit, atq; exanimatur, quantũlibet animosum: atq; adeò nihil aliud efficit illud animosum, nisi cor bene constipatũ, quasiq; armatũ sanguine & calore, ne quid incõmodi facile illuc peruadat. nã quæ cor habent ab illis destitutum, meticulosa sunt, & leuiter quocunq; aliorum membrorum dolore linqũtur animis, non propter membra, sed propter imbecillitatẽ cordis: ut apertè fateantur, & clament illic esse uitam, illinc ad se uenire.

De se lo-
quẽtes ma-
num admo-
uere pecto-
ri.

Itaque sensum illum natura indidit omnibus hominibus, ut de se loquentes, aut seipsos innuentes, manũ admoueant ad pectus. quod annotatum à Chryssippo Stoico, ne quicquam à Galeno medico exagitur: præsertim quod non pro euidẽti atq; inuincibili argumento sumendũ hoc est, sed pro coniectura, non omnino respuenda. Nullum est membrum, quo non aliqua animalia careant. sunt quæ pedes, quæ caput, quæ pulmones nõ habeant: quæ cor non habeat, nullum est, aut aliquid saltem, quod uicem obtineat cordis, uel in ipsis quoque stirpibus.

IOANNIS LO-

DOVICI VIVIS VA-

LENTINI, DE ANI-

ma & vita

LIBER SECVNDVS.

Omni, quòd ad sempiternum illud bonum sit conditus, facultas est tributa boni expectendi, ut bono se cupiat applicare atque adiungere: quæ facultas, uoluntas nominatur. Voluntas.
 Non expetet autem, nisi intelligat: unde altera existit facultas, quæ intelligentia nominatur. Intelligentia.
 Quoniam uerò animus noster non semper eadem in cogitatione insistit, sed ad actus alios ex alijs transit, receptaculo fuit illi opus, in quod priora cogitata, alijs subeuntibus, conderet, ceu in thesaurum rerum absentium: quas res, quum usus posscat, repetat, ac depromat, huic muneri, memoria est nomen. Memoria.
 Ita hominis anima, quæ est hominis, ex tribus constat præcipuis, siue functionibus, siue facultatibus. siue uiribus, siue muneribus ac officijs, siue (ut alij appellant) potètijs ac partibus. nò quòd partes habeat id, quod est insectile, sed partes pro officio ac munere usurpamus. Hæ autem sunt, mens, siue intelligètia, uolùtas ac memoria: in quibus relucet imago diuinæ trinitatis, sicuti à sanctis patribus demonstratum est. Quæ sint harum facultatũ actiones, quot, quales, qui earũ ortus, progressus, incrementa, decremèta, occasus, perscrutari longe arduissimũ ac difficillimum, plenissimũque intricate obscuritatis: propterea quòd supra mentem hanc non habemus aliam,

quæ inferiorem possit spectare ac censere: quemadmodum mens ipsa, de sensibus & parte uegetabili facile iudicat, nempe inferioribus. Deus quoque facultates has nobis magis concessit ad usum nostrum, quàm ad earum notitiam, quales sint, ipse nouit, autor illarum: nos opifices eius sumus, per illas. Sed pulcherrimum tamen est (quia de re pulcherrima ac præstantissima, ad quæ animum componendum in primis conducibile) quæ sit mentis nostræ qualitas, uis, functiones, opera, quatenus licuerit, perscrutari ac eruere quicquid ea exercitatione fuerit excusum reperiuntq; grande profectò & studij premium fuerit, & speculationis nihilq; proferetur, quamlibet tenue ac exiguum, quin pro magno habendum sit. Porro facultates, quod uox declarat ipsa, ad faciendum sunt paratæ. quocirca ex factione facultates distinguuntur: nempe operatione, & opere. quæ quidem ab essentia rei deriuentur, nõ ab inherētibus, aut ijs quæ extrinsecus accidunt: cuius rei est in sensibus exemplum. oculi enim facultas est uidere, non hunc colorẽ aut illũ, hoc aut illo modo: sed simpliciter, ac nudè. Intelligentiã facimus duplicem. nam & in uniuersum est mens tota, & functio quædam illius particularis. Mentem autem nostram annotamus intelligere, quæ foris ueniant, & intellecta uelut in capsulam quãdam ad tempus reponere: unde quum opus sit, repetat. repetitio hæc, & quasi scrutatio, consideratio appelletur: inde in recordationẽ uenitur. Videmus dehinc illa, quæ intellexerit, inter se conferre, hinc ad alia discurrere: quæ ubi perfecerit, censet, statuit, iudicat quid uerum, quid falsum, quid bonum, quid malum. hinc uoluntas, quod est bonum, asciscit: quod malum repellit. Atque huc superiores facultates actionesque referuntur,

Partes
mentis.

Confide-
ratio.

feruntur, quæ etiam ab hoc ultimo ad primum eisdem gradibus recurrunt. uoluntas enim nihil sequitur, aut fugit, quod iudicium non censuerit prius bonum esse, aut malum. Nihil porro statuit iudicium, quod non sit confectum ratione, nec conficitur nisi collatum. conferri autem non potest, nisi consideratum, & repetitum à memoria: nec habebit memoriæ, nisi prius cognitum atque intellectum. Offeruntur autem absentia cognitioni, quod non in solis rebus præsentibus sit appetitus uoluntatis nostræ, aut auersio, tum discurretur, propterea quòd excelsa & procul disita expetit, ad quæ est per gradus & longa inuestigatione ueniendum. Postremò quæ nouit, quæ elicit, quæ expetit, aut declinat, quæ inter dum contemplatur, quæ est uelut quies quædam animi. Ergo sunt hæc in anima rationali munera, uoluntas, memoria, mens, & sub mente simplex intelligentia, consideratio, recordatio, collatio, discursus, censura seu iudicium, contemplatio, de quibus sigillatim est disputandum.

SIMPLEX INTEL=
ligentia.

Est prima & simplex apprehensio eorum quæ menti proponuntur: nec aliter se habet in mente, quàm oculus in corpore, imaginatio in animo. Neq; uerò simplex nominatur ideo, quòd simplicia tantum cognoscat, hoc est singula rerum, ut sensus: sed quod nihil aliud quàm comprehendit, ac uelut intuetur, quæ offeruntur. ea uero quantumlibet uaria, composita, connexa: ut ratiocinationes, sermones longos & multiplices, uisa cõfusissima. Quum quid animo offertur simplex, & sine compositione, si id præsens est, imaginatio recipit eam figuram, quæ

d 3

est oblata sensibus: sin absens, ut quum de eo fit in sermone mentio, si res est quæ cadit sub sensus, & memoriæ impressa, phantasia repetit formam à memoria. quod si ea sit res, quæ cognosci à sensibus nõ queat, esse quidem aut non esse, hoc aut illo modo colligit ratione mens: imaginem tamen ei affingit phantasia, ex rebus sibi notis desumptam. sic effigiat Deum, angelos, mentes nostras, & quæ sunt eiusmodi. Idem facit in rebus corporalibus, quas ignotas ex notis sibi depingit: ut leonem, elephantum, Romam, Lutetiam, & eiusmodi quæ nunquam antea uiderit. Vniuersale nullum est in imaginatione, sicuti nec in natura: tantummodo à ratione discurrente attingitur, sub imagine confusissima ac tenuissima, dum mens, quantum efficere potest, phantasia se notis exuit. Difficile dictu est, quas habeant in animo effigies, qui cæci sunt nati. Et ut necessarium est ad cernendum, ut sit oculus apertus: ita & intelligentiæ, ad intelligendum, necessaria est attentiõ: seu aduersio quædam animi, quod Græcis dicitur *ὑποστέχην τὸν νοῦν*. hæc est uelut mentis quædam apertio, ad recipiendum quod offertur. Intelligentiæ huius impedimenta sunt, uel intrinsecus ab alia cogitatione uehementiore animo occupato & abstracto, uel à cogitationum tumultu, dum aliæ alias subinde extrudunt. transit enim mens ad diuersas, nec in ulla sistit: tum uoluntas menti imperat, ut alias res agat, eamq; à præsentis negotio abducit. quod nec fit, nisi animus, quo uoluntati morem gerat, uenientem intelligentiam alia cogitatione tanquã pro foribus obiecta excludat. Extrinsecus causa est in corpore, in frigidis & crassis humoribus, qui spiritus gignunt densos & tardos, ac proinde ad percipiendum non satis idoneos. Foris quoque, quum

sensus

Impedi-
menta in-
telligentiæ.

sensus alijs rebus sunt ualde occupati, ab aliarum rerum attentione mentem auertunt. sed hoc ad illud refertur, quod alijs cogitationibus alias uel pelli diximus, uel excludi: neque enim sensus quicquam officerent, nisi illis se mens accommodaret, & tanquam praeberet aurem loquentibus. tametsi interdum uehemens & laboriosa sensuum corporalium actio impedit intelligentiam, quod spiritus auertit aut deuincit, qui sunt mentis instrumentum praecipuum, ut in morbo & dolore. Qui sic cogitationibus iactantur, animo uelut peregrinantur semper, nec unquam sunt in re praesenti. aliud agentes nuncupantur, quibus magna uita pars inutiliter transigitur. Sunt qui priorē sermonis partē non intellexerunt: ex intelligentia autem posterioris, quid sibi prior uoluerit, rectē coniectant: uel ex uestigijs exiguae intellectiois superiorum, uel ex collatione coniecturarum à negantibus ad aientem. non est uerisimile hoc esse, nec illud aut illud: igitur quartum hoc, quoniam nullum restat aliud. Itaque due sunt in totum causae non intelligendi, uel quum occupatus est artifex, uel quum instrumentum non subseruit. in quo & delassatio comprehenditur ingenij, quae ab ipso non est, sed ab instrumentis. Mens enim nostra non habet uim infinitam, nec quantam uult in actione praesenti, uel in materiam obiectam: sed in duratione temporis, & continuatione operis. quocirca in suis istis actionibus nunquam sua ipsius imbecillitate deficit, sed organorum. Reparatur intentio fessis uel quiete, uel sola auersione animi ad aliud, ut in defessis: & eo facilius, si à re graui ad leuem, à molesta ad iucundam. tum exhilaratione sensuum, uelut amœno spectaculo, harmonia, refectioe cibi & potus, sessione frsteterit, aut stando si se=

derit, uel in ambulatione, excitatione noui affectus, letitiae, mœroris, cupiditatis, ultionis, ut cuiusque est procliuuitas: denique re quacunque, quæ recentem spiritum sufficiat.

DE MEMORIA ET RECORDATIONE.

MEMORIA est facultas animi, quæ quæ sensu aliquo externo aut interno cognouit, in mente continet. Itaque actio huius tota est introrsum conuersa. Est enim memoria uelut picta tabula, quæ ut aspectu oculorum efficit actum notitiæ, sic illa intuitu animi intelligentis, aut cognoscentis: quæ notitia non est simplex. nam consideratio est, quum inquirat & scrutatur: recordatio uerò, quum ad id peruentum est, quod uolumus. Est & in recordatione recultus, quum animus insistit in recordatione rei alicuius, multum eam retrahens cognitione, & reuoluens, quod recolere nominatur. Quæ recordatio simplici gignitur intuitu animi in memoria, ea communis est nobis cum beluis: quæ autem fit per gradus quosdã & discursum à rebus quæ ante animum obseruantur, ad ea quæ subterfugerant, hominis est propria, qui solus discursu utitur: reminisci à philosophis nuncupatur. Neque in hoc nobis conuenit cum usu communis loquendi. nam Vergilius de equo dixit, Dulces reminiscitur Argos. Sed teneamus ad commoditatem differendi, uocabulum usu scholarum tritum: & sit nobis reminiscencia, quod Græcis ἀνάμνησις, quæ est in recordationem reductio, quasi recordationis recordatio. Habemus igitur memoriam, recordationem, reminiscenciam. Memoria sedes ac uelut fabrica, in occipitio est à

Recolere.

Reminisci.

est à Natura collata, admirabili sapientia, quòd præ-
 rita cernat. illic uelut oculum habemus quendam multo
 præstantiorem, quàm si corporalis aliquis esset astru-
 ctus: qualis in fronte, quod in fabulis est de Iano. Memo-
 ria, sicuti & manus, due sunt uires, apprehendere & re-
 tinere. apprehendunt facile, qui humido sunt cerebro.
 Est quidem cerebrum omne humidum, sed supra modum
 intelligi conuenit. ut sigillum celeriter in humore fluido
 imprimitur, sed non diu hæret, nisi in arefacta materia:
 ita biliosi ad retinendum sunt aptiores, ubi semel appre-
 henderunt. Temperamentum autem ad utrumq; est ido-
 neum: quod in quibus est pueris, bonitatè ingenij arguit,
 ut Quintilianus annotauit. adiuuatur enim ingenium à
 memoria, ut & percipias facile quæ uelis, & celeriter
 ac fideliter reddas, quum sit opus. quæ due partes, illico
 & bona fide repræsentare, illius sunt, quod retinere no-
 minauimus. Nam sunt qui continent quidem, sed in reddendo
 quasi deposito uel tardi sunt, & diu laborant quærèdo,
 uel reddunt mala fide: nempe aut non integrè, aut confu-
 sè, & perturbate. quod qui faciunt, ingenia habent in-
 uersa, atq; infelicia. Iuuenes propter calorem, & humo-
 res puriores, plus pollèt memoria, quàm senes. Primum
 in quod etas inuadit, inquit Seneca, est memoria: nec ul-
 lum senectutis certius signum, quàm memoriã labascere:
 remittitur enim etate calor, & spiritus condensantur.
 Cæterum memoriæ loco magnum substituit Deus bonum
 senibus, prudentiam, usu rerum collectam, & iudicium
 acrius & efficacius. Nec memoriã habent omnes præ-
 riter ad omnia. sunt qui uerba, sunt qui res meminèrunt
 facilius: ut Themistocles rerum, Hortensius uerborum re-
 cordatione dicuntur ualuisse. quod exemplum positum sit,

Memo-
ria par-
tes duæ.

Memoria
varia.

pro toto & hominum & rerū genere. Nam alij curio-
 sa, alij recta & simplicia, alij publica, alij priuata, alij
 uetera, alij noua, alij sua, alij aliena, alij uitia, alij uirtutes
 recordantur citius & melius, ut est cuiusq; ingenij pro-
 nitas, & attendit ad hæc aut illa libētius. Attentio enim
 memoriam confirmat, ut statim dicam. Et quemadmo-
 dum in pictura, non omnia quæ expressa sunt, uel cerni-
 mus, uel animaduertimus, uel quum quærimus occurrūt:
 ita in memoria multa habemus nobis incognita. & quæ
 nos non habere credimus, quum habeamus, sicut à con-
 trario. tum quæ habere scimus certò, multum tamē quæ-
 sita, indagata, inuestigata non comparent: quæ si quis
 offerat, statim agnoscimus, ut in loquendo. Nam pleriq;
 linguas intelligunt auditas, quas loqui nesciunt: loquen-
 do enim quærimus, audiendo autem offerūtur, & reco-
 gnoscimus. Memorix plurimum confert naturalis con-
 temperatio corporis, quali fuisse præditos illos credi-
 bile est, quorum magnitudo memorix monumentis lite-
 rarum celebratur, Themistocles, Cyrus, Cineas, Horten-
 sius. Adiuuatur tota ratione uictus, cibus, potionibus,
 exercitamentis, quiete, somno moderatis, & ad faculta-
 tis illius instrumēta accommodis. Sunt quædam quæ pe-
 culiariter prosunt memorix, alia quæ obsunt, obseruata
 medicorum cura, & libris consignata. Et quemadmodū
 non imprimitur in aqua fluenti signum annuli, ita neq;
 in memoria res cognita, cerebro uehementer agitato.
 quale est in pueris infantibus, propter continua incre-
 menta corpusculi: tum in ebrijs & agrotis, quum ualida
 uis ardoris spiritus omnes rapit secum, conuoluitq;. Dif-
 ficile item recipiunt, qui in occipitio frigidus habent hu-
 mores, ac proinde duros, quorum est natura ad impres-
 sionem

Memorix
 quæ con-
 ducant.

sionem saxeá: tales sunt senes, & tardi, & torpêtes. Qui
 uerò sani sunt & integri, sed celeres habent spiritus, ap=
 prehendant quidem citò, sed non adeò continent: cuius
 sunt generis biliosi. Lenta ingenia, inquit Aristoteles,
 recordationis fide ualent, acuta autè reminiscencia. Te=
 naciore est memoria in tardo, sicut diuturnius sigillum in
 saxo aut ferro: redeunt tamen celeres facilius in recor=
 dationem. Altè descendunt in memoriã, quæ attentè sunt
 à primo accepta, & cum cura. quo fit, ut ingeniosissimi
 sepe homines, & bono memoriæ prolixè instructi or=
 natique, non tam recordentur multa, quàm qui illis non
 sunt pares his dotibus: quòd neglectim multa uident, le=
 gunt, audiunt. Si se adfectus aliquis cõcitatus, primæ rei
 cuiusque memoriæ admiscuit, recordatio est deinceps fa=
 ciliore, promptiore, diuturniore: ut quæ cum maxima læ=
 titia uel dolore sunt in animum ingressa, horum longis=
 sima est memoria. eaque de causa mos est quarundam
 gentium, in statuendis agrorum limitibus acriter cade=
 re pueros qui adsunt, ut firmitus & diutius recordentur
 illorum finiu. Exercitatione & meditatione crebra ma=
 gnum memoria sumit robur. fit enim & ad accipiendum
 prompta, & ad plura capienda latiore, & tenaciore ad
 continendum: nec est ulla in toto animo functio, quæ per=
 inde cultum sui desideret. Ingenij munia non fiunt quiete
 ac cessatione deteriora, sepe etiam renouantur, & præ=
 parata plus uigoris acquirunt. Memoria, si non exerceas,
 hebescit, ut tardior fiat indies, & segnior ocio ac quie=
 tudine. Obliuisci autem triplici ratione dicimur: uel
 quum imago illa in memoria depicta eraditur prorsum
 ac deletur, uel quum interlita est atque interrupta, uel
 quum querentem subterfugit: uel quum obrupta est, &

Obliuio=
 nis ratio
 quadru=
 plex.

quasi

quasi uelo quodam contecta, ut in morbo uel affectu con-
 citato. prima est uera, & maximè propria obliuio: se-
 cunda est obscuritas, seu litura: tertia & quarta, occul-
 tatio. quæ deprehendere est in tabula, cuius imaginū alia
 est deleta, alia est interlita uel intercisa, alia nos fallit, a-
 lia est operta uel exolefcens. Obliuisci etiā dicimur eo-
 rum, quæ à natura ipsa accepimus, quum de primis illis
 & naturalibus informationibus dubitamus, quæ euiden-
 tissimæ & certissimæ ueritates nūcupantur. perinde est
 enim, ac si eas aliquādo didicerimus, naturæ institutio-
 ne. Prima obliuio, noua prorsum cognitione indiget:
 quarta detectione, ut sanitate corporis aut animi: reli-
 quæ duæ instauratione, ut uestigatione, & quasi gradi-
 bus ad id ueniatur, quod querimus, ut ab annulo in au-
 rifabrum, ex hoc in monile reginæ, hinc in bellum quod
 gessit uir eius, à bello in duces, à ducibus ad eorum pro-
 genitores aut liberos, hinc ad disciplinas quibus stude-
 bant: in quo nulla est ad sistendum meta. Gradus hi per
 omnia argumentorum genera latè sese diffundunt. à cau-
 sa ad effectum, ab hoc ad instrumentum, à parte ad to-
 tum, ab isto ad locum, à loco ad personam, à persona ad
 priora eius & posteriora, ad contraria, similia: in quo
 discursu non est finis. & sunt transitus quidam longissi-
 mi, imò saltus: ut ex Scipione uenio in cogitationem po-
 tentiæ Turcicæ, propter uictorias eius de Asia, in qua
 regnabat Antiochus: ex nomine Ciceronis uenit in re-
 cordationem Lactantius, qui fuit eius imitator: ex hoc
 de chalcographia. nam is liber dicitur formulis æneis
 excusus uel primus, uel de primis. Reminiscencia hæc uel
 naturalis est, cogitatione ultro ab alijs ad alia transeun-
 te: uel uoluntaria, seu iussa, quum animus in recordatio-
 nem

nem rei alicuius conatur peruenire. Facilia sunt ad recordationem ordine notata, & præscripta: in quo genere præcipue sunt mathematicæ traditiones. Verius quoque ad memoriæ fidelitatem conducunt, propter ordinem compositionis, & structuram nõ temerè uagantè sparsamque, sed certis limitibus conclusam, ut animum non patiatur aberrare uia, ceu repagulis quibusdam utrinque munita & obseptâ. uicissim temerè effusa, uel dissolutè congesta, difficile est & capere, & continere. Quocirca & qui recordari aliqua cupiunt, diligenter attentèque ordinem eorum animaduertunt, quæ mādant memoriæ: & artis huius magistri, loca quædam discipulis suis ediscenda exhibent. Nam quæ simul sunt à phantasia comprehensa, si alterutrum occurrat, solet secum alterum representare: unde sedes illæ existunt in artificio memoriæ, quippe ad aspectum loci de eo uenit in mentem, quod in loco scimus euenisse, aut situm esse, quando etiam cum uoce, aut sono aliquo quibpiam contingit letum, eodem sono audito delectamur: si triste, tristamur. quod in brutis quoque est annotare: quæ si quo sono uocata gratum aliquid accipiunt, rursus ad eundem sonum facile ac libenter accurrunt: si cædantur, sonitum eundem deinceps reformidant, ex plagarum recordatione. qua in recordatione gemina illud usu euenit, ut ex re minore ueniat nobis de maiore in mentem sæpius, non è cōtrario. Maius uoco melius, præstabilius, rarius, preciosius, charius, denique quod nos pluris facimus. ut quoties aspicio domum, quæ Brussellæ est è conspectu regiæ, uenit mihi in mentem Idiaqueus, cuius illud erat hospitium, & in qua nos sæpiissime, quantumque per illius negocia licebat, diutissime sumus collocuti de rebus utrique iucundissimi. non

mis: non tamen quotiescunq; Idiaqueus obseruatur ani-
 mo, de edibus illis cogito. notabilior est scilicet animo
 meo Idiaquei recordatio, quàm illarum edium. Eundè
 in modum de sonis, de sapore, de odore. Puer quum Va-
 lentiæ febrî laborarè, & deprauato gustu cerasa edif-
 sem, multis post annis quoties id pomum gustabam, to-
 ties non solum de febrî memineram, sed habere mihi il-
 lam uidebam. Quapropter nuda esse oportet ea loca,
 quæ memoriæ mouendæ assignantur, ne si quid habeant
 insigne, aut illustre, hoc est nobis notabile, obruant quod
 eis fuerit commendatum, non aliter recordatione insi-
 gne illud rapiente, atque in eo occupata, reliquorū ob-
 lita, quàm uentriculo de multis cibis eo qui naturæ suæ
 maximè est congruens, alijs neglectis. Et quoniam simi-
 litudo ex multis uelut unum reddit, facilis est & usita-
 tus nō memoriæ solum, sed cogitationis quoq; error, ut
 à simili trāseat ad simile. pro Gregorio sumimus Geor-
 gium, pro enthymema problema, Pindarus pro Panda-
 rus: quæ similitudo est in uerbis ex medio, principio, fi-
 ne. tum in rebus, ex eo quod in illis attentio considerat:
 ut Xenocratem pro Aristotele, in Philosophia & disci-
 plina Platonis: Scipionem pro Q. Fabio, in bellis Puni-
 cis: Irum pro Codro, in paupertate: Demosthenem pro
 Cicerone, in eloquentia: Narcissum pro Adonide, in pul-
 chritudine: allium pro cepis, in odore. Eodem modo de
 loco, tempore, de actionibus aut qualitatibus, quorum
 exempla patent latissimè. Similitudo perturbat memo-
 riam, ut oculos corporis, ne iudicium possit rectè sta-
 tuere de eo quod est ad se delatum confuse. Hoc uitiū uel
 in prima attentione nascitur, quod intelligentia non sa-
 tis animaduertit quæ offeruntur, ut integra ea distin-
 ctæque

Error ex
 similitu-
 dine.

Et áque posset memoriæ commendare: quo in genere sunt aliud agentes. uel in ipsa memoria, quæ parum syncera fide custodijt. uel in secunda consideratione, quæ est attentio, quum perperam ea quæ integra erant in memoria reposita, depromit: quod aliàs negligentia uel socordia quadã accidit, aliàs commotione animi, ut in ebrijs, iratis, metuentibus, amantibus, inuidētibus, exultātibus, & huiusmodi. Sicuti quum depositum nõ tale redditur, quale traditur, in uitio est aut accipiens, aut custodiens, aut representans. Perturbatur item consideratio, quum iussæ aliquid querere, aut depromere, obijcitur extrinsecus diuersum quid, uel alienum. Salutauit me heri in foro Petrus Toletanus, nec satis animaduerti, nec satis memini. si quis ex me querat, quis te in foro heri salutauit? si nihil addat, facilius respondero, quàm si dicat, Io. Manricúsne, an Lod. Abylensis? Si queratur, quis fuit Socratis pater? citius occurreret memoriæ, quàm si addatur, Num non Democritus? magis intricat adhuc considerationem, quum res est in uitio similitudinis posita. Dum enim consideratio aliquid scrutatur, unicum munus arripit, in quod solum incumbit: quum uerò aliud est obiectum, additur occupatio refellēdi eius. ita labor fit duplex: prior, reiiciendi quod non conuenit: alter, eius quod conuenit, reponendi. Distinctio temporum remiſcentiæ, est necessaria, alioqui confunderentur imagines: ut in tabula, si aliæ super alias absque interuallo depingantur. Quæ uacuo animo & tranquillo accepimus, facilius hærent in mente, sui que uestigium imprimunt diuturnius ac expressius, si modò attentè animum applicamus. qua de causa qua prima etate uidimus atq; audiuius, ea diutius recordamur, & integrius: est enim

tunc

tunc soluta curis & cogitationibus mens, tum etiam attendimus diligenter: quippe ætate illa admiramur omnia, tanquam noua, at quæ admirationem nobis mouët, ea sollicitè spectamus, atque in animū descendunt: itaque & expressius sunt in memoria depicta, faciliq; occurrunt recordationi, & distinctè depromuntur. Senes præterquàm quòd uitio ætatis difficilius capiunt ac retinent (spissantur enim eorum spiritus, nec facile imagines recipiunt) occupatio quoque, & in res uarias intentio tumultuatur intus, ut nec quiete quicquam admittat, nec quum quæritur, sinat inueniri. Deteruntur quoque imagines in memoria insculptæ, unde recordatio existit manca, & quæ aliquid semper uideatur requirere. exciderunt enim circumstantiæ loci, temporis, personarum, quod est primum memoriæ per ætatem labascentis uitium. Consideratio est, quæ scrutatur ea quæ sunt in memoria recondita. Imagines rerum, quas memoria conseruat, in lucido spiritu sunt impressæ: qui ut est calidus & agilis, nunquam conquiescit. quam uerò illius partem attingit acies considerationis, hoc est spiritus seruiens considerationi, eam intuetur, eoque non semper omnia recordamur, nec ea quidem ipsa quæ uoluntas imperat. nam sæpe querimus, quæ non inuenimus, quæq; postmodum sese ultro offerunt, etiam per quietem: ut quibusdã, quam solutionem argumëti, aut nomen rei diu multumque uigilantes inquisierant, in somnijs reperiunt. Quædam recipit intelligentia prima illa simplex, quæ est de ijs quæ extrinsecus obueniunt per uidendi uel audiendi sensus, quæ nõ animaduersa tradit statim memoriæ, attentio uerò, uelut exurgens considerat in memoria, & intelligit interdum continuo post, nonnunquam longo interuallo

interuallo: haud secus quàm si quis uel à somno excitaretur, uel ex alienatione mentis ad se ipsum rediret. Hi sunt uel ingenio tardi, aut animo peregrinantes, aut intenti ualde aliò. quod etiam in uisu & auditu euenit, quum sensus communis aliud agit, sicuti est antea declaratum.

DE COMPOSITA INTELLIGENTIA.

Substantiæ puræ, hoc est adherentibus denudatæ, nulla est in animo imago, sed tantummodo adiacentium, quæ illam conuestiunt ac operiunt. Recepta autem prima illa imagine, ac simplici, quæ est per sensuum inuas ingressa, addit ei phantasia simulachra & formas alias ex ijs qualitibus uel actionibus, quæ hauriuntur sensibus. Ratio uerò accedens, confert illa inter se, esse talia uel non talia, agere sic aut illa, uel secus. Hinc ea quæ nullis cognoscuntur sensibus adiungit, quæ in schola syncategoremata nominantur, hoc est consignificantia. ideòque hæc plura sunt & aptiora, quo magis augetur ratio: ut in uiris quàm pueris, in ingeniosis quàm stupidis, in doctis quàm imperitis. Phantasia nihil coniungit, aut separat per copulam, uelut hoc est tale, aut non est tale, sic agens aut non agens: sed sic coaceruat hoc tale non tale, hoc uel illud agens, hoc modo aut illo, uel è contrario. quod ostendit puerorum & rudium & crassorum hominum sermo, qui multum coniunctiones omitunt in loquendo, congerunt tantum rerum nomina absque nexu. Transit ratio ab adherentibus ad substantiam, & exculpit non iam quale sit quicque solummodo, aut quid agat, sed quid sit aut non sit: quorum aiens uocatur coniunctio, negans autem separatio.

Syncategoremata.

RATIO

Que intelleximus, considerauimus, contulimus, omnia sunt parata in usum rationis: ea uerò est collationis progressio ab uno in aliud, uel à quibusdam ad aliud uel alia. ideòque etiam discursus nominatur, & reputatio: quòd sicut in uite putantur sarmenta inutilia, ita in ratione, ut solum utile retineatur purum (quod dicitur) & putum, quoad eius quidem præstari possit. Nec perturbet nos, quod discursum diximus. nam interdum ratio non tam cursu ingreditur, quàm salticulis per diuersa delibando. est enim ratio alia per suos gradus continua serie discurrens, est alia transiliens, & medios aliquos gradus intermittens, uel ex ignorantia recti ac congruentis progressus, uel quod illos attingere minimè existimat necessarium. Phantasia nullam sibi potest fingere imaginem, nisi ex ijs quæ prius usurpauit sensibus, siue aliqua talis sit in natura rerum, siue ab ipsa conficta, ex una aliqua aut diuersis. Ratio autem tanta rapiditate uolitat per eas imagines, ut uel nullam omnino in se concipiat: uel adeò leuiter, ut ferè nulla esse uideatur: nihil enim sumit de inherentibus singularibus. Ideòque aspicit procul quidem, abiungit se tamen à uisis, quantum potest efficere. nam si illis sese inuolueret atque implicaret, haud aliter quàm torreste raperetur, ut in ebrietate & furore: & eum ad modum cerneret, quom per conspicilla depicta & uariiegata. Ideòque magna sanitate mentis est opus, ad bene discurrendum per ea quæ conuenit. mens enim, quæ uisis agitata non ualet sese sistere, similis est ei qui per lubricum descendit. Opus nihilominus est ad expeditum discursum ministerio phantasia, si non dissoluta, at soluta tamen ac libera.

Utitur

Utitur quidem ratio phantasmatis, non se illis admiscet. Sensus ergo inseruit imaginationi, hæc phantasia, quæ intellectui & considerationi, consideratio recordationi, collationi recordatio, rationi uerò collatio. Sensus est uelut umbræ aspectio, phantasia seu imaginatio imaginis, intelligentia corporis, ratio effectiois ac uirium. Est discursus quidam rationis, iussus à uoluntate, ut aliquid uel rerum inquirat menti, uel bonum ipsi uoluntati. Est alius ultroneus, suapte sponte procedens, ui mentis libera ac soluta, quæ quiescere non potest. Spontanea ratio nõ tam ex certis & notis principijs aggreditur opus suum, quàm iussa: quoniam negligentius scrutatur, quid sit in quaque re ueri & falsi, boni & mali. Notitia humana est ab ijs, quæ sensibus sunt cognita, ad ea quæ animo & mente: nempe à singularibus ad uniuersalia, à materialibus ad spiritualia, ab effectis ad causas, à promptis & patentibus ad recondita. Deo autem omnium opifici atq; autori, causæ priores sunt ac notiores quàm effecta, uniuersalia quàm rerum singula. In nobis quoq; ut quisque maxime uel ingenio ualet, uel rerum usu, uel doctrina, magis uiam naturæ, hoc est Dei, sequitur in cognoscendo & colligendo: qui autem crassiores sunt, hanc sensuum uiam tenent. Discursus autem rationis, per omnes locos argumentorum uersatur. Fit etiam uel à negatione ad affirmationem, ut non est hoc, nec illud, ergo illud: qui est discursus obliquus. uel à negatione ad negationem, neq; hoc, nec illud, nec aliud, incertum ergo quid: qui est spurcius, seu uèbes. est rectus alius, & legitimus, à re ad rem: ab affirmatione item ad negationem, hoc, ergo non illud. Ratio data est homini ad inquirendum bonum, ut id uoluntas amplectatur. bonum bruti

apertum est, nempe in corpore: nostrum in mente oculum. ideoq; nobis opus fuit uestigatione ueri in tenebris, illi tenebras non habent. illorumq; extimatiua, ad bonum tantum & malum fertur: nostra autem etiam ad uerum & falsum. Vnde duplex existit decursus: ratio speculatiua, cuius finis est ueritas: & ratio practica, cuius bonum prior sistit ibi, altera transit ad uoluntatem, & speculatrix non est simplex. nam est uel in ueritatibus, quæ sensu aut phantasia, aut ex ijs collectis rationibus licet consequi, quæ uocatur inferior: uel in ijs quæ sunt seu altiora, seu magis abdita, quæ superior. In quæ duabus non æqualiter homines uel ualent, uel se exercent, nam ut sunt qui melius cernunt uesperæ, quàm in meridiæ: sic quidam bene ratiocinantur de ueris, non item de agendis. quidam uice uersa, quòd agendi ratio in experiendo uersatur, sciendi uerò in acie mentis: & alij in artibus manuarijs sunt præstantes, ut ingenij uis huc uel illuc sponte naturæ inclinauit. Ratio eorum quæ aguntur in bono, est prudentia: eorum autem quæ exercentur in utilibus uitæ huius exterioris, ut Aristoteli placet, est ars. Quoniam uerò certius operatur expertus, quàm sciens, idcirco ad prudentiam uel artem non sola scientia satis est, experimentis etiam est opus, memoria & recordatione comprehensus. eamq; ob causam inexperiti nec probi artifices sunt, nec prudentes satis: ueluti iuuenes, & qui manum operi quod didicerunt, non admo- uere. acies enim mentis doctrina exacuitur & expolitur, uis autem agendi atque operandi exercitatione. Rationis meta in contemplatione, est ueritas: in agendis autem, bonum. posterior hæc ex collatione uerorum & bonorum profert iudicium. Collatione hac uerorum & bonorum

bonorum carent beluæ, ut quæ ad primum oblatum bonum rapiuntur. Nostrum porro iudicium cunctatur, atque ambigit, & sistit, & reuocat sese. Nec est tamen dubitandum, quin ut muta animalia pronitates, & quasi regulas ab bonum suum quasdam à Deo acceperint, ita & homo ad bonum suum, & propter bonum, ad uerum. non enim meliore conditione existimandum est fuisse procreatum à tanto artifice, id quod deterius est, quam id quo nihil est sub cælo præstantius. Sed menti nostræ magnas & densissimas nebulas scelus offudit. itaque deprauati sunt recti illi canones. Ex ignorantia multi errores nascuntur, quum ex illis uniuersalibus ad species & rerum singula iudicium deducimus. Sed restant nihilominus in nobis reliquæ illius tanti boni, quæ se testantur, quantum id fuerit quod amisimus, hæc à uulgo theologorum synteresis nominatur, quasi conseruatio: Hieronymo est conscientia, Basilio naturale iudicium, Damascenus lucem mentis nostræ uocat. Philosophi quiddam tale sunt procul intuiti, qui anticipationes tradunt, & naturales informationes, quas non didicimus à magistris, uel usu: sed hausimus, & accepimus à natura, tametsi alij alijs pro magnitudine ingenij plures certioresque sunt has regulas sortiti: tum excoluntur, elimanturque usu, experimentis, disciplina, meditatione. Hæc mentis nostræ siue lux, siue censura, qua rectè, qua obliquè, semper tamen ad bonum & uerum deuergit & fertur prona. Vnde existit approbatio uirtutum, & improbatio uitiorum: atque hinc leges & præcepta morum, & intus in unoquoque conscientia, quæ delicta ipsa sua arguat, reprehendat, damnet, nisi penitus sensu humano careat, & degeneret in brutum.

Menonis
argumen-
tum.

Ex his quæ diximus, difficultas explanatur, quam Plato attingit in Menone. nam is ut colligeret conditas esse humanas mentes, non rudes, sed magnis scientijs artibusque instructas & ornatas, illud adducit argumentum: Alioqui, inquit, non magis primis certissimisq; assentiremur axiomatis, quàm contrarijs: nec ea quum primùm proponerentur, illico agnosceremus. haud magis utiq; quàm si quis seruum fugitiuum, quem nunquam antea vidisset, quærens, si is occurrat, agnoscat, aut apprehēdat: Verùm nō habet mens nostra ante corpus eruditionem: sed quum conderetur, accepit propensiones ad uera potius, quàm ad falsa: & ex propensione ac congruentia canones siue formulas, quas si disciplinarum omnium semina libeat nuncupare, nihil equidem repugno. Nam, quemadmodum in ipsa terra semina sunt à Deo indita stirpium omnium, quos ipsa ultrò quidem proferat, solertia tamen diligentiaq; hominum excoluntur, reddunturque ad usum aptiora: sic in mente uniuscuiusq; semina sunt initia, origines artium, prudentiæ scientiarum omnium. quo fit, ut ad omnia nascamur idonei. nec ulla est ars, aut disciplina, cuius non specimen aliquod mens nostra possit edere, rude quidem & malignum, sed aliquod tamen. Perficitur autem id, cui doctrina & exercitatio accessit: ut in stirpibus ij sunt meliores alijs, quibus agricole addita est manus ac industria. Et loquor de cognitione rerum natura constantiū. nam ea quæ sunt prorsus hominum excogitata ingenijs, sine præceptore & doctrina non possunt percipi: ut lingua aliqua, Latina puta, aut Græca, aut Hispana. Ergo quòd bruta animalia primam illam sequuntur naturam, integram adhuc atq; intemeratam, non errant in suis necessarijs: homo qui

mo qui suas coniecturas sectatur, aberrat per eas semitas, quas ipse sibi fecit, regia uia relicta. & bruta eiusdem speciei, eodem agunt modo, nempe eandem sequentes naturæ institutionem, & monita. homo, quia uariè iudicat, diuersissimè agit, atque aduersissimè. Hoc loco quaestio illa iure occurrit, ut antur ne bruta ratione, an discurrant, & ignota colligant ex notioribus? quæ multos ueterum non tam conclusionem sui torsit, quàm tractatione: ferè enim in eam omnes discedunt sententiam, carere illa rationis bono. Plutar. libellum scripsit, cui fecit titulum, Quòd mutis animantibus insit ratio: declamatorio magis stylo ac more, quàm philosophico. non enim ualidis ullis nititur argumentis, ac dignis schola philosophia, sed populari tantummodo elusione, magisque de probitate ac uitiositate morum cauillatur, quàm de ratione. Laurentius Valla in Dialectica, ratione præditas esse argutatur. sed in eo opere, studio contradicendi & argutandi cæcus, rapitur in multas ineptias atque absurditates transuersus. Alij rationabiles dixerunt esse, ex ignorantia, quænam res esset ratio, & quibus ornata qualitatibus: quod iam aperiemus. Si discursus est transitus aliquis ab aliquo in aliud, dubitandum non est, quin discurrant muta: sin per collationem à minus notis progressus ad magis nota, uel ab uno ad aliud, ex illo dependens aut sequens, manifestum est non discurrere. à notis enim non proficiscuntur ad ignota, quorum omnia iudicia sunt de singularibus: non ut à generalibus ad specialia descendant, inde ad singularia, uel ascendant rursum hinc ad illa, ad exculpendum uerum. Sed neque nõrunt absentia, ut ab ijs uel ad alia ueniant absentia, uel ad presentia, aut è contrario: nec alia ex alijs in eorum transi-

Brutis an
insit ratio.

tu dependent, aut nascuntur. nam in ijs quæ cognoscunt præsentia & singularia, manent illico cū approbatione uel reprobatione. Discursus autē non status est, sed progressio. Itaq; nostrū iudicium, dū collationes componuntur inter se in curriculo rationis, nō acquiescit, sed p̄adet incertum. sed nec exordiūtur bruta ab a (ut exemplo loquar) ut inde transeāt in b, ad cognoscendum c: nec ab a, d b atanquā coniunctū, & progrediēs ab a: sed quia non placet a, quærunt aliud, inciduntque in b, ueluti quum canis herum suum, uel feram uestigat: odoratur enim hunc hominem, uel aspicit. si odorem aspectūque heri referat, acquiescit in eo, etiam si non sit herus: sin secus, eo relicto confert se ad alium, inde ad alium, nullo nexu coherentem cum priore, quoad in eum incidat, quem quærit. Accedit huc, quod brutum sequitur id quod uel sensu est simpliciter cognitum, uel à phātaſia copulatum compactūque, uel ab extimatrice stimulatū, tanquam tacito calcari naturæ. homo autem componit ac diuidit, & ab alijs ad alia transit, conferens ea inter se, ex quibus aliquid pariat atq; eliciat. Et animas brutorum orbas esse rationis, ex figura ipsa formæ, totoque corpore facile est colligere. Oculorum humanorum aspectus quoque uersum circumactus intentusque, multa nos docet, illa uero abiecta sunt semper in terram. adde his, quod sortita sunt etiam corpora ad artes exercendas inepta. Deus autem, quibus facultatē rei alicuius agendæ attribuit, eisdem quoque organa adaptauit, ei actioni accommoda: uidelicet sapientissimi artificis hoc est munus. Sed nec egent animantes ratione, quæ in illis esset superuacanea. nam ab bonum suum impetu naturæ suæ uadunt: próque rationali intelligentia indita est illis speciatiim naturalis

lis quædam solertia ad se tuendum, conseruandûmque, quæ abunde sufficit. quod admirati aliqui, rationem nominarint: ut in ape fauorum & mellis cōstructio, in formica ciborum prospectio, in araneo textura, & uenatio in cane: in equo, in simio, in elephāto, multa humane intelligentiæ similia. quæ si quis ideo rationem uocet, quod magna sanè sunt, & admirabilia, quid obstat quominus quæcunque naturaliter fiunt admiranda, à ratione profecta esse confirmet? Proficiscuntur quidem illa à ratione non rei naturalis, sed naturæ, hoc est autoris Dei. neque enim magnum aliquid fieri sine ratione potest, si modo rationis nomen in diuinam illam sapientiã competit. Itaque & herbas stirpesq; omnes, & lapides plerosque, & aquas multas, & alia, quorum mirandos uidemus effectus, ratione esse donata arbitrabuntur. Ad hæc carere beluas quacunque religionis specie, grande profectò est argumentum irrationabiles esse, & mortalibus animis præditas. fructus enim & fons pietatis non est in uita hac mortali positus: ergo est in altera, quæ hanc consequitur. Ratio porrò nostra, quæ tantum est munus, tamque excellens, non est propter res tam uiles & momentaneas concessum, quàm ea sunt, in quibus hominum uita uersatur, & se occupat: (quanto adhuc uiliores sunt, quibus uita traducitur mutorû:) sed ut Deû cognoscamus, colamus, amemus, quo nihil est maius, aut præstabilius, digniûsque ratione, re omnium excellentissima. hæc uerò est religio, cuius bruta sunt penitus expertia: quemadmodum contrà nullus est hominû, qui non religione tågatur aliqua. Et quemadmodum lapidi assignata nõ est uita arboris, quod ei sufficeret sua essentia torpens, & in uestigio semper immobilis: nec arbori

sensus aut phantasia, quòd ad uitam illam nihil esset istis opus: sic neque mutæ animati tributa est ratio, quoniam ad eius uitam atque essentiam tuendã, imaginationi adiuncta extimatio abunde magnum esset præsidium. Iam uerò & non loqui illas, defectum rationis ostendit. nam si ratione intus ducerentur, quid illis deesset ad loquendum? Haud quidem, quòd sermo sit discrimen inter hominem & beluam essenziale, quod quibusdã placuit, non satis in quo sita esset essentia considerantibus: sed nascitur ex illo discrimine, ratione scilicet, tanquam riuus è fonte. At in brutis alia alijs præstant ingenio, acumine, prudentia. nam hoc dicet aliquis: Non sunt hæc quidem talia, sed similia: in nobis enim solis ingenium est & prudentia. quemadmodum stirpium quosdam annotatũ est ea agere, propter quæ sensu esse præditos credi possit, & lapides nonnullos. simulachrum quoddam referunt uitæ, quum constet nec plantis ullum inesse sensum, nec lapidibus excisis, præsertim uitam. umbræ sunt ista, non uera corpora. Et quæadmodum homines omnes rationis facultatem accepimus, sunt tamen inter nos magna in eiusmodi facultate discrimina, omnes tamen sumus rationabiles: sic beluæ naturæ doctrinam hauserunt omnes, sine ratione, sed alia alijs doctrinam hanc sortita sunt uel purius, uel largius, quum sint tamen omnes irrationabiles. Hoc fecit omnipotens ille autor omnium, ut serie quadam rerum gradus inter se applicaret, quibus ad suprema ab imis ascenderetur, quemadmodũ in Prima philosophia docuimus. Verũ non esse illa rationis opera, hinc est intelligere sicut Gregorius Nõssenus annotauit, quod eadem speciatim agunt, neque illorũ operationes uariantur multitudine dissimili, sed iuxta ma-

ius aut

ius aut minus: ita ut si qua animans paulò operetur diuersius quàm cæteræ eiusdem figuræ, alteri protinus speciei adiudicetur. Accedit his, quòd per rationis discursum erigit se homo supra sensus & phantasiã, inclusumque sese illis teneri assequitur. sicut qui clausus est in cubiculo, etsi alia non usurpet sensibus, quàm quæ sunt in illo, intelligit tamen multa esse extra eum locum. brutum uerò haud se habet aliter quàm infans, qui per uitrum caruleum aut rubeum intuens, ex ignorantia unde id fiat, omnia quæ cernit, existimat esse illius coloris. Sed iam ad alia transeamus. nam hunc locum arbitror abundè esse planum factum. Discursuum magna est uarietas, ut sunt Discursuum
uarietas. diuersissima in hominibus ingenia: partim ex constitutione ipsa naturali, partim ex doctrinã, assuefactione, & huiusmodi de quibus post loquemur. Sed ut summatim dicam, est discursus quidam acutus circa rem aliquam, penetrans illius intima: est alius sagax ex paruis coniecturis, aut procul disitis, perueniens quò intendit: alius est latus, multa complectens. est enim in quibusdam tanta mentis amplitudo, ut uno uelut intuitu cuncta circumspiciant quæ ad rem faciunt: his & phantasia expeditissima est, & apertus memoria thesaurus, & expedita consideratio, & recordatio integra uigensque. lenta enim phantasia, aut memoria obserata, aut consideratio cessans, aut recordatio imbecilla, tardum infelicemque discursum efficit: ut in infantibus, ægris, commotis, magno affectis senio. In intelligentia est ceu aspectus quidam eorum quæ uidemus, uel audimus: iste est simplicissimus. est alius, quum procul quasi intuemur, quò quidq; pertineat: istud ex discursu rationis petitur in rebus ignotis, aut assuefactione in notis: qualis est in canibus, equis, elephantis,

qui

qui aliquid usu, aut disciplina nostra perceperunt. Discursus finis est inuentio, seu conclusio rei, siue collectio. Non assequimur autem quod petimus, eisdem de causis, quibus canis amittit feram, quam persequitur. uel quia discursus tardus est natura, res autem procul disita, ut non habeat satis uirium ad perueniendum: uel segnis est uoluntario, ut quum nō libet attendere: uel sequitur, quā non conuenit, ut qui uiam non tenent, qua sit insistendū: seu infelicitate ac tenebris ingenij, seu perturbatione aliqua temporaria, ut in affectu concitato, & uarijs cogitationibus, quæ obturbant mutuo: uel quia præteruolat, ut in nimium acutis, & qui celerrimam habent phantasiā. hi enim ulterius transcurreunt, quā ubi res est posita: ita quod oportet à tergo relinquentes, in res minime necessarias incidunt, ut ineptias: absurditates, dementias, res denique ab eo quod conuenit alienissimas. oportet enim ilico post discursum, phantasiā & scrutationem memoriæ sistere, ut mens quod sectata est, commodè apprehendat, ne aliò rapiat eam concitatio illa uelocissima.

IUDICIUM.

Iudicium est censura, hoc est approbatio & improbatio rationis, discursus uidelicet & clausula: quod est in mente uelut amussis quædam & norma, aut ut examen in libra. Itaque dum ratio est in actione sua, quiescit iudicium: ea ubi functa est suo munere, exurgit censura, & iudicat primū de connexionē, hinc de discursu: quem si approbet, nō potest reprobare clausulam. Hæc si absurda uideatur, & receptæ infixæq; prius sententiæ cōtraria, hæret iudicium, seq; falsum esse suspicatur. Sin autē
nihil

nihil metuit fallacia, transit in sententiam diuersam, ut
 argumētationis impulsū, eāq; est maxima uis, seu uni=
 ca potius, quæ potest menti adferri, si uerisimilis ratio
 ostēdatur, ad reliquas omnes uiolētias immobili. Quod
 si non rectē esse discursum, & qua oporteat, arbitretur,
 continet ac cohibet se, nec quoquam inclinatur, quod fre=
 quens sapienti accidit, propter magnam uarietatem, &
 difficultates in omni probabilitate, quæ citius docti ho=
 minis & cordati cogitationi occurrunt, quàm rudis &
 stulti. nec malè qui prouerbiū finxerunt, ab stulto iu=
 dice præcipitari sententiam: pauca enim circumspicit.
 Et sicut ratio utitur formulis dialecticis, quæ sunt de
 probabilitate, ita iudicium ijs quæ de argumentatione,
 in quibus ob ingenij nostri tenebras sæpe fallitur. bene
 enim confici putat argumentationē, quæ est praua: unde
 in imperitis præferuidisque ingenijs, definiendi ac pro=
 nunciandi existit temeritas præcipitata. Non raro etiā
 post rectum exactūque discursum obijcitur attentioni
 concludendi ac iudicandi quædam uelut nebula, qua iu=
 diciū hallucinatur, aliūdque pro alio sumit. quod ac=
 cidit ualde biliosis, etiam exercitatis & sapientibus: at=
 que eò magis, si uel metu, uel iracundia, uel pudore per=
 cellantur. quocirca rectius hi de scripto differunt, quàm
 loquendo. Sunt qui ipsi aptè ratiocinantur apud semet=
 ipsos, uerū molles ac lubrici facile se ab alijs sinunt au=
 ferri, siue ex affectione, siue qui non multum sibi fidunt.
 Iudiciū rectum & sanum est, quod aptè circumspicit,
 quid ex quo nascatur, quid cuique sit consequens, quid
 alienum, quid repugnans, quid congruens & consenta=
 neum. hoc bono nullum est maius ad disciplinas atq; ar=
 tes omnes, denique ad uitam uniuersam. Non usu, nō co=
 gnitio

Iudiciū re
 aū quod.

gnitione rerum multarum & uariarum, non acumine, non eruditione & scientia disciplinarum atque artium, sed hoc solo distant maxima & præstantissima ingenia ab infimis, aut mediæ notæ. Veritas res est menti congruens, ut bonum uoluntati: mēdacium autem, aliena atque inimica, ut malum uoluntati. alijs quoque sensibus, sunt quæ conuenientiam cum eis habent, sunt quæ inconuenientiam. Itaque si iudicium censeat conclusionem esse ueram, illi se applicat, & eam complectitur tanquam sibi congruentem: quæ complexio, assensus, seu opinio, atque existimatio dicitur. si falsam, auersatur, quæ est dissensio. Est assensus quidam firmus: hæc fides nominatur, quam Cicero in Partitionibus finit, opinionem esse firmam. est alter infirmus, quæ est suspicio: ut si hoc neutrum, nec in bonum uergens, nec in malum. medium inter assensum & dissensum, est dubitatio, seu ambiguitas. Credulitas & incredulitas magis habitum mentis significat, quam actionem. Creduli sunt, qui cupiunt, qui metuunt, simplices, mites, beneuoli. Increduli sunt, qui ratios causasq; cuiusque rei non assequuntur, aut non intelligunt: qui contrarias habent rationes, quibus uariè destinantur: qui nollent, qui cupiunt immodicè, experti res non ita esse, aut euenire. Sunt naturaliter ingenia quedam praua & maleuola, prona ad incredulitatem uniuersalem, quæ conglutinationem omnem applicationemq; ad alia ingenia refugiunt, nihilque uolūt credere, nisi quod ipsa uel inuenerint, uel attulerint. Suspiciacitas, habitus est animi in deteriorem partem. tales sunt inuidi, auari, ambitiosi, maliciosi, maleuoli, experti mala multa, dāna, fraudes: uelut senes, & qui in negocijs dolosis sunt uersati, aut inter ueteratores, aut fraudulentos. Suspicio gignitur,

Assensus.

Fides.

Suspicio.

Dubitatio.

Suspiciacitas.

gnitur, quum leucs quidem remur esse coniecturas, non tamen nullas, & quæ satis sint ad mouendum: utpote quæ in contrarium uel nullæ omnino sint, uel tales quas plus uirium habere existimemus, quàm diuersas. Assensus facilius in securitate elicitur, quàm in cura & sollicitudine. citius enim eum capias, qui nihil timet, ac proinde nec cauet. Quocirca promptius fabellæ consentimus simpliciter narrata, quàm argumentis ex præparato ad pugnam certamenque instructis: eoque ad fidem uulgo faciendam utilior est rhetorica, quàm dialectica, uti est à nobis alio loco demonstratum.

DE INGENIO.

VNiuerſam mentis noſtræ uim, de qua ſumus hæc- Ingenium.
 nus loquuti, ingenium nominari placuit, quod ſe in-
 ſtrumētorum miniſterio exerit & patefecit. mens enim
 eſt in hoc corpore, ſicut qui clauſus in cubiculo, nõ aliã
 habet fenestrã, per quã foràs proſpiciat, quàm uitreã:
 is proſectò nec alia poteſt, quàm quæ ultrũ patitur, in-
 tueri. quod ſi nitidum ſit ac pellucidum, clariuſ: ſin pul-
 uere obductum ac ſitu, obſcuriuſ cernit. Eſt item ſicuti
 ſapiens in domo ſtulti, nempe à ſedibus ſenſuum: ab illis
 quippe ducitur. Et quemadmodum concludus cubiculo,
 non ignorat obſtare ſibi uitrum, quo minus res clariuſ
 cernat ac apertiuſ: ita mēs noſtra in corpore: quæ, tam-
 eſi ducitur à ſenſibus, eos tamen ipſa corrigit. Hiero-
 nymuſ in Iouinianum, mentem noſtram in ſenſibus ſimi-
 lem facit ſedenti in equo. Nuſquam iteſſor, quin ueha-
 tur ab equo: ſed regit tamen equum. atque hoc eſt inter
 hominem & beluam diſcrimen, quòd homo fulcit ſen-
 ſuum imbecillitatem, & crebros lapſuſ, fallaciãq; il-
 lorum

lorum per rationem assequitur: brutum autem, quod rationis sit egenum, nihil horum intelligit. Hæc est mentis nostræ abductio à materia, quòd supra materiã, supràq; ea omnia quæ sunt materiæ atque imaginationis, se sustollit. non quod sine instrumento materiali, aliquid hic possit, dum inter concreta & corporalia uersatur, ut iam diximus. Quo fit, ut sæpenumero ab actionibus suis retardetur, quum minus se instrumentum illius facultati obsequens præbet. Cuperet quidem mens plerunque optimis, ac præclarissimis cogitationibus se oblectare: sed impediunt eam organa, auertuntque inuitam ac repugnantem, & traducunt ab excellentibus contemplationibus ad lusus, ad ineptias, & res leuissimas, quibus facilia se & tractabilia exhibent instrumenta. Sed functionis rationalis organa sunt in cerebro, spiritus quidam tenuissimi & lucidissimi, quos illuc exhalat sanguis cordis. ij sunt organa intima cognitionum omnium. Qui

Cor. quum frigidi sunt, à sanguine frigido circa cor euaporati, segnes existunt actiones mentis, & languidæ: unde homines fiunt hebetes ac torpentes. quod subsignificat Vergilius, quum in Georgicis dicit:

Sin has ne possim naturæ tangere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.
Rursum quum calidi sunt spiritus, celeres & concitate sunt actiones. hinc fit, ut cordis habitudo atque affectio ad cogitationem atque intelligentiam non parum conferat. Vnde homines uel cordati nominantur, uel contra excordes & uæcordes: & Corculum Nastica ille appellatus, quòd esset sapientissimus. ut cor etiam pro mente ipsa sumatur, hæc eadem de causa: uelut in sacris literis, De corde prodeunt cogitationes, & Deus spectator cordium

dium appellatione peculiari nuncupatur, ac propria. Et quanquam fons atque origo omnium actionum animi fixa sit in corde, officina tamen est in capite. nec enim intelliget mens, aut irascetur, metuet, moerebit, pudefiet, prius quam spiritus illi à corde exilientes, ad cerebrum peruenerint. Documento est, quòd quantumuis sanguis ferueat circa cor, nisi is ipse feruor caput attigerit, nulla exurgit animi perturbatio: ut in uiris animosis & moderatis, in quibus sanguis efferuescit in præcordijs, nullam tamen edunt iratorum significationem, quòd cerebrum nondum sit excalfactum. Sanguis & spiritus sequuntur quatuor principum qualitatum uim & naturam, prout quæque in commixtione inualuit: pituita humores gignit crassos, functionesque intelligentiæ lentas: bilis flaua, subitas & celerrimas: sanguis, moderatas. In insanis & furiosis exardescunt liquores omnes: in stupidis refrigerantur, ac condensantur. Quo fit, ut utrique ualentes sint corpore ac robusti, furiosi ad agendum, propter feruorem qui est in actione præualidus: fatui ad patiendum, propter frigus quod est firmæ patientiæ. Calor & humores contemperati, faciunt ad acumen & sanitatem ingenij. Cogitationes ex flaua bili concitatas & uagantes, temerè sistit atra bilis, ut in id quod agunt, intendant. quin etiam eadem bilis fusca, nempe densa materia, si accendatur, plus ignis calorisque concipit. idcirco non uolitat per summam rerum faciẽ, ut flamma ardens in stuppa, uel paleis: sed penetrat intima, & profunda. Accenditur porrò melancholia ex agitatione cogitationum, uel affectionum calidarum. Oportet autem eam esse alijs humoribus admixtam, præcipuè flauæ bili, tanquam frænum, ne illa ex ingenio & natura sua

Melancholia in ingenio.

instabilis, quò minimè conuenit, sese proripiat. Nam si
 sola sit atra bilis relictà ex aduisione humorum om=
 nium, multa & obscura inuadit cerebrum, densat atque
 offuscatur spiritus, unde furiosi & maniaci euadunt: tum
 exugitur corpus, ac debilitatur. quod in omni etiam con=
 tingit uehementi cogitatione, atque intentione mentis.
 Nam in illa cerebri atq; spirituum actione, aduocatur mi=
 rabili naturæ artificio à uentriculo & uitalibus calor
 ad caput, tanquam ad eam partem mittatur subsidio, ubi
 plurimum laboratur. qua ex causa cruditas existit, no=
 xiorumque humorum redundantia, & debilitas neruo=
 rum, deniq; corporis uniuersi infirmitas atque afflictio.
 Quod si subtilibus & claris spiritibus admixta sit nigra
 bilis, dexteritatem parit rationis, iudicij, prudentiæ, sa=
 pientiæ. hi enim descendunt altè, excuduntque atque in=
 ueniunt præclare quàm plurima. Huc pertinet Platonis
 dictum illud ex Democrito Abderita sumptum: Nullum
 excellens ingenium sine mania, hoc est furore, qui furuæ
 bilis effectus est. Quocirca uini naturam refert atra bi=
 lis, ut ex ratione corporis, in quod infunditur, actiones
 producat: quemadmodum est fuse ab Aristotele in Pro=
 blematis tractatum. Sunt ergo omnia hæc mentis instru=
 menta: nec aliter quàm quum artifex instrumenta dispo=
 nit, aptatque, non potest operi faciendo intendere: ita &
 facultas rationalis in infantia, circa liquores atq; spi=
 ritus occupata penitus, nequit illas ad functiones suas con=
 uertere. est enim in aptatione & accommodatione illa
 tanta permixtio confusioque omnium, ut ratio quoque
 perturbetur atque obruatur ipsa, quo minus exequi mu=
 nus suum ualeat, ut in officina quapiam perturbata, tum
 motus ille atque agitatio materiæ, non sinit rerum effi=
 gies

gies herere in phantasia. Et quemadmodum in infantiam non utitur ratio suis organis, quia nondum sunt apta: sic neque in decrepita senectâ, quia iam desierunt esse apta, magno scilicet usu detrita & corrupta. Ex hisce humoribus atque spiritibus, nascitur ingeniorum non uarietas solum ac diuersitas, sed aduersitas quoque tanta, quanta est inter hominũ facies. de quo sum loquutus nonnulla in opere De tradendis disciplinis. Quidam habent uires ingenij ualidas ad laborem ferendum, & insistent operi: ut melancholici, uel phlegmatici. Loca & tempora eiusdem qualitatis ad idem faciunt, quum nõ omnino caloris uigorem frigiditas debilitauit, nec restrinxit lucem obscuritas. ideoque hi artibus manuarijs sunt apti, in quibus opus est patientia experimentorum, & frustrationi operis non indignari, neque ex offensione materiam de manibus abijcere. Alij leues atque infirmas habent uires, nec diu possunt durare in opere: ut biliosi, & calidè sanguinei, tum populi feruentium regionum, & alij per æstum. ualent enim impetu, non constantia. Alij refugiunt laborem attentionis, ex graui & crassa materia. alij ex delicijs, aut insuetudine, uel desuetudine. Alij non patiuntur se alligari, nec quicquam possunt augere ex præscripto, sed pro libito animi sui liberi ac soluti. magnosque labores ipsi ultero suscipiant facile, leuissimos autem indictos atque impositos non ferant. Celeriter currunt quidam, sed nõ longè, ita ut in progressu admirabiliter mutantur, & multo alij sint, quàm de principio. Nonnulli ut lentius, ita & longius perueniunt. Multis est crebrò conuiescendum, recipiendusque de integro impetus: qui facile delassantur, quibusque caligo ob aciem mentis offunditur, hos enim semper uenire recentes conuenit: ut ue-

Ingeniorum diuersitas.

recundi, meticulofi, iracundi. omnis quoque animi affectio commota, uelut nebulam offundit ingenio. Sunt quidam imperturbati, & sibi constantes, quibus statim uenit in mentem, quicquid est opus siue laceffendo, siue respondendo: quibus omnia sunt ad manũ, & ingenium habent in numerato, sicut de Vinicio dixit Augustus. Aliqui in uno quolibet acutissimi, in multis perturbantur, & tanquam obruuntur copia. Alij quocunq; intenderint rectã, perspicunt acutẽ, acriter, subtiliter: non circumferunt tamen oculos ad ea quæ ad dextram, uel sinistram obiacent, qui acuti quidem sunt, sed imprudentes, & iudicio carent. Mutantur ingenia quædã in melius, ut cho-lericorum, quum deferbuerunt, mutantur in peius, ut in pituitosis, quibus humore illo frigido inualescẽte, extinguitur calor. Itaq; obbrutescũt, qui in primo ætatis curriculo uidebantur cordatissimi. Mutantur item ex cursu nature sue: aliàs quoque ex natura loci, uictus, ocij uel negocij. Sunt qui crebras recipiunt uarietates, ut ingenia sui dissimilia. sunt qui per longa interualla, ut in flexu ætatis, in iuuenta, in senecta, post morbum aliquem grauem. Expedit ijs qui tenuissimos habent spiritus, in crassari à loco, uel uictus ratione: qua de causa melancholiam biliosis & sanguineis utilem diximus. Dictum mirum, esse quosdã sano ad omnia ingenio, præter quàm ad aliquod unum: ut Horatianus ille haud ignobilis Argis, Qui se credebat miros audire tragædos,
Cetera qui uitæ seruaret munia: & quæ sequuntur. In materia quoq; permagna est diuersitas, quorum ingenium altè penetrat in ima rerum, ij multum ualent in rebus grauissimis ac solidissimis. qui uolitant per summa, sunt argutuli & dicatuli & cauillatores non solidi
intuentur

intuentur minutias quasdam minimè necessarias, quas alij negligunt: aciem habent scalpelli, non ensis, ut facile dissecent pilum latum: rei tamen dura si admoueantur, retunduntur. alij sunt disciplinis præstantes, alij prudentia rerum agendarum, alij artibus manuarijs. Ex disciplinis autem sunt quidam natura sua poetae, alij ad linguas perdiscendas appositi, in reliqua eruditione relictantes atque infelices. Videas quosdam ad dicendum natos fictosq;, quorum orationem simplicem nulla arte adhibita admireris, & artificiosissimè dicunt, absq; arte. horum propria sunt mathematica, illorum medicina, aliorum ius ciuile, aliorum mysteria scrutari. Hæc est distributio donorum Dei. nemo potest gloriari se accepisse omnia, nemo conqueri se accepisse nihil.

DE SERMONE.

Democritus sermonem aptè nominauit riuum rationis: & Græcis eadem vox λόγος, & sermonem & rationem signat. sermonem autem & uerba non solum ea uolo intelligi, quæ ore proferuntur, sed quæ scribuntur etiam. ex uniuersa autem mente, tanquam ex fonte fluit sermo: & simplicia uerba, ex simplici intelligentia, composita ex phantasia, apta uerò & connexa ex ratione coniungente & separante, sermo integer ex ratione discurrente, & iudicio aptante clausulas. Quocirca animaduertere est eos, in quibus parum uiget ratio, tanquam in pueris & fatuis, omnia simplicibus atque inconiunctis uerbis exprimere, quod uitium in linguis quoque infantibus annotatur. & quanquam ex animo profuant uerba, non tamen eadem est illic compositio quæ in uerbis. multa enim simplicia explicantur con-

f

Eloquen-
tia.

posita: multa quæ erāt simpliciter foras prolata, animus non simpliciter accipit, sed aliquid adiungit, & affingit, ex celeritate phantasiæ coaceruantis pingentisque. multis desunt uerba: opus est longo circuitu, qui hebetes sunt, phantasiamque habent impeditam, & recordationem lentam segnemque, ægrè quæ sentiunt eloquuntur. Quibus est ratio ac iudicium citum, sed inefficax, ij loquaces esse possunt, eloquentes autem nullo modo. Eloquentiam uoco, absolutam expressionem eorum quæ mente conceperis, aptis atque accommodis uerbis: quod positum est in perfecta cuiusq; linguæ cognitione, tum connexionione sermonis congruenti, & rationibus appositis. quod est iudicij non solum acutissimi, sed etiam solidi, & circumspecti. Sallustius de L. Catilina bene expræbit: Satis loquentiæ, sapientiæ parum. & multos uideas facundos in narrando, in argumentis planè infantes: sicut è contrario. Expensio hæc eorum quæ dicenda sunt, & circumspectio illorum quæ adiacet, loci, temporis, personarum, atque huiusmodi, tardiloquos sæpe ac pauciloquos facit uiros magni ingenij. leues autem & acutuli, quod nihil pensi habeant quid profundant, uerbosissimi sunt. Cogitatio dissoluta, quæ nullis rationis frenis cohibetur, ut in fatuis et in sanis, loquacissimos facit. ita enim profundunt omnia, ut ueniunt in buccam. Penetratio quoque acutissima in rerum intima, & lata multarum magnarumque rerum cogitatione complexio, infantia nonnunquam reddit præstantissima & clarissima ingenia: non enim apta inueniunt uerba, quibus exprimant res tantas. qui uerò de rebus istis, quæ quotidie uersantur in manibus, locuturi sunt, ijs & uerba & sensa accommoda facile ac copiosè suppetunt. Eget quoque sermo doctrina

doctrina atque exercitatione: nec mirum est, acutos interdum, & multis amplisque disciplinis homines eruditos esse infantes, qui linguam parum didicerint, uel parum exercuerint. Memoria loquendi facultatem uehementer adiuuat: & qui ea pollent, facile linguas perdiscunt, loquunturque expedite, tanquam thesauro benigne supereditante, quæcunq; sint opus. nec immerito peritia linguarum inter exempla memoriæ reponitur, ut in Cleopatra Aegyptia, & Mithridate Pontico, & Themistocle Atheniensi. qua de causa melius omnes quamcunque linguam intelligimus, quam loquimur. In loquendo enim quærimus, quæ proferamus: quæ sæpe nos latent, nec se diu quæsitæ ostendunt. in intelligendo autem, tantummodo agnoscimus oblata. exiguus porro est hic labor, præ illo. Inuenias tamen nonnullos, qui quod loqui sciant, idem ipsum si audiant, non intelligunt. scilicet quum loquuntur, quærent ipsi uoces per ocium, & fingunt: quum uero audiunt, celeritas sermonis præcurrit attentioni. quo fit, ut intellectio perturbetur. quo de genere sunt ij potissimum, qui ex lectione didicerunt magis linguam, quam audiendo. Vehementius autem admirere, si uideas, qui quod loqui sciant, loquentibusq; alijs facile intelligant, idem illud eos fallere, si legant. hi sunt ad attentionem segnes. quibus loquentibus, uel audientibus, calor ille orationis excitat attentionem: uersis autem ad legendum, & refrigeratis, remittitur attentio, & torpet intelligentia. Sunt qui melius loquantur, quam scribant: quod de Galba tradidit Cicero. idque euenire ait hominibus ingeniosis quidem, sed parum dictis: qui ardore illo dicendi remisso, quum arte non adiuuentur, impares sunt sibiipsis scribendo: docto autem homini proferuore ani-

Sermo naturalis.

mi esse industriam. Sed ars tamen non multam proficit, quum vigor ingenij languet: sicut in erudito delassato, aut agro, aut perturbato. Alij quum usum ab eruditis acceperint, nec satis tamen norint cur quicque dicatur, translati ad scribendum, uolunt aliquid efferre politius atque elimatius, discedunt à recto illo usu ad prauum sermonem atque imperitum. At quandoquidem sermo ex ratione oritur, tam naturalis est homini sermo, quam ratio. ubicunq; enim est fons, ibi & riuus. Nullus tamen certus est ac naturalis, omnes sunt ex arte, unde distinctæ sunt lingue, quarum tractatio alterius est speculationis. Sermo omnis uel scriptis uerbis constat, uel prolatis uocibus, quod etiam nomen ad scripturam quoque
 Vox. accommodatur. Vox est quidem sonus quicumque, sed aptius & peculiaris, quem animans edit ore ad aliquid significandum. Articulatus autem sonos & distinctus solius est hominis, ad cuius imitationem auiculas quoque & instrumenta musica, que sonos edunt sine iudicio atque intelligentia, uoces emittere dicimus. Voces in homine signa sunt animi uniuersi, & phantasiæ, & affectuum, & intelligentiæ, & uoluntatis: in belluis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis uoces inconditæ, quæque à Grammaticis interiectiones nominantur. Admirabile est, tantam humani oris sonorum diuersitatem, tam paucis potuisse literis comprehendere, unde confecta est uerborum, sermonis, linguarum tanta uarietas & copia.

DE DISCENDI RATIONE.

Doctrina
 Disciplina

DOctrina est traditio eorum quæ quis nouit ei, qui non nouit. Disciplina est, illius traditionis acceptio

ptio: nisi quòd mens accipientis impletur, dantis uerò non exhauritur. imò communicatione augetur eruditio, sicut ignis motu atque agitatione. Excitatur enim ingenium, & discurret per ea quæ ad præsens negocium pertinent: ita inuenit atq; excudit multa, & quæ in mentem non ueniebant cessanti, docenti aut differenti occurrunt, calore ac uigore ingenij. Idcirco nihil est ad magnam eruditionem perinde conducens, ut docere. Disciplina est duplex. altera est appositio qualitatis in animo: ut quum lingua noua traditur, quod fit in hominum inuentis. altera esteductio ingenij, de potestate in actum: sicut in scientijs artibusque, quarum est materia res naturalis. illarum enim omnium, sicuti antea diximus, semina sunt naturaliter menti nostræ indita, uelut stirpium ipsi terræ: ut nihil uideatur aliud docens agere, quàm quod sol, quum ui sua profert ex seminibus germina, proditura alioqui per se, sed non tam feliciter, nec tam citò. Docent bruta sobolem suam, ut citius faciant, quod per se nihilominus facerent: ut auis pullum suum uolare, felis uenari mures, ut quàm citissimè uideant eos sui similes, hoc est in sua specie perfectos. nos uerò docemus illa, ut quod uel nunquam facerent, uel aliter, faciãt uti nos uolumus. neque aliud est nostra in eis doctrina, quàm assuefactio ad nihil ferè aliud, quàm ad corporale exercèdum aliquid, ut loqui, currere, aut modo aliquo corpus seu corporis partem aliquam mouere. Brutum ad sua edoctum est magisterio naturæ: nos indigemus & nostra exercitatione, & admonitione aliena, ut proferamus quod est inditum. Cursus discendi est ex sensibus ad imaginationem, ab hac ad mentem: qualis est & uita, & natura. Itaque à simplicibus progressio fit ad cõiuncta,

Discendi
cursus.

à singulari ad uniuersale. quod est annotare in pueris, qui (ut dudum dicebam) primùm exprimunt partes separatas singularum rerum, deinceps coniungunt & copulant. Vniuersalia etiam singulari uocant nomine, ut fabros omnes nomine eius fabri, quem primùm nouerunt: & omnes carnes, capum aut bubulam, si eam primùm nominari audierint, quum incipiūt formare uerba. tum ex singularibus mens colligit uniuersalia, unde ad singularia rursus ex uniuersalibus reuertit. Itaque primi magistri sunt sensus, in quorum domo est conclusa mens, è

Vifus. quibus princeps est uifus: qui, ut Aristoteles inquit, plurimas nobis rerum species patefacit, autorque ad inuestigationem fuit sapientiæ, quemadmodū præclare scriptum est Plato. nam ex aspectu nata est admiratio, ex qua animaduersio, & scrutatio, studiūque sapientiæ. Post cognitionem autem rerum inuentam, artesq; constitutas,

Auditus. audiendi sensus tum plura & maiora, tum celerius docet: accipimus enim breuissimo tempore, quæ tradens parauit longo. nec immeritò sensum hunc Aristoteles disciplinæ nominauit: quæq; animantes eo careant, disciplina non esse capaces. Quo magis miror fuisse mutum & surdum natum, qui literas didicerit. fides sit penes Rodolphum Agricolum, qui id memoriæ prodidit, & se illum uidisse affirmat. Quāquam in artis ingenij nostri limitibus, admirabilis est latitudo facultatis ac uirium. Quam bene egit Deus cum homine, ut quod necessariū esset, tam in obuiò proposuerit. Nihil utilius quàm multa discere, nihil facilius quàm multa audire. Ipsum quoque ingenium in quibusdam hominū, natura sua dextrū & felix, uel tenuissima ope extrinsecus adiutum mirificè sese extendit & dilatat, sui que ipsius magister est atque instituit

institutor. nec perinde à sensibus doceri, aut etiam in-
 terdum ab homine magistro potest, ut docetur à semet-
 ipso: unde sunt illi ἀνομαβῆς. Ingenium felix habet pri-
 mum, qui rerum imagines eorum quæ loco uel tempore
 comprehenduntur facile atq; aptè concipiunt, quos Græ-
 ci οὐρανοῦ λαοῖς uocāt, ut Quintilianus tradit. hi sunt
 ad describendum & narrandum aptissimi, unde & ar-
 gumenta facile colliguntur efficacia. tum qui uel natura
 sua, uel arte celeriter discurrunt, & rectè colligunt, &
 solerter coniectant. in quo numero ponuntur naturales
 Dialectici, & potissimum qui cuiusque rei ultimam ori-
 ginem dextrè inuestigant: quales fuerunt Aristoteles &
 Galenus. Iam quibus nullo admonente, omnia quæ opus
 sunt, ueniunt in mentem, quos Hesiodus in primo genere
 excellentiæ collocat, qualem fuisse Themistoclem tradit
 Thucydides. Grandia & præstantissima quocumque in
 genere disciplinæ ac cognitionis ingenia sunt naturæ
 beneficio, quæ insito quodam uelut impetu ad res maxi-
 mas præclarissimâsque impelluntur, & sortita sunt in
 mente imaginem rei exactissimam, ceu canonem, ad quæ
 & quæ ipsi, & quæ alij agant in eo genere, accommo-
 dent, uelut ad normam: quo fit, ut tum sua tum aliorum
 uel errata, uel rectè facta deprehendant acutè, ac diju-
 dicent. Ideas Plato formas eiusmodi nuncupauit rerum
 agendarum uerissima & certissima exemplaria, quæ si
 extrinsecus doctrina & usu adiuentur, dictu incredibi-
 le quanta sit eiusmodi ingeniorum magnitudo & excel-
 lentia. Iuuat mirificè ad eam rem, uersari cum ijs diu
 & multum, legere etiam attentè ac diligenter eorū mo-
 numenta, qui tantum hoc bonum sunt nacti: necesse enim
 est, ut aliquid ex asiduo illo uelut affricatu adherescat.

Accedit

Accedit celeritati huic mētis & acumini, meditatio atque
Vfus. que usus cuiusque disciplina, quæ illam auget magnopere.
 neque enim tam scitur, quod tacita contemplatione est
 acceptum, quàm quod in exercitamentum usumque trans-
 mittitur, in artibus actionum & externorum operum, in
 uirtute, in musica, eloquentia, fabrilis arte, pictoria, &
 reliquis huiusmodi: tantoque est profectus maior, si perse-
 ueretur in opere sine offensione, aut indignatione ani-
 mi durandum est, & persistendum: quodque hac non suc-
 cessit, alia tentandum. Iustari oportet cum opere, non in-
 dignari. In scientijs autem contemplationis, pro medi-
 tatione atque exercitamento est tacita cogitatio atque ex-
 pensio, qua altius in rei notitiam penetramus, quàm di-
 sputationibus uel altercationibus: quæ plus sæpenumero
 obruunt iudicium, quàm exacuunt. etiam ingenia medio-
 cria, quæ non adeo sunt formulis illis à natura instructa,
 quantumcunque maximorum ingeniorum adiuta monu-
 mentis, non tamen tantum efficient, quantum illa excel-
 sa, & uelut gradus quodam numine afflata. deest enim il-
 lis superioribus, quod maximum est, exemplar illud rei
 bene atque excellenter exequenda. Hæc quidem interna.
 Externa sunt, magister & instrumentum. Magistro non
 satis est, bene quæ profitetur scire, nisi expedite ea possit
 explicare, & artem dexteritatemque eam ad rem ad-
 iungat. quod si contingat, breuiter in magnam eruditio-
Docilitas. nem docilis discipulus euadet. Docilitatem adiuuat di-
 ligens attentio, quum animus in eo est cunctus, quod ui-
 det, quod audit, nec alijs sese cogitationibus procul ab-
 ducit. Breuiter etiam proficiunt, qui recolunt singula,
 & reputant secum. Adde his, quos non pudet discere.
 qua de causa superbi disciplina uiam prauo illo affectu
 late

latè sibi interrumpunt. Magnum profectus omnis impedimentum, dicebat Bion esse arrogantiam. Si fueris discendi cupidus, inquit Isocrates, eris breui eruditissimus. Adde istis illos, qui non arbitrantur se multum in eruditione promouisse. Præclare Seneca: Puto multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam peruenisse credidissent. sistat enim necesse est, qui nihil existimat restare amplius, in quod tēdat, & tanquā ad extremū pertigerit, quiescat. Sunt qui docentē præcurrunt: sunt qui sequuntur, doctrinamque satis capiunt, & ea acquiescunt. hi sunt intelligentia præditi, nolunt tamen, aut nesciunt in ea perscrutari, quod discursum habent rationis lentum, aut uim mentis non in sua potestate, sed dissolutè effusèque diuagantem. Ex his autem qui præcurrunt, alij faciunt id dexterè, qui ratione ac iudicio pollent: ineptè alij, qui ad coniectandum sunt inidonei. Eorum quæ traduntur ab institutore, receptaculum ac thesaurus quidam est memoria, quæ illa omnia conseruat. Superuacaneus est labor disciplinis impensus, nisi sit quo accepta contineas. si effluunt omnia, perinde est ac si in dolio pertuso aquam haurias, ut de filiabus Danaï est in fabula. Idcirco puerilis atas accipiendis quæ traduntur est appositissima, propter liberam memoriam expeditamque, nec alijs impedita cogitationibus & curis. grandiores enim natu adferunt secum alios cogitatus, qui non facile uenienti doctrinæ cedunt. Huc accedit, quod pueri non reputant laborem sedendi, attendendi, legendi, scribendi, ediscendi, operandi, idcirco minus de lassantur: adultos uerò non parum defatigat operæ ac laboris expensio. Græci appositè, quos bene rem aliquam edoctos uolebant significare, nominabant *παιδομαθῆς*, quasi à pueritia

ritia institutos. quanquam seniori in locum facultatis
discendi succedit iudicium certius, & prudentia expe-
rimētis collecta, hoc est industria pro uiribus. Alterum
Emenda- præceptoris officium est, emendare ac corrigere: quod
tio. non est minus utile, quàm umbratilis explicatio præce-
ptorum: & eo magis, si corrector cur quicque uel pro-
bet, uel reiiciat, tum norit ipse, tum sciat tradere, & ue-
lit diligenter explicare. Vitamus enim damnata: pergi-
mus, quà uidemus eum præire, ac nos ducere. Quòd si so-
lidi sit & exacti iudicij præceptor, plus ab emendatione
paratur iudicij, quàm ex alijs omnibus scholæ exercita-
mentis. Collatio cuiusque & secum procedente tempo-
re, & cum alio, ponit ob oculos quantū simus progres-
si, quid acquisitum est, quid deest. Accedunt hisce omni-
bus instrumenta, non parua utique artificis pars. Natu-
ra homini artificium omnium in hoc mundo præstan-
tissimo, instrumentum externum est largita, cui nullum
Instrumenta. potest omnino comparari, manum scilicet: de cuius apti-
tudine, commoditate, utilitate longum esset differere, nec
Manus. huius tractationis. ipsa etiam uerborum uicem supplet:
quod uidere est in mutis hominibus, & ijs qui inter se
sunt barbari. illos enim sine gesticulatione manuum nō
tam facile intelligeremus. Tametsi usum tam apti tam-
que congruentis instrumenti supra modum peritia so-
lertiāq; artificis adiuuat, & regit, & haud scio an ar-
tificis excellentia tale reddat instrumētum ipsum. quip-
pe hoc quotidiana experientia facile demonstrat, quò
quis polleat uel ingenio, uel arte aliqua, eo paucioribus
& leuioribus, minúsque accommodis instrumentis pul-
chriora atque exactiora ópera perficere. nec credere,
nisi qui uiderūt, possint, quid homo sinistra manu agat,
præcisa

præcisa dextra: quid ipsis pedibus, quæ caret manibus:
 cibum ori admoerere, scindere, suere, texere, ac uerè uim
 mentis necessitate, ut in cæcis & mutis. Nihil est menti
 similius, quàm oculus corporis. Eruditio est menti, quod
 lux oculo: & mens eruditionis ope speculatur, ac cogi-
 tat, & oculus ope lucis intuetur. Ac quemadmodum splen-
 didissima lux præstringit oculos, ferunt tamen illa pau-
 latim ualidi, opprimuntur imbecilli atq; infirmi: sic eru-
 ditionem sustinent magna ingenia & solida, parua atq;
 inania non sunt ferendo, sed sub illa tanquam onere ini-
 quo franguntur, & concidunt, ut oculi ad magnum ful-
 gorem cernendi uim amittunt. quæ autem per pauci sint
 firmis solidisq; ingenijs præditi, sit ut in opificijs omni-
 bus uitæq; artibus plurimi multum promoueant, & cele-
 riter: in excellenti uerò eruditione rarissimi, lentè, præ-
 tenuiter. Ingenium quoque ipsum inferioris notæ, assue-
 tum in fulgorem illum eruditionis intendere, adeo stupe-
 scit, ut nec scientiam ipsam cernat, nec iam ad res alias
 translatus inueniatur idoneum & congruens, quem ad-
 modum oculus magno aliquo hebetatus splendore. Quin
 & ipsi quoque probè ac feliciter instituti, quum subito
 se ad res istas uitæ inferiores, quæ ueluti in obscuro sitæ
 sunt, sese transferunt, uidentur cæcutire, ut qui à lucido
 loco derepentè in tenebrosum ingreditur. quod multi nõ
 considerâtes, admirantur homines doctissimos nõ adeo
 esse in republica aut familiari prudentes, ut imperi-
 tos, qui in illis sunt exercitati. Et cursus eruditionis len-
 tus est, tardoque ad metam gradu peruenitur: in alijs au-
 tem uitæ exercitamentis, plerique omnes multum asse-
 quuntur breuissimo tempore, & acutiores existimantur,
 aptioresque ad omnia negocia. nimirum studia sapiëntiæ
 posita

Cur pauci
docti.

posita sunt in arduo, affliguntque ac debilitant ingenia, quoad assueta iam respirent, ac recipiant vires, quum quidem sunt natura sua firma & robusta. Iam uero reliquæ artes cognitionesq; breuissimis sunt limitibus comprehensæ, quos pertingere haud est sanè operosum, ita indocti felicissimè uidentur in suis negocijs uersari. Sapientia longissimos habet fines, aut nullos potius, & diutissimè est decurrendum, prius quàm in tanta curriculi uastitate aliquid uidearis promouisse. Sed postquàm eruditus homo confirmatus, & paratis ex studio scientiarum opibus, applicat animum ad uitæ administrationem, bona utiq; fide, quod rari à se possunt impetrare, neque enim tanti esse ducunt, sed quum applicat tamen, longissimè alios omnes antecellit, ostenditque manifestò, quantum inter ruditatem & peritiam intersit.

DE COGNITIONIBVS,
seu notitijs.

PRima ergo cognitio est illa sensuum simplicissima, hinc reliquæ nascuntur omnes, aliæ ex alijs, & crescunt augenturque. quod non solùm in artibus disciplinisque experimur, ut Aristoteles in Resolutorijs docuit, sed in ipso uitæ totius cursu. Rerum aliæ cadunt sub sensus, quæ foris sunt expositæ, seu obuiæ: aliæ sunt reconditæ. tum ex obuijs quædam sunt præsentès, quædã absentes. Res expositas præsentès cognoscunt sensus, absentes autem imaginatio. consideratio autem mētis opes scrutatur, & mentem quasi in seipsam reflectit, ut recognoscat quid contineat, quale quantumque sit. ratio autem ex obuijs concretisq; reconditas & uacantes corpore eruit, ex singulis rerum generalia: quæ omnia tradit

tradit suæ intelligentiæ, ac deinde contemplationi, si uacat. Et quemadmodum oculi corporis indigent lumine exteriori ad cernendum, ita oculus mentis lumine interiore ad intelligendum & cognoscendum. Res uel sunt nature huius mutabilis ac temporaria, uel illius immutabilis ac perpetuæ. ad hæc intuenda opus est lumine supernaturali, cuius cognitio Sapiencia nominatur. Si est nature huius fluxæ ac instabilis, uel est in ea uariabile, ut quæ de singularibus cognoscuntur: uel de uniuersalibus quidem, sed quæ non obtinent constantiam perpetuam, opinabilia nuncupantur à M. Tullio. Eorum claritas sit sanè uerisimilitudo, siue (ut alijs placet) opinio, uertentibus è Græco *Ἀόξαι*. Vniuersalia, cuiusmodi ferè sunt, filium à matre diligere, huic morbo hanc aut illam herbam mederi, sic affectos animo hæc aut illa uel cupere uel aspernari, hoc habitu cœli hæc contingere: quæ exceptiones recipiunt, & uarietatem. Tametsi in his magnum est inter singularia discrimen, & qualiacunque uniuersalia. Nam de generalibus statui possunt regulæ ac præceptiones, unde ars existat aliqua, & disciplina: de singulis, utpote infinitis, & infinite uarijs nulla. neque enim est ingenij humani ea persequi, quorum iniri numerus non possit. quapropter Plato in infimis formarum meritò iubebat conuiescere descendentes, prius quàm ad insecabilia peruenirent. Sed reuertamur ad propositum. Restat tertium, quod est in natura mutabili perpetuum & constans: qualia sunt, quæ semper eadem atque uniusmodi persistere animaduertimus, uelut cœlestia: & in his sublunariis, quæ naturalia sunt generi alicui, aut formæ. Huius lucem habemus à natura inditam, sicut prius loquebar: ex quibus alia permulta col-

Res mutabiles & immutabiles

Sapientia.

Verisimilitudo.

Scientia. ligit ratio, cuius cognitio Scientia uocatur. lumen au-
 tem secundi est, longissimus quidam ex naturali lumine
 splendor, auctus solertia, institutione, meditatione, exer-
 citatione, die ipsa, quæ ultro adfert multa in primis illis
 naturalibus, ijsquæ quæ sunt primis proxima, id est, quæ
 ex principibus breuissimo atq; apertissimo tramite du-
 cuntur: sed longius tamen progressus tenebræ obuolun-
 tur ilico, nõ à rebus, sed à nostris ingenijs, quæ graui hac
 corporis mole onusta, & tarditate impediuntur, uel nu-
 be aliqua interiecta perturbantur, atque hallucinantur.
 Itaque modus cognitionis lucisque in assequenda ueri-
 tate, nostrarum est mentium, non rerum. Nam sunt qui in
 rebus apertissimis cæcutiunt, & tenebræ illis offundun-
 tur etiam in claro meridie, uel ex ignorantia, uel ex tor-
 pedine. alij obscuriora clarius cernunt beneficio ingenij
 uel naturalis, uel exculti. Quo plus ergo est lucis, plus
 scientiæ: quo minus, plus dubitationis. si nihil sit pror-
 sum, aut ita parum, ut pro nihilo ducendum sit, ignoran-
 tia se diffundit, tanquam densa innubila atque illumi no-
 ãte obscuritas, sine scientia, sine uerisimilitudine, sine am-
 biguitate. Quocirca nec scientia, nec uerisimilitudo est
 erroris causa, sed caligo luci admixta: quæ lux nulli con-
 tingit pura, obumbrante corpore. quomodo enim possêt
 ignorantiam scientia pärere, aut errorem peritia, aut
 nebulam fulgor? Nec aliter quàm mutatur luminis qua-
 litas & uis ex obiecta mole, ut alia plus aut minus ad-
 mittat claritatis: ita illuminatio mentis ex multarum
 rerum in uita hac quasi obiectu, admirabiliter redditur
 uaria, ut diuersissime homines tum colligant, tum indi-
 cent, & statuunt siue de bono, siue de uero. Sunt autem
 hæ res, corporis constitutio, ætas, ualetudo, robur, assue-
 factio,

factio, integritas, affectio præsens ex qualitatibus temporarijs, quas gignunt alimenta loci, & temporis, tum actiones, atque externa: tametsi hæc uariant, prout cuiusque est animus, & mores. In animo affectiones omnes: in mente tarditas, celeritas, acumen, hebetudo, doctrina, secta inueterata, aut certè persuasio quæ prior adhæsit, mores, consuetudo, autoritas alterius. unde tanta in sentiendo & statuendo, & tam crebra uarietas atq; aduersitas, non solum hominibus inter se, uerum etiam cuique secum: ut sequens temporis punctum, prioris sententiam decretam omnino & fixam damnet penitus, ac tollat.

DE CONTEMPLATIONE.

SEquitur post actionem quies. Ratio est ueluti scrutatio: iudicium, electio: contemplatio autem, inspectio quieta & tuta omnium, quæ à ratione sunt collecta & exculpta, à iudicio autem recepta atque approbata. non est in ea ratiocinatio ulla, in qua omnia sunt certa iam, atque exposita. & quando delectatio omnis nascitur ex proportione quadam, congruentiæque obiecti cum facultate, nihilq; est menti congruentius quàm ueritas, fit ut in contemplatione magnæ sint delectationes mentis nostræ. In quo tamen spectantur ueritas & ingenium. Nam ueritates tam sunt gratissimæ, quàm certissimæ, maximeque defecatæ, prolata simul cum suis originibus, primisque causis. Id uerò si non concedatur, secundum est, ut ad ueritatem quàm proximè accedant, simillimæque sint. Nemo est tam torpenti & abiecto in terram animo qui non excitetur ad hanc uocem, Ego tibi huiusce rei causam patefaciam. adeò insitum est à natura humanis pectoribus, causas uelle cognoscere: ut meritò felicem

illum poeta pronuntiãrit, qui potuit rerum cognoscere causas. Ingenia uerò similitudine ac proportione delectantur, summa & præstantissima rebus excellentissimis, & alia deinceps, ut est cuiusque gradus usque ab infima & despiciatissima, quæ uilissimis ac nugacissimis rebus tenentur. Voluptas hæc contemplationis tanta est generosis mentibus, quæ illam semel degustãrunt, ut renunciasse gentiles multos rebus humanis uniuersis propter eam solam mirandum non sit. Hoc uel incredibile sanè, uel absurdum uideatur ijs qui spirituales illas dulcedines nunquam gustãrunt. His de causis beatissima omnium erit illa in cœlis contemplatio, quippe de Deo, quo nihil excogitari potest amplius uel excellentius: tum dimota omni nebula, non uerisimiliter, sed uerissimè, certissima ueritate ostensa, causisque rerum omnium in ipso autore perspectis & cognitis, liberatis quoque nostris mentibus ab obscuro hoc & tenebroso carcere, quum nulla erit amplius distinctio & differentia iudiciorum, ut alia alijs placeant, idem erit omnibus iudicium. Quæ ad sciendum tantummodo faciunt, manent in contemplatione ipsa, nullum habent foris usum: quæ uerò ad bonum deagendis sunt, foras se proferunt, in quibus quæ certas fixasque habent præceptiones, uel perpetuas atque inuariabiles, uel admodum uniuersales, arte continentur. Est

Ars. enim ars, collectio generalium formularum, ad usum aliquem tendentium. quæ uerò circumstantijs seu negocijs uariantur (eæ sunt enim *περίστασις*) hoc est locis, temporibus, personis, & eiusmodi, circumspectionis sunt, **Prudentia** seu prudentiæ, quam multi iudicium appellant, sed in his nominandis magno in errore uersatur communis sermo, de quo sum sæpius conquestus.

VOLUNTAS.

Cognitio omnis propter bonum expetendum est tributa, sensualis propter sensuale, mentalis propter mentale, ut cognitum bonum expetat, expetendo autem sequatur, donec se illi adiungat, quantum quidem fieri possit, & congruat. sic enim illi erit bonum, nec aliter: malum uerò, quod bono sit contrarium, auersetur & defugiat, ne se illi applicet, quo fiat ei malum. Facultas quæ id exequitur in brutis, appetitus est sensualis, seu uoluntas. Est igitur uoluntas, facultas seu uis animi, qua bonum expetimus, malum auersamur, duce ratione. nam mutæ animantes duce natura, quæ sensus extimulat. Sunt ergo in uoluntate actus duo, propensio seu amplexus boni, & auersio mali. orbatio est utriusque, quum illa ociosa neutram in partem inclinat. Voluntas quidem ipsa domina est omnium & imperatrix, sed per se nihil habet lucis. illuminatur à mente, hoc est à ratione, ac iudicio, quæ appositæ est illi uelut consultrix ductrixque: non ut regat, aut torqueat, sed ut dirigat, & meliorum admoneat. Itaque nihil uoluntas appetit, aut deuitat, nisi à ratione præmonstratum. Quocirca actus uoluntatis à uoluntate quidem producitur, à ratione autem iudicatur & suadetur: atque ut sic dicam, à ratione gignitur, à uoluntate paritur. Magistra est igitur, & præceptra uoluntatis ratio, non domina. Voluntatem enim humanam liberam iussit esse autor suus, & quasi sui iuris ac mancipij. obtemperat quidem illa semper rationi, sed nulli uni est alligata: sequitur autem quamcunque libuerit expropositis. Liberam quidem animo inter actum & orationem, uelle non uelle, nolle non nolle, non inter duos actus contrarios. quando enim uis hæc nihil potest uelle,

Voluntas
tis liber-
tas.

nisi sub aliqua boni facie: nihil nolle, nisi sub mali: ostensa boni specie, non mali, potest quidem non uelle, sed non potest nolle, hoc est auersari & odisse. uicissim quoque obiecta mali specie, non boni, potest non nolle, sed non potest uelle, hoc est amplecti & amare. Declaratur autem ius libertatis huius & dominij uoluntatis multis modis. Primum quòd libera est ante consultationem: licet enim illi referre ad mentem, de quo deliberet, & non referre. Tum in ipsa deliberatione licet uel iubere rem differri, uel in uniuersum silentiũ indicere, intentionemq; mentis aliorum conuertere: non aliter quàm princeps, qui consultari de negotio quopiam imperat, uel omitti prorsum, uel reijci. Quin etiã posteaquàm est decretum, potest ipsa se uoluntas cohibere, nec id expetere, quod iudicatum est à consultore esse bonum. Ipsa quoq; consultatio ex libertate est, quòd non rapimur fixo atq; immutabili natura impetu, uelut beluæ: sed ratio disquirat, quò sit eundem, aut unde declinandum: & expendit quid in quoq; uel boni insit, uel mali. Potest item uoluntas ulteriorem deliberationẽ indicere, & quasi amplius pronunciare, ne ibi sistatur, sed inquiretur, an quicquam inueniri queat potius & conducibilius. Multis quoq; propositis ostensisq;, etiam si efficax & ualida ratio unum aliquod probet ac suadeat, si quod aliud tamen faciem præse fert boni aliquam, quamuis tenuissima potest huc sese flectere, & ex sola suspiciũcula hoc sumere, altero repudiato, in quo insit permagna boni & species & essentia, quam in rem magnam ei ausam præbet, quòd res nostræ omnes mixtæ sunt bonis ac malis, tum ex nobis ipsis, qui ex rebus diuersissimis constamus: multaq; sunt nobis circumspicienda & respicienda in animo, in corpore,

pore, in externis. In tanta autem rerum uarietate nihil
 uenire potest sub consultationem, in quo rationis uis non
 & bona & mala deprehendat, quæ suadeat, quæ dissua-
 deat, pro locis, temporibus, personis, qualitate, & eiusmo-
 di. Sæpe etiam ut se ostendat uoluntas esse dominam, re-
 ijcit ac spernit omnia, haud aliter quàm princeps, qui ne
 uideatur à quoquā regi, salutaria omnia consiliariorum
 suorum monita excludit & respuit, fitq; (quod dicit ille
 in satyra) Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratioe libido. Tam-
 etsi neque hoc sine boni forma. nihil enim potest uolun-
 tas expetere, aut agere, nisi eo proposito, quod ratio ali-
 qua bonum esse censuerit, illud porrò statuit sibi esse in
 eo bonum, quo mouetur, ut potētiam suam & libertatem
 noscant omnes, quod princeps interdū pluris facit, quā
 consilia omnia presenti rerum statui utilia. Adolescen-
 tes etiam nonnulli, quo se liberos esse declarent, nec ob-
 temperare cuiusquam iussis, quæ uel parentes, uel prece-
 ptores probè monent, fastidiosè & contumaciter asper-
 nantur. Hæc quidem in libertate actionis interna, in ex-
 ternis quoq; patefit libertas. Nam ubi rem approbavit,
 potest non exequi, aut postea quàm capeßiuit, cessare:
 nec tantum præstare, quantum ei licet, nec tam celeriter.
 Bruta nihil horum habent: naturalis enim facultas agit
 semper quantum, & quàm citò per uires ei conceditur.
 Nam quòd mutæ animantes agant fortius & celerius
 uno tempore quàm alio, non est hoc quòd uoluntariò re-
 mittant uires, aut intendant: sed extimulata partim fo-
 ris à qualitate loci aut temporis, partim intrinsecus à
 corporis habitudine uel animi affectu excitant atque
 exacuunt uires, & reddunt maiores ac uegetiores: ut
 ignis oleo iniecto, uel sufflatus, aut arida materia subdi-

ta. uel ubi repugnantiam frigoris, aut humiditatis deicit, fit acrior, semper autē, ut hic ardet pro uiribus presentibus, ita belua agit, aut patitur: quippe quæ fertur cæco & latenti quodam siue raptu, seu uestione. Quin & ex hominibus quàm quis in beluæ naturam atque ingenium degenerauit, tam sine consultatione rapitur ad actiones suas præceps. Sunt quædam animalia ad simulationem & dissimulationem à natura facta: ut uulpes, & felis quum uenatur murem: quæ cautio nascitur ex metu, ne quid patiatur aut amittat. nam in bruto, quum ad suum obiectum ruenti offertur periculum, retardatur prior impetus ab altero contrario. non est ea consultatio, sed impedimentum prioris motus: ut quum pila missa ex aduerso repellitur, uel inhibetur. tandem quæ ualidior est concitatio, abripit secum obsistentem. In hominibus autem quum affectus duo aduersi pugnant, uehementer concitati, etiamsi feruore illo animi opprimatur mens, non est tamē nulla deliberatio. qui enim ex illis uincit, non sine ulla omnino uincit ratione, tamen si per exigua: sed quæ iudicio ab effectu decepto efficacissima uideatur in præsentia, dignissimâque cui obtemperetur. eâque est peccantis ignorãtia: qui quod expetit, existimat esse bonum in præsentia, non considerans aliud esse melius etiam nunc: & futurum bonum, quo sperat se malum hoc compensaturum, incertum est. Grande Dei munus est libertas uoluntatis, qua ille nos filios suos constituit, non seruos: & in nostra posuit manu, quales nos uellemus fingere, opitulante illius fauore ac gratia. alioqui nihil quod ad excellentiam uirtutis attinet, inter nos & beluas distaret, si tam omnia in nobis ageret potentia quædam naturæ necessaria atque inuitabilis, quàm in brutis.

Et

Et uoluntatem nostram mouent eadem illa, quæ iudiciū contactu quodam. sicut qui primum anulum trahit in torque, & secundum & tertium trahit, ob eorum inter se connexionem. Instigatur quoque à mentibus superioribus, ut angelis & demonibus: à Deo autem potissimū, à quo solo potest cogi, uidelicet à quo uno accepit non libertatem modò, sed esse. quum uerò est à ui & potestate maiore concitata, assurgit supra modum natura ac facultatis suæ: atque eo magis & euidentius, quàm à Deo ipso. editq; ea opera, quæ ipsa eadem, ubi facta sint, admiretur: & si uelit animaduertere, euectam se à ui superiore facile intelligat. Sunt qui humanam uoluntatem cælo penitus subijciant, & astris: ab illis nos impelli & cogi prorsum asserant, nedum admoneri uel instigari: quo de genere sunt mathematici. uidelicet agunt isti, ut mos est ferè eorum, qui uni se arti alicui penitus traderunt, aut qui ex ea magnum uel nomen uel quæstū uenantur, uellent quæcunque sunt in mundi uniuersitate, sub illius scientiæ materiam & limites uenire. Id uerò plerunq; non tam artis amore immodico, quàm sui ipsorum: ut id scire ac tenere uideantur, quod in orbe sit non præcipuum modò, uerū etiam penè solum. Sed profectò cælum ut inanime, non aliter potest nos mouere aut impellere, quàm per sui simile, hoc est per constitutionem corporis. Quod si cæli naturales sunt facultates ad agendum ex una facultate & causa, non poterūt effectus existere contrarij. atqui sub uno quolibet sidere uoluntatem hominis, & si ad hoc aut illud sollicitetur, uidemus nihilominus ad utrumcunque fuerit collibitum se applicare. quod est ualde pugnans cum actione naturali, quæ certum unum aliquod effectū necessariò produ-

Voluntæ
cælo non
subditur.

cit: nec est quicquam magis à necessitate alienum & distans, quàm libertas. Itaque si in cœlis ac sideribus est necessitas, in uoluntate autem sicut ostendimus libertas, apparet profectò res esse inter se diuersas, admodum & repugnantes cœlum & humanam uoluntatem. Alij autè in Dei & præuidentia & prouidentia perturbantur, quemadmodum cum illarum ueritate constare uoluntatis nostræ possit libertas: ut quod præuiderit Deus futurum, mutare uoluntas humana possit sua libertate, & Deum uel fallere, uel mendacem facere. Caterùm Dei præuidentia non magis libertatem mihi meam adimit, quàm aspectus tuus, dum me aliquid agentem intueris. sed neque prouidentia: quippe est præuidentia mens diuina cuncta præcognoscens, uel (ut aptius loquar) noscens præsentia. nihil est enim illi præteritum aut futurum. Prouidentia est uoluntas, consilio immenso uniuersa gubernans. Atqui uoluntas hæc diuina, uoluntates angelicas & nostras liberat esse iussit. Itaque quod liberè agimus, per illam agimus: id est, illius præscriptione ac beneficio. Ille autem falli posset, aut mentiri, si quid esset ei uenturum, aut transactum, ut nobis. nunc autè, quum ei sit æternitas tota præsens, nemo sit de illius sapientia ac ueritate sollicitus. In uoluntate actus sunt duo, approbatio & reprobatio, ex quibus actus exteriores proficiunt. Approbatio, quæ est de bono, parit executionem ad illud consequendum: reprobatio autem, quæ de malo, uel insurrectionem ad illud superandum, uel contractionem & fugam ad euitandum. Multi approbant iudicio & uoluntate, sed languida ac inerti, quæ foras non exit: de quibus est illud Solomonis, Vult & non uult piger. est enim uoluntatis alter actus, qui priorem illum impedit:

nempe

Voluntatis actus duo.

nempe difficultas in exequendo, quam uoluntas pro malo ducit, & illi bono quod ipsi eidem placuerat, opponit. Illud est admirationi compluribus, quid cause sit, cur magis uoluntas nostra erga uetita accendatur atque stimuletur, quam erga libera, quæq; permittatur & licent. An in multis, quia uulgaria & communia non uentantur, sed rara & preciosa, idcirco prohibitione reuolentius suspicio statim suboritur, rem esse expetibilem, unde cupiditas excitatur, atque irritatur. Alij curiositate cognoscendi adducuntur, quod non dubitant, quin sit cognitione dignum, à quo arcetur cognitio. An uerò in ijs, qui quod uetatur, quid & cuiusmodi sit, nō ignorant, desiderium solutum ac liberum remissius est, tanquam uetus in plano dissipatus; qui si cohibeatur in angustias, ilico inualefcit, & sumit uires ac impetum: ita uoluntas soluta lenta est, astricta uehemētior fit & concitator. Quæ in nobis naturalia sunt, nō auscultant uoluntati, ut rectè ualere, aut secus: & si sunt in nostro corpore nō pauca, quorum facultates quidem à natura accipimus, actus autem eorum ex uoluntate oriuntur. ut posse audire, loqui, comedere, naturæ sunt munera: audire autem, uel non audire, loqui aut non loqui, comedere aut non comedere, ad libertatem referuntur. Quod si uoluntas imperatrix est humanorum actuum, penes ipsam est bene aut malè facere, uirtus & uicium, laus & uituperatio, præmium & pœna.

DE MENTE IN VNIVERSVM.

Exposita sunt nobis pro uirili parte nostra actio-
nes humane mentis: restat, quænam illius sit essen-
tia inuestigare. Ipsa quidem illius essentia per se igno-
ratur:

Animæ de-
finitio.

ratur: sed quando in hoc est à Deo condita, ut cum ipso ad immortalitatem beatitudinis iungatur, nihil possumus definire aptius, quàm si eius esse dicamus substantiæ, quæ & capax sit diuinitatis, & iungi cum ea possit: tam capax utique diuinitatis, ut cognitio pariat amorē: ad eò autem iungatur, ut euo infinito sit beatissima. Dicamus ergo humanam mentem spiritum esse, per quem corpus, cui est connexus, uiuit, aptus cognitioni Dei propter amorem, atque hinc coniunctioni cum eo ad beatitudinem eternam. Nam mens nostra sicuti à summo ad imū descendit, quod est corpus, per amorem Dei autoris erga illam, qui descensu eiusmodi communicare uult suam beatitudinem & illi, & rebus omnibus, quibus ipsa est applicata, atque annexa: ita ipsa rursus per cognitionem atque amorem suum erga Deum, ad originem sese suam erigit, & reuertitur. uenit à summo ad imum, rursus ab imo ad summum extollitur. Hic cursus in uita ipsa declaratur. homo enim de principio uiuit uitā stirpis, hinc beluæ, tum hominis: & quum se magis expurgauit, erexitque supra res terrenas, fit angelus: postremò unitus Deo, quasi Deus quidam. Ascensus nostri gradus sunt à materia ad sensus, ab his ad imaginationem & phantasiam, ab hac ad rationem, tum ad contemplationem, postremò ad amorem, descensus contrarius est omnino. Nec aliter peruersus est animus, quum affectibus cedit iudicium, uel ratio phantasiæ: quàm corpus, si capite in terram posito, & erectis sursum pedibus tentet ingredi. Anima in unoquoq; homine una est: officia autem eius in ipsa illius essentia sunt sita, ut munia uel publica uel priuata in homine, & artes aut scientiæ. Ideo quum in aliquod opus est prorsum intenta atque occupa-

pata,

pata, in alia se immittere haud facile potest. ut quū do-
 let, non potest contemplari: si acriter quid cogitet, aut
 contempletur, nihil cernit: quum est acriter in intelli-
 gendo, uel inquirendo, uel admirando intenta, non iudi-
 cat, ut in rei nouitate. admiratione autē, aut inquisitio-
 ne subsidente, exurgit iudicium: quod uidemus cōtinge-
 re, sublata nouitate rei. Ideoque monumēta ingeniorum
 uetera, quæ atatem pertulerunt, hoc est multorum iudi-
 cia & censuras, iure præponuntur recentibus, in quibus
 nouitas obstat iudicio. Tum & illi merito sunt in admi-
 ratione, qui pariter se in multa ingenij opera eodē tem-
 pore potuerunt impendere, ut Casar Dictator: & qui
 intentionem ab ijs quæ exterius incurrunt, ad intimas co-
 gitationes possunt reuocare. ut solitum se facere in bal-
 neo & theatro scribit Seneca, & de Plotino Porphy-
 rius circa negocia uitæ communis. Tum qui dolent aut
 laborant, si intentionem animi à præsentis molestiæ co-
 gitatione auocent, minus eam sentient. Omnis autē ani-
 mæ intenta & uehemens exercitatio, debilitat instru-
 menta: quod est ei cum cæteris opificibus commune. ita
 uidemus oculum defixè intuendo, & aurem intentè au-
 diendo defatigari: atque eo magis, quum est dura atque
 impenetrabilis materia. quemadmodū scriptio in char-
 ta scabra retundit pennam, & scissio nodi in ligno cul-
 tellum uel cuneum. Quocirca non excellens sensibile cor-
 rumpit sensum, ut placet Peripateticis: sed difficile, &
 superans uim sensorij. eodem modo in intellectiōibus,
 quæ à rebus arduis fatiscunt, & hebescent: sicut oculus
 fulgore spectando. Et quoniam mens nostra est actus,
 quiescere omnino ab actione sua nequit, nisi potestate Anima an
 ualidè retinente, hoc est opposito obice in instrumentis: cesset.
uelut

uelut quum à mole obruitur in locis maternis, à crapula in ebrietate, ab inimicis uaporibus in attonitione: quæ omnia, & similia, uiolenta sunt, naturæq; illius repugnantia. unde quum emergit, cessante potestatis uiolentia, statim reducit se in actum suum: neque eam ad rem externæ ullius opis indiget, sed solum impedimento submouendo. quod si sit sublatum, non potest mens ullo pacto ociari: necesse est aliquid meditetur, & secum uoluat. eamque illius motionem, si quis conetur sistere (ut sunt qui uolunt nihil prorsum cogitare) perinde fecerit, ac si cohibere uelit ignem, ne ardeat, conceptus in apta materia: alterutrum profectò sequetur, aut ut ignè extinguat, aut ut uis ignis ualidior ac uiolentior erumpat in obicem. sic uel corrumpetur uita tam uiolèta contentione: uel pro una cogitatione, quam uelis opprimere, magna cogitationum & uisorum perturbatio coarrietur: hoc est planè amentia.

DE SOMNO.

Post actionem dicamus de quiete, hoc est somno, qui est requies ac cessatio, non animi utique uniuersi, sed tantummodo sensuum: ea uerò animantium est propria. Annotamus enim, animantes omnes aliquando uti sensibus, aliquando ab eo munere cessare omnino, quasiq; feriari: hoc somnum appellamus, illud uigiliam. Somnus uidetur concessus à natura, quoniam actioni sensuum finite quiete aliqua est opus. egent itaque somni animantes omnes: & quia egent, habèt quoque. nam benigna est in necessarijs natura. Sed in alijs quies hæc breuior est, in alijs lōgior. Ex euaporatione alimenti nascitur somnus. incrassantur enim qui sunt circum neruos spiritus, ut sen

ut sensuum impediatur functio. Solutio sensuum est uigilia, somnus alligatio. Ascendit uapor hic ad cerebrū: ibi nactus humidam & frigidam materiam, humectatur magis, & densatur, unde nubis in morē defunditur per totum corpus. Ideoque animal dormiens, impos sui consternitur: quōd neruis consopitis, quorum est origo in cerebro, sensus & membra omnia officio suo non funguntur. cerebro autem degrauato, crebra fit in dormitione mutatio. Anteriorem capitis partem, quæ est humectatior, plurimum inuadit somnus. unde & in oculis potissimum apparet, qui in somno omnibus clauduntur animantibus, præterquam lepori, & hominum nonnullis. in lepore timori ascribitur, quōd obdormiscens non audet oculos claudere: ita deinde dormienti iam obriescere. tum humore musculos genarum premente, fit ad eum depellendum oscitatio. Sensum etiam communem, qui in anteriore capitis portione situs est, obruit atque opprimit somnus. Non est itaque somnus attonitio, uel stupefactio animalis, ut in deliquio animi uel morbo: sed quies sensuum externorum, ex euaporatione alimēti in uentriculo bullientis cerebro deuincto atque impedito. in somno sensoria tantum quiescunt placidè: in attonitione autem, uel deliquio, animus & mens ipsa uiolentè opprimitur. Reficitur corpus somno, tanquam stirps salubri quadam irroratione. in uigilia nāque extenuantur agendo spiritus, reuocantur introrsus per somnum, refrigeranturque, unde est conspissatio. atque eo modo reparantur iterum labori uigiliae. Qua de causa dormientes frigent magis exterius, & in extremis corporis partibus, quàm uigilantes. Ad hæc crassa & frigida, somnifera sunt: crassa quidem ex se, frigida uerò propter

pter crassitiem ac densitatem. Quies & solitudo, & silentium, inuitant somnum. tunc enim bilis conquiescit, & humores refrigerantur. Optimaque est in somno concoctio, quoniam recipit se introrsus calor, quem admodum in hyeme: & uegetatrix animæ facultas, melius munus suum exercet per quietem, quam in uigilia. non enim dormiens actionibus sensuum auocatur, & delassatur. Itaque animæ facultates uniuersæ, nutriendi concedunt. Eleganter Plinius Secundus somnum esse dixit, animi in mediū sui recessum. Obrepat item somnus ex defatigatione, quoniam fessi nerui statim cedunt sopienti humori: ad hæc, quia plus est frigoris attenuato per exercitamenta & consumpto calore. quod ad animi quoque defatigationem potest transferri: ut in studijs, in mœrore, post metum. idque euenit propter laborem & delassationem corporis, in illis animi concitationibus. Quod si exiccatum atque incensum sit corpus, non tam facile obdormiscit, sicut in morbis. quocirca infantes multū somno indulgent: senes uerò non item, quanquam frigidis humoribus infestantur: quia deest illic calor, qui humores illos feruefaciat ad euaporationem atque irrorationem. Qua de causa biliosi homines, si abunde humiditas suppetat, somnolenti sunt. scilicet multa est euaporatio ex multo humore, cui ualidus est ignis subiectus. Nec aliud perinde biliosos reficit, ut somnus: quem admodum de Alexandro Macedone perhibent. Rationem qualitatum corporis sequuntur qualitates loci ac temporis: ut pluuio tempore longior est somnus, item in humidis regionibus, & postquam sumus largius inuitati. Excitatio à somno uel est à nobis ipsis intrinsecus, uel foris incurrit. Expergiscimur nostra sponte, resoluti uapore tanquam uinculo,

Excitatio.

culo, adeo ut liberum relinquatur cerebrum ad actiones suas: tum pungimur, atque excitamur uel dolore corporis, aut inquietudine morbi cuiuspiam, uel animi agitationibus, uelut metu, aut cupiditate. Sed quæ affectiones calidæ sunt, citius adimunt somnum, ut ira, amor, cupiditas: quàm frigida, cuiusmodi sunt metus & mœror. nam sepe numero ex metu aut tristitia delassati obdormiscimus. quale est illud in Euangelio: Quum uenisset ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœritia. Metus tamen uim adfert somno, quasi quædam manus illi inijcit, subinde illud interrumpens cura ac solitudine. Foris autem contingunt motus, strepitus, punitiones, uellicationes, plagæ. hæc enim omnia densitatem humoris disrarant. Sed nisi sit euaporatio ad certum quendam modum discussa, non cessat dormituritio, id est, lucta somni cum actionibus sensuum. Non potest quidem tolli omnino ea effumigatio, quæ à uentriculo ascendit ad caput: sed eius densitas ad certum aliquem modum efficit somnum, subtilitas uigiliam, hoc est solutionem sensuum. Et uariatur hoc autem pro qualitate & constitutione corporum, ut alijs alio sit necessaria. uoluntas quoque retinens, aliquò usque potest somnum cohibere atque impedire. Somnus est animali propter uigiliam tributus, ut mox nauiter uigilet, promptiusque & alacrius uitæ munia capeat. Vita enim, ut ille dixit, uigilia est: somnus autem, imago quædam mortis, uel interliminium uitæ mortisque: ut qui dormit, nec dici possit mortuus, nec uideatur uiuere. Hac de causa Dominus noster, & Apostolus eius Paulus, quos reliqui mortuos, ipsi dormientes nominant: quod aliquando expergiscendi sint, & surrecturi ad uitam.

Dormiente corpore, non confopitur animus, cuius facultates omnes interiores continenter sua ministeria obeunt: eaque actio Somnium nominatur. est enim somnium, actus animi interior, corpore à somno occupato. Aristoteli non placet, quicquid animo per quietem obuersetur, nominari somnium, sed tantummodo phantasmata. Ea uerò mihi uidetur esse questio de uerbo, quæ scrutantem naturas rerum non debet torquere. Multo facilius est ac promptius, ut quicquid animo mentique per quietem obuersetur, ad rationem somniorum referatur. Somniant ea omnia, in quibus est sensus interior, qui rerum simulachra possit per quietem intueri, quæ res sensibus sunt per uigiliam obseruata. Itaque somniant animantes penè omnes: quoniam phantasia non cessat. Nec in homine mens dormit, multo minus quàm animus in mutis. quiete enim compositi, multa & inquirunt, & scrutantur, & colligunt, & solutiones illis quæstionum occurrunt, quæ uigilantes fallebant. & qui uigiles sunt indiferti, ijs nox & quies facundiam largitur. Sed quia phantasia est per id temporis à censura rationis soluta, haurit ex memoria, sine modo ac ordine. inde existunt tam multa in quiete stulta, absurda, malè coherentia: sicut in morbo, qui caput inuasit. Somnia declarant manifestò, esse intus aliquid aliud à corpore, & ab anima uegetatrice, & sensorijs corporis, quod res absentes sentiat, & cognoscat, quasiq; uideat, atque audiat. In spiritibus cerebri nascuntur uisa, qui spiritus à corde ueluti à fonte suppeditantur capiti. Itaque & illorum spirituum, & uaporum unde spiritus tenuantur, qualitatem sæpenumero referunt somnia: eorum potissimum, qui in

ea uia occurrunt spiritui ascendenti, nempe in guttore,
aut pectore, aut quo alio loco. quumque halitus crassi
sensorium commune per quietem occupent, non potest id
de sensibilibus recte iudicare, nec de sensuum actionibus.
Eoque quum quid inest in guttore humidæ pituitæ, uisa
obuersantur de aqua: quum quid sanguinis, de sanguine:
si atræbilis, de rebus tristicibus: si flauæ, de rixis & liti-
bus. ideoque de huiusmodi liquoribus medici ex agro-
rum somnijs recte iudicant. Fit etiam nonnunquam, ut
succedentibus inuicem liquoribus contrarijs, de rebus
quoque contrarijs eodem somno uisa imaginemur. Ea-
dem prauitate de officijs corporalium sensuum commu-
nis sensus iudicat. nam si exiguum audiamus sonitum,
ingentes esse fragores remur: si calescimus, inflammari
atque ardere: si quid relictum sit humoris in gula, uel ar-
teria, natare in ingenti flumine, atque etiam demergi:
sicut quæ per nebulam cernuntur, aut uitrum densum,
apparent maiora. Et quia motum cordis sequitur cor-
pus, si uapore aliquo sustollatur cor, ascendere nos som-
niamus: & quidem uel scelas, uel collem arduum atque
infestum, quum uapor ille extenuatur, & sensim cor sub-
sedit, descendere: quum subito euanescit, & celeri motu
in locum suum redit cor, cadere ac ruere per præceps,
& arripimus uel toralia, uel cervical. si humore multo
ac denso cor occupetur, angimur, & magnum pondus
supra pectus uidemur nobis agrè sustinere: unde multis
grauia in ualitudine incommoda, nonnunquam etiam
mors. Quòd si cum difficultate humor resoluatur, aut
commoueatur, uidemur nobis conari currere, aut ascen-
dere: detineri tamen atque impediri magna aduersa ui.
Somniamus crebro quæ eodem die uel egimus uel uidi-

mus: quod ideo contingit, uel quia recens est phantasia
 & libera, nec alijs imaginibus districta, uelut in pueris;
 uel quia eiusmodi cogitatione occupati, tradimus nos
 quieti, quae se statim spiritui considerationis offert, in
 illóque sese imprimit, quod etiam usu uenit in ijs uis,
 quae ualidior uis aliqua altè impressit: uelut crebra &
 continua cogitatio, uel affectus quispiam concitatus, aut
 diurnus: ut metus, amor, cupiditas, ira, inuidencia. ea
 enim phantasia spiritum sensus communis attentionisque
 celeriter arripit, cogitque sibi uni dare operam, ceteris
 omisis, quod usu amantibus euenit, & ijs omnibus in
 quos dominatur perturbatio animi aliqua uehemens.
 Sunt nonnullis somnia fracta & perturbata, alijs inte-
 gra & sedata, alijs terribilia, alijs incunda. Pura & syn-
 cera existunt simulacha, quum sanguis est à sordidis hu-
 moribus defaecacior: sicuti sub auroram, peracta conco-
 ctione in nocte, eaque de causa prisca Philosophi ea uisa
 pro uerioribus habebant. Possunt quidem illa integro-
 ra esse, & magis composita, descriptaque: ueriora ta-
 men non ideo erunt. haud aliter quàm ex fabellis fictis
 alia est alia elegantior & ordinatior, quum nulla sit ue-
 ra. Si sit uapor tenuior & temperatior, fit somni cursus
 magis integer & cōtinuatus: placide enim fertur phan-
 tasia, ueluti lenis fluuiolus. sin effumigatio sit praeserui-
 da, rapitur phantasia, discurretque immodica celerita-
 te per phantasmata, in modum rotæ concitatissimæ. ma-
 gna tum consequitur permixtio & confusio temporum,
 locorum, personarum: Romam cum Lutetia miscemus,
 Caesarem & Pompeium producimus in haec tempora,
 idem homo rex est & seruus, componimus & disjungi-
 mus absurdissima, incredibilia, impossibilia, quae insom-

nia perturbata sunt, & (quoniam à tanta confusione non solum cogitatio atque intelligentia, sed phantasia quoque ipsa abhorret) molestissima: & auersamur somnum, ne in eiusmodi uisa recidamus, qualia solent in morbo aut dolore corporis, aut motu animi concitato & graui contingere, deniq; quoties cerebrum est malè affectum. Reflexitur in se nonnunquam somnium, & nos uel somniare, uel non somniare reputamus. quod euenit ferè uel in latis admodum, quum timemus ne sit inane spectrum: uel in ualde tristibus, quum uellemus falsum id esse. Et quemadmodum phantasias uigilantium sequuntur imagines somni, ita è contrario: uelut in pueris, & agrotantibus, & malè affectis. qui territi simulachris somniorum, eadem se expergefacti credunt aspiciere: itaque clamant, & fugiunt, & se occultant. Est dormitatio medium quiddam inter somnium & uigiliam, in qua uidemur nobis somniare, quæ reuera aspiciuntur uel audimus, licet tenuiter ac malignè: eodemq; modo in alijs sensibus, ut uocem loquentis, uel candelam ardentem, uel motum deambulantis in cubiculo, uel tangere rem aliquam asperam, aut leuem. id fit, quum nondum sensus communis est omnino consopitus. Et ex eadem causa quum dormientes stertimus, si paululum se cõmunis sensus explicarit, percipit quidem sensibile: sed quia non omnino liber, prauè de eo statuit. censet enim sonum illum, esse tubas, aut buccinas, aut clamores, deniq; immanes aliquos strepitus. Sæpe etiam uidetur sibi loquentem aliquem audire, nec satis uoces discernere, aut intelligere. Literas quoque imaginamur nos legere, quas non bene distinguimus: in quo laboramus, & malè afficimur. conantibus enim nihil succedit. Id uerò inde fit, quòd phantasia non sumit ex me-

Dormitatio.

moria notiones satis impressas ac consignatas, uel memoria non suppeditante, uel phantasia lente nimis accipiente, ac malignè. Vicissim etiam existimamus, nos exterioribus usurpare sensibus, quæ obuersantur considerationi iam dormientibus. Ex uisis nocturnis alia se ita imprimunt memoria, facile ut recordemur ex perrectis alia leuiter, sed quorum posimus reminisci: alia tenuiter adeò, ut memoria aboleatur prorsum, uelut in agris & ebrijs. Accidere etiam potest tanta uaporum atque spirituum incrassatio & perturbatio, ut nihil somnietur. uinciuntur enim instrumenta officinæ animalis, sicut in magna alluione ebrietatis, & in infante, uel recentissime edito, uel (si hoc quibusdam non probatur) certè in utero. Gentes quasdam tradunt orbis descriptores, nocturna uisa non habere. Homines noui, qui se affirmarent nunquam somniasse, nec crederet somniare alios, sed animi gratia id confingere ac referre, ut fabellam ab oblectationem narrantis & audientis: quod euenit, quia quæ per quietem offeruntur animo, non adeò infiguntur memoriæ, recordari ut possint expergefacti. eius uerò duæ sunt causæ: uel duricies spirituum, quæ non recipit, uel fluor qui non retinet: ut signum nec in saxo imprimitur, nec in aqua. De prænotione somniorum magna est & uetus quæstio, quæ etiãnum meticulosos animos, & de futuris anxios multum torquet, an sit in somnijs ad res euenturas ueritas aliqua, an ex coniectatione illorũ quæ quiete compositi uidimus, quæ euentura sint posimus prænoscere. Multa sunt iam olim utranq; in partem disputata, de re nec difficili admodum, nec obscura. Id de quo dubitatur, non simplicem habet sensum. nam intelligi potest, uel ut somnia sint signa, uel ut sint causæ præsentium

Somnio-
 rum præ-
 notio.

tium rerum, præteritarum, uenturarum, quemadmodum de astris quaeritur. Somnia causas non esse, indubitatum est: signa uero sunt uaporum humorumque, ut dixi, tanquam effecta suarum causarum, nec ullius rei alterius utique naturaliter. Omnia enim in natura metas suas habent defixas, ad quas tendunt, siue rectà insistant, siue oblique. Non sunt autem animantibus tributa à natura somnia, ut per illa retegantur nobis, quæ occulta sunt & abstrusa: sed somniamus, quia uis animi aptum organum nacta, etiam corpore quiescente nescit quiescere. At ex eunt tamen insomnia nonnunquam uera, foriuitò id quidem certè, & per adiacens, non per naturalè eorum qualitatem: quæadmodum affectu territi uel illicefacti somniamus de periculis, quæ urgèt: aut de bonis, quæ aduentant, tum ubi uehemens est animi intentio, in quæ aliquod unum, quod facere destinauimus, incumbens, id uersatur in cogitatione dormientis. Postremò, sicut Aristoteles rectè dicit, quum quotidie tam multa, tam uariè somniamus, mirandum non est, incidere nos aliquãdo in id quod futurum est, aut fuit, sed nobis incognitum, ut qui crebrò iaculatur, collimet aliquando necesse est, etiam si artis illius inscientissimus. Immittuntur quandoque à mente superiore somnia, eadem arte & ui, qua mouetur ab eis phantasia. Quæ somnia cœlitùs ueniunt, hoc est à sanctis mentibus, pertinent ad nos de magno aliquo bono commonefaciendos, seu publico, seu priuato: cuiusmodi leguntur in Sacris literis somnia Pharaonis, Nabuchodonosoris, Iosephi. Nec malè apud Homerù Nestor iubet animaduerti diligenter, & expendi somnium Agamemnonis, qui Imperator esset exercitus Græcorum: aliorum uerò non esse tam curanda somnia. A demone ingerun-

tur uisa, fallendi gratia, de rebus aut flagitiosis, aut uanis & superfluis: ut nullum sit signum euentius, esse à noxia mente, quæ nobis per eiusmodi illecebras ludificatur. Ex fine censerì potest somnium, unde sit: tametsi naturale est plerunq;e, quod nos affectui aut temerariè persuasioni indulgentes, uel cœlestè, uel hostile esse suspicamur.

HABITVS.

EX facultatibus nascuntur actiones. quo fit, ut ad omnia quæ agit anima, facultates acceperit nature dono. Sed sunt tamen actus quidem, qui statim sequuntur naturam potentia, quum ea iam opportunitate sua quasi maturuit, factaque est sui compos. suntque actus illi, non minus quam facultates ipsæ, naturales: ut audire ac uidere, quum ij sensus absoluti sunt à natura, ut in puero postquam est natus, & in catulo canis post nonnum diem ab ortu. His actionibus nihil est opus meditatione aut exercitatione aliqua, ut rectè exeant: sed uigore maturo iam, & bene affecto. ipsa enim natura magistra est magna, & efficax. Sunt autem actus alij, qui usu indigent, & exercitamentis, quo promptè & rectè edantur: ex quo usu nascitur assuefactio, in qua insunt & facilitas ad agendum, & pronitas. uocaturque Græco uerbo ἐξίς: à nostris ad uerbum transferentibus, habitus seu habitio: quæ est pronitas ad similes edendos actus ijs, ex quibus est genita. Nec ad actiones solas pertinet hæc assuefactio, sed ad passiones quoque, quæ etiam quodammodo actiones sunt in facultatibus animalis, ut quæ patiendò uim suam exercent: quocirca actionem pro utroq; usurpabimus. Fit porro interdum,
ut

ut genus actionis naturale sit: species uero uel adiectū,
aut circumstantia sit exercitationis. uelut sensus quidē
naturæ sponte accepimus, uidere, audire, gustare, olfa-
cere, tangere: at posse facile perferre species absurdas,
fœdas, formidolosas, sonitus absonos, horribiles, sapes
acidos, amaros, & alia huiusmodi, in cōsuetudinis par-
tes cedit. Ex hac cōsuefactione, pronitas & facilitas est
in opifice, aptatio autem in instrumento quemadmodū
exercitatione fit faber aut pictor promptior ac peri-
tior, organum autē habilius, uelut manus: interdū quoq;
externum instrumentum, nisi quum ex resistentia mate-
ria deteritur, ut penicillus, ascia, serra, dolabra. sic habi-
tus in animo, & illum doctiorem reddit, & spiritus a-
ptiores ad exercitamenta eadem: qui tamen immodico
quandoque usu deterūtur, ac proinde deprauātur. Tra-
hit ad se cōsuetudo hæc animū, in quo inhaesit, quæ pro-
nitas nuncupatur: ita ut quum est habitio longo usu cō-
firmata, uires propemodū obtineat naturæ. eō enim fe-
rimur non ultro solūm, sed libenter, & familiaria fiunt
nobis iucunda. nec solūm in his quæ agimus, sed in illis
etiam quæ patimur, quæq; sunt ingenio nostro inimica,
consuetudo minuit molestiæ ac laboris sensum: ut mor-
bus & dolor leuiores sunt à familiaritate. Idcirco sa-
pienter, qui præcepit deligendam esse optimam uitæ ra-
tionem, eam consuefactione futuram suauem. & Plato
non parum ait referre, quemadmodum quisque iam in-
de à puero sit formatus atque assuefactus. Radicatio

Habitus
causa.

expeditius posset, aptius sciret, libentius uellet eundem in modum operari, frustra esset labor omnis susceptus, & animus noster ad præclaras suas actiones semper ueniret rudis, nec quicquam excellenter ageret, quod nihil esset illi tempore profectum. hæc quidem in his quæ nos agimus uoluntario: at in ijs quæ inuiti patimur, quàm misera esset uitæ conditio, si inter tot aspera & acerba positus, nihil adferret leuamenti assuefactio. Habitus ut creuit, confirmatusque est tempore, ita tempore quoque minuitur, desuetudine, uel aliqua ingenti uiolentia perumpente: uel intrinsecus, ut ueneno, aut morbo, uel extrinsecus, ut plaga, aut uulnere. quemadmodum ferunt quosdam literarum cognitionem ex agrotatione amisisse, alios ex ictu saxi uel baculi: quæ uidentur mihi instrumenti habitum afficere magis, quàm artificis. Nam hi quibus talia accidunt, conualescunt postea, & ad pristinam peritiam reuertuntur. quod non fieret, si impressa sibi ab assuetudine uestigia artifex ipse amisisset.

DE SENECTUTE.

A Nimæ corpus subitura aptat materiam Natura, in formam membrorum. iam uerò ingressæ paulatim accommodat interna instrumenta, quousque ad perfectionem eam perducatur utique, quàm materiæ qualitas & constitutio possit recipere, ac sustinere. Hæc autem instrumenta ad summum sui iam perducta deteruntur usu ipso, & relabuntur paulatim in torpedinē prioris molis: postremò corrumpuntur penitus, ac intereunt. Aptatio membrorum fit in utero, accommodatio uerò spirituum ac humorum in infantia. Iuuetus est uelut uigor quidam, & usus perfectionis organorum: senectus est detri

est detrimentum: corruptio uero atq; inhabilitas instrumentorum, mors. hæc quidem, sed naturali cursu, sine uiolentia. Nec male, qui hominis ætatem & diei & anno assimilauerunt: ut pueritia sit tempus matutinum & Puericia, uer, iuuentus meridies & æstas, senectus serum & autumnus, mors autem hyems & nox. Calor præcipuum est uitæ siue adminiculum, siue instrumentum. is in infantia sensum accipit uires ac robur, consumenda humoris redundantia, quam infans ab utero eduxit: cuius indicium est somnus ferè perpetuus. Redacto autem humore ad eum statum, qui alendo fouendoque sit calori satis, non obruendo, ardet ac uiget calor: que est animatis iuuentas. ideoque calidiores animantes, si alimentum calori congruens suppetat, longius iuuentam extendunt. Iuuenta, Lan- guescit autem calor, quum exiccatur succus, non quiuis, sed ipsi conueniens. nã in senibus, tametsi in extimis partibus redundant humoris excrementa, unde sunt excretiones, lemæ, lippitudo, mucici, distillationes: intima tamen aridiora sunt, nerui ac medullæ & que pituita extrorsum promanat in senibus, ex debilitato calore accidit. is enim fatiscens & defessus, humores illos nõ ualet concoquere. Quocirca in contemperatione calidi & humidifita est iuuentus: senectus autem, ubi alterutrum Senectus. deficit, citò enim senescunt exucci, tum & uuidi, ac frigidissimi. Senectutis comites sunt, caluitium, canicies, rugæ. Caluitium ex siccitate provenit, quum humore consumpto eradicatur capilli, haud aliter quàm stirpes ex arena. eaque de causa crispissimi celerrime caluescunt. & in parte anteriore capitis fit caluities, quoniam ea minus est solida atque spissa, quàm posterior: sicut Aphrodisæus inquit in Problematis, seu si quis est alius eius operis autor.

autor. Caniciei autem pituita est causa, ideoque in tem=
 poribus primium capilli incipiunt albescere: hinc in bre=
 chmate ac ceruice, quod eae partes humectiores sint,
 quam occipitium, pueri autem tametsi uuidiores quam
 iuuenes, non canescunt tamen, quod ex frigido liquore
 gignantur cani: non ex eo, qui sit caloris ardore ferue=
 factus. Rugae autem certius sunt senectae argumentum,
 quam uel cani, uel caluities, contrahitur enim cutis, hu=
 more illo salutari arescente: quod potissimum in ijs con=
 tingit, quorum constitutio multum bilis collegit, seu ui=
 tellina, seu nigrae: sed potius nigrae. nam & uitellina in
 hanc tandem, procedente tempore, concedit, quippe de=
 uergens aetas ad eam qualitatem solet inclinare: quem=
 admodum autumnus anni, & serum diei. Nec solum qui
 ita sunt naturaliter compositi, celeriter senescunt (est
 enim contemperatio maximè iuuentuti contraria) sed
 qui uel morbo, uel animi motu, uel loco, aut exercitamen=
 tis, in atrae bilis tyrannidem incidunt, breuiter consene=
 scunt, & corrugantur: ceu qui laborant febre quartana,
 qui anguntur metu, odio, inuidia, & potissimum agritu=
 dine: qui habitant loca obscura, dediti continuis acri=
 busque studijs, & uehementi speculationi.

DE VITAE LONGITVDINE.

Vita est conseruatio eorum in trumentorum, quibus
 anima utitur in corpore. Praecipuum autem illorū
 est calor, & propter calorem humidū calori congruēs,
 pastus & conseruatio illius, quae igitur uiuēria duas has
 qualitates diutissimè possunt conseruare, uiuacissima
 sunt. Prima diuturnitatis ratio & causa posita est in
 cuiusque constitutione, ut ea calida sit atque humida in
 neruis,

neruis, medullis, liquoribus, spiritibus. Secūda est, ut eius modi contemperatio diutissimè perseueret, multum ad eam rem faciunt alimenta, locus, exercitationum actio-
 numque modus, & ratio. Nam qui calidis admodum re-
 bus uescuntur, succum illum salutarem corpori exare-
 faciunt, & euaporat calor, ut extenuatum cor uires o-
 mnes amittat, atque adeò breui quoque uitam ipsam: nisi
 fortè tam sint pituitæ abundantes, ut ea illis uictus in-
 stitutio conducatur. Qui item feruidas regiones incolunt,
 haud facillè librationem illam calidi ac humidi retinēt,
 exhalant uidelicet plurimi spiritus, & exugitur corpus,
 unde senectus acceleratur & mors. Qui item in uuidis
 locis & palustribus habitant, multis uarijsq; infestantur
 morbis, ex redundantia pituitæ. Morbi autem uia
 sunt ad mortem expedita, utiq; quum infestant uitalia.
 nam alij sunt, qui uitam non contrahunt. Ergo in locis
 subfrigidis & arentibus puriora sunt, ac proinde uege-
 tiora corpora, atque æuum productius. quippe calor fri-
 gidiusculo conseruatur cælo per antiperistasin, sicut in
 hyeme magis quàm æstate: & siccitas cæli ac soli pu-
 tres humores discutit. huiusmodi est habitatio in collibus,
 locis editis & patentibus, qui auris subfrigidis assi-
 duò perflantur, aer item apertus ac liber purgat cor-
 pora, nec sinit contabescere, & sub dio alacriores sunt
 animantium spiritus. Exercitatio quoq; temperata ac-
 cerfit & auget uires, quoniam calorem excitat, & ner-
 uos corroborat, ideòque quæ exercent se, longius ducunt
 ætatem, quàm ociosa. Sed labor tamen immodicus uires
 debilitat, & frangit corpus. Mares in omni genere, quia
 plus caloris sortiti, uiuaciores sunt natura, quàm suæ fœ-
 minæ: sed Veneris usus nimius æuum illorum decurtat,
 ut fœ

Morbi.

ut foeminae sint illis superstites. Rectè Hippocrates: Cibus, potus, somnus, Venus, exercitatio, omnia mediocria. Minuta animalia, quaeq; minus habet caloris, etate sunt breuiora quam magna, uelut apes quam canes, aut oues, & exijs ut quaeque sunt plus solidi caloris nactae, etatem longius proferunt: ut apes quam uespae, haec quam muscae, muscae quam culices. Accedit his, quod exigua animalcula iniuriam temporum non sustinent, feruoris, rigoris, humorum, ariditatum, quemadmodum nec herbae, propter exiguum calorem, & raritatem materiae. Arbores autem, quae densiore sunt mole, multas hyemes perferunt: & ex arboribus maximè omnium palma, quia calidissima est inter arbores. Quod autem constipatior est arborum materiae quam animalium, minorq; inter qualitates earum pugna, diuturniores sunt illae quam animatae. Non ergo quae corpora salubriora sunt, ea longius aeuum propagant: nec quae morbis affecta, citius intereunt: sed ex caloris humorisq; huic congruentis examine & conseruatione usu id euenit, tum generatim, tum sigillatim.

DE MORTE.

Corruptis instrumentis, aut deficientibus, cessat uita, sequitur mors: quemadmodum detritis aut amissis malleo, incude, forcipe, & alijs armamentis, cessat fabrica, & indicitur ocium fabro. Itaque mors est defectus instrumentorum animae, per quae uita prorogatur, & discedit anima, non ex inconuenientia quapiam corporis cum ea: sicut nec animam & corpus proportio aliqua & conuenientia copularat. neque enim est proportio inter me & pennam, qua haec exaro, nisi quis forte con

tè congruentiam uelit esse inter opificem, qua est opifex,
 & instrumentum habile: de quo equidem nihil pugna=
 uero. Vita omnis sita est in calido, quemadmodum saepe
 dixi: & propter calidum in humido quoque. Mors est ^{Mors nata}
 naturalis, quum humore, hoc est caloris partu arefcente ^{ralis.}
 flaccescit calor, & ad postremum extinguitur, ut lucer=
 na oleo absumpto. Est autem mors uiolenta, quam gen=^{Mors uiolenta.}
 tiles præter fatum dicebant esse, quum casu aliquo uel
 humor detrahitur, uel calor extinguitur oppressione
 quapiam, siue interna, ut in ueneno, ingluuie, & alluui-
 nè immodica potus, quemadmodum quum nimium olei
 in lucernam infunditur: siue externa, ut spiritus cor re=
 frigerantis in arteria uel ore cōpressio, quale est quum
 ignis lapidibus, aut multo cinere de repente obruitur, ac
 opprimitur. Omnium qualitatum commixtio, quasiq;
 contemperatio necessaria est uitæ animantis, aliarū per
 se, aliarum autem propter alias. unaquelibet earū qua=
 litatum si desit, non potest uita produci, sed omnium po=
 tissima est calida & humida, quæ sita est in sanguine,
 cuius exhaustione animans quàm citissimè extinguitur.
 De membris autem sunt quedam principalia, sine qui=
 bus animal non possit conseruari, omnium præcipuū est
 cor: hoc primum uiuit, ultimum omnium emoritur. sicut
 uicissim oculi incipiunt postremi uiuere, & primi mo=
 riuntur. tum quæ sunt cordi proxima, iecur, pulmones,
 præcordia: ea denique omnia, quæ hac de causa uitalia
 nominantur: cerebrum quoque, & caput. Sunt alia mem=
 bra uiliora, quasiq; infimi ordinis, quibus amputatis re=
 manet nihilominus uita: ut manus, brachia, pedes, cru=
 ra, oculi, nasus, auriculae, nates. Animalia uerò insecta,
 discissa uiuunt nihilominus, ut uermes, uespa, apes: quod
 illis

Mors ho-
minis quid

illis est commune cum stirpibus. Verum inter bruti & hominis mortem hoc interest, quod bruti anima, quemadmodum & sensuum nostrorum uigor, perit omnino in morte: nostra autem anima superstes est suo cadaueri. Itaque mortem hominis ita licebit definire: est animæ à corpore disiunctio, seu discessus, de quo aggrediamur iam dicere.

DE ANIMAE HUMANAE
immortalitate.

Animæ nostræ an extinctæ suis corporibus sint superstites, nec ulla ui fati perimantur, quaesitum est à ueteribus sapientiæ sectatoribus. Quæ disputatio molestior est facta atque intricatior, ex hominum partim ignorantiâ, partim maliciâ & prauitate: qui omnia corporis sensibus metientes, induxerunt animum nihil credere, nisi quod sub illos caderet. alij delicijs immersti ac uoluptatibus, omnia cuperent cum illis pariter cõcidere, hoc est cum corpore: nec esse ullum iudicem, qui uitæ huius rationem à nobis reposceret. Sed nos quando locus hic in uniuersa & uita & pietate, imò in hominum beatitudine, aut extrema miseria, tanti est momenti, fuis paulo eum prosequemur: neque est attingendū leuiter, quod periculosum est non perfici. Si solis sensibus habetur fides, & intra illorum limites concluduntur omnia, ut quibusdam uidetur, nimis crasse de rebus statuentibus, nec animas tribuemus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec sensu ullo percipimus: neque effectiones, siue formas esse in rebus naturæ cõsebimus: nihil denique præter molem hanc, quam aspiciamus, & attrectamus: quod est disciplinæ omni contrarium, tum
adom

ab omni iudicio humane mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri si uideant armatum patrem, postea ea ipsa arma constituta rectà in stipite, existimant esse eundem ipsum patrem, adeunt, colloquuntur, & non moueri ac respōdere admirantur, terrentur, indignantur, denique etiam in fletum prorumpunt. pueri ijdem, & homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitant, & de cibis offerunt ut edant. idem iudicium est bestijs, ut ficta & simulata pro ueris accipiant: nec ij qui sensibus tantum ducuntur, ab infantibus & morionibus distant, ne dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominem esse aiunt: & quum cadauer proiectum aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspicantur, tametsi oculi & sensus isti ipsi corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehendunt latēre, nisi exijs quæ foras prodire conspiciunt: ut ignem ex fumo, animans ex uoce, mortificinum ex foetore? Quis uerò non annotat, quantum sit inter hominem & brutum interualli? ut inferiora alia præteream. homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot opera admiranda magno ingenio inuenta & exculpta: uagatur mente per naturam uniuersam, habet rationem & sermonem, in queis omnibus diuini ingenij uis quædam atque imago elucet. Quòd si hominem propter similitudinem corporis parem in nascendo & moriendo facimus beluis, necesse est ut propter mentis tantam tamque euidētem differentiam faciamus præstantiorem. Et si renunciatur tanto bono immortalitatis, renunciandum est quoque ingenio, rationi, menti, per quam sumus immortales. & si ea uidemus signa in homine, quæ testan-

tur illum cœlestis ac diuinæ esse originis: consequens profectò est, ut aliquid in eo insit maius ac præstabilius, quàm quod spectari possit oculis, aut manibus tractari. Nullus, inquiunt, redit ad nos ex altera illa uita, qui nos certiores reddat, qui sit illic status rerum, quid agatur. Hoc quidem dicit uulgus, aliquid se acutum inuenisse ac protulisse existimans: sed hoc est, qualia eius ferè omnia. Transeo quòd multæ animæ fato iam defunctæ, in sua sunt reuersæ corpora: aliæ uiuentibus sunt loquuntæ, & aliquid eis significarunt, quæ sunt nostræ pietatis, hoc est supra naturam. Cæterùm si nullus in Indiam commearet, nullus ab Indis ad nos, nec India esset protinus, neque Indi? tot annorum millibus usq; ad hanc ætatem nemo ad nouum istum orbem nauigauit, nec ullus ad nos eorum, neque ultro & citro alteri de alteris audiuius, aut cognouimus: quid mirum, si nec inter animos corpore solutos & nos corporeos nullum sit consuetudinis commercium? Magna quidem & uaria & difficilis inter nos & nouos istos homines uia: sed confici tamen potest, & est confecta. inter nos uerò, & cœlos aut inferos, naturæ legibus impossibilis. inter corporea & incorporea nulla esse potest conuersatio: neque nos illorum conditioni apti sumus, quàm diu corpore hoc claudimur corruptibili. Adde, quod mortuorum animi maioribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis, quàm ut de rebus terrenis, hoc est de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quod nos alij nolunt reuisere, alij non possunt. Si quis in sua ciuitate factus esset magistratus, nollet utique ad exilij sui insulam reuerti. itaque hic non expetit: qui uerò in carcere aut ergastulo detinetur uinctus, non potest. Sed sanè quocunque nos conuertamus,

mus, sursum deorsum, circumcirca, omnia docent, testantur, clamant, immortalem esse animam humanam: natura, & necessitas causarum, proportio & similitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas nostra ex illius beneficentia. Principio rerum omnium uera germanaque essentia ipsa per se non cognoscuntur à nobis, abdite latent in penitissimis cuiusque rei, quò mens nostra in huius corporis mole & tenebris uitae non penetrat. Ex inhaerentibus, & actione potissimum, quid & quale quicque sit, ratio nostra colligit. Nam sicuti est ab Aristotele animaduersum acutè, res omnis sic habet se ad esse, quemadmodum ad operari: eius uidelicet opera & actus, qualitatem quantitatemque & ingenium essentiae declarant. Primum omnium actiones ipsas animae perpèdamus, de quibus actionibus prima est, cognoscere. id uerò est quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisque nominibus consignatur. nulla est porrò cognoscendi facultas & uis, quae id cognoscat, quod proportionem non habeat cum natura sua aliquam. Cognitio enim uelut imago est quaedam rerum, in animo expressa, tanquam in speculo. Non potest autem reddi ab speculo corporali, quod sit spirituale, aut quae aliorum sunt sensuum quam uisus: neque id exprimetur, quod proportione est ipso speculo maius: ut mons totus proximè admotus, nisi procul recedat, ut ex interuallo nascatur proportio: neque id quod non est ei obiectum è regione. Sensus nostri externi, nempe extensi & praediti quantitate, non capiunt quae sunt quantitatis immunita: nec quae molem habent ampliorem, quam pro eorum ambitu, neque absentia. Sensus interni non capiunt spiritalia, nempe angelos & Deum. Mens ergo

Cogno-
scere.

quæ hæc capit, cognoscit, comprehendit sola ex rebus
 sublunariis, spiritus est, ut illa ipsa: & quæ intelligit il-
 lorum immortalitatem, immortalis quoque. alioqui nul-
 lo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excede-
 retur. Apertius hoc ostendit, quòd ex uniuersa æterni-
 tate illã, quæ immensa duratione nos præcessit, non pos-
 sumus cogitatione comprehendere, & obruitur magni-
 tudine mens nostra: hanc uerò quæ interminatis post se-
 culis sequetur, facile capimus, & intelligimus. ut liquidò
 appareat, illam uastiores esse nostra anima, uel ullam
 habere cum ea siue proportionem, siue analogiam, hanc
 uerò alteram habere: illi non esse aptam, huic esse. Ex
 eodem cogitationis fonte facile colligitur, plantarũ &
 brutorum animas ex ui & potentia materiæ aptas in-
 structasque produci, mentem nostram peculiariter à
 Deo gigni in corpusculo, supra uires materiæ ac naturæ
 huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo
 accipit essentiam & uires. alioqui non iam ab illo acci-
 peret, sed à priore aut ulteriore aliquo in quod tende-
 ret. Sensus nostri interni atque externi, tum beluæ, quæ
 illis sunt solis præditæ, nihil cognoscunt aliud, quàm quæ
 sunt naturæ huius, quam cernimus: non ascendunt supe-
 rius. Mens nostra non contenta cœlis, sideribus, angelis,
 usque ad Deum ipsum peruenit, nec ulterius potest pro-
 gredi. quid hoc arguit aliud, quàm animas mutorum à
 natura hac progigni, supra quam sese non attollunt: no-
 stram uerò à Deo supra naturæ huius potestatem? Itaq;
 animæ nostræ contingit, quod de aqua fontana dicitur,
 ut tam altè assurgat, quàm descenderat, nec possit altius.
 nec aliter quàm mens nostra non modò intra Dei cog-
 nitionem sistit, uerum etiam multo inferius: sic sensus, mul-
 tum

tum infra naturæ huius opera subsistunt, neque intima illius penetrant, sed in extima semper facie uersantur. Moses in mundi originibus, non obscuris uerbis uideatur hoc significasse. nam quum alia omnia solo Dei dicto narret esse condita: ubi ad hominem uenit, non naturæ eam tribuit potentiam, ut hominem procrearet, sed Deo soli. dicit enim: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. & paulò post: Inspirauit Deus in faciem Adæ spiraculum uitæ. per utranque sententiam & originem à Deo propriam, & animorum immortalitatem denotauit. Ceterum ne quis in hoc fallatur, tamen si supra uires naturæ huius siue elementaris, siue cœlestis, siue angelicæ sit, animam hominis à Deo creati: naturaliter tamen creatur à Deo, hoc est, lege ab illo ordinata, atque statuta, non secus quàm alia omnia. non enim quoties homo conditur, nouum edit Deus miraculum, hoc est, præscriptæ legi uel contrarium, uel diuersum. nisi quis forte naturæ huius miraculum uocet, in quo non dissentio: ut non immeritò Mercurius Trismegistus, siue quis est alius, magnum miraculum esse hominem dixerit. Deus in materiam præparatam iam atque aptam immittit animam, supra materiæ ipsius & opificis naturæ uires, sed lege ab ipsa statuta. Quocirca & genitis in adulterio ac fœdo incestu animas tribuit: quoniam hi quanquam contra bonum & pium, non tamen contra legem illam à Deo positam gignuntur: quod fieret, si cinædis id quoque concederetur, aut eiusmodi. Et animam nostram non à Naturæ facultate, sed Dei unius procreari beneficio, non solùm est uerum, sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubie. Inducta enim anima in corpus non Naturæ ope,

sed propriè ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuam & potissimam partem sui non Naturæ, sed Deo: illumque, tanquam unicum mentis suæ parentem, agnoscit, quam soli ipsi deuoueat & consecret: neque in eam iuris quippiã alteri ulli impartiat, quàm Deo, summo & præpotenti patri spirituum unico. Multum in corpore hoc & sensus omnes uendicant sibi potestatis & iuris, parentes corporum, tum liberi, natura ipsa, patria, necessarij: mens uerò solius est Dei, eamque sibi uni reseruari iubet ad felicitatem nostram: quoniam illius ipse unus est autor & progenitor. Quod si anima non à Natura hac Dei administra & opifice profertur, sed à solo Deo, consequens profectò est, ut nihil in natura sit, quod eam possit extinguere: solus id potest Deus. non est autem credibile, Deum ipsum per se condere, quod mox sit perempturus. quid enim attinebat id fieri? quin potius humane animæ, & progignendæ & corrumpendæ, sicut aliarum animantium potentiam Naturæ concedebat? cur sibi uni reseruabat, quod communi legi ac conditioni erat subditurus? Hæc de cognitione: iam de appetitu. Cognitio omnis, ut aliàs est sæpe & à nobis, & ab alijs ferè demonstratum, propter appetendum aut fugiendum est animanti indita. Esse nunc sensus nostri capiunt quemadmodum & muta. nam quale sit beluarum ingenium, & quemadmodum sint affecta, ex nostris tum externis sensibus, tum internis, certissimam coniectionem licet sumere: uidelicet quos habemus cum illis communes, ac prorsum similes. Itaque feruntur pecudes solum ad nunc: appetitus enim conseruationis est in illis non ex cognitione rerum, sed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignendi non est principalis officij,
nempe

nempe cognoscentis, sed uegetantis, hoc est infirmi. Homo autem esse interminabile cognoscit: quod quia uidet con-
ducibile sibi esse ac bonum, expetit quoque. Itaque natura-
lis est hic appetitus: si naturalis, ergo de re nobis
congruente atque apta, nec frustra ingenitus, expleri igitur
potest, & ut expleatur aliquando necesse est: alioqui
non solum inanis est tanti boni ostensio, sed crudelis. Ex-
petitionis huius essentia perpetua, qua nunquam inter-
moriatur, indicium est auiditas prorogandi nominis in
omnia secula post uentura. quod adeo est à natura insi-
tum humanis pectoribus, ut etiam qui extinguere omnia
arbitrantur cum uita, famam nihilominus affectent, &
bene audire uelint iam sepulti: uelut signifer impietatis
Epicurus, natalem suum diem celebrari testamento ca-
uit, & epulum sectatoribus suis dari luna uicesima. Na-
turalis enim illa uera immortalitatis cupido infecta &
corrupta tenebris mentis, prauis animorum cupidini-
bus, in hanc alteram degenerauit cupidinem famam, haud
aliter quam quum bonum semen in solum uitiosum inci-
dit. Affectus item ipsi, qualis sit & mentis nostrae &
sensuum natura, declarant: quodque sit inter illos disci-
men, & sensus dico tam internos quam externos. Si
enim incipiat animus de morte sua cogitare, sensus in-
terni & phantasia modò longam uitam hanc fore ima-
ginentur, de altero illo interitu non admodum permo-
uentur, imò facile eiusmodi cogitationem sine sensu ali-
quo deglutiunt. mens uerò ipsa ijs tenebris inuoluitur,
tantopere confunditur, ut nihil magis expauescat, &
refugiat. uel ipsi illi qui in maximis uersantur malis, &
impetu quodam animi caeco mortem appetunt, cupe-
rentque sese aboleri penitus, si paulisper à desperatione

in se uacaret redire, ac conuiescere, deque animi extin-
 ctione cogitarent, damnarent prorsum sententiam prio-
 rem, interitumque illum horrerent, maiusque id esse ma-
 lum ducerent, quam illa omnia, quibus uexantur atque
 affliguntur. Contra uero quum de morte hac corporis
 uenit in mentem, sensus omnes ilico percelluntur: mens
 uero, si sana sit & quieta, stat immobilis, & errorem
 trepidationemque illam sensuum ridet & castigat. Id-
 circo apud Platonem in Apologia acutissimus philoso-
 phorum Socrates ad iudices & populum Atheniensem
 uerba faciens de morte sua, quod multitudo sensibus du-
 citur, in incerto reliquit anime immortalitatem, dilem-
 mate tantum usus: Si non moritur animus, maiora me
 expectant bona: si moritur, nihil sentiat mali. In carce-
 re uero inter discipulos rerum cognitione excultos, &
 sapientie studiosos, nihil posuit in dubio: sed constanter,
 multisque argumentis conatus est euincere ac persua-
 dere, animos nostros corporibus suis superstites perse-
 uerare. Quid ex his efficitur? an non manifestò, mortem
 mentis contra ipsius naturam esse? idcirco illam eius
 mentionem reformidare ac exhorrere: sensus uero de
 hac tantum uita esse sollicitos, mortem hanc corporum ad
 mentem nihil pertinere: corporis esse, & eorum que sunt
 corpori annexa, sensuum uidelicet internorum ac ex-
 ternorum. Quid quod mens in prauo habitu corporis,
 uelut si affectu sit perturbata, phantasmatis confusa, im-
 perita, flagitiosa, scelestæ, impia, magis ad recordatio-
 nem corporeæ mortis concutitur, quam quum sobria
 est, sana, serena, quieta, doctæ, innocens, pia? Quæramus
 iam utrius iudicium certius sit, ac uerius, perturbatæ
 an quietæ, agræ an sanæ, indoctæ an eruditæ: in recto
 corporis

corporis statu, an prauè affecto: sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoque essentia deprehenditur humanæ mentis, delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisque stabiles, quores eæ quæ uoluptatem adferunt, similiores sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremque cum illa & uicinitatem & proportionem habent. Quum de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimè ad pronuntiandum, quæ sunt in illo genere optimè affecta & constituta, id est maximè secundū generis eius ueram atque incorruptam naturam. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuum capiuntur unice: sed nos præstantissimas ac generosissimas mentes contemblemur. Illæ uerò plus delectantur internis sensibus quàm externis, plus mente quàm phantasia: & ex mente, potissimum contemplando: & ex rebus, quas contemplantur, illæ eas iucundissimè capiunt, & diutissimè tenent, quæ sunt supremæ, quæ corporeæ molis expertes, quæ æternæ. has enim animus auidius expectit, ac retinet, minusque illis perscrutandis atque intueendis defatigatur. Hæ igitur res spirituales & sempiternæ, conformiores sunt menti, quàm corporales: illarum naturæ ac ingenij magis est consors & particeps, quàm istarum. in illis enim mirificè acquiescit, tanquam suis similitudine ac proportione: quemadmodum interiores & exteriores sensus rebus corporatis capiuntur, nec alias uel coniectando assequi possunt. Quod si mens tam esset quàm sensus mortalis, non minus mentes excellentissimæ & diuinis proximæ, caducis rebus tenerentur ad ueram & solidam uoluptatem, quàm sensus ipsi. Iam ipsa corporum nostrorum constitutio, & facies in cœ-

lum erecta, cœlestes nos esse testificatur, intentos semper illic tanquam in patriã, ad quam proficiscimur. Et corpus ipsum, quæ admodum se habeat animus, ostendit, erectus est enim hic, & sublimis magis multo quàm corpus, ascendens per gradus rerum inferiorum, nec conquiescens, donec ad cœlestia & diuina peruenerit: ibi demum sistit, & acquiescit, ut ex motu & ex quiete manifestum fiat, quemadmodum in rebus omnibus nature, quis sit ei locus naturalis. Cœteræ animantes, ut terrestres, terram semper intuentur, in qua est bonum ipsarum. nostrum uerò bonum, si non est in illa cœlesti eternitate, quorsum pertinet excelsum caput in homine, & oculi in cœlum suspectantes, an ut in tãta uita huius calamitate, & asperrimis rebus locum illum speciosissimum, atque à miseria omni remotũ intuentes, magis nos uita discruciet, & exacuatur uanum illius foelicitatis desiderium: atque eo uehementius & acrius, quo quisq; ingenio uel eruditione plurimum est præditus atq; excultus, uel uita huius incommodis ac miserijs pressus, & diu uexatus. nam fortassis hominum aliqui pecorũ more sine sensu hæc prætereunt, siue ex mentis torpedine, siue ex ebrietate fauentis fortune. Et de nascendi modo in hac mortalitate intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi in eternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce paratur illi alteri, præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt, & nox obscurissima. Nec aliter quàm quum tempus nascendi appetit flaccescit uita uteri, quasiq; infans emoritur, illo utique uiuendi genere: ad eundem modum, quũ homo è uita orbis huius excessurus est, & tãquam parientis ad uitam alteram, moritur hac uita ratione, ut uiuat

nat altera tanto præstantiore, quanto hæc est lucis hu-
 ius melior, quàm illa uteri. Itaque paramur in utero ui-
 tæ corporis, in corpore autem uitæ mentis. Horret ani-
 mus discessum ex hac uita, propter ingentem mutatio-
 nem: & sic est affectus, quemadmodû infans nasciturus,
 si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi. Exit
 enim & infans nascens, & homo moriens, uterque in lu-
 cem nouam, faciêmq; rerum admirandam: qua nouitate
 uterque perterrefactus, nollet ex suo gurgustio pro-
 dire, nisi urgeretur artificio naturæ. Non est profectò
 dubitandum, quin hominis mors magnam habeat cum
 ortu cognitionē & similitudinē, propter eam imper-
 fectionem quæ est infanti in utero, & homini in hac ui-
 ta. Nam si perfectus esset suis omnibus partibus, atque
 absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus or-
 tu: sed quum ei sensus sit tributus, & facultas cognoscē-
 di, quæ exercere non potest in utero, egreditur in hanc
 spaciosam lucem, ubi sentire possit, & cognoscere. Hæ-
 c tenus quidem communia nobis omnia cum beluis. at ue-
 rò quia beluæ hic funguntur muneribus suis omnibus, &
 facultatibus à natura inditis, hic uiuunt ac intereunt:
 homo, cui donata est mens, qua nihil aut parum admo-
 dum utitur in hac uita, profectò ortum alium habet, in
 qua mentis obeat munia, quod in libris de Veritate fidei
 Christianæ docuimus, sicuti & de illo quoque disputa-
 uimus, si anima sit mortalis, omnia ad uitam hanc per-
 tinere, frustrâque hominem esse conditum: quandoqui-
 dem nullo penitus sine proposito, uel nõ eo certè qui ex-
 cellentia eius sit dignus, atque adeò res omnes incassum
 essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attine-
 bat? scilicet ut posteaquàm paulisper sese ostendissent,

subdit

subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptue-
 tur, nihilque absit à bestijs, longè etiam quàm ille mise-
 rior? qui quod potissimum ipsi est, atque optabilissimū,
 nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus
 fatètur. Quòd si homo, cui corporea sunt parata omnia,
 qui solus uti potest, & uult, & nouit, frustra est inductus
 in uitam: quanto magis ea omnia quæ illius sunt gratia
 procreata? uana ergo omnis creatio, & Dei maiestate
 immensaque sapientia indigna: quod absit. imò nec ulla
 est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt
 connexa & coniuncta existimatione ac persuasione, di-
 uelli ac dissociari ut nullo modo nec possint, nec fas sit:
 Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immorta-
 litas. quisquis unum istorum tentarit labefactare, aliorū
 quoque fidem concutiet. Nam si animæ non sunt immor-
 tales, bene aut secus factorū nullæ sunt pœnæ, nulla præ-
 mia. Hæc enim omnia in decursu præsentis æui permista
 & confusa cernimus: ut nihil aliud sit hominum uita,
 quàm merum latrocinium. Nulla est ergo Deo cura de
 nobis. Quòd si nos non curat, quorsum à nobis coletur?
 uana & stulta persuasio, fuerit, religio Dei ac pietas.
 At nos tamen, homines omnes, & nationes quantumcūq;
 barbaras, & ab humanitatis institutione alienas atque
 abhorrètes, animaduertimus adduci naturaliter ad re-
 ligionem aliquam, laudare ac probare modestiam, mo-
 derationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinē, pa-
 tientiam, æquitatem. Fieri ergo nō potest, quin hæc sint
 bona, & contrarijs potiora: cuius rei nulla est ratio, si
 Deus non sit spectator ac iudex. testantur igitur, nos illi
 curæ esse, & pietatis præmium alibi expectandū. Quòd
 si illic est uirtutis præcium, & hominis finis, anima pro-
 fectò

fectò illic uiuet: & retrò idem ualeat, si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimum & perfectissimum pertinet, qui ea de causa finis nominatur. Quòd si plurimorum & sapientissimorum hominum auctoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum & manifestum, quandoquidem non solùm doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarissimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc Nouum orbem tam diu sepositis, & latentibus, persuasissimum est, animas hominũ hinc in alia emigrare loca, digna ijs rebus quæ in uita gesserint. Ex professoribus autem sapiẽtiæ ignobilissimi, & qui in delicijs extremum bonorum suorum posuerant, animam fecerunt mortalem: scilicet ijdem illi qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerunt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorũ immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum causa prouidentie ac pietatis. Sapientissimi uerò & sanctissimi philosophorum nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis: ut Pherecydes Syrus, antiquissimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus, & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarunt. Socratis unum ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi & sapiẽtiæ: quæ quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurum esse absque dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur, quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneum non potest. Nam quemadmodum frustra essent oculi

oculi astructi animalibus, si nunquam daretur cernere, semper in nocte ac tenebris uitam aclusis: ita & cupiditas ueritatis, si nunquam essemus illam affecuturi, superuacanea res esset ac deridicula. Qua in reputatione ac persuasione certissima cessat Theophrasti querela, quod natura longissimam mutis animantibus uitam concessisset, quarum nihil interesset diu uiuere: homini uero perbreuem, cui tantum expediret longam uitam degere, ad assequendam sapientiam maximum hominis bonum. nunc uero quum incipimus sapere, morimur, non haeret in diuinam sapientiam & bonitatem iusta ulla querimonia. Satis longam aetatem accepimus, ut hic quantum conueniat, discamus. in altera erit copia sapientiae, & satietas, in hoc enim auro quantulum esset, quod in sapientiae curriculo promoueramus, etiam si quadruplicaretur nobis uita, & ad quingentos aut mille annos perueniret? Non perfert sapientiae fulgorem mens nostra, angustijs huiusce corporis & obscuritate oppressa: haud aliter quam noctuae oculi lumen solis, quae est Aristotelis magistri similitudo. Quocirca tantus philosophus non in accusatione naturae, hoc est Dei sapientissimi & optimi, debebat sistere, sed ex ea admoneri sapientiae huius, cuius tantum & tam acre desiderium humanis peccatoribus natura indidisset, alibi profecto esse locum, & explere auiditatis opportunitatem. De Aristotele, quid senserit, nihil habeo dicere, obscurus est, lubricus, uaser, in hoc etiam, ne à more suo discedat. Vno in loco dicit, si intelligere potest mens absque phantasia, separari potest ab ea: sin secus, non potest, quod ab eo non satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere,

telligere, hoc est, per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus: interior autem imaginatio, non aliter quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud finit uitrũ. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præstantissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam, optimus quisque mente ac sensu uadit. Nam mortalem esse animam, malis & desperatis hominibus optatur, & expedit: boni auersantur, & tanquam noxium refugiunt. Si enim quod paulò antea dicebam, cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasique in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis non exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortem reformidet & refugiat modis omnibus, eamque cum summa impatientia expectet & perferat, quum necessitas coget: uel in ipsis medijs cruciatibus, quum in uotis est mors, & inuocatur tanquam portus è tantis tempestatibus, est tamen quies in illis aliqua, & intercessatio, & concitatus animus mortem inelamat: qui ubi paululum resedit, consolatur semetipsum spe, uel quòd cessabit dolor, uel quòd tempus & assuesfactio leuiorem reddet: denique grata est quomodocũque lux hæc, etiam miseris, quid illis qui nullis corporis aut uitæ incommodis uexantur? Age uerò, quæ desperatio homini probo, si ueniat illi in mentem suorum rectè cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmiũ ceperit: imò contrà, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uirtutis compensationem reli-

quam

quam esse post uitam, nec plus eum accepturum quam improbum & sceleratum? Nam memoria nominis nec semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignissimum est) dedecus, nec ampla est, propter diuersitatem ingeniorum, morum, sententiarum in nationibus, alijs enim alia uidentur pulchra & laudabilia. Nec diuturna esse potest, omnia confumente uetustate. Nec quicquam ad uita functos pertinet, nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati: nec Catilinae, aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid porro, postea quam uir sapiens per cælos, per sidera, per elementa omnia sit animi intentione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes, homines, angelos, usque ad Regem mundi, per res ueteris memoriæ quæ gesta sint, quæ contigerint: quid illi acerbius potest nunciari, aut quod minus consolationem admittat, quam si in hac tanta pulchritudine, tam amœno atque admirabili spectaculo extinguenda sit mens tantarum diuitiarum spectatrix, receptaculum, thesaurus: ut nullo amplius futura sit sensu, nullo in loco, non magis quam bruti animus abiectus, uilis, torpens, nulliusque capax excellentiæ. Quis est qui post hanc considerationem mortem non pertimescat, etiam in grauissimis uitæ malis positus? contra uero quanta bono & sapienti consolatio ad casus omnes uitæ atque infortunia, scire paratum esse locum quietis, non priuationis atque orbationis omnium, ut somniarunt stulti: (quomodo enim quod non est, quiescit) sed felicitatis constitutæ à Deo æquissimo, potentissimo, optimo? quam ijs largietur, qui ad bene & sanctè uiuendum bonam uoluntatem attulerint uerè, atq; ex animo. Hæc quæ
de ho

de hominum sententijs atque autoritate attulimus, eò
pertinent, ut fiat liquidum, ab ea parte naturam & ue-
rum stare, à qua stant boni & sapientes, nempe à nostra:
rectius uidelicet atque integrius est horum iudicium,
quàm malorum, aut dementium. Accedit iudicio & ma-
ximorum hominum, & maximæ partis humani generis
iustitia, probitas, religio, & uirtutes omnes, quæ omnia
immortalitate animæ nituntur: ac hæc quam in partem
inclinant, & ueritatem eodem inclinare necesse est. pro
his enim citius faciet ueritas, quàm pro sceleribus, fla-
gitijs, improbitate, atque impietate, quæ mortalitatis
animæ comites sunt certissimæ. Sed nec mirandum est
magnoperè, in definienda atq; statuenda animæ natura
falsos Philosophorum quosdam minutos, ut inquit Cice-
ro, ac ignobiles: quum alij amplioris nominis in ijs quæ
sensibus usurpamus, tam foedè sint prolapsi, aut quòd nix
esset nigra, quam uiderent candidissimam: quòd ignis
frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porrò est
in uitæ negocijs sententijs quæ miserrimum, & non fictis
lachrymis deplorandum, quòd ad uerum & bonum nulli
sunt autores satis locupletes, & firmæ fidei: ad falsum &
malum quiuis sufficit, ut non iniuria sit illud à Mimo-
grapho dictum, Ad tristem partem strenua est suspicio:
nimirum, ut Ouidius inquit, quòd nos in uitium credula
turba sumus, mali uidelicet & obscuro, idcirco ad fal-
sum & malum, tanquam nostri simile, procliuus. Quàm
multi sunt, qui Epicurum derident, Plinium refellunt,
imperitos uocant, & ea quæ in rebus uel uitæ uel naturæ
adferrent, non satis habere explorata? at eosdem ipsos
quum prouidentiam & religionem tollunt, ijdem illi am-
plectuntur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes

caligo uitiorum & scelerum. Sunt qui aiunt esse è re uita
 ta credi animam esse immortalem: què admodum etiam
 deos esse, quòd aliter homines nec conseruaturi essent
 sanctam societatem, nec quicquam rectè facturi, nisi co-
 hiberentur metu illo, restare alteram post hanc uitam,
 & deos uindices: quos ideo à metu beàss esse nominatos,
 quasi deòs. Quid dicitis? Magno igitur mendacio opus
 est, ut homines uelint bene agere. O miserandam condi-
 tionem uirtutis, si non potest hominibus nisi per ingens
 mendacium persuaderi, quum nullæ duæ restam sint in-
 ter se amicæ & concordēs, quàm uirtus & ueritas: nem-
 pe germanæ, à Deo genitæ, & humanis mentibus sicut
 utilissimæ, ita etiam integris iucundissimæ. Ergo Deus
 potentissimus, sapientissimus, optimus, ea lege & condi-
 tione creauisset hominum genus, ut induci ad bene agen-
 dum per ueritatem non posset, sed per mendacium: &
 tantus artifex ad perfectionem operis sui instrumentum
 non è domo atque opulentia sua ipsius desumpsisset, sed
 ab inimico suo diabolo mendacium, quo nihil est à Deo
 alienius, qui est mera ueritas. Quid restat igitur, nisi ut
 qui ingenij aut doctrine bono deprehendisset menda-
 cium: ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moni-
 ti, soluti essent eo metu, quo prius alligabantur: & ut
 quisque esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus
 quoque, quando superstitione iam esset liber, nec deos
 ullos metueret, nec aliud quicquam nisi poenas legum: ita
 quòd propius accederet ad hominis perfectionem cultu
 ingenij atque institutione, hoc & ad maliciam & scelera
 esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanum esset
 detectum, ficta & simulata esse omnia, quæ præciperen-
 tur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc ma-

xima est humani animi corruptela, & à perfectiōe auer-
 tit. ideōq; sentētia hęc semetipsam refringit, ut quo quis
 sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tanto peior:
 quo magis homo, ac uerius, hoc naturę ferarum simi-
 lior, & ab homine remotior. En quanta rationum acies
 pugnat pro nobis, id est, pro ueritate. nam nos quid su-
 mus: ueritas est fortissima, maximis uiribus fulta & com-
 munita. Quid expectamus? an ut animas ipsas exilientes
 cernamus ē moribundis corporibus, tanquam fumum ē
 flamma? Neque tū decessent, qui prædigijs se dicere
 metuere, & imposturam oculis suis fieri: ut quum niuem
 albam cernerent, & ignem ardentem. quid enim satis
 fuerit ei, qui animo obstinuit non assentiri? ut iam non
 agatur res apud tribunal rationis, sed affectionis præue,
 ac pertinacis. An tot unquam adducta sunt à philoso-
 phis argumenta ad id corroborandum, quod tam explo-
 ratum certūq; nos habere credimus, quàm ea quę rea-
 nibus contrectamus, aut cernimus oculis? Si decima ar-
 gumentorum pars ab aduersa staret parte, quis posset
 istorum sustinere importunitatem atq; insolentiam: qui
 nunc inopes ac destituti ab omni ratione, iudicio, men-
 te, magno tamen adhuc fastidio nos aspernantur & con-
 temnunt: nostramque ueritatem quasi stultitiam deri-
 dent, quòd rationibus habemus fidem: quum illi nihil
 aliud pro se habeant, nisi forsā, Non ita est, suspicor, aut
 credo non ita esse. quibus de causis & rationibus addu-
 cor, ut existimem sententiam hanc de animę immortali-
 tate, quum sit tanti ponderis, totius probitatis ac reli-
 gionis fundamentum non esse inter fidei articulos rela-
 tum, quod scientia possit comprehendī. Nam quibus tan-
 dem, aut quot argumentis assequemur scientiam, si hęc

non suffecerint? Quidam affectantes uideri philosophi, aiunt in fide pietatis animam esse immortalem, in lumine autem naturæ mortalem: quo quid dici potest imperitius, aut dementius? quasi nos quid uideatur disputemus, non quid sit. Nos uerò nec fidei lumen, nec naturæ inquirimus, sed ueritatem ipsam, quæ non gemina est, sed unica. Age uerò, quid est naturæ lumen? num non humana ratio? Cedo, an plures aut euidentiores inuenta rationes sunt pro ijs, quæ scire nos arbitramur ex causis naturæ, ut sententia nostra fert, certissimis ac perspectissimise & adferri aliæ possent permulta, & allatas esse ab alijs non dubitandum: latissima enim res est ueritas. Sed ego eas tantum posui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucissimis & leuissimis coniecturis fulta recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur. & illa quidem stabilia atque indubitata nobis esse, nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantum est iam declaratum. Profectò liquidò apparet, uim esse aliquam homini infestam atque inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariam procuret uertere in controuersiam: à cuius perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

LIBRI SECVNDI

FINIS.

IOAN

IOANNIS LO-

DOVICI VIVIS DE

ANIMA ET VITA

LIBER TERTIVS.

Equitur pars animæ de affectionibus, ad cognoscendum & difficillima propter uarietatem, & necessaria, ut tantis malis adferamus remedium, morbisque tam sæuissimis medicinam. est quæ tractatio hæc non satis diligenter à ueteribus sapientia studiosis uel animaduersa, uel tradita. Stoici, quos Cicero secutum se profitetur, omnia hæc argutis suis peruerterunt. Aristoteles in Rhetoricis tantum de materia hac exposuit, quantum uiro politico arbitratus est sufficere. Nos pro uirili parte nostra singula argumenti huius subtilius exactiusque persequemur. Condidit omnia Rex natura, ut illis de suo impartiretur esse, quo essent: de sua uerò beatitudine, ut bene essent, quantum quidem cuiusque uis caperet, ac natura. ad quæ sua assequenda & conseruanda munia, attribuit facultates: ad esse quidem, pronitatem, ut se quicque ab iniuria tueatur corrumpentis, quo ad eius possit efficere: ad bene autem esse, appetitum boni, auersionem à malo, ut in bonum feratur appetitus, à malo declinet & sugiat. Quocirca cognitio tum sensuum, tum interior omnis, propter iudicandum est animanti addita: iudicium uerò, ad nos uel impellendos, uel retrahendos. Retractatio autem ipsa, boni alicuius fit gratia: quippe quæ est discessus à malo in bonum. Quapropter omnia boni causa facimus, similes Auctoris nostri, qui est optimus.

nam & malo fugimus propter bonum, & bonum propter seipsum expetimus. Sed in boni electione, magni nos in uita errores uersant. Bonum est simpliciter, quod prodest simpliciter: bonum cuique, quod ei prodest. huius è regione situm est malum, quod nocet. Bonum ut natura est unum, ita etiam nobis: nempe illud quod uerè est tale, cuiusque participatu nos & boni fimus, & ea de causa beati. Cæterum cæca ignorantia, multa in nos inuexit bonorum genera, in animo, in corpore, in externis: quæ non est hic percensendi locus, à multis sunt fuse enumerata atque explicata, & sæpe à nobis alibi. Ergo istarum facultatum, quibus animi nostri præditi à Natura sunt ad sequendum bonum, uel uitandum malum, actus, dicuntur affectus siue affectiones, quibus ad bonum ferimur, uel contra malum, uel à malo recedimus. Bonum & malum in præsentia id uoco, non tam quod reuera tale est, quàm quod quisque sibi esse iudicat. nam quid bonum esse existimemus, quid malum, iudicij est: eoque tanta circa hæc opinionum fraus, quoniam multe sunt, & prædensæ in iudicio nostro tenebræ. Tametsi in hac quoque parte semina quedam habemus à natura ueritatis ingenita, ut antea posuimus, sed ea tamen admodum uniuersalia: uelut ex duobus illis Dei muneribus bonum esse, conseruationem sui ipsius, & beatè uiuere. quum uerò ab hoc capite ad partes descenditur, multi statim existunt lapsus, grandia præcipitia. Sunt quidam animorum motus, seu impetus uerius naturales, qui ex affecto corpore consurgunt: ut edendi cupiditas in fame, bibendi in siti, mœror in morbo, uel premente atrabili, exhilaratio in liquido & puro sanguine circa cor, offensio ad plagam. ij iudicio anteuertunt: reliqui omnes
quant

quantumcunq̄ue celeres & prerapidi, iudicij sententiam sequuntur. non enim mouetur animus, ni præiudicatum sit bonum esse, aut malum, id quod est obiectum: idemque in brutis usu euenit, in quibus non sola imaginatio parit affectum, nisi & existimatio accesserit, quæ illis iudicij cuiusdam locum obtinet. Sed & mentis nostræ agitationes incitatissimæ sunt, nec requirunt ea tempora, quæ utique nos facile deprehendamus atque annotemus. idcirco præuertere nonnunquam animi motus iudicio putantur. Mente ergo aliter atque aliter edocta atque instituta, mutantur affectus augmento & decremento, uel tolluntur prorsus, atque in aliorum uim & quasi ius concedunt. Quæ iudicium moueant, inque uarias sententias traducant, dictum est à nobis superiore uolumine. Consequens etiam est, ut eadem illa ad conciliandos sedandosque animi motus ualeant. Sed non semper ad affectum excitandum opus est iudicio illo, quod ex rationum collatione de rebus statuit: illud sufficit, & est frequentius, quod imaginationis mouetur uisis. Itaque sola phantasia trahente ad se tumultu suo speciem quandam opinionis & iudicij, quod bonum sit, aut malum quod est ei obiectum, in omnes animi perturbationes uersamur, timemus, letamur, stemus, tristamur: quo fit, ut manifestò ad partem corporis uergant, in quo tantopere dominatur phantasia. Quamobrem affectus omnes in præsentia in easdem illas qualitates tribuimus, ex quibus corporis natura constat: ut alij sint calidi, alij frigidi, alij humidi, alij aridi, alij ex horum aliis quibus commixti: nam humani corporis contemperatio, ex his ipsis qualitibus efficitur. & cuius quisque affectus est naturæ ac ingenij, in simili corporis natura fa-

cile tum nascitur, tum augetur: in contraria non perinde. Hæ autem corporis temperationes aliàs incitantur atque exacuuntur, aliàs comprimuntur & coercentur internis atq; externis rebus. Internæ sunt, affectus ipsi. nam tristitia facit frigidos & aridos, letitia calidos & humidos. Affectus enim rationem corporis non recipiunt modò, sed præstant. corporis autem sunt cibus & potus, ætates, morbi: non utiq; perpetuò, nec omnia, sed plerumque. Hæc multum mutât in corpore: undè etiam affectus uariantur, in ijs præcipuè qui se animo suo auferendos permittunt, nec rationis exactique iudicij clauo seipfos moderantur. His accedunt cogitationes crebræ, studia magna, difficilia, ardua: reddunt enim melancholicos. Sententiæ quoque de rebus: ut Democritus semper ridebat, tanquam in perpetuis hominum stultitijs atque ineptijs: Heraclitus semper flebat, tanquam in continua hominum miseria. Hinc sunt externa: tempus naturale, ut quatuor anni partes, & diei horæ: tum nostrũ, quo continetur status rerũ, seu publicè, seu priuatim. locus item naturalis, noster: quæ omnia sunt alibi fuse explicata. In loco est habitatio, & uestitus, & comites. iam negocia & actiones intentæ, uehemètes, laboriosæ, delicias, molestæ, difficiles, placidæ, leues. Caterùm affectionum non est simplex appellatio. nam facultatem naturalem in animo dilatandi sui ad bonum, & contrahendi à malo, affectus sunt: & earũ actiones in animo eodem censentur nomine. consuetudines quoque, quæ ex actionibus inualuerunt, quæ ægæ Græco uerbo nominantur, hoc est habitus: quæ omnia tenenda erunt deinceps, ne fallamur. quod autem horum usurpabimus, facile de sensu intelligetur. Et quando quidem animus erat habitaturus in corpore,

indita

indita est animanti ab admirabili artifice Deo facultas
 hæc affectionum, ut quibusdam ueluti stimulis excitare=
 tur animus, ne iacens penitus obrutusque mole corporis, Affectuum
causa.
 ueluti segnis asinus, torperet perpetuo, bonisque suis in=
 dormisceret, & in eo, quod illi ualde expediret, cessaret.
 itaque uarijs tanquam calcaribus hinc inde subinde ex=
 citatur: alijs autem cohibetur freno, ne ruat in noxia.
 Homini etiam ijdem isti non desunt stimuli ac fræni, qua
 parte est animas, cui sunt eisdem de causis necessarij. Sed
 nos nimium & exacuimus hosce stimulos, & graui afe=
 cimus hæc elupata, dum leui atq; expedita necessitati im=
 mane pondus adiecimus superfluitatum. At uerò, quem=
 admodum in maris motibus est alius auræ tenuis, alius Affectuum
in genere
uarietas.
 concitator, alius uehemens, qui que horrida tempestate
 mare omne à fundo uerrat cum arena ipsa & piscibus:
 sic in his animorum agitationibus quedam sunt leues,
 quas uelut initia quedam dixeris surgentis motus: alie
 sunt ualidiores, alie animum uniuersum concutiunt, deq;
 rationis sede, ac statu iudicij depellunt, quæ uerè sunt
 perturbationes, & impotentia: quod quasi iam animus
 sui non sit compos, sed in alienam potestatem reciderit:
 & cæcitates, quòd nihil despiciat, nam primas illas, affe=
 ctiones rectius dixeris: alteras, commotiones, seu conci=
 tationes, quæ Græci πάθη nominant, quasi passiones. pa=
 titur enim animus uniuersus illo uelut ictu & agitato:
 qui quum est uiolentior, fit confusio. Qui autem affectus
 usu inualuerunt, uicia & morbi animi rectè nuncupan=
 tur: quod aptius competit in affectus prauos, de quibus
 alia est tractatio. Et sunt affectus nonnulli in tràsitu, tan=
 quã pudor ex uerecundia, metus ex inani sonitu: alij ma=
 nent, ut metus aut reuerentia diutine confirmata: omnis

denique affectus, uel usu radicatus, quique consuetudinē frequentia actuum duxit, uel diuturna & ualida quapiā actione infixus. Sunt quidam à natura inditi, ex constitutione corporis: et si longa quoque assuefactio in uires naturæ migrat. Affectus ut sunt in parte animali, carni adiuncti atque adhaerentes. Quo iudicium est contagio corporis infectius, magisque immersum carne, hoc surgunt & grauiores & plures: nec solum internos animi sensus perturbant ac peruertunt, sed externos quoq;. Ita amantes, irati, metuentes, cernere sibi & audire uidentur, quæ nusquam sunt, certè omnes qui amant, ipsi sibi somnia fingunt, inquit Poeta, quò est autem purius iudicium, & celsius, eo pauciores & magis leues affectus admittit: tanto scilicet accuratius despicit, quid quaque in re sit bonum & uerum. ita fit, ut commoueatur tum rarius, tum lentius. Nam ingentes illæ agitationes & præturbidæ ab ignorantia sunt & incōsideratione, aut à falso, quòd bonum malumue maius cēsemus esse quàm reuera sit: nimirum per nebulam intuētes imperitiæ, nec in unum aliquod bonum, quale oportet, intenti ac defixi agimus: sed bonorum & fines & media plurima & uaria nobis præstituimus, quæ subinde locis occasionibúsq; que mira inconstantia permutamus. Adde quòd nō considerantes surgentem motum, nec nos habentes in nostra potestate, obijcimus nos ipsi tempestatì auferendos, non quò ipsi uolumus, sed quo ei libuerit, quumque non statuto mētis iudicio res aggrediamur & obeamus, sed arbitrato Naturæ: tantum commouemur, quantum Natura potest, sunt enim actiones naturales non ex limitibus uolūtatis nostræ, sed ex facultatis cuiusq; summa ui ac potentia. Multò sunt omnia in sapiēte diuersa, is enim
nec in

nec in eligendo bono fallitur, & unum aliquod sibi proponit, paucasque ad illud vias, easque exploratas ac certas: nec permittit se regendum negocijs, sed regit ipse negocia: habetque se in suo iure ac potestate, ut surgentem in natura affectum, statim rationis freno compefcit, cogatque recto iudicio cedere.

ENVMERATIO AFFECTVVM.

Motus omnis animi de bono est, aut de malo, quatenus contrarium est bono, estque uel ad bonum, uel à malo, uel contra malum. Bonum autem & malum, uel presens est, uel futurum, uel transactum, uel possibile. absentia boni pro malo est, mali autem pro bono. Bonum simul atque est menti cognitum, allubescit continuo: primaque est ea uelut surgentis motus aurula, quae Allubescencia nuncupatur, ea uero confirmata, fit amor. Motus autem de bono presenti, quod sumus assequuti, letitia: de bono futuro, cupiditas nuncupatur, quae intra amoris limites includitur. Primus motus de malo est Offensio, allubescencia contraria: quae confirmata, fit odium: de malo presenti moeror, de futuro metus. Motus in malum presens, ira, inuidia, indignatio: in malum futurum, fiducia & audacia. Sub amore sunt, fauor, reuerentia, misericordia: sub letitia, delectatio: sub cupiditate, spes: sub moerore, desiderium. Superbia monstrum est ex multis mixtum, ex letitia, & cupiditate, & fiducia. Extendunt se hi omnes affectus ad praeteritum: itaque & odimus, & amamus, & miseramur iam olim uita functos. ad possibilia etiam, & ad tanquam praeterita: sicut in fabulis, quas esse falsas scimus. & ad futura, tanquam praesentia: iam nunc odimus Antichristum, & tanquam futu-

ra: ut

ra: ut si narretur fabula, fore aliquem uirum uirtute &
 magnitudine rerum gestarum præstantissimū, amamus.
 & ad præterita, tāquam futura: ut quum historiam le-
 gimus, tenent suspensum animum spes ac metus, quē tan-
 dem exitum res capient. Illud annotandum, quoniā affe-
 ctus sunt animorum motus, uel actu, uel potestate ac ui-
 non haberi pro affectibus æquanimitem, & tranquilli-
 tatem cordis, ut māsuetudinem, securitatem: quippe, quæ
 non sint motus. nec opera effectus nuncupari, nec nasci
 ex iudicio, contrā quam Stoicis placuit: sed esse natura-
 lia, prout quisque est animo habitus: ut fletū in mœrore,
 exanimationem in metu, exultationem & gesticulatio-
 nem in letitia immodica. Affectuum alij sunt natura sua
 ualidi, ut amor atque odium: alij de causis extrinsecus
 illis additis, idest foris aduenientibus. Sed omnes tamē
 ex constitutione corporis præcipuas nanciscuntur ui-
 res, sicuti dudum dicebam. In affectibus, quemadmodum
 affectuum inter se alij ex alijs facile suppullulant, ita &
 alij ab alijs coercentur, & restringuntur. Ex amore in-
 uidia oritur, & odiū atque ira: si quis rem charā, ode-
 rit, aut læserit, sicut ex iracundia cupiditas ultionis, &
 letitia uindictæ, & si quis quid amat, euenturum cupit,
 & sperat, ut eo potiatur: non euenturū timet. si eueniat,
 letatur: si non eueniat, quum cogitabat atque expecta-
 bat, in mœrorem se abijcit. Vicissim magna letitia mœ-
 rore diluitur, inuidia à misericordia, uel metu. & alio
 mœrore premēte, alius maior aufertur, uel metu dolor,
 aut ægritudo, ut in pugna, & præsentī discrimine, cur-
 rit enim claudus, hoste urgente. Itaque sunt hæ tempe-
 states instar undarum & fluctuum, quorum sequēs mo-
 dō priorem auget, aliās minuit, & opprimit. Nec secus
 quā

Origo &
 pugna affe-
 ctuum in-
 ter se.

quàm in ciuili dissensione, nemo meliori auscultat, sed potentiori: ita in dissensione affectuū, nullus iustiori pareret, sed ualentiori, illi scilicet qui sui iuris uniuersum animum fecerit, cuiusmodi esse incitatus amor consueuit. nam quòd quis ob metum cedit uictori aut latroni fortunas, uxorem, liberos: id facit, quia plus amat se quàm illos. nanque qui contrà mauult mori in uestigio, quàm aliquid tale perpeti, & qui hostem ex odio, uel inimicū ex iracundia, uel inuidiosum ex inuidia acriter persequitur, & acerbè accipit, etiam cum suo magno discrimine hoc facit: quia semetipsum amat uehementissimè, & in eo sibi obsequitur, atque adeò indulget, imò uerius seruit. nam qui seipsi non tam tenerè diligunt, minus sunt in asperitate actionum pertinaces, nec tanto rapiuntur impetu ad explendas animorum cupiditates.

DE AMORE.

Quod bonum esse iudicatur, simulac uoluntati est oblatum, mouet eam continuò, & allicit ad sese congruentia quadam naturali: qualis est ueri cum mente, formosi cum oculo. Motus hic uoluntatis, est exhilaratio illius quædam, & tanquã frontis exporrectio atq; arrisus, quo uoluntati placet illud quasi bonum, & sibi congruens: Allubescētia sit nobis appellata, quam exterioribus signis testantur muta, saltibus, uocibus inconditis, adulatione: homo uerò placiditate uultus, exporrectione supercilij, exhilaratione, risu. denique tam homo quàm bellua ad primum boni cōspectum deponit feritatem, si quam habet, & incipit illi admansuescere. Allubescētia confirmata est amor, hunc licet intelligere uoluntatis siue inclinationem, siue progressum ad bonum,

num, exit enim uoluntas obuiã bono uenienti, ut id complectatur: unde nascitur coniunctionis expetitio, quæ si propter nos est, ut per bonum illud bene sit nobis (imò uerò nõ alia de causa iudicatum est bonum, quàm quod nobis conducibile, benèque esse nobis per illud potest) amor hic Cupiditas, seu concupiscentia nūcupatur, quæ duas habet partes. nam si bonum expetimus, quod nondum possidemus, de futuro est, uocaturque desiderium, sin de eo quod consecuti iam sumus, in presenti nominatur appetitus conseruationis, seu retentionis. Hunc in modū diligimus omnia quæ utilia esse existimamus, aut iucunda animo, corpori, fortunis: quin & Deum hac ratione non pauci, quòd autor largitorque sit ingentium bonorum. Est quum res propter seipsam amatur, quia in se bona, detracto respectu omni nostrarum utilitatū. Verus est hic & germanus amor, qualis amicorū inter se, cuius specimen omnium manifestissimè conspiciamus in parente erga filium. Ex amore amicitia nascitur, quum id quod amatur, redamat, & reciprocatio est in beneuolentia. Bonum hoc, in quod amor fertur, non extantis est modò temporis, sed in transactum recurrit: ut erga uiros ea uirtute insignes, quam nos plurimi æstimamus, & quæ in uetustum se porrigit: adde etiam ad res fictas & fabulosas, propter imaginationem ueritatis, de quo supra differebam. Bonitas ex operibus colligitur. Bonos censemus eos qui probè sunt officio suo perfuncti erga Deum, patriam, parentes, principem, herum, amicos, liberos, necessarios, propinquos, familiares, socios, ciues, peregrinos: quæ officiorum ratio in humano genere patet latissimè, quando (ut rectè est à M. Tullio scriptum) nulla uitæ pars seu publica seu priuata, carere potest officio.

ficio. Habentur pro uiris bonis, qui quàm plurimis profuerunt, profunt, proderunt. Et quia unusquisq; sibi est charissimus, amat eũ qui ipsi benefecit, aut ijs quos ipse amat: ut filijs, aut amicissimis, amor enim omnia reddit unum. Nam qui nobis, aut ijs quos habemus beneuolentia coniunctos, profuit, eum ritè fungi suo officio ducimus, & bonum esse uirum, qui amet, quod amari est dignum. Quisq; enim uidetur sibi & bonus, & dignus qui ametur, nec conseruare se ac tueri cuperet, ni hunc in modũ esset affectus. etiam qui ipse sibi manũ uiolentã adfert, charitate sui hoc facit, ut se uel urgentibus uel impendentibus malis subtrahat. Ex hoc amore nostri oritur amor erga filios nostros, tanquã partẽ nostri: erga con-
 similes, erga opera nostra. Similitudo enim amoris est causa, tanquam in alterũ ipsum: quoniã similitudo id em quodammodo efficit, eõq; animãtes omnes ad similes sibi formas facillè aggregantur. & pueri cõplectuntur ac deosculantur specula, in quibus imaginem sui aspiciunt, quoniam inesse intus arbitrantur puerulũ aliquem, sibi similem. Quantam existimari cõuenit fuisse illam amoris flammam, quæ in animo Adæ ad primum Euxæ conspectum excitata est? in qua ille uelut semetipsum est intuitus, aspectu nouo penitus. Sed ad amorem conciliandum fortior est animorum similitudo, quàm corporum. ea uerò ex eadẽ constitutione corporum existit, & pari proportionem contemperationis, ex eisdem studijs doctrinæ, persuasiõibus, uitæ institutis ac moribus. Vsus quoq; & assuefactio animũ animo adaptat: unde amicitia inter consanguineos, necessarios, ciues, condiscipulos, consectaneos, familiares, domesticos. Est in quibusdã hominum admirabilis animorũ congruentia, quæ illos oculato quo

to quodam naturæ concentu statim coniungit nexu uoluntatum, ut quos antea nunquam uideramus, ad primū conspectū diligamus: sicut contrā inconuenientia & aduersitate quadam animorū, auersamur & odimus quosdam prorsum ignotos: alios etiam de nobis bene meritos, adduci nullo pacto possumus, ut bona fide diligamus. Non tam est hæc interdum similitudo temperamēti corporei, quàm competentia quadam animorū inter se, ad constituendam harmoniam, qualis est sonorū in concentu musico, & proportionis humorū in sano corpore, ut alter alterū non propter similitudinē appetat, sed ob proportionem: quo quasi absoluta fiat ea coniunctio harmonia, & gratus quidam existat sonus, idem scilicet uelle, & idem nolle, quo fit, ut non rarò homines diuersissimis ingenijs, maximeq; contraria corporū constitutione, firmissimas tamen inter se colāt amicitias. De hoc amore meritò Plutarchus inquit, nescias unde uenerit, aut quomodo irrepserit. At quemadmodum ex operibus interiorē bonitatē iudicamus, sic imaginem animi existimamus esse faciē: hac de causa formosos naturaliter diligimus. Formosa facies, inquit Mimus, muta commendatio, nisi fortē experti sumus improbū animum, & tanquam deformem hospitem habitare in formoso hospitio: commendabilior est facies nō adeò speciosa, ut uenusta & grata, atq; in modestiā ac moderationē composita: hoc uidelicet certius est animi rectē cōstituti argumentum. Sed sunt tamen causæ aliæ, cur amorē ad se pulchritudo attrahit, ut paleas succinum: quas ex Platone & Platonicis desumemus. Nā ut mūdus per amorem ex informi factus est non formatus modo, sed formosus quoque: ita & amor infusus per mundum, ad pulchritu

Forma a-
more con-
ciliat.

chritudinem rapitur, ut sit fonti illi unde deriuatus est,
 conformis. Adde quòd pulchritudo omnis, uelut radius
 quidam est, & uestigium immense illius ac diuinæ pul-
 chritudinis, eoque pro magno bono accipitur, illámque
 admiramur. & quemadmodum diuina species ueros
 amores elicit, ita imago illius imaginem quoq; amorum.
 Quid quòd pulchritudo corporum, pulchritudinem no-
 storum animorum refert, atque exprimit, & quasi pro-
 ponit ob oculos concinnitate, elegantia, proportionem,
 concentu seu harmonia? Perfectio enim interior, perfe-
 ctionem exteriorem gignit. illa uocatur bonitas, hæc
 pulchritudo: quæ ueluti flos quidam uidetur esse bonita-
 tis, quasi seminis sui. unde est illa Græcorū καλοκαγαθία.
 Itaque animus noster in formositatem tanquam in simi-
 lem propendit, in qua non sine admiratione ac beneuo-
 lentia corporaliter expressum cernit, quod ipse spiri-
 taliter à Deo tributum possidet. Consimilem ergo natu-
 ram amplexatur animus: aspernatur deformitatem, tan-
 quam dissimilem, & à se alienam. Est enim in animo cu-
 iusq; species quædam uel à natura, uel ab arte, uel à con-
 suetudine depicta, bonitatis ac pulchritudinis, uel contrà
 maliciæ ac deformitatis. Pictura rei exterior picturam
 illam interiorem cõtingens, si congruit cum nostro bono
 & pulchro, amatur: sin cum malo & turpi, reijcitur. Vn-
 de existit tanta in iudicijs boni & mali, pulchri & de-
 formis uarietas, & dissensio. Hanc animorum congruen-
 tiam cum corporibus, licebit intelligere ex opere, &
 operis imagine in opificis animo. His accedit, quòd bo-
 nitatis autoris omnium, adduxit illum ad creationem hu-
 ius tanti operis. pulchritudo autem radius est bonitatis,
 per uniuersa diffusus: ut quicque plurimum eius accepit,

ita est amabiliſſimum. Nam amoris parens eſt bonitas: ut pulchritudo & amor, ex eadem uideantur parente progenita. Ex quo fit, ut non una ſit decoris ratio. Primus enim in rebus condendis radius in mentem incidit, ornans eam intelligentia & contemplatione, quæ eſt ſuprema ſpecioſitas. ſecundus fertur in animã, illuſtrans eam cognitione. tertius in effectiones graduum inferiorum, ſecundans illas ſeminibus, ad propagandum genus. inſimus etiam ualde turbidus, ad molem materiæ pertingit, delinians depingensque illam uarietate formarum. Hæ ſunt pulchritudinum omnium notæ ac rationes, diuine illius ac immenſæ lucis ſplendores. Intelligentia ad duos primos illos amorum gradus ſcandit: imaginatio autem ſiſtit in poſterioribus. inde ſunt amores corporũ, & cupido gignendi in pulchro, uel de pulchro: ut formam educat pulchro ſimilem, erga quod eſt affectus. Amoris efficaciaſ ultima & ſuprema eſt, ex multis unũ facere, ex diuerſis idem. Quocirca qui amato bene uel cupit, uel facit, & amanti uidetur idem præſtare: atq; eo magis, ſi illius cauſa. ut in cõmendatione, eadẽ ratione & illos diligimus, quos charos eſſe ſcimus ijs quos amamus. Amor enim ut natura ſua eſt coniuñctor & copulator, quocunq; ſeſe cõuertat, adnectit ſemper & adiũgit: ſicuti odium econtrario diſiungit, diſſoluit, ſeparat. Cauendum tamen, nec quod amatur, ex eo ſit genere, quo uelis ſolus potiri: tunc enim riualitas exiſtit, & inde maleuolentia. Vertitur crebrò amor concupiſcentiæ in uerum. Amo ſanitatiſ cauſa medicum: eam poſtquam iſ reddidit, amo illum uerè atque ex animo, tanquam uirum bonum: quò autem bonum, quod accepi, eſt mihi præſtabilius, & frequentius, hoc magis gliſcit amor. Ideòque ma-

ximus

ximus & ardentissimus est in Deum, si quis naturam illam beneficentissimam rite contempletur. Amor omnis, qui originē ex debita gratia sumit, eo est flagrantior, quo uel nos minus sumus remunerati, uel qui profuit, minus expetiuit, aut expectauit: quo in numero praecepti sunt parentes humani, sed omnes excedit Christus. Pro beneficio est malum auertisse, ac depulisse. sicut pro maleficio, impedimentum atque obex boni. Sed non est purus amor, & uerus, quousque utilitatis respectus omnis sit abolitus. & quemadmodum amatur beneficus, ita & benefaciens amat eum cui profuit, non secus quam opus suum: ut filium pater, & magister discipulum. Quin etiam plerunque euenit, ut iuuantis & beneficientis charitas sit ardentior, quam eius qui usus est beneficio. amor enim illius est ex bonitate, huius ex necessitate. in illo est decus & gloria, tanquam in maiore & potiore: in hoc autem uelut inferiore, quidam (ut sic dixerim) pudor. Ergo fortius habet & praestabilius amoris principium, benefaciens: nempe uoluntatem suam, & bonitatem. amor autem ut est de bono, facilius & fortius proficiscitur ex bono in bonum, quam ex necessitate in bonum. benefaciens agit, quia uult: qui recipit autem, quia eget. recteque illud dicunt uulgo, Amorem etsi naturae igneae, descendere, non ascendere. Magis amat parens filium, magister discipulum, tutor pupillum, quam contra: maximusque & ardentissimus amorum omnium est Dei erga nos, quem sapientissime diuus Ioannes non amantem, sed amorem ipsum nominauit. & Dionysius in Sacris nominibus: Confidenter id quoque uerissima ratione dicemus, quod ipse Autor omnium pro bonitatis magnitudine omnia amat, omnia operatur, omnia per-

Purus amor, sine mercede.

ficit, omnia continet, conuertitque ad se omnia. Verum
 inter omnia quibus amor elicitur, nihil est amore for-
 tius, ac ualidius: nihil amorem æque conciliat, ut amor:
 nulla certiora sunt aut potentiora philtrea. Hoc non fit
 uerbis, inquit ille in Epigrāmate: Marce, ut ameris, ama:
 modo uerè tamen, ac bona fide. nam ficta & simulata ni-
 hil obtinent uirium ac neruorum. Ignis in tabella pictus
 non calfacit, nec rugit aut sæuit leo marmoreus. Hæc
 amoris reciproca generatio, siue occulto quodam natu-
 ræ tactu accipit semina, & deuinctiōe illa rerū omnium
 inter se, quod nōnullis philosophis placuit, ita ut si unum
 aliquod attigeris, paria & similia moueātur, ut in chor-
 dis testudinis: siue quòd, à quo nos amari cognoscimus,
 hunc bonum esse uirum arbitramur, debitumq; officium
 congruenter exequi, qui quod amandum sit amet: eaque
 de causa, ut bonus redamatur. qua de causa sæpenumero
 amans non redamatur, quòd amatus amari se non sentit.
 Platonici rei huius altius radices inquirunt. aiunt enim,
 magnam amoris parentem esse similitudinem, propterea
 quòd quum quisque sit sibi ipse à natura cōciliatissimus,
 similitudo autem est ceu natura quædam in pluribus ea-
 dem, alterum ipsum similitudo efficit. quòd si tu sis mei
 similis, ego necessario sum tui: hinc sequi, ut quæ simili-
 tudo te ut me ames inducit, eadem ipsa me ad te aman-
 dum adducat. Accedit huc, quòd amans amati faciem
 atque imaginem in animo suo insculpit ac imprimit, qua
 de causa amantis animus speculum quoddam redditur, in
 quo amati relucet forma. Quum ergo amatus in amantis
 sese animo intuetur, & recognoscit, amare illum com-
 pellitur, in quo quasi se habitare intelligit, quem admo-
 dum infantes imagines suas in speculis deosculantur. Ad
 hæc

hæc amans semetipsum sibi aufert, & dedit ac mancipat amato. hunc ergo iam amatus, ut rem suam, charam habet, curatque. Si conspici à nobis uoluntas ipsa posset, ex ea de amore iudicaremus: quod solus facit Deus, scrutator cordium. Sed quoniam uoluntas nostra magnis & multiplicibus est inuolucris contecta, ut ad eum nec oculorum nec mentis nostræ acies penetrare ualeat, ex operibus de illa statuimus, prout sunt hæc magna, crebra, gratuita, prompta. Quod si quis non potuit opera præstare, at dedit sanum & præsens consilium, declarauit se conari uel tentando, uel manifesta indicatione affectus alicuius, qui uoluntatē patefecerit, ut si quos ipsi odimus, oderunt: amant, quos amamus: irascuntur, quibus irascimur: letantur in nostra letitia, tristantur in nostro mœnore, & lachrymas dant, quæ ad manifestationem interioris habitus uoluntatis præualida sunt. Ergo qui nobis obsequuntur, qui laudant nostræ omnia, quibus boni uiri uidemur, eos dignos amore atq; amicitia nostra ducimus (obsequium amicos, ait Comicus, ueritas odium parit) qui curant nostræ oblectamenta, qui auertunt tristitia. Contrà autem, reprehensores, & in contrarium tendentes, qui que nos pende faciunt, auersamur & deuitamus. nam in illis idem uidetur affectus inesse, in his contrarius ac repugnans, ijs quidem qui speciosa utilibus præferunt, aut uanas delicias solidis & mansuris emolumentis: quales sunt adolescentes, & uiri uoluptatibus assueti, quibus gratior est leno, aut scurra, aut aleator, aut corruptor bonorum ingeniorum, quàm uir sapientissimus & prudentissimus. nimirum mauult suslutum, quàm amaracinum. Ab omnibus amorem impetrant simplices illæ & mansueta uirtutes, æquitatis, mo-

destiæ, moderationis, frugalitatis: siue ob innoxiam excellentiam, seu quod inferiorem omnes amplectimur, superiore grauiamur, specie quadam libertatis, quæ in deprauata Natura tanquam solo uiciato in arrogantiam degenerauit. Accedit huc, quod modicis, & moderatis, & blandis, & mitibus, atque obsequentibus existimamus nos bonos uiros uideri, honore & beneuolentia dignos: grauius autem, censoribus, castigatibus, multo secus. Inter mansuetas uirtutes est sobrietas, taciturnitas: tales diligimus. minimè autem loquaces, aut futiles, aut in malis amicorum scrutatores, quæ improbi homines non ad ferendam opem inquirunt, sed ad curiosam quandam cognoscendi auiditatem, plerunque etiam ut habeant quod cum notis possint garrire, ac arroderere. de quibus est illud Horatij:

Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est.

Hi sunt inquirendis familiarium damnis uehementer solliciti, in prosperis uerò remissi ac securi. Aptos quoque ad amicitiam remur, qui iniurias facile uel obliuiscuntur, uel remittunt. ut rursus odiosi sunt, qui recordari præ se ferunt. His accedunt, qui beneficia non exprobrant. Illius quoque amicitia ualde expetitur, cuius sit erga amicum fides ac beneuolentia spectata: quemadmodum Dionysius Siciliae tyrannus tertium se addi optauit amicitiae Damonis & Pythiae, philosophorum de schola Pythagorica, quorum monumentis literarum celebrata est fides in capitis periculo. Et ut iucundi sunt anteacti labores: sic etiam illi iucundissimi, qui in ipsis laboribus nos non deseruerunt, sed adfuerunt pro uiribus. unde illud, Amicus certus in re incerta. Ex quo affectu Dominus noster dicit suis discipulis:

scipulis: Vos estis, qui permansistis mecum in afflictio-
 nibus meis. Quos metuimus, amare non possumus: ut
 uiros potentes, non item bonos. & prudentia sine iusti-
 tia, suspecta est: astutia enim, & fraudulentia censetur.
 Fiducia de aliquo ex eadem pullulat radice, qua &
 amor, nempe iudicio boni. Itaque amor auget fiduciam,
 & fiducia nascenti amori multum adminiculatur. Est
 amor affectus calidus, & in calidis constitutionibus at-
 que ingenijs facile concipitur: tum circumstantijs cali-
 dis, loco, tempore, actionibus. Sed plerique calidorum
 leuibus de causis amorem deponunt: partim quia facile
 offenduntur, partim quod subeunt affectus alij, uelut spi-
 ritus rari, quæ amorem præfocēt: inuidia, ira, superbia. Trans-
 eunt quoque ex lubricitate ac leuitate ad alios amores,
 qui priores excutiunt. Quod si sanguis sit tenuis, &
 spiritus rari, extinguitur leui motu flamma, in leui ma-
 teria concepta. Sin uerò densa sit materia, & firma,
 nec facile mutationibus cedens, in calida contempera-
 tione ualidissimè amor dominatur: nisi quod periculum
 est ab alijs præferendis affectionibus, ira & arrogantia
 & inuidia. Minus offenduntur temperati, & sangui-
 nei, eamque ob causam amorem diutius & fidelius con-
 seruant. est enim in his amor non tam ardens quidem,
 sed plus tamen habens fomenti. Priores illos ceu stupas
 quasdam dixeris, hæc ligna. impetus quidē in illis maior
 est, in his perseverantia. Videre est iuuenes amicos, quorum
 alter pro altero uitam euidenti discrimine obiecerit,
 quod pater uix auderet pro unico suo, & quidem ex uul-
 gari amicorum nota: sed stupa est hæc subita flamma cor-
 repta. patris autem amor maior est, solidior, diutur-
 mior. Frigidi ergo lentius amant, & segnius: sed si in eis

semel amor eualuerit, amant flagrantius & constantius. accenditur uidelicet densa & sicca materies, magnus diutinúsque igni fomes, ut ferrum.

CVPIDITATES.

Cupiditas est appetitus boni, quod conducibile uideatur, uel assequendi, si absit: uel conseruandi, quum adest. Conducunt bona partim ad esse, partim ad bene esse. Ad esse pertinent, necessitates uitæ tuendæ ac propagandæ, quæ naturales nuncupantur, cibus potio, medicina, ignis, tectum, indumentum: qui appetitus potius dicuntur, quàm cupiditates, in quibus impetu rapitur animus tacito naturæ stimulo punctus, atque incitatus transfilit iudicium, neq; illi auscultat. ut in siti, & fame, quæ ideo malesuada dicitur: & in prægnantium appetentijs, quæ picæ nominantur. Ut bene autem sit nobis, accersimus tum commoditates, ut cibum aptè paratum, uinum uel ceruisiam in potionem, lanam & linum textum, adiumenta extrinsecus à beluis & hominibus: tum uoluptates & delicias per sensus omnes, quæ longius petuntur. Nos alia confinximus, ut nobilitatem, decus, famam, dignitatē, opes, gloriã: & hæc omnia non solùm numero, sed ingenti mole ac magnitudine adauximus. unde examen erupit cupiditatum, sine termino uolo, ac modo: ut meritò Plinius Secundus dicat, nulli animantium libidinem esse rerum omnium maiorem, quàm homini, quum alioqui paucissimis indigeat. Homini cupiditas est astructa, ut quod bonum sibi esse credat, expectat, sequaturque: adeptus uerò retineat, & conseruet. Bonum autem hominis uerum & solidum, est Deus. itaque usque ad Deum concupiscendum se extendit, qui
quoniam

quoniam est immensus, fit ut & cupiditatis quoque nostræ laxitas immensa sit, nec re alia expleri queat, præterquam Deo ipso, ibi demum sistit, & conquiescit. Quò res nobis uidetur conducibilior, hoc acrius expeditur, & diligentius asseruatur. Sed in conducibili uariât hominum sententiæ. Iuuenili animo conducibilissimum uidetur uoluptas, uiro decus, ægro sanitas, seni uictus, principi gloria, cuiq; ut est uel corpore, uel animo affectus: de quo supra diximus. Calidi acutas habent cupiditates, & uehementes, & quas celerrimè uellēt expleri: sed mirabiles & uarias, sicut de amore diximus, frigidi autem, pauciores & segnes, sed pertinaces, intenti in illam unam, quamcunque sibi delegerunt, uel quæ animum inflammauit. fiducia cupiditates minuit, timor auget. Qui securi sunt, non de futura quæ sint opus, ij nec in parâdo, nec in conseruando sunt anxij, uelut adolescentes, & uiri animosi & ebrij, quibus multus & præferuidus est sanguis circa cor. adde etiam necessitatum inexpertos: & qui quemadmodum uel acquirantur utilitates, uel amittantur, ignorant. Qui uerò metuunt ne desit, auidè tum querunt, tum custodiunt: ut inualidi, ægri, mulieres, senes: denique quibus sanguis est ad cor exiguus, rarus, tepidus. naturaliter enim hi anxij sunt & solliciti, ne desit, haud quidem argumento aliquo, uel coniectura uenturæ necessitatis, sed metu & sollicitudine premète cor, quo fit, ut ex lautissima & profusissima iuuenta nascatur sæpenumero senectus præparca nimis & sordida: & qui sani ac ualentes erant liberales, in morbo attendant ad rem nimis abiectè, ut cibos quoque salutare auersentur, si carius sint empti quàm uellent, sobrij quoq; auari liberales fiunt, ubi incaluerunt mero. Præter hos

omnes, qui quod concupierant non absque difficultatibus sunt adepti, arctius id retinent: seu timore suscipiendi rursum laboris, seu quod ægrè partachariora sunt, quasi magno empta, ut gnauo & laborioso negociatori sua pecunia, matri filius: & nos Christo, qui redemit nos uniuerso suo sanguine. Sicut uicissim, quæ facile obuenerunt, negliguntur: ut ferè hereditates. Ad assequenda quæ concupiscimus, addita est homini cura, & sollicitudo, & audacia: ad retinendum autem, & custodiendum, metus & cautio, & contra nocumentum inuadens audacia. Cupiditates acceperunt ex rebus nomina particularia: uelut ex ære auaritia, ex honore ambitio, ex gustu gula, ex Venereis libido, & alia quæ sunt infinita, & sua chiq; genti ac linguæ, in quo Græci copiosi sunt. Sed potissimum annotantur ea in usum uitæ, in quibus uel uitium uersatur, uel uirtus: sicut de pecunia, & honore ac dignitate, quæ sunt iustitiæ, de gustu & tactu, quæ continentia: de cognoscendo & sciendo, quæ curiositas. Nam indifferentia, ut cupiditas equorum, uenationis, spectaculorum, & alia, infinita sunt: ideoque sub artis præcepta non ueniunt, neq; ullum fuerit ea persequi opera precium.

DE VTROQUE AMORE mixtim.

DIcamus nunc de amore in genere. nam falsus fictusque cupiditatis amor, uerum amorem actionibus suis crebro emulatur, atque exprimit. Gignitur amor omnis ex bono, & in bonum tendit, boni autem natura fert, ut cum eo cupiamus coniungi, propter illius congruentiam nobiscum: unde existit delectatio, & beatitas. Id

tas. Idcirco amoris meta extrema est, coniungi usq; ad unitatem, quoad eius effici possit, quò uerò uincitur ar-
 etias, & in eandem essentia, hoc amor uerius perfectius-
 que finem suum nanciscitur, & in absolutionem cõsistit
 ingenij ac naturæ suæ. Scitè admodum & aptè à Plato-
 ne ficta est fabula, quòd quum Vulcanus duobus inter se
 amicissimis occurrisset, quiq; amoris mutui magna ede-
 rent signa, delectatus illorum inter se beneuolentia, ius-
 sit ab se petere donum Dei munificentia dignū. Cui re-
 sponderunt illi: O Vulcane faber deorum, oramus te, ut
 tuis istis instrumentis & camino refingas nos ambo, &
 ex duobus unū facias. Ergo cõiunguntur homines pro-
 pter communia commoda, quibus eadem sunt profutura
 & noxia, ad illa consequenda, hæc autem depellenda,
 modò ne impediunt inuicem: alioqui offenderentur ci-
 tius, & resilirent, huiusmodi sunt, qui communes habet
 inimicos: de quibus est uetus uerbum, Coniungunt homi-
 nes mala, tum qui eadem uehuntur nauī, quique eandem
 urbem incolunt, qui eidem nauigio cõmiserunt suas mer-
 ces. Est amor precij, quo maxima bona plurimi facimus,
 & maximas utilitates: & ex utilitatibus, ut quanq; plu-
 rimi æstimamus, ita habemus charissimam, ac proinde
 qui eam nobis procurat, hunc magnopere diligimus. Iu-
 ueni uoluptates atque oblectamenta corporis sunt bona
 præcipua, senibus opulentia, alijs sanitas, alijs honor, fa-
 ma, decus, gloria, ut Romano existimatiores gratiores-
 que, qui fines dilatarunt imperij, quàm qui ad uirtutem
 iuuenes ipsorū formauerunt, & uulgus eas uirtutes ma-
 gis diligit, quæ in commune profunt: ut humanitatē, iu-
 stitiam, affabilitatem, liberalitatem, commoditatē, sim-
 plicitatem: quàm reconditas illas, quamlibet uenerabiles
 & admi

& admirabiles, animi magnitudinem, constantiam, firmitatem, integritatem, ac sanctitatem uitæ. Itaque fauorabiliores erant populo Rom. Pompeius & Cæsar, quam Marcellus & Cato, etiamsi hic uenerabilior. hac de causa uirtutes quæ alijs profuerunt, propter earum similitudinem quæ nobis profunt, beneuolentia prosequimur: ut pietatis officio esse functum erga patriam, parentes, propinquos, necessarios: seruasse fidem, etiam hosti datam, quod fecit Attilius Regulus. Auersamur autem officij negligentem, aut immemorem, uelut ingratos, impios, inhumanos. Rex Alfonso Aragonius quum esset multis Neapolitanorum procerum inuisus, & potissimum Andegauensi factioni, diligi est coeptus, postea quam deprehenderunt eum uenantem in sylua, adiuuasse sua manu carbonarium, asinum suum in fossam delapsum subleuantem. Sed in amoris estimatione non est simplex ratio, est enim precium aliud perpetuum & fixum, aliud quod præsens animi motus suadet ex eo, quod nobis in præsentia bonum uidetur, siue in utilitate, siue in specie à nobis ficta. Longè pluris sanitatem facio, quam cibum, uel condimentum mensæ appositum: impetus tamen me rapit, ut cibum non perinde salubrem ac sapidum comedam cum iactura ualeitudinis. in quo facto aut non uenio in comparationem reputationemque saporis & sanitate, uel spero non tantopere fore damnosum corpori, aut me facile adhibiturum remedium. Eodem modo multi uiri haudquaquam mali, detrimentum faciunt diuini fauoris, propter aliquod in rebus uitæ compendium: nunquam id admissuri, si quid agerent, considerarent. sed uel subit animos eorum obliuio ingentis boni, uel se id recuperaturos confidunt. Amoris uires atque actiones hæ

nes hæ propemodum sunt. Primum uoluntas est, animi uniuersi dominatrix & reatrix, uoluntatis amor. rapit enim illam amor ad suum bonum, qui motus est omnium incitatissimus: quoniam celerrimus per se, & in præcipiti uoluntatis. nascitur enim & gliscit uolente ipsa ac libente, ut tanquam impelli uideatur per pronum, quo circa affectionum omnium amor fortissima est, & potentissima, ut meritò sit illud consensu tot seculorum approbatum, Amori cedere omnia, tãquã uictori. Et alioqui si quis subtilius perscrutetur, ex amore inueniet, quemadmodum antea dicebam, affectus omnes profluere. sequimur, & concupiscimus uidelicet, quæ amamus: fugimus & odimus contraria ijs quæ amamus, ut morbum, quia diligimus sanitatem: dedecus, quia diligimus decus: ideòque qui non norunt bona, nec ea diligunt, neque ijs aduersa mala uel oderunt uel reformidant, ut pueri gladios, aut præcipitia: & ille Satyrus, qui cum igne uolebat ludere, nunquam antea sibi uiso, ignarus nocuementi illius. Nec reformidant rudes homines ignorantiam, nec uiri mali sua flagitia: grauiora mala, quàm quibus corpus affligitur, quoniam quantum sit & scientia & uirtus bonum, nec nouerunt, neque considerant. Et sicut amor ex iudicio pulchri aut boni surgit, ita ubi uires est nactus, idem ipsum iudiciũ confirmat: ut iam amplius statuere nõ possit de bono aut pulchro, quod amat, nisi uehementer sit immutatũ, & adeò subito, deprehendi ut mutatio in deterius nequeat. nam silentè ac paulatim cõmutetur, opprimitur mutationis sensus sub amoris potentia uiolenta. Postea uerò quàm amor latè per animum extendit regnum suum, transit quoque eadem censura ad alia, ut bona iam & pulchra amati in ama-

to ui

to uideantur, quæ non uidebantur prius, unde amor cæcus dicitur. Eoque amans semper animum suum & amati bona auget, & uicia uel deformitates extenuat. Strabonem, inquit Horatius, appellat pater filium pætum: & pullum, malè paruum: hunc uarum, distortis cruribus. Patres noui, qui insignes filiorum deformitates, & quidem in oculis & facie, iurarint se nunquam animaduertisse, alios, qui rectissima esse omnia, maximèque decentia asfirmarent, in notabili prauitate. Hinc fides erga ea que amatus dicit. habet hic enim in amantis animo iudicem, secundum ipsius causam semper pronunciantem. Est interdum amor præualidus cum iudicio aliarum rerum, ut qui filium amat, uel uxorem, quam esse deformem, aut rudem, aut tardam satis uidet, quia tamen charitas eò non pertinet, sed ad uxoris aut filij personam, non refrigescit ardor. Sed illud tamen præstat beneuolentia, quòd tolerabilia iudicat hæc uitia in charo capite. Amor quandoquidem ex iudicio boni oritur, in manu nostra est eum non admittere, nihil est enim tam excellenti & pura bonitate aut decore præditum, quin admistum habeat aliquid, quod nobis possit displicere, aut non expedire, unde minus censeatur nobis bonum, ac proinde appetendum. qua in ratione Deum solum excipio, quem si non ut ipse est (nam id factu non esset possibile) sed ut humana mens corpore hoc clausa potest, contemplaretur, concitatus in amorem raperetur illius, quàm mens ad complexum certissimarum ueritatum. cerneret enim bonum absque nocuementi ullius admistione. Cætera omnia aliquid semper aut præ se ferunt, aut inclusum continent, propter quod possint uel ab examine iudicij reprobari, uel à libertate uoluntatis reijci. Quid quòd, quantum=
cunque

cunque aliquid bonum iudicetur, possumus nihilominus ab eius intuitu atque intelligentia auertere animi attentionem? Potest uoluntas iudicij oblationem segniter accipere, aut in ea prorsum cessare. Quocirca elici amor potest, ut ille dixit, exprimi non potest, & Claudianus: Non extorquebis amari. At uerò ubi semel amor est dominatum nactus, & se quasi in uoluntatis possessione constituit, excutere eum non est in manu nostra, quum libet. Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur, inquit idem Publius mimographus. Egregie Plutarchus: Amor sensim illabatur, sed ingressus non facile discedit, etiam si alatus. Cogit uidelicet de re chara subinde cogitare, cogitatio crebra efficit omnia illius familiaria, ita arripit, probantur, allubescunt omnia: & quo magis allubescunt, hoc altius radices agit amor in pectore. Nec crebram tantum cogitationem facit amor, sed intentam quoque, ut uelit omnia amati perscrutari ac nosse. Charitas, inquit sanctus Apostolus, omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Amor corporis corporaliter uult iungi, amor animorum animis, ut sit in duobus corporibus animus unus: quæ est maior, & uerior, & diuturnior copula, unde existit idem uelle & idem nolle, & amicus est alter ipse. Aptè Horatius, dimidium animi sui Vergilium appellauit, cui erat amicissimus. Ergo quæcunque ad amicum pertinent, amicus uocat sua. Vnde Pythagoricorum lex, amicorum esse communia omnia. & sapenu-mero quæ amicorum sunt, diligentius amici curant, quam sua ipsorum: recordanturque illorum obliti sui. Amor est appetitus fruendi bono, id est, se illi adiungendi: ut & ipsum amans amati, hoc est boni contactu fiat bonum. Amor concupiscentiæ applicari & adiungi uult ea con-

iunctio

iunctione, qua satisfiat uel desiderio, uel retentioni, uinum bibo, cibum edo: quod olfacturus sum, non tam propè admoueo: longius etiam sonos, & quæ aspiciuntur: uestem applico corpori, aut seruo in uestiario: pecuniã in arca, aut eo loci unde me capturum confidam, quum libebit. Est qui se diuitem iudicet ex nominibus codicis: est qui ex mercibus in nauigijs, aut in manibus sociorum, aut procuratorum. Non est eadẽ in rebus omnibus charis applicatio apud homines omnes: ea modo quærentur, quæ uel ad usum sufficiant, uel pariant uoluptatem. Amici, qua datur, coniunguntur præsentia corporum, conspectu, alloquijs, conuersatione, mentione, memoria: quumque nõ possunt, quantum cupiunt, unã esse, ac conuersari, sequitur molestia & mœstitia: atque eo maior, si parũ sit, quod coniunctioni obstet. ita quo absunt propius, & distinentur, hoc ægrius atque impatientius ferunt separationẽ. Quin etiam qui functos uita diligunt, quatenus datur, cum illis uersantur, crebra illorum commemoratione ac recordatione, uisendo loca ubi soliti erant conuiuere, & congregari, aspectu denique earũ rerum quæ memoriã illorum renouent. quæ omnia erga absentes amicos facimus. Hæc in amore cõiunctionis expetitio data est homini, ut cum uero suo bono uelit uniri, qui est Deus: quo uelut Deus quidam effectus, ut sic loquar, cõsors sit sempiternæ beatitudinis illius. hæc demum uera est, solida & fructuosa coniunctio, amorisq; precium amplissimum: coniunctiones autem reliquæ inanes sunt, & absque fructu, ut si quis ad examen reuocet, quid amici in mutuo illo amore expetant, nihil inueniet esse magis uacuum: nempe esse unã, conspiciere sese, colloqui. Amor cum fruendi desiderio torquet, non ex amore,

amore, quo nihil fieri potest suauius: sed ex desiderio, quod quum differtur, affligit animum. Sed si spes affluat fruendi aliqua, non solatium modò, sed delectationem quoque adfert. nam sicut amor in fruitione magnam habet oblectationem, ita in spe non paruam, imaginatione uelut in rem præsentem adducente. Quo fit, ut cupidorum plerique uanas sibi spes comminiscantur: & alijs pollicentibus rei expetite successum, facile adhibent fidem. hac uia auari homines crebrò capiuntur à fraudulentis. Amor cupiditatis, intrò respicit ad se: amicitie autem, foras ad eum quem amat. & amans paulatim moritur in se, uiuit autem in ipso amatum. Viuo ego, iam non ego (ait Apostolus) uiuit autem in me Christus. Desinit enim de se cogitare, se curare, sibi prospicere: de amato cogitat, amatum curat, amato prospicit. Hæc est quæ uocatur Ecstasis, quum amans oblitus prorsum sui: totus extra se est, totus in amato, & amatus in eo. Quòd si flamma illa intrò se conuertat ac recipiat, minus ardebit foris. Ita euenit, ut qui seipsos amant acriter, frigidè alios diligant, omniàque ad semetipsos referant, & ad ea quæ sibi putant bona: ueluti uoluptates, delicias, honorem, dignitatem, potentiam. Videas quosdam nec uxori, nec liberis, nec alijs charissimis nominibus parcere, dum cupiditatibus suis seruiunt: uidelicet seipsos flagranter amant, ad reliqua tepidi, seu gelidi potius. Amor concupiscentiæ bona optat amato, propter semetipsum: ut dulcedinem & generositatem uino, robur & agilitatem equo, formam atque elegantiam amicæ, opes benefico: itaque optat ea, quæ bona esse sibi censet. Longè aliter amor bona omnia amato cupit, & procurat, propter ipsum, non propter se: neque ger-

manus amor est unquam mercenarius, non petit præmium sui, non expectat, quod esset contra amoris ingenium. nam si expeteret, iam non amaret illud quia in se bonum, sed quia sibi expediens. Considerationem boni habet amor, unde nascatur: non utilitatis, quo tendat. exemplum est manifestum in filijs, quos parentes absque ullo prorsum respectu suarum utilitatum, mercedis, fructus, amant propter ipsos tantum. Talis est amor erga nos, talis esse debet noster erga illum. Nam coadunationem non desiderat amor, tanquam opera mercedem: sed est meta, quo ille naturæ suæ sponte fertur. Quemadmodum enim non amas te, ut tibi prosis: sed prodes, qui amas, sic non amas, ut uelis coniungi, sed uis coniungi, quia amas: nec desideras coniungi, ut delecteris, sed ad id tamen sequitur delectatio, ex tactu boni nostri, & tanquam possessione ac complexu. is est amoris fructus, & finis eius desiderij, qui amorem ante unionem comitatur. Amor autem ut connexor est, ita etiam æquator. æqualitatem enim adfert, quantum naturæ rerum ferunt, quas coniungit: ut superiora demittant se ad curam inferiorum, sicuti Dionysius docet ex Hierotheo: æqualia inter se consociantur, inferiora autem ad sublimiora & præstantiora erigantur. Amor pro ijs quos charos habet, meticulosissimus est, & anxius: ut ebriosus, ne pruina noceat uitibus: amator, ne amicam æstus aut rigor ledat: negociator pauet tempestates, amicus amico timet, pater filijs, maritus uxori, uxor marito. & casta illa matrona:

Quando ego non timui grauiora pericula ueris?

Res est solliciti plena timoris amor.

Idcirco molestus est amor omnis erga homines, ac res
humanas

humana. nihil est enim cui non multa timeantur, quamlibet contra fortunæ casus circumsepto & munito. Iucundissimus est erga Deum, de quo nulla ad nos potest redire cura uel molestia. omnia sunt illic tuta, omnia gaudiorum & felicitatis sempiternæ plena. in alijs amoribus plurimum est molestiæ, in amicitia sollicitamur metu continuo, in cupiditate curis & anxietatibus, in conseruatione sollicitudine: in libidinoso autem quæ sunt incommoda, non est enarrare. Amor in periculo, si sperat se facile posse euadere, cautus est, & formidolosus: ut Thyestes dicit filijs apud Senecam, Vos me facitis meticulosum: si proposita sit difficultas, fiat audacissimus. Amor nunquam esse ociosus potest. stimulus est enim uoluntatis, quo illa ad actiones & opera instigatur. semper molitur aliquid, & excogitat, quod gratum fore amato putet: quod profit non amato solum, sed ijs quibus amatus uelit prospectum. quod si opera non possit præstare, at uotis, desiderijs, bene precando, faustis ominationibus amati commoda prosequitur. optimè & cupit, & euenisse gaudet: & non euenisse omnino, aut contra animi sententiam euenisse, dolet. Ex amore concupiscentiæ nascitur riualitas & inuidia, expetunt enim multi, quod unus possidere solus cupit: ut in amica, & locuplete amico, & questu. Ex amore animorū nascitur candor, & communicatio. Qui bonum uirum amat, riualem non timet, imò multos uult habere socios affectus sui. ut qui Deum amat, omnes uellet adducere in consortium talis amicitie: miserrimosque esse ducit illos, qui sunt ab ea alieni. Amicus autem, qui solus uellet charus amico esse, non uerè ac perfectè amat, sed expetit aliquid sibi utile nempe ut solus fruatur amici colloquijs, eruditione, diuini-

tij, opibus, fama, gloria, & eiuſmodi. Cupit amans offerri grãde aliquid & arduum, quod in amati gratiam obeat, gaudetq; ſi id cõtingat. Ibãt discipuli gaudentes à conſpectu concilij, quòd digni eſſent habiti contumeliam pati propter nomen I E S V. Nihil recusat amor ſubire, non graue, non difficile, non humile & abiectum, ſiue ſit ſupra uires, ſiue præter dignitatem & autoritatem perſonæ. omnia ducit ſibi leuia, omnia decere, quibuscunq; gratificaturum ſe amato credat. Nec ſolùm dulciſiucundusque eſt amatus amanti, ſed omnia quæ ſunt illi grata: ut filij, propinqui, amici, etiam famuli, & canes. unde eſt illud: Diligit canem, qui & herum eius. quicquid denique memoriam refricat illius, gratum eſt: ut uestes, ſudario=la, imagines, loca, & huiusmodi. Niſi forte amori admixtus ſit mœror, tum triſtia ſunt amati monumenta, ut filij, quum obiit immature, uxoris, mariti. Et quatenus amans in perpetua eſt cogitatione de amato, & cura, auocatur calor à uentriculo ad cerebrum: unde ſequitur eruditas, & ſanguinis exhaustio, & in ore pallor, ac toto corpore, anhelitus item compreſſio, tum ex intentione uehementi animi ſuſpiria, potiſſimùm uerò ad aſpectum, aut mentionem rei charæ, tanquam uideatur ſpiritus ceu graui onere leuari. Accedunt quoque non raro lachrymæ, quoniam ex calore illo capitis colliqueſcit humor à cerebro, diſtillans per oculos. Cantillant ſæpe ad reſcillandum animum, contentione imaginationis deſeſſum: intentiſſimè atque inconuenienter ſpectant rem charam, nec alio deſcedunt oculos, utique nec cogitationem. Variant in facie rubor & pallor, ex acceſſu aut diſceſſu ſanguinis. eadem de cauſa modò feruent, modò rigent: neſciunt loco conſiſtere. iactatio membrorum crebra atque

atque immodica, perpetua querimonia, laudationes im-
 portunae atque ineptae. In amore autem Cupidinis subia-
 ta indignatio, procacitas, petulantia, crebra suspicio-
 nes, ac uana. In amore, inquit Terentius, haec omnia in-
 sunt: iniuria, suspiciones, inimicitia, inducia, bellum, pax
 rursum. & quae ab alio Comico in Cistellaria describun-
 tur, amoris actiones & opera: Credo, inquit, ego pri-
 mum amorem apud homines carnificinam commentum:
 iactor, crucior, agitor, stimulator, uertor in amoris rota
 miser: & quae sequuntur. Ac ut diutius amantes sint una,
 detinet alter alterum inani loquacitate, narratiunculis
 & fabellis undecunque petitis: ut mireris, unde tanta
 uis uerborum possit profluere. Sunt quibus uel pertur-
 bata, uel nimium intenta mens, non sinit longos sermones
 facere: unum aut alterum uerbum dicunt, longis inter-
 uallis: ut, O amores, uita, spes, suauitas, o formam coele-
 stem ac diuinam. Amores omnes concupiscentiae ab-
 blandiuntur: laudant, atque in assentationem transeunt,
 etiam homines grauisissimi, si quid ualde cupiunt: ser-
 uiant indignis, & fortissimi timent, & impudentissimi
 reuerentur, & auari mittunt munera, & demittunt se
 superbi. cupiunt enim quacunque ratione animum ex-
 plere, & desiderio satisfacere: inque hoc unum intenti,
 nec personae, nec ingenij sui habent rationem. per mole-
 stias & asperitates ad uoluptates contendunt, ut ambi-
 tiosi per abiectionem & seruitutem ad potentiam. Do-
 minari ut possint, inquit Ausonius, seruire uolunt. qua-
 les sunt, qui in Principum comitatibus miserrimam per-
 petiuntur seruitutem, ut aliquando tandem in regis gra-
 tiam, partemque potentiae aliquam euadant. Reges quo-
 que ipsi exercitibus suis, hominibus insolentissimis atque

impurissimis seruiunt: ut per illos tum latius possint regnare, tum magis ex libidine animi sui. Amor ex calore illo ingenti, impellit ad grandia opera edenda, atque admiranda, quæ vires, ingenium, ac facultatem excedunt. Aggrediuntur res magni animi, seu ultro capessendis periculis, seu fortiter sustinendis. profundunt patrimonium, nec pluris faciunt quàm stipulas. Et si dederit homo uniuersam substantiam suam pro charitate, sicut est in Canticis Solomonis regis, hoc uerò pro nihilo æstimabit. Auget idem calor ingenium, excogitant rationes acutas, inueniunt consilia presentanea, fundunt uersus, existunt derepentè facundi: quorum omnium nihil sunt prorsum, si amor restinguatur. Augetur amor & crebra cogitatione de re chara. affigitur enim & inhaeret animo altius: nihilq; est perinde amori inimicum, atque obliuio. Quòd si quo magis cogitatur, hoc plura occurrant bona, accenditur tanto acrius beneuolentia, quemadmodum euenit in Dei charitate: idem contingit, si qua insperata atque inopinata existant bona, quamuis pretenuia. ea enim pro ingentibus habentur, quia præter expectationem: atque eo magis, si contra id quod expectabamus. ut si cõputare sciat, quem solũ arare posse autumabamus: & ingeniose respondeat, quẽ nos tardum esse suspicabamur. Scilicet tantum amatur bonum, quantum de illo possumus intelligere. Cognoscitur autem res primùm, ut ametur: sed cognitionẽ esse oportet tantam, ut quæ ad eliciendum amorem sufficiat. Vbi uerò cum re chara sumus connexi, melius eam nouimus, nempe propius, & tunc fruimur. Ex priore cognitione credimus esse bonum, in posteriore experimur: quod ualet in omni amore. quocirca amoris fructus fructio est, qui est delectationis

stationis actus, non solum uoluntatis, sed etiam intelli-
 gentie, ut in Deo. Itaque amor medius est inter cogni-
 tionem inchoatam, & plenam, quæ est in unione: in qua
 desiderium semper aboletur, non semper amor: imò inflam-
 matur acrius, quò plura & grandiora bona in unione
 inueniuntur, quam obtulerant se primæ cognitioni, quæ
 amori dederat originem. Consuetudo etiam quæ mala
 reddit leuiora, uel molestias ipsas interdum iucundas,
 causas amori contrarias extenuat. itaque ex ea amor &
 purior fit, & flagrantior. Assuetos minus offendunt in-
 commoda, non mētis modo, sed etiam corporis, quorum
 præsentem præcipimus doloris ac tædij sensationem. Nec
 tantum frequenter recolendo gliscit amor, uerum amans
 quæcunque uidet, auditque, ad amatum refert, siue com-
 paratione, siue similitudine, siue recordatione aliqua
 obliqua: semper est uidelicet in consideratione, & quasi
 aspectu amati. Crescit item amor, quum quod amari iu-
 dicamus dignum, non amatur ab alijs. cogit se amor in
 amantis pectore, & ualidiores uires colligit: ut calor in
 puteis, et animantium corporibus hyberno tempore. Sic
 mater ex osum alijs filium, impotentius amat. nam si ab
 alijs etiam diligatur, uidetur uel diuidi & secari in plu-
 res, uel motus ille animi accessus indignitate rei conquie-
 scere. ita fit amor minus acer ac uehemens. Nisi fortè id
 amemus, quo uelimus potiri soli: ut in amore Cupidinis.
 Augetur item amor ex commiseratione, ut parètum er-
 ga liberos paruos, inualidos, ægros, pauperes, miseros,
 peregrinantes, periclitantes: ut in bello, aut nauigatione,
 aut itinere graui ac difficili. Quò plures sunt causa, quò
 maiores, hoc amorem, qui inde nascitur, par est magis
 intendi: ut si cuiusquam bonitati accedat paternum ho-

spiritum, propinquitas, familiaritas, & alia eiusmodi. Cupiditates rerum naturalium terminum habent aliquem. eorum uero quæ nos excogitauimus, nulla est meta, nullus modus: uelut diuitiarum, opum, honorum, potentia, gloria. quod non ex illorum contingit ingenio, sed ex falsa nostra de illis existimatione. Nos enim illa inuenimus, ad tranquillam, placidam, beatam uitam degendam, illa uero tum, quod animum ipsum non attingunt, idcirco nec iuuare possunt: tum quod ut maxime applicentur, leuia sunt, inania, nec tantam animi profunditatem explere ualent, tantum abest ut nos beatos efficiant, ut animus in illis tum excogitandis, tum parandis, tum etiam tuendis incredibiles miseras subeat. Ergo incitata semel uanis iudicijs auaritia atque ambitio, exeunt in immensum. Ita enim reputat apud se animus, si uel pecuniam uel honorem quem expetit, nanciscatur, iucundissimè se ac beatissimè uicturum. nactus autem, eodem loci uidet se consistere, ac non raro etiam peiore: neque illuc mittit cogitationem, res ipsas non posse id natura sua prestare, quod ipse ab eis postulat: sed uictium in magnitudinem rei transfert, quod nondum sit tantum consecutus, quantum satis sit, ut uoti fiat compositus. quare ad alia acquirenda se accingit: quæ adeptus, eodem errore inuoluitur. ita cupiditas nullum inuenit exitum, nusquam consistit: ut iure conquestus sit Psalter Israelis, Vniuersa uanitas omnis homo uiuens. Quæ de causa non uitæ necessitates ueræ pariunt & augent cupidines, sed falsa nostra de illis persuasio. quemadmodum in senibus, quos Cato Ciceronianus meritò obiurgat, quod parent eo plus uiativi, quo minus restet uia: sed metus id facit, & opinio necessitatum. Conseruatio au-

tem

tem harum rerum, quæ extra nos sunt posita, ex eodem manat fonte: & iudicium extendit se non solum ad necessitates incumbentes, aut quas existimamus euenturas, sed quæ possent accidere: tum ad uoluptates, ad quas multi & opes & potentiam referunt, quod per illa parare oblectamenta possint, quæcunque concupiscant. Delectatio quoque iam degustata detinet nos in diuitijs, in imperijs, potentia, gloria: nempe honor, obsequium aliorum, omnes dicto nostro esse audientes, nos nemini. Cupiditas conseruandi refrigescit, quum id quod possidemus, adeo est exiguum, ut non sit ullis necessitatibus futurum remedio. quod faciunt, qui ad inopiã reciderunt: aspernantur, & effundunt id pusillũ, quod restat, de quo est uetus uerbum, Seram esse in fundo parsimoniam. Minuitur amor inter initia haud magno negotio: ideo Amorum magister principijs monet obstare. & in Tragedia, quisquis primò obstitit, pepulitque amorem, tutus ac uictor fuit. Et sicut ualida & crebra cogitatione augetur, ita auersione animi aliorsum deteritur, ut in occupationibus & negocijs uarijs. Ocia si tollas, inquit, periere Cupidinis arcus. Quod si in scrutatione rei charæ, aut quũ ex uicino inspicitur, malicia insignis occurrat intuẽti, aut deformitas, refrigescit ardor, & retardatur impetus. Exoritur quidem nonnunquam amor temerè, nullo uel exiguo saltem iudicio: sed si deinceps iudiciũ accedat exactius, dissoluitur, nisi in amato cause amoris inueniatur. atq; hoc penitius amor reuellit, quo foediùs in eo uitium deprehendimus: uelut quum exijs uitijs, quæ nos maxime abominamur, uel quum est cupiditatibus nostris contrarium, & noxium: ut quum ad ambitiosum honorem denigrat, ad aularũ nocet res fa-

miliari, segni & pigro adfert laborē ac molestiā. Itaq; filij occiderunt patres, & patres filios, regni causa: & auarus pater sumptuosum filium domo exigit. Lacena filium interemit, quod e pralio domum redisset fugiēs: & ebriofī homines uxori ac liberis detrahunt necessarium uictum, si non est aliunde quod potent. Ad hęc si uitium eō sit si um loci, quem nos pulcherrimum esse credebamus, & unde amor fuerat progenitus, uehementer nos offendit: ueluti si deformitatem in eo deprehendimus, quem de specie amabamus: aut si infantiam in eo, quem de facundia: imperitiam in eo, quem de eruditione: infidelitatem in eo, quem de fide: uersutiam in eo, quē de simplicitate: adque hunc modum in ceteris. nam sicut bona inexpectata amorem pariunt, atq; augent: ita expectatorum frustratio diminuit, & abolet. Quapropter in amicis, quō meliores sunt, hoc magis roboratur amicitia, quę diuturna est maximē inter bonos: inter malos autem, nō est amicitia, sed familiaritas & consociatio, aut conspiratio, atque ea infirma & breuis. Nec solum mala amorem restringunt, sed bona etiam, quum minora sunt expectatione, aut alterius generis: ut quum habet quis multa quidem amanda, sed nobis inutilia, quę nos utilissima fore sperabamus. Diluitur item amor crebris offensionibus, & eo citius ac leuius in iracundo, & superbo, qui non tam se redamari cupit, quā honorari. Amici felicitas amicum inuidum abs se arcet ac fugat. nam sunt qui amicos miseros ualde diligunt, felices oderūt: presertim ubi quis est dignitate euectus, pleriq; enim inferiorum amicorum, suspicantur ab altiore se despici, ac pro nihilo haberi. Amantium irę (inquit ille in fabula) amoris est redintegratio: quod de amore uere

nereo

nereo dictum, non rarò in amicitias conuenit, quoniam in recòciliatione renouati animi ualidius inflammatur, tanquam resumptis uiribus ex interuallo offensionis: ut terra fecundior est à quiete, & caminus ardet fortius guttulis aquæ aliquot aspersis. Accedit, quòd sensus dulcedinis iucundior est post acerbitatem aut asperitatem. tum dolemus nos offendisse eum, quem habere oportuerat placatum. ita maiore animo redimus ad amicitiam, & diligētius in posterum cauemus, ne quid existat molestum in amore: qua ratione confirmatur, discordiam tamen esse oportet breuem, & de re non graui: alioqui dirimitur concordia, ut si diutina fuit offensio: uel dixit alter eorum, aut fecit, quod alterum, quoties recordatur, malè pungat. Eiusmodi iræ non solum amorē extinguunt, ut copia aquæ ignem: sed quando inualuerunt, solent in graue odium & rabiem exire. sicut arctius aqua congelat, quæ frigori exposita est calens. Amatori, cuius est præ impotentia affectus mens emota, opus est ut paulatim animus, tanquam ex peregrinatione, domum reuocetur per musicen, per conuiuia & epulas exquisitè & lautè apparatus, per uinum clarum & liquidum, etiam si sit opus usque ad ebrietatem (ut nō immeritò dixerint ueteres, sacra Liberi pertinere ad purgationem animi) per omne genus lusionum & exhilarationis, folijs, taxillis, fritillo, contemplatione tapetum, tabularū, spectaculorum, amœnitatum, edificiorū, agrorū, fluminum, piscatione, uenatione, nauigatione, fabulis, narrationibus festiuis, admirādis, occupatione, labore magno usque ad sudorem, ut corporis meatus ad expurgationē pateant: ita ut etiam aperiri uenam cōducat, quo prior sanguis effluat, succedat nouus, unde & noui spiritus,
alio

alio quoque affectu uehementi summisso, ut cupiditate opum, honoris, metu, indignatione, ira. & hac oportet esse diutina, donec animus in alteram partem inclinans confirmetur, ne in priorem amorem statim relabatur. Hæc de amore, quæ potuimus: cuius uires, ut sunt magna, ingentes, incredibiles, ita & nobis inexplebiles. Amore sumus cõditi, amore perficimur, amore beamur. Maxima sunt amoris, profundissima, reconditissima & incomprehensibilia mysteria. Sint tamen hæc à nobis in præsentia satis dicta.

DE FAVORE.

Proximus amori est fauor, nasciturq; ex iudicio boni alicuius, & est quedam beneuolentia: ita ut nullus sit amor absque fauore: fauor autem esse aliquis sine amore possit, quum alicui, quem non amamus, cupimus tamen benefactum. Fauor ergo cum amore fortior est & diuturnior, leuior autem & breuior extra illum. Est enim fauor, amor inchoatus. nam incipimus amare illũ, de quo bene sentimus, & quem dignum re aliqua bona censemus. & uicissim erga quem est in animis nostris umbra amoris aliqua, uel gradus, huic fauemus: ut propinquis, consanguineis, ciuibus, socijs, familiaribus: notis item, magis quam ignotis. nam notitia ad amorẽ est aditus. Ac quemadmodum fauere linguis, est uocibus bene precari: sic fauere animo, est bene optare ac cupere. Iudicium hoc de alicuius dignitate uel simplici, & uniuersale ad omnia, unde fauor uniuersalis oritur: qualis est erga simplicitatem atque innocentiam, ueluti aduersum pueros. Illi enim atati fauetur ab omnibus, sine inuidia. & aduersum animantes omnes nouas, in qua a ta-
te etiam

te etiam lupis & leonibus & uulpeculis parcimus atq; blādimur. Est idem iudicium de formosa facie, quæ est, ut habet Mimus, muta commendatio. Denique cause omnes, quæ ad amorem, ad fauorem quoq; ualent. Est alterum iudicium de dignitate ad unam rem aliquam, ex quo fauor nascitur circa illud unum: uelut in competitentia, de magistratu: in ludo, ut quis quid adipiscatur, quo eum censemus uel dignum simpliciter, uel competitore digniorem. Eaque de causa fauor non raro ex odio suboritur, ut in aduersarium eius quæ odimus inclinet, uel in eum cui non fauet inimicus noster, aut contra illū cui fauet. Existit idem fauor ex misericordia: ut quum quis est ab aliquo iniuria affectus, qua nō est dignus, alia in re eum illi id detrimentū resarciri. Olim Athenis dux quidā capitis reus præturam petijt, ut post repulsam magistratus facile iudicio absolueretur, tãquā animi ex satietate ultionis in misericordiã uersi ob repulsam, inciperēt iam fauere. Eodem è fonte est: Iniquū petendum, ut æquum auferas. Sed in alijs quoque miserādis exempla sunt innumera. Fauor quum non est amore fultus, res est quæ leuissimis de causis tollitur: & eo citius, si contra rem nostram aut nostrorū tēdat, sicuti, si quid in eo fauore insit uel damni, uel periculi, uel molestiæ. Quod iudiciū de dignitate temerè est, exiguāq; de causa susceptum, leuissimè quoq; ponitur. Cui enim precio inducti fauimus, huic uel persoluto precio tanquā causa sublata, destimus fauere: uel non persoluto, ex indignatione malè uolumus. Si cui ex odio aut inuidia alterius fauimus, residente illo animi motu, flaccescit fauor: quæ quotidie in certaminibus & ambitione ciuili contingunt.

IO. LODOVICI VIVIS
 VENERATIO, SEU RE=
 uerentia.

Veneratio ex iudicio magni boni oritur, quod bonum nobis non nocet, nam si nocere existimemus, aut nociturum, metus est. Habet nihilominus ueneratio omnis metus aliquid, pudorisq; admixtum, est enim compressio seu contractio animi, ex cogitatione magnitudinis bonæ, aut certè nobis innoxia. Posita est autè ueneratio in collatione magnitudinis cum paruitate uel suametipsius, uel aliena, quam nos tamen non habemus pro exigua: quippe uenerationi omni est admiratio adiuncta. quæ non admiramur, ea neque reueremur. Et sicut ex reputatione suæ ipsius magnitudinis dilatatur animus, ita ex reputatione alienæ comprimitur: Vnde nascitur suimet detractio æstimationis & despectus: qualis est nostri ipsorum, quum ad diuinæ maiestatis reputationem mens se sustollit. Scitè Ouidius:

Protinus intrauit mentes respectus honoris:

Fit precium dignis, nec sibi quisque placet.

Porro honor non est, sicut Aristoteles existimauit, & eum plerique gentiles sequuti, precium uirtutis: sed testificatio, qua testamur nos sentire atq; existimare uirtutem in illo inesse, quem honoramus. Ea uerò exterior est significatio, qua declarat animus, summittere se celsitudini, uaria apud uarias gentes. nostris quidem, poplitum flectere, genu ponere, quæ sunt deiicientis se: caput aperire, quod est Græco & Romano more seruitutis indicium, sicut pileus libertatis: loco & uia cedere, assistari, deducere, reducere, quibus fatemur illum esse potentiorum: silentium, quo uel audientiam damus, uel metui-mus reprehensionem: uerba nostra, quæ præstantiam illius

lius declarent. Sed nulla est tamen amplior, quam quum admiratione excellentiæ animus ita obstupescit, nullam ut significationem exteriorē possit edere, attonitus, & extra se ipsum raptus, stupefacit enim animū ingens uenerationis, & cogit sui ac debitorum officiorū obliuisci. Ita coram senatu uel multitudine præstantium uirorū, aut apud magnum aliquem principem dicturi, sæpenumero sibi exciderunt, ut ne uerbum quidem possent proferre eorum quæ cogitarant. Tum insignem aliquē aut præcellentē uirū salutantes, obliuiscimur crebrō & alijs qui adsunt debitum honorem impartiri, intento prorsum animo in unicam uenerationē illius. Sed hæc bonorum amplitudo pro cuiusq; animo censetur. alij aliter existimant, ut in omni uita. In Deo, præter cæteras excellentias duæ sunt maximæ potentiæ ac bonitatis. sub potentiam uenit sapientia: quæ in terris imaginē referunt potentiæ, pariunt uenerationem: quæ bonitatis, charitatem. Est potentia ad agendum bona, est ad resistendum malis: in externis bonis, quo in genere sunt principes & homines opulenti: in corporeis, cuiusmodi sunt ualentes & formosi, propter coniecturam naturalē, similem intus habitare animum. unde est illud: Species digna imperio. In animo sunt animosi: in mente sunt prudentes, facundi, eruditi, sapientes: in uoluntate sunt iusti, moderati, fortes, cōstantes, & inuicti à casibus, insultuq; eius quæ uocant fortunam. Bonos autem, hoc est iustos, moderatos, temperantes, diligimus magis quam reueremur: etsi quidam, qui reliqua bona omnia non magnificiunt, plurimum istis reuerentiæ deferunt. Maiestas est supremus honor erga summa bona, à maiori dicta: quasi honor in mediocribus uersetur, maiestas in maximis. etsi
honor

honor maiestate est latius quiddam, nēpe genus, sed sermone communi distinguuntur. Poeta festiuiter finxerūt Honoris & Reuerentiæ filiam esse Maiestatem. quam fabulam Ouidius in quinto Fastorū, facetissimis uersibus persequitur. Ex reuerentia amor prodit, si magnitudinem censeamus bonitate temperatam: qualis est in Deo, qui ut est maximus, ita & optimus. timor autē, & hinc odium, si noxiam nobis uel esse suspicemur, uel fore: qui affectus tenet eos qui solam Dei potentiam reputant, iudicijq; seueritatem extra clementiam. Acute ille: Qui apud te audent Caesar dicere, magnitudinem tuam uidetur ignorare: qui nō audent, bonitatem. Admiratio tueretur reuerentiam: itaque admiratione consumenda deterritur ueneratio, ideoq; usus & familiaritas uenerationem adimit, quemadmodum ferunt in Apologis de uulpe, quæ ad primum leonis conspectum exanimata, tertio iam congressu cœpit cum illo familiarius lusitare. adeo ut apud homines rudes & crassos non solum pereat familiaritate reuerentia, sed transeat sepe numero in contemptum, sicut ille ait in Comœdia. Cōseruatur nihilominus in usu & consuetudine ueneratio, si ij cum quibus uersere, intelligentes sint ueræ magnitudinis: quæ eo colunt ardentius, quo propius admotam, certius ac subtilius cōtemplantur: uel si quotidie aliquid se nouum proferat in magnitudine: uel si tāta ipsa sit, ut facile semetipsa à contemptu uel neglectione uēdicet. Verba & facta grauia, uirilia, constantia, sublimia, sine uanitate & manifesta arrogancia, qua nihil est inuisius, magnitudinem decentia, tuentur uenerationem: contrā eleuāt eam uerba & facta puerilia, muliebria, ludibunda, scurrilia, lasciuia, leuia, uana, inconstātia, demissa, abiecta, ab excellen

cellentia illa aliena atque abhorrentia: tum etiam arrogancia, fastidiosa, iactabunda, iracunda, minacia. Non bene conueniunt, nec in una sede morantur, Maiestas & amor, ait poeta quidam. Videlicet amor officij sui & dignitatis oblitus abblauditur, precatur, deijcit se, ineptit, nugatur: inter quæ ueneratio prorsum eliditur, quæ aliis qui tenues admodum & debiles iacit radices, quæq; leui motu extirpentur. Tollitur enim ueneratio, sublata opinionione eius excellentiæ, unde fuerat orta. Ea porro opinio facillimè diminiuitur, propterea quòd omnis hominū præstantia utilitate est commixta, quæ ex imbecillitate nostra citius sese foras profert, quàm lenta excellentia. Nostra etiam iudicia ex deprauatione naturæ, quæ uiciosa sunt, aut mala, celerius apprehendunt, tanquam sibi cognata & similia. Ad hæc amor cuiusq; erga semetipsum inconsultus, unde superbia capit originem, efficit: ut & cupiat, & libenter credat se ab altero non excelli. Affectus penè omnes concitati uenerationem impediunt, & cogunt conquiescere: ut ira, inuidia, odium, amor, non solum erga uenerabilem, sed etiam aduersus alios. Scilicet perturbatur iudicium, ne possit, aut nolit rectè de præstantia statuere: adeò ut præfente uel inimico, uel despecto, signa reuerentiæ in alium consultò omittamus, ne uideamur eum, quem odimus, aut cõtemnimus, uenerari. quod fecisse Aeneam sacrificantem ferunt, qui prætercunte Diomede, adorationis cultusque diuini exteriores notas intermisit, ne honorem eum hosti habuisse uideretur: quod contingit crebrò in uita communi. Nisi fortè alius affectus maior urgeat, qui nos signa illa cogat edere: uelut cupiditas, aut metus. ut quum timemus, ne illa nobis officij prætermisio noceat: aut speramus aliquid

uel cupimus ab illo, quem ueneramur. Vitium & uilitas in rebus alijs, quàm unde cœpit ueneratio, quàm est cum excellentia illa iudicio nostro coniuncta, tam deterit uenerationem. Si enim ex iudicio est nata prudentiæ, infirmitas corporis, aut ignobilitas, nihil eam lædit: deterit autem sermo rusticanus, educatio parum urbana, iracundia. Et si sunt quidam, qui in uno aliquo statuentes fontem bonorum omnium, ei qui sit fontis huius expers, nullum credant inesse bonum posse præstans, & ueneratione dignum: ut quidem in claritate natalium, quidam in eloquentia, alij in grāmatica, aut scribendis uersibus, alij in decoro formæ, plerique in diuitijs. Multi stultè ac iniquè diuersissima coniungunt, uelut uestitum, ingressum, sessionem cum eruditione: ut qui illa non habeat satis ad ipsorum arbitrium composita, hunc nec eruditum esse iudicent. sicuti nec magnatem, qui non loquatur superbe, & præuè scribat: nec bonum militem, qui non ad uerba singula deieret.

DE MISERICORDIA
& sympathia.

Misericordiam Aristoteles finiuit, dolorem de malo, quod nobis uidetur accidere indigno. id uerò malum dicit esse φθαρτικόν, ceu quis dicat corruptiuum, aut corrumpens: quales sunt morbi, mors, fames, sitis, tormenta, plagæ, spoliatio. & quæ sunt eiusmodi. quod fortasse ab eo positum est, quia non de rebus Naturæ differebat, sed de præceptis ciuilibus. reliquarum enim rerum commiseratio in curiam & forum nõ uenit, sed omnia malorum genera in hanc affectionem incidunt. miseramur deformes & mancos, & tardos & rudes, & stultos

& stultos & improbos. Indigni sunt malis nostra opi-
 nione boni uiri, & qui recte functi sunt officio, tum in-
 nocentes ad eam pœnam quam perferunt: & homines
 uniuersaliter innoxij & simplices, ut infantes & pueri
 & mente capti: tum qui malis illis sunt impares, ut mu-
 lieres, senes, ægri, delicati, laboribus magnis & ærumnis:
 adde ijs, qui magna sunt fortuna deturbati. illi etiam,
 quibus non licuit bonis suis frui: ut quum uir magni in-
 genij in medio studiorum suorum cursu tollitur, sicut Io.
 Picus: uel destinatus magnis opibus, ante obitam hære-
 ditatem obit mortem, uel designatus magistratus nõ po-
 tuit honorem capessere. Eo est autem miseratio inten-
 tior, si pro bonis speratis incidit in mala inopinata: ut
 regni hæres in captiuitatem & ergastulum. quale est
 quod impiorum animis quotidie accidit, nec nos miseret.
 Qui fortiter & uiriliter perferunt suas calamitates, ma-
 gis uidentur illis indigni: eosque sapius miseramur, qui
 misericordiam non implorant. Pericula, quoniam malis
 sunt proxima, misericordiam mouent: ut in bello, & na-
 uigatione, & uia latrocinij infami. Si qui sibi ac suis
 malum accidisse putant, in mœrore sunt potius, quàm in
 miseratione. quod si quis indigno sibi, aut charissimis suis
 accidisse existimet, adiuncta est mœstitiæ miseratio: quod
 licet deprehendere ex uerbis, quibus conqueruntur im-
 merito se malis illis premi: quæ est sui met ipsorum com-
 miseratio. Similitudo & sympathiam efficit, & miseri-
 cordiam mouet: ut erga similes ætate, moribus, consti-
 tutione, studijs, dignitate, genere. Sympathia est uelut
 tactus unius facultatis, cui aliæ facultates similes conci-
 nunt: quemadmodum ferunt in duas chordas diuersarum
 lyrarum ad eundem tonum extentas, alteram alterius

tactui accinere & respondere. Plurimum animus afficitur ijs alienis malis, quæ tanquam ex uicino contemplatur sibi etiam imminere. Inter similia autem transitus est facilis: uidelicet quæ longius spectat animus, negligit, tanquam ad se non pertineant: ut mediterraneus homo graue naufragium, uel monachus ærumnas militares. Festiuè philosophus quidam & acutè, rogatus à quodam quasi per contumeliam, cur homines diuites citius cæcis & surdis & claudis elargirentur, quàm philosophis egen-
 tibus, illósque multò facilius miserarentur, quàm phisosophos: Quoniam, inquit ille, diuites homines citius surdos se & cæcos fore existimant, quàm philosophos. Ideo & qui per ebrietatem magnæ felicitatis exemptos se humanæ sorti arbitrantur, immisericordes fiunt: uidelicet non putant casus humanos ad se peruenturos, qui se in loco tutissimo arbitrantur consistere. Qui in extremis quoque malorum uersantur, aut in eorum malorum magno discrimine, nullorum eos miseret. Non enim timent se peius habituros, & asperitas malorum sensum illis humanitatis adimit: tenerumque illud animi ac molle amiserunt, in quo est compassio. Nihil æquè est secūdum hominis naturam: ut afflictos miserari. què affectum miror Stoicos in bono uiro conatos reuellere, quod fieri nec potest, & cōtra rem est humani generis. quippe nascitur ex similitudine quadam, congruentiãq; humanorum animorum inter se: nec aliter potest animus facere, quàm ut dum aliena mala intuetur, uel de seipso cogitet, se quoque illis ipsis malis obiectum atq; obnoxium uiuere: uel certè compatiatur, & similem sui naturam illis afflictari incommodis doleat. Quòd si amor omnia reddit nõ solum communia, sed unum, quomodo potest amicus non dolore, do

re, dolente amico? quomodo potest idem animus dolere, in uno amicorum, non dolens in altero? Si ergo sapientiæ ac bonitatis præceptum est, ut amore inter se homines deuinciantur, tanquam nodo sacratissimo, eamq; ad rem ficti & appositi à natura sumus: profectò & natura, & sapientia, & bonitas, misericordiam nobis induunt, atque indicunt. Iam uerò sublata misericordia, quid in eius locum ac uicem reponis? duritiam, immanitatem crudelitatem, inhumanitatem. Hoc scilicet expedit humano generi, ut humanitate exuta crudelitatem induat? At dicit Seneca: Possum adiuuare afflictum, & misero opem ferre, sine dolore illo, & miseria animi, quã uos misericordiam nuncupatis. Potes tu fortasse aliquando, non poteris semper: non poterunt alij, quibus opus est interno ad progrediendum calcari. Quid quum nõ habes, quo optuleris: an non saltem animus tuus alienis malis flectetur, & ad te quoq; mala illius pertinere declarabis? Non est opus longiore disputatione. hæc est clausula, Non potes adiuuare, nec opem ferre afflicto potiozem, quã si dolenti condoleas: nihil est quod animi ægritudines & mala grauißima perinde alleuet ac consoletur, ut communicatio doloris: nullum est auxilium uel gratius, uel efficacius. Quid potest miserabilius cuiquã, aut desperatius in uita contingere, quã existimare se nulli esse miserabilem? quid gratius potest uidere miser, quã alienas lacrymas cum suis consociatas? Sed Stoicos dimittamus, qui se, quos natura homines condiderat, scholasticis cauillatiunculis saxa uoluerunt reddere: nec sunt tamen assequuti. Exequamur, quæ restant propositi. Affectus est misericordia mansuetissimus, & hominum generi magno suo bono à Deo tributus, ad opem mutuam & consolationem uariorum casuum, qui incurrunt in uitam, in qui-

bus amoris defectum supplet misericordia. Quod de malis, quibus nos uicini sumus atq; obnoxij, est dictum: idem ad propinquos, & necessarios, & charos nobis transferatur. Compatiuntur enim facile, ac misereantur, qui uxores, aut liberos, aut nepotes, aut sibi amicissimos habent eisdem malis obuios, & quasi obiectos. ideo senes misericordes sunt, quia omnia timet suis. Mollicies cordis sympathicos & misericordes efficit, adeo ut quidam eos quoq; misereantur, qui in malis uersantur quæ sunt commeriti: ut pueri & mulierculæ, quos latronum & parricidarum miseret, uel quum caduntur uirgis. Contra duricies cordis miserationem restringit: ut in ira, in militia, in latrocinij, in ijs qui minus considerant quid sit malum, uel ex hebetudine naturæ suæ, quales sunt rustici: de quibus non immerito dixit autor eorum Vergilius, Nec doluit miserans inopem, aut inuidit habenti. uel ex cupiditate eorum quæ sibi censent bona. Imprudentes & inexperientes facile ac multum exiguorum malorum misereantur. Generosi quoque animi & simplices, ualde misericordia tanguntur: ut adolescentes, & principes. Experti uero, & prudentes magnorum, parua pro nihilo ducunt: ut sancti uiri, iacturam animarum in populis grauissimam censent, de corporibus utcumq; commouentur, sed propter animas: fortunas autem negligunt, ac rident. Opera misericordiae amoris operibus sunt similia, & misericordia ex amore profluit: uicissim amor misericordia inualescit, ut matris erga filium aegrum, aut afflictum aut peregrinantem. Nullus affectus adeo habet promptas lachrymas, ac miseratione: adeo ut qui suis malis non illachryment, ad aliena quasi uicti lachrymentur. quorum utrumq; est mirifice decens, honestum, liberale. Fit etiam persæpe, ut quidam qui alienis malis dant lachrymas, suis

suis non possint, tanquam oppressi magnitudine ægritudinis ac doloris. quemadmodum tradunt Amasin Aegypti regem uetustissimum amici mortem defleuisse, nõ filij. Dicunt misericordiam oculis maxime commoueri, quemadmodum Horatius inquit:

Segnius irritant animos demissa per aurem,

Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Idcirco olim Romæ ad captandam misericordiam parui liberi producebantur in forum, aut concionem, & prodibat reus sordidatus, & atrati amici: & ostense sunt plagæ, aut cicatrices in pectore denudato, & uestis cruentata, & imago rei gestæ in tabella depicta. Non dubium quin hæc ad uulgus plurimum ualeant, quippe quod sensibus ducitur. qui uerò magis cogitatione ac mente, hi citius commouentur apta & congruenter expressa narratione rerum. Nec pauci sunt, qui fabula uel historia mouentur: in re ipsa, si coram contingeret, penè immoti. Scenicis actoribus, inquit M. Fabius, eadem uox, eadem pronuntiatio, plus ad mouendos affectus sub persona ualet: scilicet adiuuatur affectus audiendo, phantasia, & cogitatione. Proficit res ipsa miserabilis ad eliciendum affectum, adhibita dicentis arte, uelut explicata malorum grauitate, indignitate illius qui sit perpeffus: quanto dignior bonis, quàm malis: multo minus dignus hisce malis, ab his, hoc tempore, hoc loco: quæ sunt ex fontibus probabilitatis. tum admonentur auditores filiorum, uxorum, rerum charissimarum, denique suimetipsorum & communis sortis. Præcipiunt artis magistri, ut quæ miseratio dicentis arte, non natura suæ uiribus lachrymas elicit, sit breuis: nihil citius arcescere eiusmodi lachrymula.

LAETITIA ET GAUDIUM.

Lætitia est motus animi ex iudicio præsentis iam boni, uel pro certo appetentis. Auersio mali, pro bono est. nisi quòd in bono semper est lætitia, in discessu autem mali non semper: ut quum solum ægritudo incumbens tollitur, non subit autem contraria lætitia: aut si subit, leuis est, quæ hilaritas nuncupatur. est enim hæc lætitia remissa. Ex iudicio uerò uel alieni boni, quod nobis placet, modò ne is ita charus sit, ut unum sit nobiscum: tum ex bonis aliquando euenturis, aut præteritis, aut etiam ex malis transactis, motus quidam existit iucundus in animo, lætitia quidem similis, non tamen propriè lætitia, sed gaudium: qualis est etiam in nostris bonis, quum ea moderatè sumimus. Lætitia enim concitationem habet uehementem. est quæ ferè de eo quod ualde desiderauimus, aut pro quo cõtendimus ac laborauimus: aut quod derepentè cõtigit præter opinionem nostram, uel expectationem. quo exagitatu dilatatur admodum cor, adeò ut etiam mors interdum consequatur: uelut in illis mulieribus bello secundo Punico, quæ quum filios suos, quorù esset mors nunciata, de repentè sospites aspexissent, exanimatæ sunt. Celeriusq; ex ingenti lætitia expirarit quis, quàm ex immodica ægritudine. Ab eadem cordis dilatatione existit risus atq; exultatio, quum iam pectus coercere non potest suum cor: tum gesticulatio, & quandoq; dementia. Lætitia moderata, seu hilaritas, & gaudium, calore suo purgat sanguinè, ualetudinè confirmat, calorem inducit florentem, nitidum, gratum. sicut est apud Sapientem: Cor lætum pro medicina est, spiritus tristis exiccat ossa. Qui molli sunt corde, facile mœrorem & lætitiã recipiunt, ut sigillum in cera: qui duro

ro & calido, letitiam citò capiunt, & diu retinent. sicut cōtrà, qui duro & frigido, mœrorem, ut in atra bili. est enim mœror affectus terrestris, frigidus, & aridus: letitia autē, calidus & humectus. idcirco ea facillè in pueris, & iuuenibus, & beneuolentibus nascitur: tum ociosis hominibus, & securis. nam metus letitiam impedit, præsertim si sit rei maioris, quàm de qua est letitia. item in uere, locis item temperatis, amœnis, in festis, celebritatibus, cōuiujs. In letitiæ aduentu, ne ea impediatur, multi eos obices, qui occurrunt, amoliuntur, & molestè ferunt se inturbati, quasi que interpellari de cursu rei iucundæ. itaque de re tristi nolunt audire: ut initio festi, ludorum, conuiuiorum, de morte, de parsimonia, de egestate, de negocijs publicis aut priuatis, de seueritate uirtutis & frugalitatis. odiosa sunt hæc omnia per id temporis. consumpta autem letitia, audiunt facillè, & magis ad eam commouentur, quàm unquam antea, nempe ex recordatione fugacitatis rei lætæ. celeriter enim uidentur auolare, quæ placent: seu quia refrigerato iam corde, facillè seueriores cogitationes admittūt. Letitia tanto est maior, quanto nos maius bonum nactos esse iudicamus: uidelicet amplum, nouum, rarum, inusitatū, quòdque paucissimis cōtigerit, ijsque præcipuis & honoratissimis, minor est, in contrarijs horum.

DELECTATIO.

Letitia est primus uel aduentantis boni motus, uel iam impliciti atque adiuncti. post illum autem quū resedit animus, & bono sibi congruenti fruitur, & acquiescit, uoluptas est, seu delectatio: quam definire licet, acquiescentiam uoluntatis in bono sibi cōgruenti. Sæpe

admonui, non referre affectus, rem ita esse, necne, modo esse existimetur. Quidam enim sola phantasiæ actione id consequuntur, ut in maximis sibi bonis uideatur uersari: sicut ille apud Horatiū, haud ignobilis Argis, Qui se credebat miros audire tragædos, In uacuo solus sessor plausorque theatro: nota est fabula, quod est affectibus omnibus commune. Delectatio sita est in congruentia, quam inuenire nō est sine proportionis ratione aliqua inter facultatem & obiectum, ut quædam sit quasi similitudo inter illa. tum ne notabiliter sit maius, quod adfert delectationem: nec notabiliter minus, quàm ea uis quæ recipit uoluptatem, ea utique parte qua recipitur. Ideo mediocris lux gratior est oculis, quàm ingens: & subobscura gratiora sunt hebeti uisui. eundem in modum de sonis: quo fit, ut notis carminibus magis capiamur in cantu, quàm ignotis. Additur autem, qua parte recipitur. nam potentia in eo facultatis expenditur, & obiecti applicatio. alijs auribus idem soni uasti sunt, alijs moderati: & qui sonus in proximo erat immodicus, paululū, si recedat, moderatus censebitur. & Deus, qui est undiq; immensus, capitur ad delectationem ab ea parte animi, quæ habet quoque suam immēsitatem: & capitur ea ratione, qua potest illi accommodari. At quemadmodum differentia est inter sanitatem & uoluptatē (neq; enim ualere est delectari, quod falsō Epicurus credidit) ita est inter recreationē & delectationem. Nam etsi multe recreationes uoluptatis naturam obtinent, & uim, non omnes tamen quippe remissio uel mutatio laboris etiam à minore ad maiorem, lusus, confabulatiūcula, haud raro non perinde animum delectant, ac refocillant & reficiunt. ita capacius quiddam est recreatio, quàm uoluptas.

ptas. Recreat utique omnis uoluptas, non omnis recrea-
tio uoluptate afficit. In unaquaq; facultate, qua animan-
tis cognoscit, inest delectationis uis: uelut in sensibus ex-
ternis, internis, in mente, & ut quisque plurimum est ali-
cui facultatum earum deditus, ita delectationibus illius
uehementissime capitur. Populus sensibus, sapientes mēti
sunt addicti, ut est cuiusq; uel facultatis uel rei iucundae
natura & qualitas, ita delectatio excellens est ac ge-
nerosa, tum etiam pura, & diuturna uel contra uilis &
sordida, breuis, molestiaq; admixta, ac perturbata. In-
fima omnium est, quae ad sensum tactus pertinet, uideli-
cet terrestris, paulò honestior, quae ad gustū, sed nihilo-
minus pecuina. lenis est in odoratu, qui sensus in homine
hebetissimus est: nec tam est odor suauis gratus, quàm
teter & foetidus molestus. Aures, quae ad aerem perti-
nent, aliquid habent pulchrius. oculi, qui ad igneam na-
turam, & aetherea proximam, ceteris praestāt sensibus.
Celsiores istis sunt inferiores animi uoluptates: puris-
sima autem ac celsissima omnium, quae ad mentem spe-
ctant: & in mentis muneribus, quae ad contemplationē.
Voluptates tactus & gustus nō sunt durabiles. citò enim
hi sensus defatigantur, multūque secum trahunt gra-
uitatis ac molestiae: diuturniores sunt aliorum sensuū,
& inter eos aspiciendi uis longissime uoluptatem suam
haurit. Delectationes phantasiae stabiliiores sunt, quàm
sensuum. quo fit, ut cibi, potus, rei Venerea, musices, spe-
ctaculorum citò satietas irrepit: non item possessionis,
uel acquisitionis pecuniae, potentiae, honorū, gloriae, quae
sunt in phantasia, & decepta opinione. In mēte sunt de-
fectissimae ac diuturnissimae, quibus illa non defatiga-
tur, sed reficitur. tales illic sunt, quales nemo nisi exper-
tus ad

tus adduci possit ut credat. Sed documento esse possunt
 ij, qui rerum omnium iacturam facile ac libenter pertu-
 lerunt, ut liberè illis atque ex animi sui sententia liceret
 perfrui. Quæ in contemplatione sunt uoluptates, ex na-
 tura illarū sunt, quibus nos in æternitate beatissimi red-
 demur. Idcirco Pythagoras eam uitam dicebat esse o-
 mnium præcellentissimam, & Aristoteles finem bonorū
 in contemplatione collocauit. Hæc quidā in uero & re-
 cto hominis habitu, qui per delictum corruptus, & tan-
 quam graui depressus onere uergit deorsum, resque infe-
 riores ad sese reficiendū atque oblectandum quærit. ita
 discedit à contemplatione rerum altissimarum ac præ-
 stantissimarum, ad ea quæ sunt affectionum uitæ, & uer-
 satur in politica, rei q; uel publicæ administratione, uel
 domesticæ. Sunt qui ne hunc quidem assensum ferunt, fa-
 bellis recreantur, & rerum gestarum cognitione sola,
 ac memoria. Alij operibus tenentur, quæ exercemus ma-
 nibus: ut ædificatione, textura, sutura, plasticæ, pictura,
 & eiusmodi. Alij ne tantum quidem possunt animum in-
 tendere, laxissimis utuntur animorum remissionibus: ut
 lusionibus, uel inerti ac torpido prorsum ocio. Delabū-
 tur quidam ad uoluptates, & sensuum illecebras, usque
 ad deiectionem illam brutalis ingenij, quæ fit à uoragi-
 ne uoluptatis immodicæ mente absorpta. Hinc iam non
 potest magis homo descendere, transit ad obliquitatem,
 ut omnino à ratione & iudicio deflectat. excogitauit
 nobilitatem, decus, famam, gratiam popularē, & quic-
 quid in fortuna ad uanitatem pertinet. denique uellet, si
 posset, mentem exuere, ut deposita illius seueritate, disso-
 lutiùs se in oblectamenta immergeret: id quia per se non
 audet facere, retrahente existimationis cura, interponit
 perso

personam per quam faciat: infantem aliquem dicaculū,
 uel morionem, aut scurrā, cum quo citra dedecus stul-
 tescat. adeo uel tener factus est animus, ut nullum ferat
 pondus: uel depressus, ut nutu suo deorsum feratur. Mens
 nō eget interuallis fruendi suis uoluptatibus: sensus egēt,
 & quidem crebrō. Mens delectationes delectationibus
 mutat diuersorum generum, maiores minorib. & uice-
 uersa. lusus enim & cogitationes remissiores de leuibus
 aut iucundis rebus, actiones sunt, & oblectamēta inge-
 nij. sensus autem ocio & quiete & receptu quodam in se
 indigent, ut nihil agant, quum mens cessare atque inter-
 quiescere non possit. Ab ocio & intercapedine maiores
 sunt uoluptates in sensibus: quas (ut inquit ille in Satyra)
 commendat rarior usus. & incitatiores ex irritatione
 contrarij, ut cibus à fame, potus ex siti. Voluptates cor-
 poris & animi extrudunt sese mutuō. dediti corporeis,
 illas quæ sunt in mente nō percipiunt: & è conuerso. pu-
 gnant uerò inter se maximè, ut quæq; sunt præstantissi-
 mæ ac uilissimæ, nullūmq; patiuntur cōmercium mutuū.
 Omnem delectationis uigorē diutius & purius afficiūt
 naturalia, quàm artificialia. aurea enim, & argētea, &
 picturas, siue elegātes, seu artificiosas, & domos instru-
 ctissimas, & uestes uel artis exquisitæ, uel precij uel ue-
 nustatis, si quis ter aut quater aspexerit, ita exatiabi-
 tur, ut amplius molestiæ ducat intueri: præta autē, mon-
 tes, hortos, ualles, fluuios, coelū, mare, nunquā exatiatur
 uidendo & contemplando: nimirū quod unumquicq; eo
 delectatur, quod sibi est aptum & cōueniens. Nobis, qui
 naturales sumus, magis opera naturæ congruunt, quàm
 nostræ artis. Accedit huc rei perfectio, quæ maior est
 in quocūq; naturæ, quàm artis opere. quin & arti ipsi
 naturæ

naturæ opera magis & probantur & placent, quàm sua ipsius: semperque illa cupit & affectat ars imitari, ac effingere. Quòd si artificibus concederetur, mallèt utiq; edere sua opera naturalia, quàm artificialia. & qui proximè accesserunt, præclare secum esse actum existimarunt, eoque magis probantur ad spectatores. Raritas & industria precium addunt ijs quæ prodeunt ab arte. miramur enim eatenus posse ingenium progredi, & id potuisse exprimere. deniq; mutatio omnis, modò sensibus noua, iucunda est: ut in pantomimis, in psitacis, in pueris, quum fari incipiunt. Et admiratio uoluptásque ingentium & stupendorum naturæ operum, uel assuefactione deteritur, uel occultatur sub nostra inconsiderantia. Intenti enim agimus semper in res uiles. magna hæc & mirabilia non uacat suspicere, & speculari. Leuis molestia magnam sæpenumero & acrem delectationem diluit: propterea quòd & cõstitutio nostri corporis, & cursus ætatis in peius semper uergunt. ita paruus dolor maiores uires nanciscitur ex nobis ipsis, ad nos contrahendos ac prosternendos, quàm delectatio ad erigendos ac dilatandos: magnisq; uiribus est opus, ut hoc nutans corpus fulciatur. Iam uerò uoluptatibus facilius caremus, quàm afficimur dolore. Illud priuationis est, hoc existentie. in priore nihil amittimus, in posteriore affligitur sensus, & rectus illius habitus tantisper aufertur.

DE RISU.

EX letitia & delectatione risus nascitur: qui affectus nõ est, sed actio exterior ab interiore manans. Nam ex letitia uel delectatione dilatatur cor, ad cuius motũ
& fa

& facies extenditur, eaq; potissimum pars, quæ est cir-
 ca os qui rictus nominatur, unde risus. Itaque risus ex-
 teriorem sedem habet in rictu primùm, hinc in oculis,
 & cuncto uultu. Interiorem autem, Plinius Secundus af-
 firmat esse in præcordijs, quas Græci *πρόσθια* appellant:
 In his, inquit, præcipua hilaritatis sedes, quod titillatu
 maximè deprehèditur alarum, quas subit: & gladiato-
 res, qui eo loci essent sauciati, ridentes oppetiisse. qui ri-
 sus corporalis est prorsus, non ex affectu: sicut in titilla-
 tione sub axillis, aut alijs in locis. & ego ad primam &
 alteram buccam, quam sumo à longa inedia, non possum
 risum continere: uidelicet contracta præcordia dilata-
 tur ex cibo. Nec risus ille est uerus in mœrore, aut indi-
 gnatione: qualem fuisse Hannibalis in curia Carthagi-
 nensi ferunt, uicti à Scipione. ringere enim est illud, non
 ridere. In quibus flaua abūdat bilis, ij ad risum sunt pro-
 ni, quòd ex calore immodico facile exporrigitur cor:
 sicut rursum pituitosi, & qui atra bili infestantur, pro-
 pter tarditatem frigoris lenti sunt ad ridendum. Risus
 qui ex affectu nascitur, de letitia est, aut delectatione
 noua. surgit enim primo illo cōtactu, quo letitia uel de-
 lectatio recens mouet animum. In sperata uerò & subita
 plus afficiunt, citius commouent risum, & maiore. Scili-
 cet de ueteribus, uel assuetis nō ridemus: nisi qui illa ac-
 cipiunt sepe tanquam noua, & tum primùm cognita.
 quod fit uel ex ipsis, qui ad risum sunt natura proni, cu-
 ius generis sunt pueri, muliercula, fatui: uel ex re quæ
 adeò est animo nostro congruens, ut quoties occurrit,
 amplectamur eam uelut nouam. Quidam non rident, ad
 quæ non attenderunt. eadem multo post tempore, quasi
 recordati, incipiunt ridere. Vehemens enim cogitatio ut
 affectum

affectum impedit, ita etiam risum. quibus de causis prudentum & sapientum hominū rarior est risus, & presfior, isque subrisus uerius, quā risus, cū ob magnas intentasque cogitationes, tum quōd illis ob prouidentia reputationemque rerum omnium pauca sunt noua, aut insueta. Accedit his constitutio corporis, in prestantibus ingenio uiris, ad atram bilem inclinans. Imperant etiam hi sibi, ne effuse rideant, quod est præter decorū. Naturalis quidem est omnis risus, nullus uolūtarius: sed cohibetur tamē uel usu, uel ratione, ne immoderate prorumpat, concutiens corpus uniuersum: quales sunt imperitorum & rusticorum cachinnationes, tum puerorū & muliercularū, ut sui sint impotes, risu eiusmodi correpti ac concitati. Et ut uarij uarijs ad delectationē capiuntur, ita multis de causis risus prodit. Alij rident ob ea quæ cernunt, alij ob ea quæ audiunt: alij de rebus mentis, si placent, uel propter letitiam boni, uel propter delectationem, quæ ferē ad risum faciendum sita est in deformitate quadam dicti aut facti: ut in gesticulationibus, in grandibus irati uerbis, cui uires desunt. nā si adsint uires, timemus. in casu innoxio quidem, sed fædo: in dictis fatuis, aut scurrilibus: in interpretationibus, uel rogationibus absurdis, responsis acutē detortis aliorum, quā quō pertinebant rogata: in assimilatione per uerba, quæ est genus quoddam inimicæ representationis: sicut in gesticulatione, atque alijs eiusmodi compluribus. In quīs omnibus placet insperatū illud. recta enim & consueta uia progredientia sine sensu transmittimus, tāquam uetera, quia quodammodo præuisa: deflexa autem & praua mouent, quia non expectata. Democriti risus perpetuus, affectatus erat magis quā naturalis.

& irri

& irrisus, non risus, ad incessendas hominum stultitias, quas illi sapientiam esse ducerent. Inter animantes omnes solus homo ridet, quoniam is solus habet uultum, quo risum testetur. ceteris autem facies immoto habitu torpet: non quin aliæ ad sensum boni & uoluptatis suæ concitentur, impēsius etiā quā homo: & edunt signa quædam, quæ risus uim & uicem obtinent, ut exultationes, & uoces etiam in suo illo genere inconditas: sed quia uultum, uti nos, non mutant, non dicuntur ridere. Qui autem Græca uoce agelasti nominantur, quasi non ridentes, haud ideo quod ridere non possint dicuntur, sed quia raro: uel ex natura melancholica, & duro corde, uel occupati cogitatione maiorum malorum, qua diluitur letitia & uoluptas: aut mente ad diuersarum rerum speculationem abducta, aut quod ex acuta & diligenti reputatione rerum omnium, nihil iam eis occurrit nouum. Contrā autem ebulliunt crebri & magni risus, seu mollesfacto corde delicijs, ut uino, lusibus, amoribus, fabellis festiuis, concentu, lasciuiis: seu remissis, & quasi reuocatis cogitationibus: uel reducta securitate, & tanquam animo à metu aut molestia liberato, uel delectamentis exquisitis, maximèque nouis atque inusitatis.

DE OFFENSIONE.

HAstenus, ut de homine: iam ut de belua atrocissima, atque immanissima. affectus enim, qui ex opinione ueniunt mali, mirum in modum exasperant atque efferant humanum animum. Primus mali morsus Offensio dicitur, tanquam quum quis impingit. est enim dolor ex incongruentis mali contactu. Vnde alij affectus suppullulant, odij, inuidentiæ, iræ. & est animi ille dolor, dolori

corporis haud abſimilis, qui exiſtit à prima uellicatione aut pūctione. Eſt porrò malum, quod nos effendit, quicquid eſt aduerſum nobis, ac inconueniens, & congruentiæ noſtræ inimicum: quemadmodum quum deforme aliquid intuemur, uel abſurdos ſonos audimus, prauèque concinentes. Congruentia autem hæc uel eſt in corpore, uel in animo. In corpore eſt harmonia illa, qua rectè ualemus. quæ quum aduerſo motu attingitur, offendimur. ut in concuſſu omni ac impulſu, in plaga, uulnere, preſſione, æſtu, algore, ſiti, fame, & eiufmodi. In animo uerò congruentia eſt primùm in ſenſibus. habent enim ſinguli ſenſuum cum certis rebus conuenientiam, à quarum contrarijs auertütur, & declinant: ut oculi, colores, & delineamenta ſpecioſa: aures, ſonorum cōcentum: guſtus, ſapores ſibi cōuenientes: nares, odores certos: tactus, proportionem principum qualitatum. Eſt altera congruentia in interioribus ſenſis, uelut imaginatione atq; extimatrice: unde in ſomnijs & delectationes uerſantur, & errores. quæ duo experimur in belluis, ut res à natura ſua alienas aut contrarias refugiant, uel impetum in eas faciant. Eſt item congruentia in ratione, & hæc duplex. altera circa ueritatem, & id quod ſolum ſcitur: altera circa id quod agitur. Actio uerò eſt uel eorum quæ manu excercentur, quæ opera nuncupamus: uel quæ poſita ſunt in uitæ uſu ac ordine, in adminiſtratione prudētiae. Mendacio omnes offendimur, ſi quidem narretur, tanquam uerum. alioqui autem delectat compoſitio & aſſimulatio ueritatis: ut pictura, uel imitatio mimica. Quæ cognitiones artèſq; aut diſciplinæ proportionē non habent cum ingenio noſtro, offendunt nos quidem ad auerſionem tantum, non item ad infectationem maleuolam:

niſi

nisi fortè accedat malignitas animi, & proteruitas, aut superbia, ut nihil patiamur pro pulchro haberi, nisi quod nobis placet, aut quo ipsi sumus præditi. In uita est congruens illud & decorum, quod situm est in rectitudine, officijs, uirtute huius. ut nullæ sunt ferè præscriptæ formulæ, sed ex iudicijs, & cuiusque æstimatione pendet, incredibile dictu, quàm uariæ existant ex eo offensiones: ut uix duos reperias, quibus idem placeat. Sequitur enim quisque affectum, aut ingenium suum, nõ rectum examen rationis. Idcirco in iudicando tanta diuersitas: quippe ratio uel unica est, uel non admodum multifaria: ingenia autem infinita, diuersissima, difformia. Accedit his, nihil esse omnino, quòd plurimum rationum argumentumque sit in contrarium capax, quàm officia & decorum uitæ. habent enim hæc, quamcunque te in partem conuerteris, probabilem & pro se rationem, & in oppositum. unde error & fraus eorum, qui singula non rimantur altius. Quarta proportio est uoluntatis, de eo quod iudicatum est cuique bonum in præsentia. Hinc offensio, prout est & uoluntas uehemens, & quod bonum esse ducimus magnum, multumque expetendum: contrarium autem malum, damnosum, & accuratè depellendum. Offensiones omnes eo grauiores sunt, quò interius penetrant. scilicet præcipua pars cuiusque rei uerissimè res ipsa est, quod est in ea intimum. Itaque quod illud attingit, rem ipsam attingit, & lædit: unde offensio acerrima. Quocirca grauissima omnium offensiones sunt in uoluntate, minus graues in ratione, tum in sensis, postremò in sensu corporeo. Nec offendimur ijs, quæ lædunt corpus, si uoluntas non auersetur: ut quum ab amicissimis cædemur, quod in alijs censeremus esse intolerabile: &

mendacium, quod pro alio dictum uehementer nos per-
 moueret, pro nobis ipsis gratum est, quia placitum uo-
 luntati. In sensione est offensio. quod enim non sentitur,
 nec offendit: ut homo muscis infestatur, nō item elephan-
 tus, qui illas non sentit. Idcirco qui delicato sunt sensu,
 uel natura sua, uel assuefactione, uel debilitate, celeriter
 offenduntur. nec de solo exteriori loquor sensu, sed de
 omni etiam rationis & uoluntatis. Teneri natura sunt
 pueri, & muliercula. assuefactione autē, quibus multum
 indulgetur: ut pueri molliter educati, sicuti qui à matris-
 bus uiduis, principes, diuites, & ij quibus assentantur &
 abblandiuntur omnes, repugnat nemo: quibus etiā omnia
 cedunt ex sententia, debilitate autē, sunt ægri, senes, lasi,
 famelici, sitientes, quiq; magnis animi perturbationibus
 conflictantur: uelut amoribus, ardentibus desiderijs, quæ
 explere non possunt. Accedunt his uigiliæ, anxietates,
 metus, terrores, omnis deniq; exiccatio corporis, & fer-
 ues factio, nā affectus hic ad calidos & siccos refertur: id-
 circo in similibus constitutionibus corporū, & qualita-
 tibus locorum ac temporū facile inualefcit. Et insuetu-
 dine quoq; sensus offensionis est multus & frequēs. Noui
 enim & inexperti passim offenduntur etiā minutissimis
 omnibus, scilicet perstringuntur, quibus nō assueuerūt: ut
 qui nunquā prius domo egressi, peregrè proficiscuntur,
 quæcunq; uidēt fieri à patrijs moribus aliena, damnant,
 atq; abominantur, tanquā absurda, stulta, barbarica, quū
 sint tamen plerunq; potiora, quàm quibus domi insueue-
 rant. Non sunt adeo delicati homines in usu rerū & ex-
 perimentis uersati, nec cōsuefacti probra & cōtumelias
 ferre, ut Socrates: qui in priuato patientiā discobat, quā
 in publico præstaret: nec qui assultus sunt fortunæ crebrò
 per

perpeſſi. Sunt alia offenſiones cuique peculiareſ, quas eſſet immenſum perſequi: ut alij ſerra ſtridorem ferre non poſſunt, alij grunniunt ſuis, alij morderi lintheum, alij frangi prunã ardentem forcipe. Sunt quos offendit geſtus ad certũ modum compoſitus, ſeſſio, inceſſus, motio manus, locutio: ſunt quos uel ruga aliena ueſtis. quis ualeat explicare moroſitates difficilis huius animantis? nec ipſe tolerabilis eſt cuiquam, nec poteſt alia tolerare. Et hoc in ſingulis hominũ. quid mirũ, ſi nihil ſit tam probe, tam recte, tam ſancte factũ, quod omnibus in multitudine placeat? Quidã ex praua cõſuetudine aſpernãdi omnia, eum traxerũt morẽ, ut quibuslibet citra iudicium, citra diſcrimen omne offendantur: quibus etiam hoc ſapientiã loco eſt, nihil ne rectiſſimẽ quidem factũ approbare, in omnibus mira iniquitate iudiciorum exquirere quod damnent. quo nomine plurimũ ſibi placent, & apud ſtultos ſpectatores ingenij gloriam conſequuntur: quaſi uerò non ſit multo prõptius, & cuilibet factũ facilius, promiſſeue damnare omnia, quã inter bona & mala diſcrimen ponere, quod ingeniõſi demum eſt hominis, & cordati. Contrarijs ex cauſis minuitur & detrahitur offenſio. Extremum offenſionis eſt excandefcentia, inſimum autem auerſatio, quũ offenſio auerſione ſola & ſeparatione placatur: ut quum hilaris recedit à trifti, iocoſus à ſeuerõ, fullo à carbonario, quæ moleſtia nuncupatur. Excandefcentia cõcutit uniuerſum corpus, & accendit cor. quum autem eſt compreſſa, nec poteſt erumpere, cõuertitur in rabiẽ, & infert ſibi manus uiolentas. tum extendit ſe late, etiam in eos qui nihil offenderunt. ipſa ſe enim irritat, & exacerbatur, & dilatatur. Data eſt homini offenſio, ut ad primum uelut mali guſtum ſtatim reſiliat.

neu progrediatur ulterius, ne forte ex assuefactione malum eiusmodi incipiat ei allubescere. Offensioni contraria est allubescencia: priuatio autem, animi æquabilitas & profunditas quadam: ut facile deuoret, quæ alij non possunt perferre.

DE CONTEMPTU.

Contemptus ex offensione nascitur, quum malum eiusmodi est, quod non nocet quidem, sed uile atque abiectum iudicatur, ut in homines nequam & perditos. Non cupimus ei, quem contemnimus, benefactum: sed nec uolumus eum ledere, tantum illudere, & ostendere quàm despicendus sit, ac pro nihilo habendus. Cōtemptus odij atque inuidiæ acerbitatem sæpe diluit, ut non tantum cupiamus illi malefactum, quum id quod uires nullas habet, conatur tamen nocere, & ferocit in imbecillitate. Nascitur apud quosdā odium, apud alios non odium, sed augeatur contemptus & irrisio: quale est illud in prouerbio, Mulier gladium. Contemptum sequuntur irrisio, subsannatio, gesticulatio, delusio, auersio oculorum & aurium ab ijs quæ dicit aut facit, despectus, tanquam indigna sint uideri, uel audiri. Pusillanimi suspicaces sunt, & contēni se ab omnibus existimant: quicquid alij agant, aut dicant, ad sui contemtionem rapiūt. unde crebræ querimonie, & maledictio. Contemnitur facile, qui minimum nactus sit ex ijs bonis, quibus nos plurimum tribuimus: ut alij nobilitati, alij facundiæ, diuitijs, animositati, & eiusmodi. In precio est autem, si alia sit nactus bona non minoris æstimanda, ut potentiam, dignitatem, gratiam, eruditionem: uel si potest multum ledere. non enim contemnimus, quos metuimus. Nihil ab eo speres, inquit Cicero, quia nolet: nihil ab eo timeas, quia non poterit.

DE IRA ET OFFENSIONE.

IRa est concitatio animi acerba, quod bona sua uidet
 & contemni, quæ ipse putat non esse cõtemnenda in quo
 & semetipsum censet contemni. cuiq; enim precium atq;
 æstimatio ex suis bonis. Ira est motus, iracundia habitus,
 uel ingenium naturale. Ira omnis ex offensione nascitur:
 non est autẽ omnis offensio ira. differunt enim duo hæc, ut
 generale & speciale. Sed cõmuni tamen sermone confun=
 duntur, adeo ut altera pro altera sumatur. & habet alio=
 qui motus atq; effectus consimiles, tantum distant adie=
 ctione contemptus, tanquam distinctione formæ à gene=
 re: quippe ira sine contemptu non est, offensio esse potest.
 Itaque irasci dicimur rebus mutis & infantibus, & ina=
 nimis, quum non ad arbitrium nostrum nobis parent. no=
 bismetipsis quoq; quum facti alicuius pœnitet: aut quum
 aliquid agere conamur, nec procedit. Offensio autem est
 hæc, non ira. neque enim inest in his species contemptio=
 nis: sed ita sunt tamen, sicuti dicebam modò, ira & of=
 fensio sensu sermonèque communi, non uulgi modo, sed
 doctorum quoque, permixta & inuoluta, ut sæpenumero
 de utraque intelligendum sit, quod de altera dicitur, pa=
 ritèrque sit præcipiendum de ambabus. Quemadmodum
 etiam est genus quoddam inflammationis in pectore, quum
 concitat se animus, magnosque ardores ad grande ali=
 quid arduumque efficiendum concipit: quod sine ira atq;
 que offensione contingit. nulla enim mali est species ob=
 iecta. Irasci tamen uocant omnes, etiam Aristoteles ipse,
 & grandia opera ad partem irascibilem referunt, abu=
 tentes nomine, quod omnem incensionem sanguinis sub
 ira comprehendunt. est hoc autem inflammata cupidita=
 tatis. Sed redeamus ad propositum. Neglectio pro con=
 4

temptu ducitur, apud eos praesertim qui maximam habent de se ipsis existimationem, aut si sua bona putant omnibus praeferenda, & uenerabilia: de quo numero sunt nobiles, milites, facundi, formosi, superiores quocunque genere bonorum, censent exhiberi sibi reuerentiam oportere: adeo quum non fit, contemptos se interpretantur. Signa, ex quibus contemptionem colligimus, nimis multa fecit humanae superbiae suspicacitas, dicta, facta, risus, nutus, gestus, motus corporis: & quum uires natae est suspicio, nihil non eodem rapitur. Est motus quidam offensionis naturalis, aduersus eum qui laesit corpus: qualis est inferis, est alter, qui subito quidem existit, & quasi sine tempore ad primum tactum contemptus, ita ut nonnulli naturalem esse ducant, & iudicio anteuertere. is nonnunquam fit ex bile immodice inflammata, aliam uero non ex iudicio a contemptu orto subito: sed ex illo quod in animo habemus praecipuum, & confirmatum, bonos esse nos, doctos, generosos, industrios, praestantes: oportere nobis honorem exhiberi, & reuerentiam, non oportere nos contemni, ex hoc iudicio informato intus atque infixio, subito ira incalescit, ubi primum contemptus uel procul sese protulit, ac ostendit. Ira & uehemens offensio peruertit mentem, ne recordetur iusti ac pii, non beneuolentiae, non necessitudinum. nam occiderunt quidem uxores & charissimos liberos, irati: & prodegerunt opes auari, ambitiosi honores spreuerunt: & haec omnia ex alio impotentiore amore. Atque indulgentia sui tenerrima obtenebrat iudicium, negligit se, modo irruat in ultionem: est plane caecitas mentis: extenditur adeo, ut se uellet ulcisci uel cum iactura coeli, terrae, generis humani: & indignatur, quod

quòd in ultionem suam non etiam astra ipsa conspirent,
 & concitentur. Irascimur non solum uni alicui, qui nocuit, sed toti nationi propter eum: ut Dido Troianis, & posteris eorum, propter Aeneam. Sed fortassis hoc magis odium fuerit, quàm ira, ut Aristoteli placet: Seneca iram esse dicit. Quidam libenter immorantur, nõ in ira, sed in reputatione ultionis, quæ est res homini grata. quibus incommodis afficeret eum qui læsit. Inducit furorem mentis, quõ est uehemens, & insaniam, sicut in Aiaæ: alios item morbos, & mortem. L. Sylla in Puteolanũ quendam excandescens interijt. In corpore uerò horrendos edidit effectus, & uiro indignos. Efferuescit enim sanguis circa cor initio offensionis, corq; ipsum turgescit: unde est frequens illa palpitatio in pectore. sed nondũ est ira tamen, nec offensio, quousque ardentibus illi à corde spiritus cerebrum inuaserunt. quantumcunq; enim pectus incalascit, sedatus erit homo, & quietus, si calor ad cerebrũ non penetret: quemadmodum nec ebrius est, qui multum hausit uini, sed cui uinum caput percelluit. Celerimè igitur exardescunt, quibus humores in cerebro sunt præferuidi. inde est etiam mutatio uultus, trepidatio oris, impedimentũ sermonis, & alia uisu teterrima, beluæ planè, non hominis. Et sunt adeò stolidi nonnulli, qui præter eam deformitatem, quam ira foras promit, & depingit in facie, gaudent efferare uultum, & gestũ uniuersi corporis. Irati alij pallent facie, refugiente sanguine ad cor: hi sunt animosi. alij rubent, ascendente ad caput: isti ignauiores. Et ut est ira dolor, quòd bona sua, quæ putat non aspernanda, contemnuntur: ideo uult ostendere, sua bona non esse parui æstimanda. idque se affecuturum credit ostensione potëtia, & præcipue nõ

cendo, unde appetitus ultionis, qui est ei communis cum
 offensione, odio & inuidia. Aristoteles aliquot ponit di-
 scrimina inter odiũ & iram. Odium, inquit, crescit tem-
 pore, ira minuitur. ultio ira, est dolorem reponere: ultio
 odij, est malefacere, & ualde nocere. ira uult sentiri suã
 ultionem: odium id non curat, modò malefaciat. itaque
 mortem inimico adfert, uel quòd mortis sit instar, trun-
 cationem membri, morbum, egestatem, carcerem, exiliũ,
 uitium quoque aut demẽtiam, ut olim Cretenses, qui ini-
 micis suis nihil imprecabãtur aliud, quàm ut rebus ma-
 lis delectarentur, & assuefacerent. Iratus dolet, odians
 non dolet. Ira & offensio facit potentes formidolosos,
 impotentes autem ridiculos: ut pueros, & mulierculas,
 atq; eo magis, si iactent uerba grandia, & tragica, &
 ad potentum imitationem minentur dira atq; horrẽda.
 Seneca totam iram subito dicit existere: cui meritò Plu-
 tarchus refragatur. crescit enim ex suis causis: ut ignis
 fomento subiecto. Gliscit porrò ex eisdẽ, quibus de cau-
 sis erat orta: nempe ex contẽptus opinione, per loca ar-
 gumẽtorũ omnia, ex eo in quo est tenero, delicato, lasso,
 ægro, famelico, amante: iuxta uetera prouerbia, Animo
 cupienti nihil satis festinare, à lasso rixam queri, fame
 ac mora bilem cieri: adeò ut in aliquibus horum feruor
 hic naturalis sit, ut dixi, & iudicio prior. Qui insueti
 sunt accipere iniuriam, ijs offensio est intolerabilior. In
 imbecillibus acuta est ira, & prompta. putant enim se
 despici, quia inualidi, & ex morositate sunt suspicaces.
 Omnis etiam infirmitas, magnam habet suspicionem de
 contemptione sui à superiore. ideò facile stomachatur,
 & illum superbiæ insimulat. denique quisquis ita dese-
 sentit, ut facile contemni se putet posse: senes, ægri, ino-
 pes, igni

pes, ignobiles, ignominiosi. Aquæ potores uehementes & iracūdi sunt, quia tenues habēt spiritus, qui citō cor-
 ripiuntur ab incēdio iræ. Qui uinum potant, uel cerui-
 siam, crassiores habent, & ad incendendum minus faci-
 les. Studiosi homines, quōd ob laborem cogitandi, calor
 ad cerebrum rapitur, ubi sedes est iracundia, huic affe-
 ctioni sunt obnoxij, teneri quoque & delicati, quibusq;
 multum indulgetur. Ideo grauissimæ sunt iræ principū,
 & diuturnæ, quibus omnes non solū indulgēt, sed adu-
 lantur. Ex loco, magistrum contemni in schola: tum in
 locis calidis, stomachosi. Exijs qui in loco, apud hos aut
 illos. permagni enim refert, apud quem fiat contēptus.
 Molestius patimur, si apud eos cōtemnamur, apud quos
 cupimus esse quā honoratissimi. Ex tempore, quū iret
 ad petendam dignitatem, quum coronatus: ut Demosthe-
 nes contra Midiam, in messe detineri agricolam. Est &
 status rerum: grauior ducitur contumelia, si propter
 præsentem fortunam simus despectui, quum aliās fue-
 rit prosperior. Ex agente cōtradicienti irascimur, quia
 uidetur paruifacere nostrum iudicium, & maximè quū
 de nobismetipsis censetur. Si minor est ea in re, de qua
 nos aspernatur, ut de nobilitate, de opibus, de eruditio-
 ne: si amicus, si affectus beneficio à nobis, aut nostris, aut
 ipse, aut aliquis eius necessarius: si uolumus, aut uoluimus
 prodesse. in quo est sæpe offensio magis, quā ira, sicuti
 in hoc, si non referant debitam gratiam: & tanto ma-
 gis, si damnum reponant pro beneficio. item si is qui de-
 bet subuenire potius, quā aspernari: ut filius, pater,
 princeps. est enim officij uel prætermisio, uel uolatio.
 Sed ira est, si à familiaribus, à quibus contēptus est, mul-
 to acrior: quoniam quum ij nos negligunt, qui existimā-
 tur nos

tur nos optimè nouisse, iure habemur pro despectis. Si ab his, à quibus soliti sumus honorari, si non honorent, uel neglectim prætereant, uel etiam afficiant probro aut contumelia, contemptio censetur intolerabilis. Ex instrumento: ut si quis percussit pugno, uel palma, uel arundine. Ex modo actionis: irascitur uehementer, qui quid ualde cupit: irascitur, si quis contra ueniat, siue contra uenire uideatur, etiam ijs qui secum non consentiunt, & non unà incandescunt. mouent nobis stomachum non solum ij qui affecerunt contemptu, sed qui nunciarunt, qui retulerunt. ut ille qui uulnerauit recitantè carmen contra ipsum compositum: qui refert, inquit, carmen de me maledicum, is facit. Patet hoc latissimè ad omnem eum, qui quoquomodo fuit causa, etiam remota, & segnis: non quæ quid egerit, sed cuius quid occasione est actum, aut præbuit occasionè, aut potuisset impedire, si uoluisset, quippe in his omnibus residet uel despectus, uel neglectus quidã. Incandescimus, si paruipendatur id quod nos plurimi facimus, siue in nobis, siue in alijs, & de quo uolumus æstimari magni uel nos, uel chari nostri: ut philosophus, si philosophia uituperetur: homo militaris, si militia: atque eo magis, si ab hominibus inexpertibus illius rei id fiat, nempe à rudi, ab imbelli. Qui adferre se bonum aliquod putat alteri, uelut lætū nunciū, uel munus, succenset ei qui negat esse tale. uidetur enim paruifacere, id quod ille dicebat esse amplū, & quod attulisse gloriabatur. Si quis gaudeat in felicitate nostra, grauissimè offendit. Irascimur nunciātibus aduersa, ut Agamennon Calchanti, quem uocat μάρις κακῶρος: & ijs qui tristitia nostra spectauerunt, uel audiuerunt, quoniam nō uidentur curare dolorem nostrum: gerunt enim se tanquam

quam uel contemnentes, uel inimicos, uel pro nihilo habentes. nam amici, aut qui reuerentur, condolent, indignantur, uindicant. atque eo impatientius irritamur, si arriserunt, si ostenderunt placere sibi nostram deformitatem. Succensemus ijs quoque qui nostra seria uertunt in ioca, & scommata admiscunt: nam uidentur contemptum eludere. Exardescimus & in eos qui omnibus benefaciunt, si non etiam nobis: nam id speciem præ se fert incuriæ, tum qui nobis multum rogantibus denegarunt: in quo interdum subit inuidia, uel odium. Obliuio quoque iram parit: nam est neglectio. ut etiã iniquo animo accipiant quidam, si alieno nomine compellantur: scilicet uidemur illos non curare, & præterire tanquam uiles. Ex fine, spoliavit, ut derideret aut illuderet. Ex contingentibus, quum contemptus præter aut contra opinionem accidit, eo est enim acerbior. Ex ijs quæ ante rem, si pares amici: ex ijs quæ post rem, si ad eam contemptum uidetur sequi diuturna ignominia, nobis, familiæ, nationi incendimur nonnunquam autoritate sola, quum nos nihil causæ cernimus ad animum concitandum. urgent tamen & stimulant nos propinqui, affines, necessarii, superiores, quibus nos animum nostrum non permittere pro flagitio habetur. Ita non satis est, affectus tam uariè in nobis pullulare, nisi etiam iussi accipiamus. O quam dolendum est, tot ex causis nasci augerique monstrum hoc adeo perniciosum humano generi. Sunt qui iram etiam postquam præterijt, simulent ex superbia, ne sine causa uideantur excoanduisse, & opera agunt iratorum. Sapienter Seneca: Multos absoluemus, si cœperimus ante iudicare, quam irasci. nunc autem primum impetum sequimur: deinde quamuis uana nos concitauerint, perseuera

feueramus, ne uideamur cœpisse sine causa. & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascendi, grauius irasci. Sic ille. Feruor ille à pulmonibus extinguitur, quum illos conus attigit cordis. Quosdam uidemus breuissimo tempore facere finem ultiōnis cupiendæ, propter pulmones paratos, & raritatem sanguinis circa cor, qui statim restinguitur, ut stupa incensa. Lentiores sunt ad iram frigidæ temperaturæ, sed in ea pertinaciores. Itaque iuuat ratione uictus uti moderata: ut cibi ac potiones sint frigidæ, & in biliosis crassæ, somnus largior, quies, actiões remissæ. Deferuescit ira, minuta uel opinione contemptus, uel ultiōnis cupidine, uel quia nos simus obliti, uel quia auertimus cogitationem: quapropter utile est se ad letiora trāsferre. Ira deferuescit facile festis diebus, celebritatibus, ludis, conuiujs, hilaritate, rebus prosperis, & successu. Risus & festiuum aliquod responsum dissoluit offensas: quomodo Tarentini iuuenes placarunt infensum Pyrrhum. Obtunditur etiam, quia illi quorum iudiciū magni aestimabamus, & à quibus dolebamus nos despici, sunt iam obliti: uel quia mortui, uel quia discesserunt, ubi uel non aspernabuntur amplius nos, uel iam illorū aspernationē illic non curamus, uel non cernimus. uel illi sunt diminuti: ut ridiculi sint potius, si fastidium præ se ostendant, quam curandi. Cessat ira, quum declaratum est non fuisse contemptum, quem credebamus: ut quū quid fecit homo stultus, aut imprudens, aut imperitus, aut morbo aliquo dementiæ laborans, ut non possit recte iudicare: adhæc assuetus, aut inuitus, & qui coactus facit. eiusmodi enim non contemnunt: ut quum iniuria ad necessitatem ineuitabilem

tabilem refertur, uelut ad diuinam uoluntatem, cui nemo potest resistere: aut imperium regis, uel tyranni, uel eius omnino qui potest extrema ui cogere. Item qui alteri nocet, ut sibi proficit: non enim is dicitur contemnere. & malunt homines à perturbatis agitatione animi aliquapian inuiriã accipere, quã à quietis, & ociosè stantibus. Nec est contemptus, quum prætenditur factum quid esse à confisis beneuolentia aut humanitate, & placabilitate, alterius potius est opinio quãdam excellentiæ. Accedit his, quum nouo honore opinio utilitatis adimitur. Porro quum animaduertimus, uel amicissimos nostros, & quorum affectus ducimus pro nostris, non irasci, & iudicare non esse contumeliam, mitescimus ex autoritate: quemadmodum contrã ex autoritate concitatur, ut modò diximus. item quum uidemus iniurioso illi multos irasci, atque indignitate permoueri, placamur: scilicet manifestò tunc apparet, malè illũ de nobis iudicasse, & tot iudicijs in contrarium acquiescimus. Quid, quod est uelut genus quoddam ultionis, tam multos uni esse insensos? Tam uerò est quũ pœnitent eum, qui nos offendit: nam hic pœnam passus est ex pœnitentia. qui fatentur se errasse, minuunt nostram iram: qui negant se fecisse quod accusantur, quia non admiserunt contemptum, quem suspicabamur, uel quia metuunt nos, & superiores fatentur esse. Quũ autem est offensus, nõ item ira, magis accendimur, si existimemus eos mentiri: ut erga filios, uel famulos, uel discipulos. irritatur enim impudentia eorum, uel contumacia. Quum quis se nobis subijcit, lenit animũ: quod animaduertere est in feris. Si quis afficiat nos magno aliquo beneficio, in eum mitescit ira. Subijcitur etiã qui eget, qui rogat, qui in calamitatẽ incidit.

Defer

Deferuescit bilis, si iniuri reuereantur nos, & metuant. hæc enim subiectio est contraria despectui. Adde, quum ipsi nos damnamus, iudicâtes iustè pati, ac meritò: quod fecit Dauid erga Semei, quippe non tū nostra bona magnificienda arbitramur, maliciam nostram reputantes. Et ut bilis accensa parit facile offensionē atq; iram ita quum se remisit, extinguitur illa, quasi perturbationis flamma. Quocirca bilim refrigerare, quod paulò antea monebam, ualde conducit, uel cibo, uel potione, uel ablutione, uel somno, uel cælo aperto, & aspectu amœnitatis. Ideo qui conuiujs & genio crebrò indulgent, tum offenduntur rarius, tum offensionē remittere promptiores sunt: ut gentes ad Septentrionem. Multum ad iram excludendam facit, præcognitum habere & persuasum, homines ferè omnes iniquissimè de rebus statuere, uel ex imperitia, uel ex praua aliqua libidine animi: ut magis ipsi qui contemnunt, contemnendi sint, uel miserandi uerius: tum de seipso non magnificam habere existimationē, sed nosse se, quàm ex multis uicijs, erroribus, imbecillitate, uilitate compactus sit, & concinnatus. Tributa est homini ira ad appetitum rerū excellentium, ut quum uideat se, ac doleat, ob uiles abiectâsque actiones reijci ac contemni, det operâ, ut se ab illis uindictet, trāferâtque ad præclaras, quæ contemni iure non possint.

DE ODIO.

Odium est offensio radicata, qua quis cupit grauius illum lædere, in quem tendit offensione existimatione. non enim ad coniunctum modò tempus, aut præteritum offensio hæc se porrigit, sed ad uenturum quoq; & possibile. Itaq; odimus eū qui læsit, qui lædit, qui lædet, quem

quem ledere arbitremur posse. Suspicio magnum hic regnum obtinet, in qua uel meticulosum nostrum ingenium sequimur, uel coniecturam ex ratione aut experimentis, quod alios laesit, quod eius parentes aut propinqui laeserunt, quod qui tales sunt, solent ledere: ut qui robusti & animosi absq; mente, & feræ famelicæ uel irritatæ. eorūq; multorum iniurias experti, minus quidem & rarius offenduntur, sed magis timent, & suspicaciores sunt, unde procliuiiores ad odium: nisi si bonitate naturæ mitigentur, aut sapientibus cōsiderationibus, ut Socrates Atheniensis. Et brutæ animantes eam oderunt imaginem, sub qua fuerunt aliquando læsæ. Ignauis homines in odium sunt proni, quippe qui undique imminere sibi damnum metuunt. itaque oderunt omne genus uirium ac potentia, à quo ledi possint siue in animo, siue in corpore, siue infortunis. Vnde existit magna in potentibus formidolosis seuitia: qualem de Caligula, & Nerone, alijsq; ignauis principibus accipimus. Et qui in homines potentes peccarunt, grauius illos oderunt metu poenæ, uel lentq; eos sublato, ut ipsi agerent securè. hinc sententia illa, Offendentem non ignoscere. Causæ uehementes odij sunt cuique, ut quisque res aestimat. Ambitioso grauissima est, aliquid contra suam existimationem dixisse, fecisse, cogitasse: auaro contra commoda, religioso contra pietatem, bono ciui contra patriam, remque publicam. Quod si animum prius amor occuparat, hoc abolito facilius subit odium, ut quum quid deprehendimus non esse quale arbitramur. Acrius autem exasperatur odium, cum deprehendimus contrarium: ut esse auarum, quem de benignitate diligebamus: esse segnem, quem de strenuitate. Idem contingit, quum amori opponitur odij

*causa, quae praegrave: ut spoliatos esse nos ab hoc, quem
 liberalem erga alios esse deprehendimus. Odium ex frigi-
 didis est & siccis, idcirco eiusmodi personis, locis, tempo-
 ribus inualefcit: ut melancholicis, hyeme, morbo, egesta-
 te, fame & infamia. Agit quidē in his altius radices odiū,
 sed iners & segne: acuitur autem ad acerbitatem calore.
 Sunt ad odium proclives, superbi & inuidi, & naturali
 quadam malevolentia praediti, quique illam assuesca-
 ctione contraxerunt, soliti malis hominum gaudere.
 Qui tenerrimē sese amant, leuibus de causis oderunt
 alios. semper enim laedi sese autumant, iniuriāque sibi
 fieri interpretantur. Confirmatur atque augetur odium
 à frequenti ira: unde & odium dixerunt quidam, iram
 esse inueteratam. Item ab inuidia, quod est omnium in-
 citatissimum atque atrocissimum: citiusque odium pla-
 catur, ortum à grandi quapiam iniuria uel contumelia,
 quàm ab inuidia. Odium ex metu auertit cogitationem:
 non enim libenter de eo cogitamus, quo terremur. ex ira
 autem, uel inuidia, crebram reputationem adfert, siue
 in nostris prosperis, ut inimici doleant: quemadmodum
 apud Comicum Gnato Parmenoni: Nunquid uides, quod
 nolis? In aduersis autem, ne inimici latentur: quale est
 illud Nestoris Homerici, Gaudebit hac nostra dissen-
 sione Priamus. Idcirco quantum possumus, cauemus, ne
 illi tristes nos esse sentiant, aut demissos: nisi fortē quum
 de industria odium inuidiae defugimus, sicut Dionysius
 Corinthi. Gaudemus uerò, quum quos odimus, malè ha-
 bent: atque eo magis, si in eo quod nos offendit: ut uires
 esse ademptas insolenti, autoritatem arroganti, diuitias
 diuiti prauè illis utenti. Ex leta boni sensione amor na-
 scitur: ex amaro sensu, mali odium. Bona autem pro-
 pter*

pter naturæ nostræ imbecillitatem nec pura sunt unquam, nec diuturna, sensumque sui exiguum relinquunt: mala uerò contrà, quoniam in nobis inueniunt ubi insideant, atque insigantur, & longiora & grauiora sunt, diutinumque uestigium sui imprimunt: quo fit, ut odium citius in animis nostris proueniat, quàm amor, & maiores agat radices, & stabiliores sint illius stirpes ac fibrae: uidelicet quòd in nobis inuenit solum sibi conueniens. Recte Cicero: Cui dolet, meminit: cui placet, obliuiscitur. Ex odio suppullulant, maledicentia, & quum incanduit, acerbitas, ac seuitia. Amor stimulat ad bene agendum, odium autem auertit à bene agendo, & ad nocendum impetit, ac sollicitat. ideo serit inimicitiarum semina: & astute dat operam, ut quem odit, incidat in periculum: uelut in iram eius, qui multum potest ledere. Quomocunque enim, siue per se, siue per alium, clam, palam, cupit illi malè euenire. Hebetatur odium rebus calidis ac humidis, rebus lætis, ac ualde prosperis. Tum ijs oppositis, quæ amorem pariunt, aliàs potioribus quàm erant odij causæ: aliàs paribus, interdum quoque leuioribus, ut quisque est pro tempore affectus. Adimitur misericordia, tollitur spe, aut cupiditate certa aliquid ab inimico adipiscendi, quod utile aut iucundum credamus fore, dignumque ut illum de eo munere diligamus. Diluitur item maiore aliquo & grauiore odio, aut aliarum rerum magni momenti cura & sollicitudine. Sublatis quoque odij causis, contingit aboleri odium: ut quum quis est mutatus. atque hoc promptius, si qua subsit alia amandi causa: ut quòd propinquus, necessarius, eruditus, rei publicæ utilis, quòd redijt ad frugem meliorem. Comtemptus rerum terrenarum, & erectio

animi ad coelestes illas ac sempiternas, frangit odia atque inimicitias. Quid enim illi, qui in coelestem patriam est intentus, cum offensusculis brevis huius peregrinationis? Debilitatur etiam odium, si quis assuescat, quae alij fecerint, aut dixerint, in meliorem partem deflectere. auferetur enim ea cogitatione origo offensionis, ac proinde odij quoque.

DE INVIDIA.

Bonum quod alteri contigit, quatuor modis potest considerari. nam uel nocet nobis, ut quum nostra bona fiunt minora applicatione aliorum, quae maiora censeantur: quemadmodum quum sublatis in altum uicinis parietibus, officitur nostris luminibus, in quo est dolor quidam naturalis. nam orbatio bonorum pro malo est. Altera est ratio boni alieni, quum non nocet illud quidem nobis, sed dolemus, quod non tantum nobis euenit: quae est cupiditatis species quaedam. Tertia est forma, quum nollemus alios consequi, quod nos sumus consequuti, aut quod nos expetimus, aut quod concupiuius, nec potuimus assequi. Maior est haec inuidia, quum de ijs bonis, quae nobis oportere adesse censemus, nec ad sunt: aut quae alijs communicantur, quum nos propria esse nobis oportere iudicamus, ut dignitate in nobili. Haec species uocatur Zelus. Quarta est forma, quum id solum dolet nobis absque ullo respectu nostrarum utilitatum, sed tantummodo quod iudicamus malum esse nobis, alios bene agere: quae est germana & maxime propria inuidiae natura, qualis est diaboli, & filiorum eius. Sed alia quoque similitudine quadam inuidiae nuncupantur. Est ergo inuidia, animi contractio de bono alieno:
in qua

in qua contractione inest morsus quidam, & dolor. itaque
 que mœroris est pars. Bona autem, quibus potissimum
 inuidemus, ea sunt, ad quæ sequitur precium, existima-
 tio, honor, decus, gloria. alijs enim non perinde inuide-
 tur, ut acumini ingenij, amplæ eruditioni, ignobili, aut
 uirtuti neglectæ: quæ si magno æstimentur, inuidia pro-
 tinus illa insequitur, non propter ipsa, sed propter pre-
 cium. ita ut decus potius & honorem inuideamus alijs,
 quàm uera illa bona, quibus honor defertur. Inuidia ferè
 ex superbia nascitur. superbus autem sublimia hæc &
 speciosa magis ambit, quàm uera bona, & solida, quo-
 rum illæ sunt quasi umbræ quædam. Quocirca superbi
 natura sunt inuidi ex cupidine namq; præcellendi, inui-
 dia oritur: & eo magis inuidet quis, quo inanius est à
 bonis, quæ concupiscit: neque is est, qui uideri affectat.
 Itaque pusillanimi, inuidentes ferè sunt: ut Iob inquit,
 Paruulum occidit inuidia. Præclare Cicero: Neminem
 alterius, qui suæ uirtuti consideret, inuidere bonis. Inui-
 dia, res est abiecta & seruilis: quoniam quisquis inuidet,
 maiora aut potiora iudicat alterius bona, quàm sua: aut
 certè id ne contingat, metuit. quocirca nemo audet fate-
 ri, se cuiquam inuidere: citius dixerint irasci se, aut odif-
 se, aut etiam timere. minus enim hæc sunt turpia, & ini-
 qua. Itaque qui odit, & qui irascitur, & qui mœret, &
 qui timet, & qui amat, affectum suum audet retegere:
 unde maxima animi cordisque alleuiatio consequitur.
 qui autem inuidet, comprimit animi miseriam illam im-
 penso studio, ne se proferat: unde magna corpori acci-
 dunt incommoda, pallor, liuiditas, macies, oculi profun-
 di, affectus obliquus, & degener. Leonum generositas
 nec limis unquam afficit, & sic se affici fert indignè.

In animo intemperie ac furie tumultuantur clausæ & cohibita, quo nullum potest esse tormentum par. Recte illi qui inuidiam dixerunt esse iustissimam: quippe quæ inuidenti esset meritum supplicium. Delectantur inuidi maledicentia, & carpunt quicquid inuidiosus uel dicit, uel agit: ut notam aliquam inurant, aut maculam aspergant, & quæ recta sunt, in peiorem partem detorqueant: non tam quod ipsi ea mala esse iudicent, quam ut alijs mala uideantur. Tameñ inuidia, quum nacta est uires, deprauat iudicium, uehementius etiam quam affectus reliqui: & quamlibet minuta censet esse ingentia, & turpissima quæ pulcherrima. quam in rem multum facit odij acerbitas. Habet enim inuidia omnis odium ingenitum, & quidem atrocissimum: quippe odium ex ira mitigatur facile, ex offensione autem satisfaciendo tollitur. Inuidia uerò nec cicuratur, nec patitur sibi satisfieri, imò irritatur beneficijs: ut ignis in naphtha accensus, qui in fusione aquæ maius incendium excitat. unica ratione amittit uires, si felicitas, quam inuita uidet, tollatur. Itaque inuidia miserum uellet efficere, odium uerò omnino perdere. inuidia quoque idem conatur, quum aliter non potest miseriam adferre. exardescit quoque in grauem odij rabiem. unde exitium concupiscit eius, cui inuidet. Quarta inuidiæ species ad omnia sese bona porrigit: tres priores ad ea tantum, quæ posse nos quoquomodo consequi arbitramur. itaque inter compares & similes sunt maxime: sicuti figulo inuidet figulus, & egenus egeno, & uates uati, iuxta Hesiodi dictum. uidelicet dedecus est, quum sis in eadem nota, non per omnia esse parem: & naturaliter pungit hominem. nam uelut iniuriam uidetur accipere, si melius habeat, qui non habetur melior.

melior. quum uerò alter est superior, cessat uel dedecus,
 uel querimonia. Compares & consimiles uoco, in qua-
 cunque boni comparatione, eisi in alijs sint ualde dispa-
 res: ut rex musicus alijs musicis, quemadmodum Nero
 Casar Græciæ artificibus, hominibus de plebe infima.
 docti fortuna dispares: fortunati eruditione ac ingenio
 inæquales, utiq; quum in fortunæ comparationem ueni-
 tur: sicut ille, quum de peritiâ. Nec ueritas similitudinem
 hanc aut dissimilitudinem metitur, sed cuiusq; existima-
 tio & iudicium. Sunt extremæ conditionis homines, qui
 regibus opulentiam suam & felicitatem inuident, & ma-
 gna dementia persuasionem pares se esse regibus glorian-
 tur. alij se iudicant regno digniores, & succensent, quòd
 ille rex sit, non ipsi. & quidam inter furiosos constricti,
 uilissimæ profæciæ, ad se clamant regnum iure pertinere:
 quales uidimus aliquot hic, & in Britannia. Eundem in
 modum euenit de literaturâ, de omni arte, disciplina, præ-
 stantia ingenij. Hominem noui, uix ultra prima progres-
 sum elemēta, qui se de eruditione nec Thomæ Moro, nec
 Erasmo Reterodamo iactaret concedere. Inuidia de bo-
 nis animi longiores habet decursus, quàm de bonis cor-
 poris, uel externis: quoniam decus & æstimatio illorum
 bonorum non nouit finem, uti nec bona ipsa, quæ in im-
 mensa ui animi latissimè sese porrigunt. contra autem,
 corporalia breuiora habent metas, siue in crescendo, si-
 ue in usu, siue in precio. Videre hoc est in offensione, quæ
 ludendo uincimur. grauius enim id ferimus, quum in lu-
 do id contingit multæ industriæ, ut latrunculis, uel acie-
 bus: quàm in quo solum dominatur sors, ut in taxillis.
 Languescit inuidia felicitate, eò usque progressa, uel in
 nobis ipsis, uel in amulo, quæ omnem æqualitatem tollat

sicut in fortuna Alexandri, quem odisse poterant multi, inuidere nemo. Opprimitur enim inuidia magnitudine, non aliter quam fumus ingenti flamma. Vicissim Hadrianus Cæsar nactus principatum, quum obuius ei esset factus æmulus quidam: Euasisti, inquit, periculum. Tametsi quartum illud genus inuidentiæ non nouit discretiones: omnia inuadit, & lacerat. Vertitur item inuidia in misericordiam, si in locum felicitatis succedat miseria. & ferè ita fit, ut inuidi sint ad misericordiam prouisi, & misericordes ad inuidentiã. Contemptus, quia miseriæ pars est, inuidiam retundit. quod Dionysio inferiori contigit, quum deuolutus tyrannide, abiecte despecteq; Corinthi consultò uersaretur. Aegrotis, senibus, pueris, minus inuidemus: quòd eorum infirmitatem miseramur. senibus & ægris uidetur in stare finis curriculi huius: pueros ad eam magnitudinem nescimus peruenturos, quam nos nollemus. Et alioqui pueri, ut animates omnes teneræ, amabiles sunt propter innocentiam ac simplicitatem. Extruditur minor inuidia à maiore, hoc est, de rebus quas nos multo pluris facimus. Opprimitur etiã metu grandis alicuius mali. intento enim in periculum impendens, nõ uacat inuidere. Flaccescit inuidia erga procul distitos, uel loco, uel tempore: ut erga eos qui longissime recesserunt, & in mortuos: nisi si res aliqua coniungit eos, & ceu præsentis reddit, ut quum ad comparationem æstimationemq; reuocantur uel ingenij, uel eruditionis, uel monumentorum, uel rerum gestarum, uel nobilitatis, uel diuitiarum atque opum, aut rerum eiusmodi. Inuidia communicata fit minor. deteritur enim nostra inuidentiã ex aliena aduersus eundem, tanquam illam fiat miserabilis, cui tam multi malè cupiunt: adeo

ut

ut etiam quidam bene de ijs, & loquantur, & sentiant, quibus invident, quum alios uident malè de eisdem loqui, supra quàm existiment par esse: uel cum uituperari audiunt in eo illa, quæ ipsi potius laudanda censeant. Permouetur enim animus rei indignitate, quòd mala existimet bono accidere: & hanc putat esse ultionem, si contrà dicat: & approbet, quæ illi reprobât, ut eos male urat. Quarta inuidiæ ratio iniquissima est profsum, nec à Deo indita, sed à Dei inimico diabolo per peccatum inuecta. Reliquæ tres, stimuli sunt, ut magna bona uelinus parare, & conseruare.

DE ZELOTYPIA.

IN tertia parte inuidentiæ est zelotypia, quæ (ut uerbum sonat ipsum) zelus est de forma. Ea est metus, ne quis, quem nos nollemus, fruatur forma aliqua. id uerò dupliciter: uel ut nos fruamur soli, uel ut is fruatur solus quem ipsi uolumus. nam & de liberis, & sororibus, & de matribus, & de pupillis, & curæ nostræ concreditis, tangimur zelotypia: non ut nos illarum fruamur forma, sed ne alij contra ius & fas. id uerò malum esse censemus, uel nobis. ut ignominiam aut pœnam: uel illis ipsis quæ nobis sunt chara, ut decus uel flagitium. zelotypia autē fruitionis nostræ ex cupiditate nostrâ nascitur, quæ est uel uoluptatis, uel possessionis, uel proprietatis, uel decoris. ex quarum cupiditatum incrementis & decrementis, augetur & minuitur zelotypia. Nam uel uoluptatem existimamus esse tantam, ut soli uelinus perfrui: & extenuari credamus, si communicetur: uel cupimus possidere, & amissionem metuimus in communicatione: uel qualecūq; id est quod possidemus, nollemus in eo habere

socium. ut ille, qui negat se uel Iouem passurum riuale.
 Ita euenit saepe, ut quod habemus proprium, si reddatur
 commune, abijciamus prorsum, atque aspernemur: & nō
 modo zelotypiam, uerum etiam cupiditatem illius omnē
 exuamus. Postremō spectatur in hoc zeli genere decus
 aut dedecus, pro cuius estimatione ac censura zeloty-
 typiam induimus, deponimus, augemus, diminuiamus: quo
 fit, ut uarie homines, apud uarias nationes sint in hoc
 affecti. Occidentales & meridionales grande cēsant esse
 maritis dedecus, uxorum impudicitiam, ideo ualde ze-
 lotypū sunt: septentrionales non item. Animātes quādā
 zelotypia tanguntur, ut olores, & columbi, & gallinae,
 & tauri, metu communionis, neminus sit quod commu-
 nicentur, nēue amittatur penitus. Crescit & decrescit
 zelotypia ex personis, locis, temporibus, negocijs. Per-
 sona sunt, zelotypus, & ea de qua est zelotypia, & pro-
 pter quam. Zelotypus, si sit suspicax, sinistrequē omnia
 interpretans, magnas præbet morbo suo accessiones: sin
 ita de se sentit, ut non arbitretur habere se quo placeat,
 celerius & grauius in zelotypiam incidit. Cuius sumus
 zelotypi, potest occasionem dare affectionis & incre-
 mentis & decrementis. nam & antequam experimento
 fiat notior, considerātur in ea priora, mater, auia, edu-
 catrix, & educatio, & tota antē acta uita: tum in expe-
 rimentis sermo, mores, pietas, constantia, ingeniu, pru-
 dentia, amor erga nos, cura boni nominis, & metus in-
 famiæ. Nos etiam quemadmodum in eam personā sumus
 animati, multum refert. nam si insensī sumus, omnes oc-
 casiones arripimus calumniæ ac rixæ: sin diligimus, mi-
 nus facile ad zelotypiam impellimur. uerus enim amor
 minimē est suspiciosus: imō contra, à zelotypia amor di-
 luitur.

diluitur nisi forte est is amor, quē coniunctum diximus concupiscentiæ, quum amicus amici sui beneuolētia alijs inuidet, quo fruatur solus. Is de quo sumus zelotypi, si soleat ad impudicitiam sollicitare, si possit, si artes eius negocij calleat, si capiatur tali forma, qualis est erga quam tenemur zelo: si iam reipsa det operam, & sollicitet: si habeat, unde possit ei placere: si non è regione plura, uel maiora alia, unde displicere. multum hæc zelotypiam & pariunt, & enutriunt. Ex loco, si non est aditus, si omnia obserata & clausa: si locus sacer, aut frequēs, uel obseruatus, aut expositus multorum oculis, & eorum amicorum, uel fidelium nobis, uel inimicorum illi, uel curiosorum, aut loquaciū, uel prudentis unius ac uigilantis custodis, minus habet uirium zelotypia. quæ si contraria sunt, plurimum. In tempore sunt, opportunitas, religio, si non uacat uel petenti, uel petito. Ex negocijs, si magnis negocijs distinentur, aut occupatissimi sunt: si putant esse damnosum suis utilitatibus, uel existimatio: ni: denique ei rei, quam ipsi pluris quam uoluptatē faciunt. His omnibus adde causas contrarias. nam altere percensentur pro utrisq; . ex causis uerò contrarijs contraria existūt effecta. Atque in ijs quæ sunt commemorata, plures maiorēque causæ plus habent pōderis. sunt autem maiores minoresue, non ex ueritate, ut sæpe dixi, sed ex animo atque opinione uniuscuiusque. Signit zelotypia in animo inquietudinem noctes ac dies, turbulentissimas omnes uoculas, omnes auras captat zelotypus, & arripit, & amplificat apud se, cum iniquissima de singulis calumnia. Zelotypia simul & nascitur ex suspicacibus, & facit ipsa suspicaces, atque ad peiora omnia credulitate procliuissimos. Transit in odiū & rabi-

biem

biem nõ solum contra rem zelatam, sed in omnes quotquot apud iniquissimum animum suum confingit, occasionem aliquam præbuisse facinori, de quo est anxius. postremò aduersus semetipsum: unde crudelissima sæpenumero sequuntur sunt ultiones, ut etiam zelotypus ex morbi impotentia manus sibi uiolentas attulerit. de sexu altero loquor ex more: sed uterque est intelligendus. nam inter fœminas non minor est hæc perturbatio, nec leuior impatiëntia, quàm in uiris. Aoletur affectus hic, sublati ex quibus nascebatur causis, & potissimùm suspicionibus ac crudelitate, tum ratione aduocata, quæ considerant se torqueri frustra, nec aliud quàm molestiam lucrifacere: ut uxores aliquot & olim & nostro æo prudentissimæ, quum flectere se maritorum animos zelotypia non posse reputarent, eam tanquam inutilem & ærumnosam deposuerunt prorsum. aliæ, quòd animaduertent maritorum lasciuiam ignominie sibi non fore, imò plerunque maiori gloriæ, æquis animis secubationem alienationemque maritorum pertulerunt.

DE INDIGNATIONE.

Indignatio est offensio, seu dolor, de indigna felicitate. indignitas uerò hæc aut in persona est, aut in re: in persona, quum indignus uel expetit bona, uel (quod grauius est) adipiscitur: in re autem, quum accidit res bona malo, uel à malo. in quo animi motu est duplex indignatio aduersus agētem in malum, & misericordia in eum, qui patitur immeritò. Nascitur facile indignatio ab inuidia. ea enim ut est iniqua, efficit ut quicquid alteri euenit boni, indigno credamus euenisse. Quòd si pungitur quis, ne quid fortè redundet in se incōmodi ex bono alterius.

terius, ea perturbatio nō tam indignatio erit, quā me-
 tus. & ex metu coalescit odium: quōd si est iam in præ-
 senti damno, contrahit se animus in ægritudinē. Est in-
 terdum qui de sua ipsius felicitate, ei à quo sibi est uel
 tributa uel procurata, indignetur, quum indignū se atq;
 imparem negotio iudicat: uelut regi, quōd ab eo sit crea-
 tus consul: uel amicis, qui creandum curarunt. sibi quoq;
 ipsi, qui expetierit, qui ambierit, qui acceperit: ut Vespasi-
 anus in triumpho Iudaico apud Tranquillū. quod fe-
 rē fit, quum aliquid interuenit molestiæ. quocirca in de-
 finitione, quum felicitatem posui, non adieci alienā. Huc
 referri potest ille ex Comœdia semetipsum crucians,
 quōd melius ipse agat domi, quā filius militiæ, idcirco
 decreuit sibi malefacere. Et indignitas hæc circa omnia
 uersatur boni genera. nam indignamur malo contigisse
 opes, & formam, & robur, & ualetudinem integrā, &
 facundiam, & ingeniū, & literas. Malum uoco eum, qui
 nostro utiq; iudicio non bene illis est usurus. Sola si ad-
 sit iustitia & probitas, non indignamur. nullam enim
 mentem censemus ea esse indignam: nec arbitramur fu-
 turum eum uel nobis, uel quibus bene cupimus, inimicū,
 aut noxium. Cretenses quidem ijs quibus male uellent, di-
 cebantur imprecari, ut rebus malis assuescerent: sed ubi
 bonis iam uiderentur esse moribus præditi, id non essent
 imprecati. neque enim illis ipsis fuissent inimici, quos si-
 bi non esse inimicos existimarent. Nihil est enim iustitia
 & probitate amabilius. Acrius uerō indignamur ijs,
 quibus casus aliquid tribuit, quā quibus natura: & re-
 cens adeptis, quā olim. uetustas enim multum parauit
 sibi iuris: ut iam naturale uideatur, quod diu est posses-
 sum. Stomachamur item, si quis quæ supra uires aut me-
 ritum

ritum ipsius sint, aggrediatur: uelut magistratū, honores, decus, certamen cum potiore, siue potior sit ea in re de qua contenditur, siue in diuersis. Prioris exēpla sunt, imperitus cum perito, ignauus cum forti, pauper cū diuite. posterioris autem, musicus cum uiro iusto, rhetor cum imperatore, pictor cum magistratu: quum quidem in ea concertatione pictoria ars cum magistratus dignitate committitur. alijs autem nominibus nec censentur, nec ueniunt in comparationem. Per mouemur itē, si quis laude quidem dignus, laudetur tamen supra meritum. tum enim conamur illi etiam meritā laudem detrahere. Indignatio plarimū inualescit in superbo, qui ut se maximis bonis censet dignissimum, ita alios omnes uel mediocribus bonis impares, ac indignos. itaque omnibus qui bonum aliquod affectant, tanquam immerentibus, ac proinde iniustis, succensent. Quod si sint competitors, aut eandem ingrediantur uiam, quam ipsi peregerunt, suboritur zelus, ne & eodem quō ipsi perueniant: puta ad opes, famam, eruditionem, fauorem, gloriam. Itaque homines modesti, tum animis uel humilibus uel seruilibus, haud ualde sunt perturbationi huic obnoxij. Indignatio ex eadem radice oritur, qua misericordiam nempē ex iudicio boni, & amore illius. Sed in obiecto sunt affectus cōtrarij, quippe indignatio est de bono indigni, misericordia autem de malo indigni. Ex harum duarū commixtione nascitur effectus ille, qui in Sacris literis nonnunquam zelus nominatur, ut in libris Regnorū de Helia, & in Psalmis: Quia zelauit super iniquos, pacem peccatorū uidens. & zelote illi bello Iudaico, de quibus Iosephus. Est enim zelus hic, indignatio deijs, quæ indignē fiunt contra eum qui est nobis charus: uelut contra

Deum,

Deum, & res sacras, contra rempublicam, contra principem, quo prætextu multi sæpenuero prauis libidibus seruiunt, & explent odij sui acerbitatē, zeli nomine. Alij rapiuntur zelo imperito atq; imprudenti: qualē in Iudæis fuisse Paulus significat, scribens ad Romanos. Addita est homini indignatio ad uitæ communionem, ut æqua & recta constet bonorum omnium distributio, ne ad indignos deueniant: hoc est, prauè usuros.

DE VLTIONE, ET CRV=
delitate.

Quicquid affectus accipit, cupit in idipsum resunderere, unde accepit, siue bonum sit, seu malum. hinc nascitur erga beneuolum beneuolētia, & beneficientem beneficentia: uel contrā, maleuolentia & maleficientia. Qua de causa animus ab aliquo affectus dolore, cupit in illum ipsum, qui dolorem dedit, retorquere similit̃ morsum: isque appetitus ulciscendi dicitur, & quum in opus exit, ultio: ea uerò est merita sentētia nostra pœnæ inflictiō. pœna autem damnum est, siue lesio, in quocūque genere bonorum animi, corporis, fortunarum, ut est cuiusque de his existimatio. Nam sunt qui se ulcisci putant de iniuria, ostenso medio ungue, aut gesticulatione turpi, aut conuicio. sunt rursus, qui fuste uel gladio malint impeti, quàm uerbo probroso. alij, qui uel parum sibi uirium ad ultionem esse rentur, uel auidissimè eam expectunt, diris detestationibusq; uindicem superiorē implorant, ut principem, uel numen. Omnis ergo offensio, quæ late per odium, per iram, per inuidiam, per indignationem se porrigit, cupidinem habet ultionis, hoc est doloris reponendi: nisi quæd alij affectus aliter. Inuidia enim
callidè

callidè & astutè surrepit, ut nolit intelligi à se esse ul-
tionem profectam. Ira apertè, & indignatio: ut hoc ue-
lit & sciri ab alijs, & ab illo de quo se ulciscitur, sentiri
ac intelligi. zelus gloriosam sibi censet & prædicandã
uindictam de eo, cui succenset, sumptam. Odium uarium
est. nam quum excandescit, in naturam iræ trãsit. frigi-
dum uerò quasi uirus furtiue surrepit, ac lædit. Acerbi-
tas offensionis, quæ cohiberi amplius nõ potest, sed effu-
sè in ultionem omnem prorumpit, ut noceat, quacun-
que potest, rabies uocatur. tractum nomen à morbo, quo ca-
nes & lupi infestantur: quæ quoniam non datur erum-
pere, angit & comprimit cor, grauitèrque corpus, uni-
uersum afficit, & percellit, quod rumpi ac disrumpi di-
citur. Actus & multationis & uindicationis, quum in-
ualuit, transit in sæuitiam, seu crudelitatem, quæ est sym-
pathiæ priuatio. qui enim cõpatiuntur, miserentur quo-
que. Carent autem sympathiæ alij perpetuò, alij tempo-
rariè. perpetuò, ex constitutione naturæ corporis, uel
ex consuetudine, quæ uersa est in naturam: ad tempus
autem, ut qui affectu aliquo uehementi commoti indu-
rescunt. id autem non diuturnius est, quàm ipsa pertur-
batio: ut cupiditas rei alicuius uehemens exacerbat sæ-
uitiam in obsistentem, ut diuitiarũ, uel principatus, uel
uoluptatis. tum metus de re chara: ut de uita, de impe-
rio: quod Neroni & Caligulæ & Commodo accidebat,
qui ex metu sæuebant. Ecõtrario Titus Vespasianus fi-
lius ex fiducia & securitate animi erat mansuetissimus,
etiam aduersus insidiantes suo principatui. Ira quoque
& offensio dum ardent, auferunt rectas cogitationes,
suadentque asperrima, & maximè dira. Et est crudeli-
tas triplex, in procurando, in exequendo, & in præter-
mittere

mittendo. Procurant, qui iubent, qui arte efficiunt, uel astu. Exequuntur, carnifices & milites. Multi enim crudeles sunt in iubendo, ad quod non sustinerent manus ad-mouere. Tertia est crudelitas in cessatione officij, quum non miseramur, quos oportet, uel ex maleuolentia, uel ex socordia: ut quum deserimus uel præterimus parentes, propinquos, necessarios, calamitosos, in morbo, egestate, periculo, nec eorum aduersis mouemur. caremus enim illa, de qua dixi, sympathia. Inhumanitas, atque immanitas est, quum iudicio atque ingenio humano abiecto, ferinum sumitur. Subsedit ultionis cupiditas intrinsecus, quum refrigeratus est sanguis à pulmonibus, aut à semetipso deferbuit: ut inijs quorum bilis citò quidem inflammatur, uerùm in leui materia, tanquam in stupa, breuissimè restinguitur. pertinaciores sunt melancholici, aut phlegmatici incensi, ut tardiores ad ardensum. Conquiescimus quoq; acceptis pœnis à nobis, uel ab alio, uel ab amico, uel à natura & fortuna, quum fit miser, æger, pauper, ignominiosus: & quum maiora pependit supplicia, quàm passurus erat ab irato. In mortuos non feruet ira, tanquam passos extrema, nec amplius capaces nostræ ultionis. Desinimus sæpe uindictam expetere, quando iam illam paratam uidemus: quod multis euenit, qui inimicum quando habent in sua potestate, parcunt, satis esse rati nocere potuisse. Languescit etiam acerbitas illa uicta & delassata, quum paulo antè in alios desæuijt: quemadmodum in publicis supplicijs placatur princeps in ciuitate, & Imperator in exercitu, pœna paucorum. Frangitur interdum ab alio affectu, ut maioribus malis, uel ira maiore aliqua: ut lapis lapide, uel malleo. Ira quidem quum feruet, non admittit curationem ullam.

magis enim remedio exacerbatur, propterea quòd ratio est prorsum perturbata, & ignis compressus ualidius ardet: nisi ea sit fortè uis oppressionis, quæ ignem obruat & extinguat, ut ruina, incendium. Mitigatur quoque amore eius qui deprecatur pro inimico, aut quum est honorificum parcere, aut quando aliquid utilitatis speramus: aut timemus damnum: ut clauus clauo extruditur. Dies denique ipsa morbis omnibus animi medicinam adfert citius, aut tardius, pro qualitate corporis, pro persuasione & iudicio animi. & ut bilis accensa parit facile offensionem atque iram, ita quum se remittit, extinguitur illa perturbationis flamma. Idcirco bilim refrigerare admodum conducit, quibus modis superius est dictum. Comprimitur, & reseruatur uindicta aliud in tempus, quamdiu exequendæ illius non est occasio. quod Reges dicit Homerus facere, ut ad tempus ultionem dussimulent, quoad inueniant suam opportunitatem. interea autam coaceruatur, & computrescit in stomacho: & quo longius dilata, hoc maiore cum purulentia euomitur.

DE MOERORE.

Moeror, est animi de malo præsentis contractio, uel de eo quod iam habetur pro præsentis. Perturbatio, est hæc omnino lætitiæ contraria: eadem à Cicerone ægritudo nuncupatur. Quas autem ille ægritudinis partes constituat ex placitis Stoicorum, facile esset huc adducere: & fecissem, si uel ab illis iudicarem esse satis rectè tradita, uel à Cicerone animaduersa, atq; expesa. sed neutrum uidetur mihi. Si cui tamè placent, equidem non impedio: in promptu sunt apud eum, quarto Tusculana-

ruma

rum questionum. Nascitur interdum mœror ex sola boni absentia: ut matri, quum unicus discessit. Multi quoque delicias, & conuiuia, & dies festos ac letos tristantur: unde est rei amissæ desiderium, & animus inquietus aliquid semper requirēs: ut in equa pullo adempto. Ex mœrore atra bilis gignitur, & ex hac uicissim mœror ingrauescit, siue alia mali opinione. Videas melancholicos homines mœstos, quibus alioqui nihil accidit mali, nec ipsi mœstitiæ suæ causam possent reddere. Nigri huius humoris opus est obtenebrare spiritus, unde hæc existūt incommoda. adimitur animo sua alacritas, eadēque ex causa uultui quoq; obfuscatur ingenium. Molestiæ, inquit M. Tullius, me hebetarunt. & Niobe in saxum dicitur esse ex luctu conuersa. Inducitur refrigerato cerebro somnus, quemadmodum est apud Psalmistā: Dormitauit præ tedio anima mea. Suboritur odium tum hominum, tum lucis ipsius, rerūque omnium humanarum, iuuātque altius in mœrorem demergi: nec hilariora, uel consolationes admittuntur. quod Octauiæ contigit, de Marcello filio in adolescentia extincto. adeoque ægritudo auet gliscere, ut nūquam se satis iudicet mœrere. Cornelia Pompeij apud Lucanum in ipsa doloris face:

Turpe (inquit) mori post te solo non posse dolore.

Augetur præcipuè mœstitia in meticulosis, qui longissimè suspiciones mittunt, & diffusam texunt malorum telam: ex hoc damno illud, ex illo aliud, & deinde aliud nascetur. Transit postremò in odium sui ipsius, & desperationem ac rabiem: sicut de Hecuba legimus, quæ hac de causa fingitur uersa in canem. Corpus autem ægritudine exiccatur, & contrahitur cor, adeò ut in quibusdā ægritudine extinctis repertum sit, non latius membrana. cor

autem contrahit secum uultum, hoc est suam imaginem. denique atteritur ipsa ualetudo. Comites mœroris sunt fletus, plâctus, gemitus. Affectio hæc frigida est, & sicca, idcirco inualefcit in frigidis temporibus, & locis, omninoque in ijs quæ ingenium obtinent melancholicum: ut in autumno, & hyeme, & tempore nubilo, & de nocte, tum ad Septentrionem. in quibus regionibus plures absument mœstitia, quàm in Hispania uel Italia. A contrario autem lux & serenitas exhilarat animos, & sol (quemadmodum Plinius inquit) tenebras tristitiæque non cœli modo, uerùm humani quoque animi discutit. Et ut letitia charis communicata augetur, sic etiam mœstitia. in letitia enim præter nostrum bonum letamur letitia eorum, quibus bene uolumus: item in ægritudine præter malum nostrum animaduertimus eos, quibus chari sumus, in eisdem uersari, amore scilicet omnia unum redente. Inter eos autem, qui non ita amant mutuo, contrarium euenit, ut letitia communicata augeatur: uelut in societate quæ estus, uictoriæ, belli, lusus, litis. Mœstitia autem in alios deriuata, leuatur animus. Solatium enim est, se in malis non esse singularem: tum alios miserari sortem nostram, tanquam patiamur immerito. Et quando est qui ex dolore nostro dolet, nec is tamen dolor in nos recipitur, uelut oneris partem à nostris humeris in alienos transferimus. quo fit, ut aliena letitia ægritudinem nostram exacerbet: sicut festi dies, & celebritates publicæ. cohibetur enim introrsum, & augetur mœstitia, per appositum contrarij: quemadmodum calor uiuentium corporum in hyeme. Et quum alios reputamus dolore nostro non moueri, surgit indignatio, & miseratione nostri ipsorum, & tanquam in nouo malo renouatur mœror.

mœror. Duluitur tristitia uel malo sublato, uel reddito amisso bono, aut rebus lætis maioribus affluentibus, quas non pluris æstimemus, quàm illas quarum absentia doleamus. diluitur ijs etiam, quæ tepefaciunt atram bilim, ut cibus calidis, & humentibus, uino potissimum. De quo est in Sacris literis: Da uinum mœsto. oblectamētis quoque uisus, uel auditus: ut cœlo aperto, campis & pratis patentibus, musica. tametsi est musicæ genus quoddam, quod mœsto maiorem mœrorem infert. Assueti malis affligi, uelut callum animo ducunt, minúsque ab ægritudine premuntur, & maius malum minoris mali sensum obruit. Discutitur quoque auersione cogitationis, ut negocijs, & narratiunculis lepidis, recto iudicio: nempe reputatione non esse tantum malum, non tanti esse ut sic nos affligamus: plus nos in eo quod agimus perdere, quàm sit in eo quod dolemus deperditum: nempe negocia, & occasionem quæstus, dignitatem, auctoritatem, famam, gloriam, quæ sunt ex medijs consolationibus: non esse malum, non tantum, non illi cui euenit, non nobis, non charissimis nostris: maius bonum instare, aut esse consecutum, hanc esse communem sortem, ab illo fieri cuius uoluntati & iudicio non obtemperare nefas est, mœrore remedium non parari. Postremò, ut in alijs animi morbis clauus clauo retunditur, quum ostenditur uel periculum maioris mali, quod instet, ut illud quod iam adest, pro nihilo sit habendum: sicut qui dolet amissam pecuniam, in discrimine captiuitatis, aut mortis, aut amissionis liberorum uersari. uel commonstratur maximorum bonorum spes, ut famæ, & immortalitatis nominis: uel dignitatis, gratiæ principis, aut illius (quod omnia superat bona) beatitudinis sempiternæ.

DE LACHRYMIS.

Lachrymatio non est affectus, sicuti nec risus. est enim lachryma humor, ex calfactione humidi ac teneri cerebri distillans per oculos. In magna calfactione, quando cerebrum exiccatur, non manant lachrymæ: ut in ira uirorum. nec quum iam antea est exiccatum: ut in longo mœrore ac luctu, in senectâ: uel quum siccum est ex se, ut in melancholicis. Sunt quos ingens agritudo ita obstupefacit, ut compresso calore omni, lachrymam dare non possint, quas uel in mediocri dolore profunderent largiter. Profluunt autem lachrymæ, quum cerebrum est humectatum, ut in ebrijs: quum molle ac tenerum, ut in pueris, mulierculis, agris. Existunt saepe ex uento ualido, ex fumo, ex aduersa aliqua ualetudine, ex risu itidem, quoniam in eo incalescit cerebrum. Ab affectionibus etiam nascuntur, uelut ab amore, ex desiderio fruendi rechara: ab ira, in teneris, & qui se ulcisci non possunt: ab inuidia, in mulierculis & pueris: à pudore, à letitia. Potissimum uerò ex miseratione defluunt lachrymæ. ea uerò est duplex, uel sui ipsius, uel alterius. Miseratur quisque semetipsum in mœrore, quòd indigno iudicet ea mala accidere. adeòque naturales tum sunt lachrymæ, ut multi eas profundant abundè, uel sola ex reputatione, quòd possent sibi mala immerenti contingere: uelut carcer, exilium, paupertas, orbitas, mors. Et ut quisq; sese amat tenerrimè, maximisque censet esse bonis dignum, ita est ad sui miserationem promptissimus: atque inde lachrymatur, ad imaginationem mali. Aliena quoque mala ex sympathia mouent nos, & eliciunt nostras lachrymas: sed hæc tamen tum ad prodeundum tardiores sunt, tum ad exarescendum faciles: quòd aliena incommoda tanquam

quam procul spectamus, & quorum leuis ad nos sensus perueniat. Existunt quoque lachrymæ, quum quid uidemus, uel legimus, uel uidemus, uel recordamur pie, sancte, officiosè dictum à quopiam, factumue: & eo magis, si is qui egit, aut dixit, periculum aut damnum suum magno atque excelso animo, præ operis pulchritudine pro nihilo duxit. Tributæ sunt homini lachrymæ ad testandum nostrum dolorem, ut alios in nostri miserationem, atque ad ferendam opem adducamus, ut auxilio mutuo iuuemus inuicem: tum etiam ad testificationem, alienis malis nos affici, in quo est permagna animorum conciliatio.

DE METU.

Metus est, inquit Aristoteles, mali appropinquantis phantasia. Idcirco pericula metuimus, quæ sunt mali aduentantis prænuncia. cuiusmodi sunt tempestates, præuæ qualitates temporum: ad quas sequuntur eluiones, fames, pestilentie. Iræ item, atque offensiones eorum qui possunt ledere. quoniam enim possunt, & uolunt, manifestum est rem malam instare. Timentur item astuti, uasri, callidi, magis quàm simplices & aperti. Timent qui sunt alijs formidolosi, iuxta minimum Laberij: Necessè est multos timeat, quem multi timent. qui enim formidini est alijs, nisi omnino insanit, uidet periculum sibi esse ab illis omnibus, ut se à metu liberent: & Quem metuunt, oderunt, ut est in uetere uerbo. nisi forte ij sint metuentes, à quibus nullum possit damnum existere, aut quia nolent, aut quia carebunt uiribus: etsi hoc rarum est. quoniam nihil est tam inbecillum, quin aliquid ad nocendū ualeat homini, præsertim in occasione.

Mala etiam longinqua minus nos perturbant: ut mors incerta, quam etiam senes homines procul adhuc abesse sperant. Aliter sic ab Aristotele finitur metus, ut sit perturbatio ex opinione futuri mali, utique molesti, uel corrumpentis. non enim, inquit, omnia expauescimus: quale est, si quis sit iniquus futurus, aut ignarus: sed que magnas molestias important animo, aut corruptionem corporibus. Id quidem ferè in uita ciuili, de qua ille in Rhetoricis præceptis loquitur. plerique enim hominum inscientiam & uitium non habent in malis, sed quod nocet corpori, aut affectioni. Qui uerò ex præstabiliore sunt nota ingeniorum, non minus ignorantiam rerum bonarum & uitium exhorrent, quam alij morbos & mortem. itaque sic commodius finietur. Est contractio animi, de eo quod cuique malum uidetur, quum cogitatur aduentare. Ergo quòd metus nascitur ex periculi consideratione, qui plus considerant, plus timent: ut prudentes, sobrij, experti. Pericula proxima, etsi aliena, incutiunt nobis timorem, tanquam non procul à nobis absit malum. Proximum uerò est uel loco: ut illud, Paries quum proximus ardet. uel similitudine conditionis: tremunt enim latro, quum latronem alium uidet suspendi: & prægnans, quum alia uitam in puerperio amittit. atque eo perturbantur confusius, quanto est conformior conditio, in eo præsertim unde contractum est malum: ut si grassator plectitur, quia uulnerauit, non contentus spoliasset. alter qui idè admisit, expauescit. Sin quid sit dissimile, minor est metus: ut si spoliauit tantum, non uulnerauit: si ille captus est, quia solus, hic uerò habet comites: si ille quia pernoctabat in publico diuersorio, hic in spelunca: si quis ex febre quartana interijt, quòd sibi
nimium

nimum potando indulgeret, minus terretur homo temperans in quartana. Metus primum omnium contrahit & debilitat cor, ad cuius opitulationem superiorem calorem natura illi summittit: isque quoniam non sufficit, etiam inferiorem eodem rapit: unde pallor, & frigus. Tremente corde, tremit uniuersum corpus: motum enim cordis sequitur. unde lingua titubatio, atque hesitantia. Quod in alijs quoque affectionibus est annotare, in quibus cor celerrime agitatur: ceu in ira, & letitia, tum etiam in exercitatione. Sed in metu uox est exilis, quia calor à corde & à superioribus descendit: in ira grauior, quoniam ascendit. inhorrent etiam pili, quod ex frigore comprimuntur meatus: unde rigor pilorum. Qui parum habent sanguinis calidi circa cor, ignaui sunt. Ideo qui proportione sanguinis magno sunt corde, meticulosi sunt natura, ut lepus. Columbi autem, & cerui, timidi: quod felle careant, unde accendi posset sanguis. nam in quibus flaua bilis intumescit, sanguis quoque ebullit circa praecordia, & fiunt gnaui atque strenui. Qui crasso sunt sanguine, & multo & calido circa cor, securo sunt animo, & audaci: abundant uidelicet calore, quod est ad fiduciam potissimum, & in qua diutissime conseruetur, materia nempe densa & firma. Quum autem exiguus calor reuocatur introrsum ad pectus, fit cor debilius, & magis tremit. Vnde faciem in metu rubescere, argumentum est animi degeneris. animosior est, cui expallescit: corroboret enim natura cor, summissis illi undique subsidijs caloris ac sanguinis. Is porro calor, si descendat, crescit metus, deserto corde: unde & aluus soluitur. Et ex naturali ratione Homerus de ignaui dixit, Cor illi ad calcaneum decidisse. Illud est annotandum, compressionem omnem

cordis, quæ in egritudine est, & formidine, tum etiã in
offensione & cupiditate cohibita & compressa, angu-
stiam nominari: quæ fit etiam saepe sine affectu, humore
aliquo spisso incumbente in cor. Hæc quidem sunt metus
opera in corpore. in animo uerò hæc exercet, perturbat
& confundit cogitationes. Rectè, qui dixit: Quomodo
poterit cælos & elementa scrutari, cui perpetuò incum-
bit paupertatis, seruitutis, mortis metus? tū illud: Pauor
mibi sapientiam omnem ex animo expectorat. In peri-
culis adesse animo, & consilium ex re nata, quasiq; sub
manum posse excogitare, ut de Annibale Liuius, & de
Iugurtha Salustius memoriæ tradunt: non solùm fortis-
simorum est, & eorum qui nõ uehementer eiusmodi pe-
riculis mouentur, sed etiam acutorum, magniq; ingenij.
tales sunt autem, uel facti usu atque exercitamentis mul-
tis & magnis: uel à natura formati & instructi, quibus
est sanguis circa cor multus, calidus, liquidus: qui & co-
piofos, & subtiles ac temperatos ad cerebrum spiritus
mittat. Plinius ait, nulli animantium pauorem esse con-
fusiozem, quàm homini. fides sit penes illum, qui ingenij
sui nutu ad metũ deurgit, uix rationes ullæ ac cohor-
tationes huic sufficiunt, ut animum resumat, & sese eri-
gat ad fiduciam. Magna & ualida est naturæ uis, quum
incumbit intrinsecus, id est, in prima constitutione: nisi
acris atque assidua sit meditatio in periculis contemnẽ-
dis, in animo aduersus mala confirmando, ut persuasum
obfirmatumque sit, mala quæ timentur, non esse admodũ
damnosa: aut alia parata esse maiora bona, si illis defun-
gamur malis: aut maiora mala, si illa quæ urgent, nõ de-
uitemus, ac superemus. Rectè Catilina Salustianus: Com-
pertum habeo milites, uerba uirtutem non addere, neq;
ex ign

ex ignauo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione Imperatoris fieri. Quanta cuiusq; animo audacia natura aut moribus inest, tanta in bello patere solet: quem neq; gloria, neq; pericula excitant, ne quicquã hortere. timor animi auribus officit. Sic ille. Et timido, si persuadere tentes, timorem ipsum magis officere, & incommoda grauiora reddere, magis timeat: ut in contagiosis morbis, in quibus multum nocet mali phantasia. pullulat enim metus geminus, alter ex periculo, alter ex metu ipso. Quæ ex metu proueniunt, hæc ferè sunt: demissio, abiectio sui ipsius, assentatio, adulatio, suspiciones, cautio, quæ extimulat ad querenda malis remedia in animis firmis. In infirmis autem existit cõsternatio, & conturbatio, & exanimatio, tum etiam pigritia, desperatio, & prostratio: ut supra iacentem ingruat, quicquid impendet & minatur. Quapropter nulla est animi miseria maior quàm metus, nulla seruitus fœdior. eaque de causa odium aduersus formidolosum, ad metum tanquam ad cotem exacuitur, ut aduersus tyrannum: & cupit se animus asserere in libertatẽ. unde resumptis uiribus frige factus sanguis recalescit, & actione contrapositionis ardentissimè ad sese uindicandum acceditur, quæ res etiam animosissimos sæpe, qui timuerant, facit: & crudelissimos se in dominos gerunt, qui seruebant: magnòq; impetu excutiunt à se illos, à quibus premebantur. Metus, ut alij ferè affectus, suspiciosus est, & meticolosi omnes suspicaces, omniãq; auget in maius: nec unquam tatum est periculum, quantum sibi fingit. quocirca solatij loco est timenti pro re chara, interesse illius periculis, aut certè liquido illa cognoscere. Bene expressit hunc affectum Ouidius uerbis Penelopes: Vtilius starent

rent etiam nunc mœnia Troiæ. & quæ sequuntur: notum est carmen. Metus augetur auctis causis, ex quibus nascitur: tum ad formidinem aliorum, qui experti sunt ea pericula, sciuntque quantum ex ijs immineat mali: ut quum nauta timet in tempestate, terreretur uectores. & qui intrepido solent esse animo, quum pauent, augent nostram formidinem: ut quum tyro conspicit ueteranum trepidantem. Per terrefaciunt nos quoque grauius pericula, ubi praesidium nostrum debilitatur: ut populus ualde conturbatur, quando magistratus timet, uel ij qui soliti sunt in periculis ciuitati prospicere: quemadmodum pulli tremunt, matrice commota. Quas etiam res experti sumus ualde asperas, magis deinceps metuimus: uelut digladiationem, ij qui ex prima grauius discessere saucij. Securitas est, quum nullum esse remur periculum: idque uel ex consideratione, uel ignorantia. ex consideratione, quum defuncti periculo, nullum censes restare: aut in uniuersum despicientes omnia, quæ instant, nihil ad nos mali peruenturum iudicamus. Qui curam etiam abiecerunt illius boni, quod periculo impetitur, securi agunt: ut diuitiarum, famæ, uitæ. nihil enim habent amplius de quo sint solliciti, ac proinde timeant. Ignorantia est in ijs, qui non cogitant aut perpendunt, ut dormientibus, pueris, ebrijs, inexpertis: tum in ijs quorum cogitatio aliorum est auersa ab alijs cogitationibus & curis, uel à perturbationis uolentia, ut ira, inuidia, cupiditate. Et securitas quidem est, ut dixi, quando nullum esse periculum arbitramur. Fiducia autem, quum in periculo confirmamur aduersus mala appetentia. ea uero exoritur, uel aucto intrinsecus calore, ut uino iniecto: aut ijs quæ corroborent cor: uel affectu aliquo feruenti, ut ira, amore, cupiditate,

ditate, metu maioris mali: quæ sunt animo animositate loco etiam in ignauissimis. certis etiam concentus generibus: ut scribunt de Timotheo musico, qui lyrae cantibus Alexandrum Macedonem & incitarit ad arma, & mox paulo mutatis numeris sedarit. Audacia est, quum ad depellenda mala, uel bona ardua consequenda, animus exurgit, & rapitur. Quod fit maiore quodam feruore sanguinis, eaque de causa ad irascibile officium refertur: de quo sum, quum de Ira differerem, loquutus. Aestimatur autem periculum ex loco, ex tempore, ex personis, uel nobis ipsis, uel inimicorum, ex uiribus quorum omnium consideratio uel grauat periculi opinionem, uel eleuat, quum uidemus parum nobis posse noceri hoc tempore, hoc loco, ab his qui nolent, uel ob amorem nostri, uel ob ipsorum bonitatem. qualis est de Deo fiducia. Qui non potuerunt, quia carent uiribus: non audebunt, quia non noscunt se habere uires, uel quod omnino non habent, uel eas non intelligunt: ut equi, & tauri, & multi hominum. Et nobis in his possessionibus, familia, amicis, necessarijs, denique perpensis uiribus, munimentisq; (quibus septa est ea pars nostri quæ impetitur, & id quod impetit) atque inter se collatis. In ingenio sunt acumen, eruditio, facundia: in ualetudine, constitutio, uires, alimenta, medicina: in fortunis, opes: in dignitate, autoritas, gratia: quæ omnia patent latissimè. Non est loci huius explicare, qui adierunt sepe idem periculum, & euaserunt incolumes, aut certe cum leui incommodo fidentiores in posterum redduntur, ut milites ueterani in bello. Noua, subita, inopinata pericula, animos quantumuis fortes percellunt, ac consternant. quæ uerò prauidimus, quæ multum uersando cogitatione fecimus, iam quasi familiaria minus urgent.

urgēt. Meditatio enim illa pro assuefactione fuit patiē-
 di, ut quasi callum animo induceremus. Confirmant nos
 quoque exempla aliena. Ille & ille fecit, quid est in me
 minus? & eo sumus erectiore animo, quo nos præstare
 illis arbitramur, qui fortiter eadem pericula & subie-
 runt, & euaserunt. præstare quidem ijs uiribus, quibus
 periculum eiusmodi uel toleratur, uel repellitur: ut fa-
 cundia, prudentia, gratia, robore, præsidijs amicorum,
 loci, tēporis, principis, Dei. Quum uerò imminens malū
 non ducimus pro magno & pernicioso, cōstabilitur ani-
 mus: aut quum paratum scimus esse aliquid potius, quo
 prius illud ampliter compensetur: uelut opes, eruditio,
 gloria, uita immortalis. Horror, & exanimatio, que
 sunt metus in animo effectus & opera, in præteritū quo-
 que recurrunt. quale est Vergilij,

Nanque animus meminisse horret, luctūque refugit.

Ferunt Iudæum quendam in Gallia, quū ex agro do-
 mum de nocte reuertisset dormiens in asino, transfissetq;
 ruptum pontem per angustam tabulam, postridie reuo-
 cato ad acrem cōsiderationem periculi, quod euaserat,
 exanimatū esse. uidelicet imaginatio facit rem præsen-
 tem, ut aliās dixi. Porrigunt se itidem formidines ad
 possibile: coniuges quidem miserabiliter cœperunt la-
 mentari, quòd essent ad focum colloquuti. quid ipsis fie-
 ret si unicū suum amitterent, qui illis erat sanus, & ua-
 lens? Sed hoc phantasiæ regnum latè per affectiones om-
 nes patet. Datus est homini metus, ut caueat nocitura,
 prius quàm se illi applicent.

S P E S.

Spes cupiditatis est forma, nempe fiducia, euenturum
 quod cupimus. Spes non habet euidentiā scientiæ,
 sed con

sed coniecturam opinionis, uel probabilem, uel possibile, quod sepe factum est simile, quod aliquando, quod in pari idem euenit, quod aliqua ratione & causa debet fieri, quod par est ut fiat, quod credible est futurum in hoc, ab hoc, hoc tempore, hoc loco, negotio. Nihil denique est tam leue, tam minutum, tam procul disitum, tam alienum, ad quod animus non adhaerescat facile, dum spei adminicula conquirat. quantulum enim aut quale sit cunque, satis habet uirium ad spem sustinendam: adeo uel ipsa leuis est, uel hamata & uiscata. Iucundissima est spei persuasio, & uitae in primis necessaria, inter tot arumnas & res duras, penaeque intolerabiles. Omnia enim ferent sine spei condimento non solum fatua, sed etiam insuauissima. Prudenterque fictum est in fabula, quod in Pandora pyxide, effusis rebus omnibus, ac perditis, spes sola resederit in fundo: quae est imago humanae uitae. ideoque ab artifice mundi effectum est, ut spes leuissimis de causis & nascatur, & sustentetur.

DE PVDORE.

Pudor est metus dedecoris, ex quo non sequitur damnus. ab Aristotele definitur, dolor, seu perturbatio animi, de ijs quae dedecus uidentur inferre. Et omnia respicit tempora, praesens, praeteritum, futurum, possibile. nec solum pudor est de ipso dedecore, sed de periculo etiam, ne admittas tale quid, unde adijisse turpitudinis periculum uideare. Pudor quandoquidem dedecoris est metus, multum in ijs ualet, qui honoris sunt cupidi. hi enim tanto magis metuunt contrarium, tanquam graue malum. Turpe & decorum multiplex est. aliud enim natura ipsa constat: ut quae sunt hominis naturae amica, uel rep

uel repugnantia. iustitia, humanitas, modestia, pulchra
 sunt & decentia: his autem contraria, deformia. Est &
 turpe ex primo deriuatum scelere, quum corrupta est
 natura, diminuta est bonitas, inualuit uitium. hoc fitum
 est in omni mentione obscœna libidinis, quemadmodum
 in Genesi scriptum legimus, post inobedientiam uelasse
 primos illos coniuges pudenda. cuius causa est, quod hu-
 mani animi generositas, quum uidet mēbra illa sibi non
 obtemperare, sed duci proprijs quibusdam motibus, &
 incendijs, summoet à conspectu, & occultat seruum re-
 pugnantem, & subditum rebellem. Ideoque quibus ea
 membra non sunt rationi ac uoluntati humane inobe-
 dientia, minus illa & re & uerbis tegunt: quia non adeo
 tanguntur pudore, ut in prima innocentia, & in nostris
 senibus & puerulis: in quibus cum pubescētia uenit etiā
 pudor rerum illarum. Est & aliud turpe ex offensione
 naturali sensuum, ut ad odorem, uel aspectum tetrum,
 atque auersandū: qualis est in omnibus excrementis cor-
 poris, ijs præcipue quæ per amplas corporis cloacas de-
 fluunt. Res istæ omnes per se turpes sunt, horūque
 duorum generū uerba & cōmemoratio non carent ob-
 scœnitate, & offensio est deuitanda. causa est, quod uer-
 ba mouent necessariò intelligentiam, & phantasia au-
 dientis. In uenereis phāstia excitat motus libidinis fla-
 gitiosos: in tetrīs autem fastidium, & nauseam, totiusq;
 corporis, si paulò sit tenerius ac delicatius, perturba-
 tionem. Hinc Cynicorum dissoluitur cauillosa reprehē-
 sio humanitatis, quod homines puderet loqui de ijs quæ
 necessaria essent, & carerēt flagitio: cuiusmodi sunt, li-
 beris dare operam, excernere, nares emungere, meiere:
 non puderet autem de uitijs & sceleribus apertè loqui,
 uelut

uelut de latrocinijs, de furtis, fraudibus, proditione patriæ, uiolatione legum, tyrannide. uidelicet horum scelerum commemoratio, tametsi ea sunt nefaria, tamen non mouent phantasiam ad aliquid turpe, aut graue corpori. mouent autem illa altera, quamlibet naturæ necessaria, & conducentia. Quin & sapientes ea flagitia reticent apud eos, quos suspicantur imitaturos, si sciant, non turpitudinis suæ gratia, sed periculi alieni. quum uerò de illis aliquid referunt, addunt insectationem ad doctrinam cautionemque audientium. Ex hisce fœditatis & decoris generibus nascuntur illa, quæ hominum moribus atque opinionibus nituntur. plurimum interest, quemadmodum uel nos ipsi de rebus sentiamus, uel alij quorum iudicio mouemur. Censura pulchritudinis, aut fœditatis, ex receptis uel moribus uel opinionibus sumitur. Idcirco alia alijs uidentur turpiora: ut sunt cupiditates eorum, inter quos uiuimus, & uersamur. militibus nihil est probrosius ignauia, negotiatoribus paupertate, aut carere fide: studiosis literarum, inscientia. quicquid ergo aliquod istorum inter illos arguit, pudorem importat. In uniuersum autem, quoniam nihil est uirtute formosius, uitia omnia incutiunt pudorem. quin & eorum similitudines, imagines, signa, uitia sunt, quæ fiunt contra pium & fas, contra æquum, contra ius & leges, contra maiorum instituta, contra mores patrios, contra præcepta sapientum, & prudentum consilia. carere etiam ijs rebus pulchris, quæ alijs tui similibus non desint, siue priuatim cuique, ut adolescentem nobilem generosa educatione: uel publicè, ut ciuitatem legibus, libertate, in uitio solent poni: tanquam tua culpa uel amiseris: uel non paraueris, quæ à communi ratione disce-

dunt. Verecundiam incutiunt siue in uitijs, siue in rebus
 neutris: ut statura uel enormis uel pusilla, oris aut cor=
 poris deformitas, lingue uitium. Nec solum res nostræ
 turpes pudefaciunt nos, sed eorum qui nobis sunt con=
 iunctissimi: ita ut illorum turpitudine in nos ipsos, uel no=
 stra in illos redundet: uti patrum, auorum, filiorum, ne=
 potum, consanguineorum, principum, subditorum, tuto=
 rum, pupillorum. Inter omnes patrum est maxima, quod
 uersiculo est Græco testatum: Nemo tam est uir excel=
 lens, suisque fidens uirtutibus, quem non frangat paren=
 tum ignominia: propterea quod uitia patrum in nos ui=
 dentur naturæ similitudine deriuari, tanquam hæredi=
 taria. Sed apud recte statuentes nihil ex hisce omnibus
 iustum & legitimum pudorem importat, præter illa, in
 quibus est aliqua nostra culpa: uelut in eorum peccatis,
 qui curæ ac prouidentie nostræ commisi sunt, ac credi=
 ti: ut filiorum, discipulorum, uxoris, pupillorum, subdi=
 torum, clientum, familiæ, necessariorum. de quo est il=
 lud, Amici uitia ferendo facis tua: utique in ijs probris,
 quæ ad curam nostram pertinent excludere, aut emen=
 dare. Quo fit ut etiam leges, & pietas, & bona maio=
 rum instituta in gente aliqua, malè ab alijs audiant gen=
 tibus, quum illis omnibus ea non sit melior. quale est apud
 Paulum, Propter uos malè audit nomen Dei in nationi=
 bus. Ex alieno pudore atque ignominia pudefinus &
 nos, quum eiusdem turpitudinis sumus nobis consocij: uel
 quum illius fuimus auctores, magistri, adiutores, socij: uel
 quum is pudefit immerito, & quem indignum sit pude=
 fieri. Erubescimus item ad alienam impudentiam, quan=
 do eum quem conueniebat uerecundari, uidemus nihil
 commoueri prorsum, aut leuissimè. Qui quod non exhibi

beri sibi reuerentiam uident, à quibus, quo loco, tempore, negotijs, aut rebus existimant oportere, uerecundantur ipsi: neque id modò, sed sæpenumero indignantur & irascuntur: eoque uehementius, quo plus sibi arrogant, & honoris sunt audiores. Modesti homines in medijs suis laudibus erubescunt: ut M. Cicero de Caio Aquilio dicit, pro Pub. Quintio. timent scilicet suspensionem arrogantia, si immoti suas laudes auscultent, tanquam uideantur eas agnoscere, atque approbare. Qui discrimina hæc nõrunt fœdi & decori, metuunt tamen dedecus, passim uerecundantur sine causa: ut pueri, & rusticorum plerique: unde est ille pudor rusticanus. Qui uerò nihil hæc curant, nec eos pudet: quòd non simplici de causa contingit. Hi enim ex educatione non nõrunt: ut rustici, & filij egenorum. illi seipsos in flagitia ita proiecerunt, ut omnem respectum hominum exuerint: ut latrones, lenones, meretrices. Sunt quos in desperationem egerunt sua mala, & in odium decoris: sicut inopes, mendicos, ignominiosos. Alij superiores sese esse rentur, & uersari semper inter eos quos nihil reuereri debeant: ut principes, magistri, patres, senes, homines arrogantes, qui reliquos omnes despiciunt, tanquam inferiores se. Vicissim, qui de se ipsi moderate sentiunt, sæpius incurrunt pudorem, non à rebus, sed à suis ipsorum ingenijs. Qui uideri affectat nullis esse uel inferiores, uel subditi, impudentiam dedita opera exhibent: & querunt occasiones pudoris, ut confidentiam in illis suam ostentent. Ex optima & præstantissima sunt nota affectatores sapientiæ, qui hæc uulgaria rerum discrimina derident. alia uidelicet habent ipsi excellentiora, magisque ad libram ueritatis expensa atque exami-

nata. Considerantur in censendis pulchris & deformibus, circumstantiæ locorum: ut in Aethiopia deformis non est color ater, nec statura pusilla apud Pygmæos, nec furari Lacedæmone. Temporis: ut Saturnalibus ludere, atque ineptire. Personarum: uel nostra, ut aliquid turpe facere Magistratum, deformius est, quàm priuatum: uel aliena, magis pudeſimus apud eos, ex quorum improbatione plus dedecoris nos reportaturos formidamus. uel ob nostrum de illis iudicium, ut apud parentes, tutores, præceptores: uel omnium, aut plurimorum, ut principum, & eorum qui magni habentur de sapientia, & rerū iudicio, uel de uirtute: & potissimum, qui ei turpitudini, quam nos reformidamus, obnoxij non sunt. Minus enim pudet nos turpiter aliquid agere, apud similia agentes. Deniq; quoscunq; reueremur, apud hos plurimum erubescimus. Rursum, quorū iudicio nihil tribuitur, nec de eis uerecundamur: ut puerorū, & morionum. Quod fit apud plures, magis pudendum est, quàm quod apud paucos, modò cætera sint pares. Idcirco multum pudet nos, si quod fœditatis signum dedimus apud eos, quos suspicamur prodituros: & eo grauius, si sint latè sparsuri. cuius generis sunt, qui solent, ut dicaces: qui cupidè facient, ut inimici: qui possunt, ut celebres scriptores, uel qui inter multos & magnos uersantur. Amor si sit admixtus cum opinione magnitudinis, pudorem ducit secum comitem: sin aliter, tollit, ut inter pares. Magnitudo est omnis excellentia, quæ consideratur, ut talis siue conditionis & fortunæ, siue corporis, siue animi, & mentis. Spes quoque ad pudorem facit. à quo enim speramus boni nos aliquid accepturos, quocunq; boni genere, quod nos utique ducamus esse tale: apud hunc ex leuissima dedecoris

decoris specie perfundimur rubore, metu, ne spe nostra frustremur. huic uidelicet probari uehementer expetimus, ut uoti fiamus compotes. Signa quibus scditas notatur, sunt: reprehensio, increpatio, conuicium, derisio, illusio, dictum, nutus, gesticulatio, uoces inconditæ. Pudor suffundit genas rubore, quæ est erubescencia: quia periculum in metu eius est generis, ad quod propulsandum opus sit cordi subsidio, nempe calore illuc occurrente. in pudore autem conturbatio quædam existit animi, ex opinione dedecoris. ad caput ergo rapitur calor, unde per faciem diffunditur. Eamq; ob causam M. Cato, nec puerum pallentem probabat in pudore, nec militem rubentem in discrimine: quod hic argumētum præbebat ignauia, puer autem confidentia atq; impudentia. Quæ uidentur scda nostra, magis nos afficiunt pudore, quam quæ audiuntur: & aspectus eorum quos reueremur, plurimum nos pudore afficit. idcirco pleriq; in uerecundia demittunt oculos, alij auertunt, alij claudunt. pueruli, quum erubescunt, naturaliter manibus operiunt oculos, & faciem. Socrates de amore dicturus in Phædro Platonis, faciem pallio operuit, tanquam in argumēto uersaretur parum se digno. nec sine causa dicitur prouerbio, Pudor in oculis. In tenebris nullus ferè est pudor. & quum capite sumus inuoluto, nec noscimus, minus pudet. Alij generosiores, qui uel in solitudine apud semetipsos pudescunt, siue quid in præsentia agunt turpe, siue ex recordatione, quod egerint. Pudor, sicuti & metus, animum conturbat: tametsi non tanto quatit tormento, sed confundit certè, excutitq; rectè cogitata. quod deprehensum est in doctis & cordatis uiris, quum uel ad multitudinem dicturi prodissent, uel ad principem aliquem, quem eximie

reuererentur. Valida rei alicuius cupiditas uerecundiam excutit, ut in amatoribus, in periculo rei alicuius charæ amittendæ: ut uitæ, aut filij. Auari eadem de causa non multum uerecundantur, quum species est lucri aliqua. Nec senes multum pudet, partim quod apud iuniores agunt, id est, se inferiores, quasi quæ filios: nisi fortè hos habeant pro fortioribus, ut principes, aut locupletes, aut patronos suos: aliàs quòd non tam decore aut dedecore mouentur, quàm utili uel inutili. Pudor uelut pædagogus quidam additus est homini. puer enim uel adulescens consilio est inualidus, propter ignorantiam eorum quæ uersantur in uita. Is si sibi fidat, in plurima incidet incommoda. ut ergo iudicio prudètiorem acquiescat, habet pudorem tanquam stimulum, qui impellat eum potiores reuereri. Potiores sunt autem uel numero, ut multi: uel ætate, usu rerum, prudentia, eruditione, leges ac mores, patria iudicia uniuersorum, uel plurium, & eorum qui in magna sunt existimatione. quocirca nihil est ei qui uitæ officia non nouit, utilius. Cohibet item affectus temerè sese effundentes atque euagantes, ideòque pro educatione est pueris & mulieribus. Nihil potuit dici in sacris oraculis de muliere fœdius, quàm quòd pudorem abiicisset. Et philosophus ille, quum puerum animaduertisset erubescens: Bono es animo, inquit, fili, hic est color uirtutis. Viris etiam frænum est, ne se in ea effundant quæ minimè deceant, minimèque uel illis ipsis conueniant, uel alijs: ne quid committant turpiter, flagitiosè, præuè, indecenter, pro ratione personæ, ætatis temporis, loci, societatis, humanitatis. maximèque necessarius est omnibus quicumque in communiõne & societate sunt uitam acturi.

DE SVPERBIA.

Superbia, tumor est animi, ex opinione boni præcelsentis, unde honor & precium existit: siue id bonum adsit, siue adfuerit, adfuturumue sit. Infixæ sunt huius mali radices nostris pectoribus: quoniam ex eo amore nascitur, qui inditus est naturaliter cuique suis ipsius. is enim, ut est admixtus, ignorantia excacatur, efficitque ut quisque sibi uideatur optimus, ac proinde bonis quibuscunq; dignissimus. quæ censura transit à nobis in eos, quos amamus tenerrimè: quoniã ij alteri nos sunt, ut diximus. Est ergo fons superbiæ primus, inconsideratus cuique amor sui ipsius. quod autem manat ex inconsideratione, copiosè necessum est influere in rudes, tardos, stupidos, præcipites, inconsideratos. nam docti, acuti, moderati, & qui in sese oculos reflectunt, probè assequuntur, nihil esse de quo mortalis ullus possit sumere spiritus: & ut biliosi quilibet acuti & eruditi, nisi se magno inhibeant iudicio, & (ut ita dicam) sufflamment, rapiuntur præcipites in animi perturbationes, obnoxij sunt huic malo: tum quòd ignis amat superferri, & diffusa per cerebrum cholera, subito uelut tormento uim omnem rationis quatit. Tanta autem sepe numero inconsiderationis caligo mentem obruit, ut superbissimus sit, qui minimas & paucissimas habet causas sui efferendi. Nascitur ex superbia, arrogantia: ut quoniam se maximis bonis dignum superbus existimat, quæ ex se habet bona, unde originem sumit superbia, ingentia esse censet, unica, omniumque præstantissima. ut nobilis genus suum, formosus formam, acutus ingenium. quæ uerò aliunde propter illa accedunt, modica, & infra suam dignitatem: quæ tamen si alijs contingant, supra dignitatem

tem & meritum esse iudicet, ex liuore ac maleuolentia, quæ superbiæ sunt comites. Quicquid conciliare decus & auctoritatem & dignitatem potest, quærit, ut uerè possideat, uel possidere certè se simulat: uitat autè, quicquid quouis modo existimationi possit officere. Hinc est ostentandi bonorum suorum auiditas ardentissima, ut alijs ea fiant nota: & dedecorum suorum celatio diligens ac studiosa. quod facit non rebus ipsis modò, uerùm & iactatione uerborum, & gestibus corporis totius. Et quoniam quæ rara aut noua, aut inusitata & singularia sunt, propter admirationem pluris facimus: ille eiusmodi sibi adesse bona uult alijs persuadere, in rebus animi, in rebus corporis, in ijs quæ sunt uita, etiam in sumendo cibo, uestiendo, ludendo, in incessu, in rebus leuissimis, & quas nihil omnino intersit hoc aut illo modo agere atq; exercere: imò & in quibus periculosa est nouitas, affectat ab alijs discrepare, & ipse sibi munire uiam, qua ingrediatur: unde absurditas asseuerationum in disciplinis, ut aliquid uideatur noui attulisse. Hinc inuidentia in eos qui uel potiora habent, uel similia. efficiunt enim hi, ut ne, quod nos maxime cupimus, nostra sint unica & propria. Nihil adeò expetit superbus, ac Dei similitudinem aliquam: non utiq; quod ad bonitatem pertinet, sed quod ad potentiam & magnitudinem: ut se nullius indigere, multos autem ipsius: nulli esse subditum, illi plurimos: neminem sibi benefacere aut prodesse, se compluribus. Et ut magnitudinem superbi ostentent, cõponunt se in modum non amabilem, sed formidabilem. id simulant, & iactant diuitias, opes, potentiam, cõtemptum aliorum, tanquam longè imparium: non dignantur eos colloquio, non congressu: utuntur sono uocis graui, & uerbis grandibus ac tragicis,

tragicis, irrisione, subsannatione, iurgijs, minis. unde insolentia dictorum & factorum intolerabilis. In omni contentione pertinacia inuicta, & contra auctoritatem omnem, & contra manifestissimam ueritatem, contra bonum & utile uel ipsius eiusdem superbi. omnia enim postponit præ eminentiæ, ne qua re habeatur inferior. Itaque nec admoneri se patiuntur, nec doceri uolunt: sed quicquid semel arripuerint, tuentur. unde sectæ, & factiones. citiusque mutari uellent ueritatem, & rerum naturam, quam suam asseuerationem, quam ipsi non raro falsam esse haud ignorant. Sequitur ira superbiam, quod nunquam sibi tantum tribui existimat, quantum meretur: tum ultionis cupiditas, & mulctatio per occasionem. Iam circumspectio ad aliena uerba omnia, ad nutus, ad gestus, ne quid aduersum se exeat, non honorificum. Susplicax est superbia, & quæ simpliciter sunt dicta uel facta, iniquissimis interpretationibus ad calumniã detorquet. Ex hoc tam prauo more, tamque inmodica sui indulgentia, fit tenerrimus animus, omniumque rerum quæ aduersa sua uoluntate eueniant impatientissimus. hinc offensus, & indignatio rabiosissima, & conuicia non in homines modo, sed in Deum quoque, tacita plerunque, interdum uero expressa & aperta. Ignoratio hæc tam crassa, uel inconsiderantia tam præcipitata, non sinit nos in reputatione nostrorum bonorum cogitare, à quo sint bona illa, quis, quomodo, qua ratione tribuerit. Nihil de Deo succurrit animo: nos nostra solertia, diligentia, merito nostro parasse existimamus. quale illud est apud Ezechielem ex persona diaboli, Ego feci me. quod est, sicut Iob ait, Manum suam deosculari: quæ est impietas magna. Irreperit mirè per cuniculos in

mentem superbia. Sæpe enim magnis ex uirtutibus oritur: aliàs ex consideratione nostræ moderationis turgescimus, modò quum reputamus superbos esse nos, idq; nobis dolet, reflectitur in se animus, & quod superbia sua sibi displiceat, superbit. Flexuosus quidem serpens ille, hostis hominum: sed & massa nostra longa uitiorum continuatione corruptissima est. Expergiscitur nonnunquam ex recta præceptione superbia, & grescitq; medendo, ut inquit ille: & quæadmodum de palma dicunt, deprimendo erigitur. quum enim hortamur aliquem uirtute fidere, quod est uerum ac solidum bonum, non genere, opibus, forma, facundia, eruditione, gratia, quæ sunt inania: fit sæpenumero, ut is neglecta admonitione, existimet præcipuum se in eo esse, de quo iubetur non erigere animum, magnamq; sibi uel eruditionem, uel formam, uel quid simile inesse, quandoquidem remedijs uidet esse opus, ne de tanto bono insolescat. Ergo adhibendo medicamento incrudescit morbus: quia medicamentum tanquam molestum reijcitur, uel prætermittitur, ut inutile. causa uerò morbi, quia honorem uidetur continere, grata est, & fouetur delicatè. Magna itaque est opus arte, ad cohibendam beluam hanc tam multiformem & multicipitem. Impedit superbia magnos in sapientia profectus, partim dum pudet discere, ne inferiores uideantur: partim quod magnã uitæ partem superbi per ambitionem, inuidiam, iram, ultionis cupidinem transigunt: ut sic occupatis, nulla sana cogitatio subire possit eorum mentes. Et quemadmodum uenenata animalia, si quid ederint salubre, in uenenum tamen cõuertunt: ita superbus, quæcunque agit, ad honorem parandum, & auram captandam refert. Et quia unicus esse
ac sin

ac singularis cupit, si quem aliqua de laude commenda-
 ri audit, statim sua bona profert in comparationem,
 tanquam potiora. Themistocles interrogatus, quænam
 esset suis auribus musica gratissima: Oratio, inquit, de
 meis laudibus. Etiam de eo gaudet extolli, quod non so-
 lum ipse non habere se est sibi conscius: sed id quoque
 scit alios scire. Mentiris, sed places, dixit mulier quædã
 pedisse quæ assentati. Dolet homines aliud intueri, aliud
 cogitare, alia de re loqui, quàm de se uno. nec officium
 eos censet facere, si id intermittant: ut de Caligula scri-
 bit Tranquillus. Quocirca altitudinem omnem, tãquam
 suis officientem luminibus, uellent deturbatam: ut princi-
 pum nonnulli, ad commemorationem diuine potentia,
 tacitè carpuntur animis, & cuperèt, ne quis se esset po-
 tentior, ac ne Deus quidem. Caligula idem, cum Ioue si-
 mulabat se inimicitias exercere. Superbo tantopere est
 persuasum se esse præcellentem, ut exemptum se arbitre-
 tur esse oportere humanis legibus: & impunè abire,
 quicquid agat ipse, in alios iudex seuerissimus. nec im-
 punita solum præteriri sua, uerùm (quod est intolerabi-
 lius) haberi in rectè factis. exemptos quoque naturæ le-
 gibus, ne Deo quidem summo & præpotenti subditos:
 ita ut quidam pudori ducant, orare in templis, supplici-
 ter Deum precari, ad memoriam scelerum suorum uul-
 tum contrahere, uel lachrymam dare aliquam. Bene de-
 clamator ille de superbo, Erubescit Casarem timere.
 Superbia animum tumentem facit, & proinde inanem:
 haud secus quàm ignis aquam. quod & in corporibus
 experimur biliosis, in quibus facile gignuntur flatus &
 uenti. Inter omnia uitiorum genera potest constare pax
 & cõcordia, superbia excepta. de quo est in Prouerbijs
 Salo

Salomonis: Inter superbos semper iurgia sunt. Reliqui enim uitiosi id expetunt, quod possunt omnes consequi: superbi quod expetunt, non possunt. nempe utrunque alteri præferri. Solum habet superbus amicitiæ speciem aliquam, cum eo qui se illi subijcit adulatione rerum, & assentatione uerborum. Superbo nullo negotio persuaseris, ut ab ijs se affectibus absteineat, qui sunt demissioni uicini: metu, letitia effusa, assentatione, ambitu. Tamen si ille demittit se nonnunquam, ut magis extollatur: sicut retrocedunt, qui longius uolunt salire. ut etiam abiectissimè nonnunquam seruiat, quo possit impotentius dominari: & se egētissimis atq; impurissimis summittit, si per illos arbitratur gradum se ad dominationē posse præstruere: ut olim C. Marius, & Iulius Cæsar, & quotidie nostri principes. Est & comitas atq; educatio quædam superbissima, non in alterius honorem, sed in nostrum ipsorum: ut boni esse, & prudentes, benèque instituti iudicemur: unde accedat æstimatio. De quo in Ecclesiastico dicit Iesus: Est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Affectus hic est præferuidus: nascitur gliscitque in locis, temporibus, negocijs calidis: uelut ad meridiem, in bellis, dissensionibus. Quo autē bonum, quod possidere nos credimus, pluris fit, hoc maiores cristas erigit hic gallus: ut in raris bonis, & quæ paucissimis contigerunt, ijsq; honoratissimis, aut omnino nullis. Expenduntur & iudicia spectatium, intumescit animosus miles in castris, & facinoribus belli clarus: doctus in academijs. contra deponit animos studiosus inter signa militaria: miles inter liberos. Idcirco superbissimi omnium sunt nobiles, & formosi: quia genus & forma magni ubique fiunt. tum diuites, quod pecuniæ omnia obedi

obediunt, ut inquit Sapiens: illisque omnes honore exhibent. Frangitur superbia primum à sapientia & consideratione nostræ utilitatis: tum si aperte sciamus non ignorare alios, non inesse nobis ea bona quæ simulamus: aut si sciant non esse nostra, sed ad tempus accommodata. Hinc si adsint tot mala, ut existimatis bonis prægrauent, nosque in animi contractionem abijciant, aut ex grandi periculo in metum & horrorem. & ut est affectus calidus, in frigidatione corporis tepescit, ex alimentis, & loco. Bona præterita si per se considerentur, erigunt nobis animos: deijciunt autem, si ad pudorem præsentis fortunæ referantur: quum quidem culpa esse nostra amissa ducimus, & potissimum culpa infami, uelut proditione, furto, latrocinio, adulterio, alea, imprudentia, dementia. Naturale illud semen superbiæ, unde in tantam degenerauit malitiam, non erat malum: nempe ut se homo excellenti cõditione progenitum reputans, amaret se, dignumque maximis ac ueris bonis censeret: nempe cœlestibus. quæ magno animo appeteret. Verum prolapsus in ignorantia,

longissimè illinc discessit ad cupiditatem uiliũ rerũ, ac uanissimarum: quæ appellauit bona, & pro æternis illis substituit.

FINIS.

ILLV

ILLVSTRISS. ET GENE-
 ROSISS. PRINCIPI D. CHRISTIANO,
 Regi Norbergiæ & Daniæ, duci Slesuicensi, &c. Comiti
 Oldenburgensi, &c. Vitus Amerbachius. S. D. P.

Cripturus tuæ Maieſtati, ac vnâ miſſurus hoc
 meum Opus philoſophicum, Inclyte ac fortiſſi-
 me Rex, non ſemel ſum in propoſito impeditus,
 & ab incipiendo abſterritus. Cogitabam enim,
 quanta potentia, quanta amplitudo fortuna-
 rum tuarum eſſet, quantæ opes, quanta digni-
 tas: & contrâ, quæ imbecillitas mea, quæ anguſtia, quæ tenuitas
 rerum, quæ humilitas conditionis: & in ſumma, quanta eſſet inter
 nos inæqualitas in omnibus rebus: atque ita uelut magni cuiuſdâ
 luminis radijs, tuæ Maieſtatis excellentia, mei animi viſus præ-
 ſtringebatur: ac non aliter illa formidabilem ſe mihi reddebat,
 quàm in dimicationibus armorum lux & ſplendor facit. Nam &
 is ualet ad terrendum aduerſarium: nec tonitrua tantum incute-
 rent metum, niſi fulgur accederet. Sed iterum atque iterum, &
 ſæpius inuitauit, ac tandem cõfirmavit in hoc inſtituto me. Tuæ
 Maieſtatis bonitas, pietas, humanitas ac lenitas, amôrque erga
 doctos, & omnem liberalem doctrinã ſingularis: quas maximas
 uirtutes non modò ab alijs, & magnis uiris prædicari ſæpe audi-
 ui, ſed ipſe quoque intelligere potui ex maximis rebus tuis geſtis,
 & communi quadam fama, quæ rarò de nihilo eſt, vt etiam pro-
 uerbiũ teſtatur. Itaque, ſi quid in hac re à me peccatur, quod
 nec puto, nec uelim, tribui debet hoc amori meo, & admirationi
 tuarum uirtutum: nec poterit mihi, ut ſpero, denegari uenia. Sed
 dicat aliquis, Maieſtas minus apud te ualuit in abſtendendo,
 quàm in alliciendo humanitas, & aliæ manſuetiores uirtutes?
 Huic reſpondere poſſum, quòd more hominum fecerim, qui ma-
 lunt huc ferè confugere, ibique inuari aut conſeruari, quàm inde
 auſugere, ac deſeri, aut perire: nec minus eſt bonis Principibus
 honorificum & gratum, ſe timeri, quàm diligere, ac amari. Atque
 id totum ſit ad ſummi Principis, & conditoris aliorum principũ,
 ac omnium rerum Dei Optimi Maximi quaſi exemplum & imi-
 tationem. Quis enim ignorat, non uelle Deũ aut ſolũ, aut per-
 petuò timeri, ac dilectionem eſſe quandam conſummationem nos
 ſtra & bea

*stræ beatitudinis, aut ipsam beatitudinem ex aliqua parte: timorem tantum initium, aut instrumentum? Nec facit Deus minis, quas nobis proposuit, aliud, quàm vt nos incitet, ac adducat ad sui amorem & obseruantiam: quæ non possunt in nobis locum habere, nisi prius hoc sit ostensum, quod habeamus opus Dei auxilio, quòdque velit nos Deus inuare. Huc pertinet, huc destinatus est timor. & vt ex potentia, sanctitatis, iræ ac Maiestatis demonstratione, & meditatione timor quidam nascitur, ita ex tractatione & commendatione beneuolentiæ, mansuetudinis, ac amoris, nascitur dilectio, nec est dilectio propter timorem, sed timor propter dilectionem. Verùm de his nunc satis, quæ tamen ad meam excusationem fuerunt propemodum necessaria: nihilque dubito, quin tua Maiestas benigne sit illam admissura. Non enim hic me ualde mouent iniquorum & inuidorum iudicia, quæ vt sunt falsa, ita non possunt subsistere: ac sufficet mihi, si tibi honestè placebo, & studiosis philosophiæ nonnihil profuero, adeoque in Rempublica, aliquid officij contulero, vel saltem indicauero meum studiũ & amorem, quo illam cõplector. Nam ita sum persuasus, vt existimem hanc doctrinam, quam in hoc Libro profiteor, non solum ad acuendas cogitationes & ingenium conducere, sed etiam ad pietatem, & admirationem diuinæ potentia accendendã in animis hominũ. Nam si, vt S. Paulus etiam rectè vult, ex intuitu operum naturæ, cuius Deus author est, ac gubernator, venerunt homines in Dei quandam cognitionem, quid est post illa cœlestia corpora magis admirabile, quid diuinius & præclarior in rerum natura hominis animo, qui secundum optimam etiam philosophiam est imago Dei: cum id sit in homine animus, quod est in mundo $\omega\pi\omega\tau\omicron\nu$ $\lambda\upsilon\nu\omega\iota\omicron$, vel ipse Deus, ac ideo $\mu\upsilon\pi\pi\omicron\iota\omicron\omicron\mu$ & ab illis appellatur homo. Quare non sentio cum ijs, qui putant in fastigio rerum humanarum positos, ac ad gubernacula vitæ nostræ sedent es (inter quorũ præcipuos tu es Christiane) historias tantum, & alia quæ ad mores pertinent, debere cognoscere, nõ etiam hæc naturæ arcana peruestigare. Mēs enim, seu intellectus, præstantissima pars est in anima: atque huius munus præcipuum est, has res, & similes inquirere, & contemplari, ac tanquam aspiceret: quantoque vis est hæc oculis excellentior, tanto est ad percipiendas res melior & certior, atque ad excitandam in nobis, & alendã admirationem diuinæ potentia validior. Nunc, si hanc partem negligunt principes, negligunt id, quod solum facit ferè vt sint
homi*

homines. Quod in hac tanta excellētia dignitatis, nō video quomodo excusari queat. Hoc tamē ita velim accipi, ut nolim eos interim aliquid eorum quæ ad Rempub. pertinent, omitttere. quarū gubernandarū gratia præcipuē sunt in hac misera & cōtaminata vita: nec ita futuri, ut opinor, si mansissent incorrupti primi homines, quorū culpa cōiecti sumus etiam in maiores calamitates, aut fortasse non futuri omnino. Nōstra enim spōte omnes rectē fecissemus, ac satis fuisset parentū gubernatio, quanquam & hac longe alia, quā nunc est. Nihil autē prohibet, quominus & id genus philosophiæ dent aliquid opera principes, cum & multi ex veteribus idem fecerint, & habeant exemplū e regīū in optimo, & pacis amantiſſimo principe Carolo, Christianorū hoc tempore Imperatore, qui nō paucas horas collocat in Mathematicam & Astronomiam, ut audio, discendā: & tamen regit alios principes, tot regnis præest, tot nationibus, tot populis cū summa laude & gloria. Immensum ferē quiddam, & infinitum est, humana mens, & non facile defatigari tractandis & uersandis rebus potest, nec uni, aut paucis tantum perpetuō intenta esse. Gaudet ac recreatur varietate, ut uarijs coloribus oculi: atq; ut res sunt multiplices in hac natura, & infinitæ, ita noster animus subinde aliquid auct discere, quod antea nesciuit. Cum enim secūdum hanc maximē partem ad diuinæ essentiæ imaginem simus conditi, ac Deus non modo infinitū quiddam sit, uerū etiam infinitas res intelligat, ac in suæ mentis uelut cōspectu habeat, quomodo quæso ad unam tantum rem discendam & intelligēdam homo potest natus esse? Pectora nōstra duas nō admittētia curas, inquit aliquis ex Poetis: cui simile quiddam in Platone, ex Xenophonte, ac alijs inuenitur, quod nemo duo simul possit facere, & rectē facere. Sed est differentia inter facere, aut agere & cogitare: deinde non semper etiam uni rei maximē dediti, ac intenti eam tractamus. Datur ab agendo remissio, ludi permittantur, exercitia corporis: cur nō & animi quidā honestissimi ludi, & exercitia permitterentur? Quis cerdo semper de augendis bonis: qui miles de armis, de pugnis, de hostibus, de castris perpetuō cogitat? Quare hoc dictū poetæ, ac similia, non prohibent variarū rerum tractationē, sed cūfusionem potius in tractando, & æquale omnīū studium & curam. Delectus habēdus est, ac una aliqua proponi debet, aut à Deo nunc est proposita, cui potissimum debemus uacare. Quid, quod nihil adeo simplex & unū est, ut nō distrahatur animū

in varias partes? Cum itaque Principes habent ocium à publicis laboribus maxime consentaneum est naturæ, ac eorum præstantiæ, ut aliquid legant, aliquid meditentur, audiant, aut scribant, quo mens illustretur, & virtutes in eis accendantur: non semper dent operam venationibus, aleæ, commessationibus, ludicris certaminibus, choreis, & alijs ludis, non quidem turpibus, nisi modum excedant. sed illi sunt honestiores ludi: ac hi quidem non semper coli, vel propter valetudinem, vel propter ætatem, aut aliam causam possunt. Quanquam autem, ut indicatum est antea, Principum est hoc munus præcipuum, ut hanc inferiorem vitam hominum, quæ in appetitionibus, & cupiditatibus consistit, regant, iustitiam, & equitatem conseruent: defendant bonos, malos puniant, hostes arceant, pacem & tranquillitatem retineant, ad conseruandam & propagandam religionem, & pietatem, honestas disciplinas, continentiam, & alias virtutes: non tamen ideo nunquam debent meminisse primi status hominum, & eius qui olim erit: ac ea non facere, quæ facturi fuissetis miseris, si nõ incidissemus in has peccati miseras, & faciemus illa beata & æterna vita. Nã sicut vires in hominis natura sunt deprauatæ per impietatem & flagitium primorum hominum, ut habet nostra Religio, ita ratio quoque, forma & modus gubernandarum rerum humanarum est immutatus, vel auctus potius, aut institutus deterior. quãquam ex necessitate quadam, introductæ sunt leges, inuenti magistratus, præmia, pœnæ, dominia rerum, priuatum, publicum, iura belli, cõtractus, iudicia: quorum nihil fuisset opinor, si mansissemus integri, ac in primo velut statu mentis & voluntatis, aliarumque virium nostri animi. Hæc ideo repeto & exaggero pro mea tenuitate, quod cupiam non prorsus negligi à supremis hominibus partem naturæ humanæ supremam: non ut extenuem hanc tantam rem, quam vocamus vel Imperium, vel regnum, vel magistratum: & fateor maiorem esse, quàm possit à me aut intelligi rectè, aut explicari pro dignitate. Nam verissime dictum est à rege sapientissimo & fortissimo Cyro, in grauisimo illo cù patre colloquio apud Xenophõtem, οὐδὲν οὐδὲν ἔμοι γὰρ ἔπιπέσει εἶναι ὄρον τὸ λεῖπὸν ἀφ᾽ ἑνός. Ac propterea sunt etiam in tanta existimatione, in splendore, dignitate, qui regnât, ac honore, quæ res velut leniunt ac molliunt hos tantos labores, aut leuant hoc tantum pondus regnandi, sicut pater Cambyzes ad filium Cyrum in eodem colloquio dicit,

ἀλλ' ἐπιμύσειε τί ἢ ἴμῃ τῶς νόμους τῶ ἀρχόντι, καὶ τὸ αὐτὸν εἰδέναι,
 ὅτι δ' λαοὶ ἀνεῖδ, τι αὐτὸ ποιοῖν. Hoc pater iam expertus rem dicit,
 filius illud assentiens patri: quod tamen abunde postea didicit in
 tractatione ac usu rerum ita esse. Quanquam hoc natura præ-
 stantia potuit indicare insignis, & ad omnes virtutes promptis-
 simus adolescens. Utinam hunc Regem omnes principes, ut spe-
 culum aliquod sibi proponerēt, ad cuius exemplum & imaginem
 mores, actiones, ac totam vitam componerent. Nihil eo fuit san-
 ctius, nihil pietatis & omnium virtutum fuit amantius, nihil ad
 Rempub. gerendam excellentius. Colloquium verò, de quo hic lo-
 quimur, quid omittit eorum quæ ad perfectam & absolutam Re-
 gis institutionem, adeoq; peragendam honestè vitam Principum
 spectare videatur? Nunquam ἢ qui sunt in hac specula Reipubli-
 curandæ positi, hunc librum Xenophontis de manibus fere debe-
 bant deponere, quo tanquam fidissimo & certissimo consiliario
 possent uti in omnibus negocijs. Nunc obijci mihi potest, Quid
 hæc tam prolixè, ne dicam imperiosè? Patiatur me T. M. non nihil
 gloriari, non tam de me, quàm de hoc nostro literatorum ordine.
 Habent homines docti suum quoddam regnum etiam in rebus pu-
 blicis, nec omnia per eos, qui vocantur Principes & Reges, gerun-
 tur. Euripides ait, quod vnus vir non videat omnia. Hoc non
 tantum de inferioribus intelligendū est, sed etiam de ijs qui præ-
 sunt alijs. Nesc me valde impedit, quod Homerus, & post Home-
 rum Aristoteles, & multi alijs, iubent vnum regnare, aut monar-
 chiam esse optimam Reipub. formam. Non enim volunt, vt vnus
 ad suum iudicium, & pro suo quodam arbitrio, pro sua mētis in-
 ductione faciat omnia: sed, vt penes vnum sint fasces, aut sce-
 ptrum, aut alia insignia, penes vnum sit autoritas. Est quidem
 Rex imago Dei, sed imago, non Deus: peccator, non iustus: homo,
 non Angelus, vt aiunt. Quare multis adminiculis opus habet ad
 peragendum suum hoc officium. In quo vel præcipuus locus est
 ingeniosis, eruditis, ac bonis viris: id quod ipsi quoq; fatentur. &
 nulli vnquam fuerunt sani principes, qui non plurimum sint vsu
 talium hominum operæ & studio, in agendis rebus: ac sunt hi po-
 tentibus à Deo, velut remora quædam additi, ne per impotenti-
 am animi sua potentia abutantur. Quàm enim sit difficile, in tanto
 splendore, in tantis opibus, in tanta omnia rerū assuetia, in tan-
 to etiam adulatorum numero modum seruare, testantur omnium
 temporum historia, nôrunt & experiuntur quotidie qui sunt in
 hoc

hoc altissimo gradu rerum humanarum constituti. Atque ita pulchre puto vetus Græcorum proverbium, *σωσὺδὲ βραχὺς*, in hac Principum & eruditorum coniunctione diuinitus expressum esse. Verum & hic varia mihi possunt obijci. Quare sciant lectores, nec de ingenio meo valde mihi me placere, nec doctrinam aliquam singularem tribuere: nihilominus tamen, & non profusus fortasse nullum esse nobis ingenium ac doctrinam: & licuisse mihi, tum benevolentiam, studium, & amorem erga Rempub. declarare, tum erga T. M. observantiam, nec regnum Daniæ, ac Ducatus Holsatensis, & Slesuicensis, aliæque terræ, quibus imperas, omnino sunt à nostro Principe, ac nobis alienæ: & vt liberè dicam, in aulis habentur sæpe, qui aut approbent vitia principum, aut certè non valde improbent: raro moneant eos de talibus rebus, id quæ sit non tam vestra culpa, quàm aut auaritia quadam, aut ambitione, aut odio, aut metu eorùm qui sunt vobis additi auxiliatores. Ignoscere mihi debent illi melioris notæ, ac veri consiliarij Principum, quod non occulto veritatem, cuius haud dubiè sunt amantiissimi, reliquos nihil moror, & ne quidem eos mihi cupio propitios esse. Valeant, vt dignæ sunt, ac missos faciant Principes, illæ pestes Rerùm publicarum. Hæc non addo, quòd spectum admodum habeam tuam aulam de hoc vitio: sed vt partim non nihil accedat inde meæ excusationi: partim vt stimulum quendam addam sua sponte iam currenti. Qui sunt alij, quibus vteris, nescio: de D. Ioanne Ranzou equite, ac Petro Suauenio, scio, quòd sint viri præstantissimi: alter in re militari exercitatus, ac velut Patroclus quidam tuus: alter in humanitatis artibus egregiè institutus, ac verè tuus Phoenix: vterque ex nobili ac honesta familia. Quod si licet, non leonem, vt proverbio permittitur, ex vnguibus æstimare, sed ex capite magis, ac pectore quodam modo: non est difficile iudicare ac intelligere, quæ reliqua sit multitudo aulica. Sed vt vt hæc sunt, quæ tamè spero & opto esse quàm optima, quæso te, Inclyte Rex, vt meam excusationem sinas aliquid apud te ponderis habere: & velis hanc audaciam, piam tamen, & plenam erga te & tuos populos amoris, studij ac observantiæ, æquo & clementi animo accipere. In orationis libertate si quid te offendit, condones hoc meis moribus, ac ingenio, quod à simulando & dissimulando procul abest, adeòque adulationibus est inimicissimum. Quæ vt eo facilius facias, velim scias, tuos populares ac ciues, qui honestissimis artibus hic operam

nauant, mihi ad hoc opus tibi dicandum, hortatores & incitatores fuisse: quorum cum sit magna erga me beneuolentia, & singulare propemodum studium, nolui committere, vt putarent, aliquid me ad alendum & augendum hunc amorem intermisisse: praesertim cum nonnulli promitterent etiam, hoc meum factum ac officium, si quod est, Tuae Maiestati, placiturum esse, non tantum non futurum ingratum. Et si autem id facile mihi potui polliceri ipse, propter insignem tuam propensionem erga liberales doctrinas: tamen haec res fecit me non parum animosiores, ac valere iussit intempestiuum pudorem. Quid, quod scio, te hoc genus officij, studij, pietatis, aut amoris in alyis, adeo non improbasse, vt eotiam valde probaueris, ac sis complexus magna beneuolentia? Quorum si labor ac ingenium alicubi vincit meum laborem ac ingenium: non tamen vincit amor & obseruantia, quod non pudeat me dicere. Adde ad haec omnia, quod non minus reges, & alij potentes iuuare, ac tueri debent literas & literatos: quam literae & literati iuuant, ac defendunt ipsos: tametsi alia ratione, ac modo. Et ideo videntur mihi poetae veteres, homines procul dubio sapientissimi, suis Musis mulierculis Apollinē gubernatorem adiunxisse: ac Mineruae munus gerendorum bellorum, simulac regendorum studiorum tribuisse: vt significarent, haec natura & diuinitus coniuncta esse, nec debere separari. Seciam satis diu tuam Maiestatem hac oratione detinui. Quapropter, ne videar tuae Sapientiae, ac humanitati, quod minime facio, diffidere, sinem facio: nec aliud à te peto, nisi vt hunc librum, & merum in eo mittendo animum, ac officium, a qui bonique pro tua lenitate facias: ac pro Maiestate regia, si opus erit, contra inuidos & iniquos indices defendas. Christus adsit & tibi, vt pie ac feliciter imperes: & populis tuis, vt libenter & officiosè pareant. Vale. Datum Vitemberga, X. Calend. Octobris, anno Domini

M. D. XLI.

VITI

VITI AMERBA-
CHII LIBER PRIMVS
DE ANIMA.

Isputaturo mihi aliquid de Anima natura & uiribus, ac ueluti partibus quibusdam, & officijs: non tantum hoc incidit, & ualde animum perturbat, quod hæc res tota sit una de obscurissimis & reconditissimis in natura, atq; adeo uarietas opinionum de illa præstantissimorum ueterum philosophorum infinita propemodum, & inexplicabilis: sed cum subtilitas, ac ut ita dicam, peregrinitas illa Aristotelicæ orationis: tum etiam uel maxime dissensiones & contentiones interpretum eius philosophi, non tantum uulgarium, & ex magna parte præposterè doctorum, sed eruditissimorum uirorum, & inter ueteres etiam principum. Ac uidetur quidem mihi non Proteus, aut Vertumnus tot formas inducere posse, quot formas alij huius generis scriptores Aristotelicis scriptis, ut sic dicam, induerunt: præsertim in hac parte Philosophiæ, quæ de Anima docet. Ut enim alios omittam, nonne Cicero putatus est à multis magnæ doctrinæ uiris etiam definitionem animæ, quod caput est uniuersi negocij, in hoc autore non intellexisse? Et profectò illi non destituuntur rationibus, sicut fortasse paulò post monstrabimus. Deinde nonne multi magni, & in Philosophia tantum non summi homines, conati sunt ostendere, nihil à Platonis sententia differre, quod ad hanc doctrinam attinet, sententiam Aristotelis: plerique uerò non inferiores illis, diuersum senserunt &

docuerunt, & fortasse non immerito? Hæ omnes difficultates in unum uelut globum concurrentes, non leuiter quidem certè me perterrèt, & tantum non à proposito meo abripiunt in quancunque aliam potius materiã. Sed retinet me in hoc meo cursu, & instituta disputatione tū uel nolentem officium meum, tum uolentem etiam dignitas rei, & præstantia. Hæc etenim natura tenetur corpore ab omni: Ipsaque corporis est custos & causa salutis, ut inquit Lucretius. Præterea meritò princeps dictus philosophorum Aristoteles, inspectionem & considerationem animæ, seu, ut ipse loquitur, ἰσοπλαγῶν prope modum aliarum omnium rerum cognitioni præponit, propterea quòd exactam quandam, & exquisitam, aut sublimem etiam rationem contineat, & in ijs rebus uersetur, quæ plerisque alijs & dignitate & admiratione antecellant: quòdque ad omnis ueritatis notitiam, ac in primis ad naturam rerum discendam magnum momentum habeat. Id autem eam ob causam, quòd anima sit uelut principium quoddam animalium. Quod quàm sit bene ac aptè dictum, facile est intelligere, paulò tantum diligentius hoc secum expendenti. Animatum enim corpus, est compositorum corporum præstantissimum. Composita uerò corpora sunt altera pars omnium eorum, quæ scientia naturalis tractat & explicat. Nam quæcunque huic scientiæ generi supposita sunt, aut simplicia corpora sunt, aut composita præcipuè. Nunc anima est id, à quo nomen habent, & perfectionem: imò hoc omnino, ut sint animalia. Itaq; non obscurum est, plurimum ad naturæ doctrinam pertinere & cōducere disputationem de anima, si tamen sobria sit, & suum quèdam modum ac finem habeat, hoc præsertim tempore, ne res nimium extenua-

ta euanescat demum. uel etiam alia causa est, ne homines ignaui, & desidiosî prorsus hæc non attingant, absterrenti rei prolixitate, et difficultate. Cû alioqui sit *πάλῃ καὶ πάλῃ* ἡ χαλεπὴ ἀτὸρ, λαβῆναι τινὰ πῆρσι πρὸς αὐτὸν, ut ille ait. Quanquam plerique tanquam ex alto has literas in uniuersum derident, quomodocumq; proponantur. Verum de talibus hoc non est mirum, cum illa, quæ ipsorum professionis sunt propria, frigidissimè & discant, & postea doceant alios, aut exerceant: & tamen splendidis magnificisque interim titulis utuntur, ostentant uestes ac annulos, quasi uerum hoc sit, Rara in tenui facundia panno: alios præ se contemnunt, soli regnare uolunt, blanditijs aliquando magis, aut cognationibus, aut affinitatibus, aut opibus, aut muneribus, aut etiam iocationibus, aut potationibus commendati, quàm uirtute, ac doctrina, quibus solis debetur honor & dignitas, non illis aut fumorû uenditoribus, aut corniculis Aesopicis, aut histrionibus, aut helluonibus. Quid illa ratione tandem efficitur? Homines ignaui ac pigri euehantur, negliguntur acres & amantes laborum, deformantur & affliguntur Respublicæ. Constitueram hic longius excurrere in hanc sceditatem: sed quia laterem lauarem, si hoc facerem, & alio loco id fortasse poterit fieri opportunius, omitto me defatigare, ac redeo ad propositam disputationem, in qua præcipuè, quàm poterit fieri simplicissimè, summam Aristotelicæ sententiæ explicabo, non addita confutatione ueterum opinionum, quæ extat in primo Aristotelis libro de anima, prolixè ac operosè agitata. Diuisi autem in quatuor libros totû Opus, in qua re non nihil tedium laboris in legendo fallitur, ut ueteres etiam haud dubiè putauerunt. In primo, tractatur sola defini

tio animæ. In secundo, recitantur animæ quinque præcipuæ potentie, ac harum quatuor primæ explicantur. In tertio, disputatur de intellectu, postrema & præstantissima parte animæ. In ultimo, percurruntur ea, quæ leguntur in libellis Philosophi, qui Parua naturalia uulgò appellantur, à facilitate rerum, & notiore ac apertiore philosophia de Anima, & eius uiribus, quam continent, ut puto. Rogo autem Lectores, ut meam operam, ac studium erga se ac Rempublicam literariam boni consulât: & res ipsas potius, quàm alia quædam spectent.

QVID SIT ANIMA.

HAec quæstio negotium fecit omnibus sapientibus, & uarie de natura & substantia animæ inter eos opiniones fuerunt. Multi enim crediderunt ignem animam esse, non pauci aerem, plerique aquam, nonnulli terram. alij ex omnibus istis, alij ex paucioribus eam constare: Fuerunt etiam, quibus sanguis uideretur. alijs non sanguis, sed semen uisa est. Ex numeris quidam, & motu: & eorum alij, quatenus hæc sunt coniuncta cum corporibus: alij, quatenus non sunt coporea, composuerunt animam. Omnes tamen isti in hoc consentiunt, quod aut elementa esse animam dicunt, aut ex elementis: excepto Anaxagora, qui solus, ut scribit Aristoteles, intellectum, seu mentem dixit impassibilem, & nihil cum alijs commune habere. Solet enim de hac re disputari, non tantum, utrum intellectus & aliæ animæ potentie possint à corpore, sed etiam, an ipse inter se illæ potentie possint aliæ sine alijs esse: & qua ratione coherant, qua non coherant. Porro diuersitas tam multarum sententiarum inter Philosophos, nata est ex duobus tanquàm principijs. Omnes enim respexerunt, etiam ipse Aristoteles, ad motum &

tum & sensum quæ sunt præcipuæ uires animæ, seu potentie. Græci *δυνάμεις* appellant, aut *πάθη*. Et hoc est, quod Aristoteles dicit in primo libro his uerbis: *ἐμφύχου δὲ τοῦ ἀψύχου δυνάμεις μάστιγα δοκῆ διαφέρεται, κινήσεις, καὶ ἄσθενείας*, Et aliquanto post, *ὅσοι μὲν οὖν ἐπὶ τὸ κινῆσαι τὸ ἐμφύχου ἀπέβλεψαν, ἔτι τοὶ τὸ κινήσι- κώτατον ὑπέλαβον τὴν ψυχὴν: ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γινώσκειν, καὶ ἀσθενῆσαι τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ λέγουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχάς*. Quia uerò hæc alij corporea crediderunt esse, alij incorporea, natum est tertium genus sectarū. Idq; ostendunt hæc uerba Aristotelis, *δέξονται δὲ πάντες τὴν ψυχὴν ἢ σὶ, ὡς ἠπῆρ, κινήσις, ἀσθένει ἢ ἀσφατάτω*. Fuit etiam alia quedam specialis opinio Empedoclis, qui putauit animam esse armoniam, quæ est permistorū ratio, aut compositio: ut Aristoteles definit. Lucretius uocat eam habitum quedam uitalem corporis. Postremo, ut aliquid etiam de Etymologia addam, uox Animæ est facta, ut Grammatici scribunt, à Græco uocabulo *ἀνιμ*, quod significat spiritum: aut quia sine spiratione uita, quam efficit anima, & est eius quedam origo, non potest existere: aut pro illorum sententia, qui animā ex aere ortum habere, uel aerem esse dicunt. Huic appellationi Græca uox *ζῶν* cognata est, quæ uenit à uerbo *ζῆν*, quod est feruere: & facta est ex illorum opinione, qui igneam naturam animæ tribuerūt. Vita, Latina dictio, ualde generalis est, & ad generationis naturā alludit, quæ est ex non ente ad ens mutatio, quasi uiolentū quiddam sit: quod tamen non est. A ui enim etiam Lucilius deriuauit uitam. *Ψυχὴ* uox à *Ψύχ*, quod frigus Græcis significat, ducta est: ad illorum sententiam, qui ex aqua animam esse opinati sunt. Atque hæc uoces pro eo-

dem ferè usurpantur. Veteres differentiam habuerunt inter animum & animam. illum dixerunt esse, quo sapiamus: hanc, qua uiuamus, ut est apud Marcellum. Verùm ad propositum redeamus. Est itaq; anima substantia, sicut forma, uel actus primus corporis naturalis, instrumentalis, uitam habentis potentia. Aristoteles sic animam definiuit in 2. libro. & hæc sunt eius uerba: ἀναγκάσιον ἄρα τὴν ψυχὴν ἕσθαι εἶναι, ὡς εἶδ' ὁ σώματος φουσίου. διὸ ψυχὴ ἐστὶ ἑτελέχεια ἢ πρότερον σώματος φουσίου. Et in eodem loco: διὸ ψυχὴ ἐστὶ ἑτελέχεια ἢ πρότερον σώματος φουσίου, διὸ ψυχὴ ἐστὶ ἑτελέχεια ἢ πρότερον σώματος φουσίου. Non multò post aliter sic definitur: ἢ ψυχὴ ἢ τούτο, ὃ σώματι, καὶ ἀκατάνομητα, καὶ διανομήτα πρότερον. Et additur ibi clarius, quod antea etiam erat dictum, esse animam rationem quandam, & speciem, non ut materiam, aut quod subiacet, Græcè Προνέμωρον dicitur. Obserua quod sequitur, triplicem substantiam esse, aut speciem, seu formam, aut materiam, aut compositum ex utroque, ut sunt omnia corpora naturalia, quæ constant ex materia & forma. His uisis, percurramus nunc breuiter singulas partes definitionis, ut, si potest hoc à nobis præstari, plana fiat, possitque ab omnibus intelligi. Vox ἑτελέχεια significat Græcis idem, quod Latinis habes perfectionem, seu ipsa perfectio, uel absolutio, uel consummatio: nec malè conuenit cum uoce ἑτέργεια, & utitur his ferè pro eodem, ac sine discrimine Aristoteles in his disputationibus. Propterea hæc dictio scribenda est per τ, non per δ. Sicut rectè scripta est in usitatis Græcis codicibus, & est facta, quod Themistiuss etiam ostendit, à τέλ' ὅ, id est finis, & ἔχω, id est habeo. Significant eandem rem uocabula, forma & species. In
scholis

scholis Latinis recentiorum philosophorum, actum di-
 xerunt, quod Aristoteles illis duabus uocibus designa-
 uit: non satis proprie, ut arbitror. Idem enim ueteribus
 Latinis actus significauit, quod actio, uel factum, ut ap-
 paret ex Ouidij transformationibus, & Iustini historia.
 Fabius Quintilianus ab agēdo putat esse factam uocem
 ζυεργειαν. Quod non reprehendo, modò hic non motum,
 sed perfectionem eius, adeoque primum actum, non se-
 cundum significet. Quare Boetius melius reddidisset
 ζυτελέθειαν perfectionis uoce, aut habentis perfectionē,
 quemadmodum Hermolaus Perfectihabiam dixit, non
 incommodè composito & nouo nomine, ut est Aristote-
 lis. Quanquam uidetur mihi respexisse ad alteram uocē,
 quæ idem hic significat ζυεργειαν. quæ tamen, etsi pro se-
 cundo actu in alijs locis apud Aristotelem usurpetur,
 hic significat perfectionem, seu actū primū. Primus au-
 tem actus est anima: quia forma est animalis uelut ocio-
 si, & nihil utentis uita, cum uita usurpatio secundus qui-
 dam actus sit. Atque hoc docet Aristoteles his uerbis:
 αὐτὴ ἡ λέγειται διχῶς, ἢ μὲν ὡς ἐπιτήκειν, ἢ ἡ ὡς τὸ θεω-
 ρεῖν. φανερὸν οὖν, ὅτι ὡς ἐπιτήκειν. ἢ γὰρ τὸ ἐπάραχθαι
 ψυχῆν ἔπι, ἢ ἐργάτορις ἐστίν, ἀλογον δὲ ἢ μὲν
 ἐργάτορις τὸ θεωρεῖν: ὁ δὲ ἔπι τὸ ἐχθαι, καὶ μὴ
 ζυδργεῖν: ἀποδείξα ἢ τῆ γενέσεσ, ἐπὶ τῆ αὐτῆ ἢ ἐπιτήκειν. Nam
 sicut in anima sunt uigilia & somnus, duæ quædam affe-
 ctiones: ita ipsa anima est alijs habitus, alijs actio secun-
 dum habitum: uerè tamen, & proprie, ut uult Aristote-
 les, habitus, uel quod idem est, actus primus, hoc est fons,
 aut origo, aut principium, aut caussa omnium opera-
 tionum. Additur in definitione Corporis physici: quia
 corpus animalis constat ex quatuor elementis, quæ sunt
 corpo

corpora simplicia, quorum naturam & uim unà cū eorum natura & ui quæ sunt ex illis composita, inuestigare & scire, naturalis philosophi est: nec est aliud quod uel discere uel docere debeat talis philosophus, quàm tū corpora talia, tum differentias & affectiones talium corporum, additis corporibus cœlestibus, quatenus mouentur loco. Quæ sequuntur, Organici, uel instrumentalis, uitam habentis potentia: non idem significant, ut Themistius putat. Et quanquam nec cadauer, nec semen est tale corpus, quod rectè Aristoteles tradit: non tamen ideo coniuncta cum secundo actu potentia: est tale corpus: & cum dicimus de canente, quod possit canere, improprie loquimur. Sed est perfectum animal, & quidem primo actu, seu habitu, non secundo actu. Corpus autem est tantum materia animalis. & illud nec semen est, nec cadauer. hoc enim non recipit amplius animam, illud nondum habet instrumenta ad recipiendā illam: & materia non est ens absolutum, sed habens inclinationem, aut potentiam ad aliquod perfectum ens. Ac omnino sicut anima est primus animati corporis actus: ita corpus, ex quo & anima constituitur animal, est prima potentia, non secunda. Sunt enim duæ quoque potentie. Altera priuationem significat, & uocatur aliquando potentia remota: altera habitum, sed ociosum, & nondum efficacem, & hoc ratione magis quàm re ipsa. Ut si homo dicatur potentia philosophus, non quòd sciat philosophiam, & possit ea uti, quando uelit, sed quod possit eam discere: de prima potentia intelligendum est. Si uerò didicerit philosophiam, nec tamē utatur ea, seu philosophetur, ut cum dormit, uel aliud agit, aut alioqui nō uult ea uti: secunda potentia est philosophus, & propinquiore

quiore illa, quam dixi & habitum ociosum, & nondum
 efficacem. Hæc uocabula tamen non ita accipi uelim,
 quasi ψυτελέχεια sit actio, seu perennis quedam motio
 potius, quam forma & perfectio. Verum hæc postea cla-
 rius & prolixius explanabo, ubi disputabo de Ciceronis
 expositione. Itaq; corpus organicum non est idem cum
 eo, quod uitam habet potentia. Sed organicum, est pri-
 ma potentia: Vitam habens potentia, id est animatū, se-
 cunda. Ita enim ego Aristotelem intelligo, ut faciat dif-
 ferentiam inter animam & uitam: sitque anima primus
 actus, secundus uita. Atque hoc est, quod contra Platonē
 dicit Aristoteles, animam non moueri, sed principium
 & causam esse motus: hoc est, potentiam, & uim quan-
 dam uitæ, non ipsam uitam: aut id quod efficit in corpo-
 re organico motum & sensum, non ipsum motū & sen-
 sum. Quòd autem, & quare sit immobilis anima, in pri-
 mo libro de Anima apud Aristotelem monstratur sa-
 tis euidenter. Multa sunt etiam de hac re à Macrobio
 annotata in Somnium Scipionis, ubi defenditur Plato-
 nis sententia contra Aristotelem, sed frigidè, ut opinor.
 Testantur idem, quod nunc dixi, hæc etiam uerba Ari-
 stotelis: ἐστὶ δὲ ἡ ψυχὴ τὸ ζῶν & σώματ' & αἰτία τῆ ἀρχῆς.
 Et addit, uariè causam dici animam: ὁμοῦς δὲ ἡ ψυχὴ
 κατὰ τὸς διηρημένους πόπας πᾶς αἰτία. καὶ γὰρ ὅθεν ἡ
 κίνησις αὐτῆ, τὸ ἔβενεα, καὶ ὡς ἡ ὄσια τ' ἐν ψυχῶν σω-
 μάτων ἡ ψυχὴ αἰτία. Nihil itaque uult Aristoteles in
 hac definitione dicere aliud, quam quòd anima sit prin-
 cipium animati corporis, id est, causa, cur physicum &
 organicum corpus sit animal: uel ipsum esse animal, aut
 essentiam animalis. Quàm autem sit apposita definitio,
 & bene physica, tum ordo partium, tum natura earum
 probat.

probat. A summo enim ad infimum descenditur, hoc est, proprium genus ponitur cum propria differentia. nec sunt audiendi, qui dicunt hanc definitionem tantum esse quandam descriptionem, seu expositionem uocabuli. Non enim potest aliter definiri, & non ideo non est uera definitio, quod non subijcit oculis rem, quæ nullo sensu potest comprehendi, æquæ ac aliarum essentiarum formæ. Præterea prorsus idem significat definitio, quod significat id quod definitur, ita ut talis corporis forma præcisè sit anima, & anima talis corporis forma.

QVOMODO HAEC EXPOSITIO
conueniat cum Ciceronis ex-
positione.

Non ignoro, quantus uir Cicero fuerit: quanti que sit faciendus non tantum ipse Cicero, uerum etiam omnis qui uerè Ciceronem uel amat, uel admiratur. Nihil enim unquam habuit Romanum Imperium potentissimum & maximum, doctius & facundius, nihil ueritatis amantius. Quare principio huius disputationis à nemine aliter existimari uelim, quam ita me esse affectum erga hunc uirum, ut omnino debet homo literatus, & magnorum ingeniorum amator, admiratorque affectus esse: nec quicquam me hic dicturum esse studio detrahendi aliquid uel ipsi, uel ulli alij minima etiã uirtute prædito. Odi enim, & ex animo odi calumniatores illos, qui ad hoc se natos putant, ut aliorum bene inuenta & dicta reprehendant & insectentur: idque faciãt aut odio ueritatis, quod & turpissimum est, & monstruosissimum in hominis natura, cum hoc animal sit magna ex parte ad querendam & diligendam ueritatem natum: aut gloriæ cupiditate,
ut uid

ut uideantur plus alijs sapere, neglecta prorsus, aut contempta ueritate: quæ cum sit omnibus rebus præferenda, utpotè qua nihil sit præstâtius, nihil diuinius, nihil propius naturæ humanæ potissimam partem attingat, ab omnibus debet summo studio, cura, uigilantia quærì, expeti & coli. Quod etiam uetus poeta haud dubiè uidit. Nam dicit alicubi Menander: ἀεὶ ὑγᾶτις ὅρ ἔσι τὰ ληθῆ λέγῃσιν ἐν πᾶσι καὶ γῶ. Quod cum ita sit, nō tantum isti in magno errore sunt, qui putant omnia sibi abiicienda esse, quæ à ueteribus sunt tradita: sed ij quoque, qui non modestia & reuerentia quadam adhibita, liberè ac synce-rè dicunt, si quid ueteres minus bene docuerūt. Est enim notum, quòd nonnulli ex recentioribus pleraque ueterū rectè scripta, & à multis seculis approbata, nescio qua temeritate inducti, leuibus quibusdam rationibus euertere, ac planè, ut dicitur in prouerbio, Cornicum oculos configere conantur, nec pati possunt æquo animo se mōneri à quoquam postea. Illos uerò quàm maximè reprehendendos esse puto, & reuocandas disciplinas ad ueterum bonorum ac elegantium authorum præscripta, quantum fieri potest. Cur enim non potius ex Aristotele philosophiam discam, quàm ex Cicerone? Cur nō potius ex Cicerone Latinam linguam, quàm ex Pontano, aut Vallæ? Non quòd hos non legendos putem, sed quòd illos magis, & in eorum uestigijs manendum esse, quantum ueritatis & honesti ratio patitur. Quod si de uetustioribus illis temporibus dici potest, quāto magis de his nostris temporibus dici potest, in quibus uix per totam uitā assequi plerique possumus magno studio, ut prios scriptores intelligamus. Atq; utinam in hoc omnes magis incumberemus, ut ueteres authores illustrarētur,
& not:

& notifierent, quàm ut nos inelascereamus. Quòd quan-
 ti referat, nūc etiam arbitror doctis & bonis uiris ma-
 nifestum esse, futurumque non multo pòst manifestius.
 Quanquam libertas illa de rebus cogitandi & patefa-
 ciendi, si quos inuenimus, ueterum errores, nobis nō adi-
 mi debet. Nam rectè Vlysses apud Homerum:

ἔ μὲν γὰρ πᾶσι τῆσδε θεοῖ χάρις ἔσται Διὸς ἄριστος.

Quocirca non puto ualde rogādos esse honestos ui-
 ros, ut mihi ignoscant, si quādam tum discendi, tum do-
 cendi caussa dixero contra Ciceronem, aut alios etiam,
 siue nixus aliquibus bonis rationibus, siue studio retinē-
 dæ ueræ & genuinæ Aristotelis sententiæ: præsertim cū
 & subtilis atque obscurus in hac disputatione sit Ari-
 stoteles: & ego uerè hoc possim dicere, quæ scribo, ad-
 huc illa mihi pro ueris, aut certè uerisimilioribus uide-
 ri, quàm ea quæ uel à Cicerone, uel ab eius defensoribus
 sunt de hac re scripta. Sed quid me excuso tam anxie,
 cū ipse quoque Cicero dicat, reprehendi adeò non sibi
 molestum esse, ut sit etiam gratum? Si omnino tamē ali-
 qui non poterunt mihi ueniam dare, uel quia non satis
 modestus fuisse, uel etiam quòd non meritò sententiam
 Ciceronis uidebor improbauisse, non graue mihi erit,
 cum multis alijs hanc inuidiam sustinere. Si uerò & er-
 ratum à me fuerit, nec defendam errorem contentiosè,
 & hic sanè labor atque conatus mihi perierit. Sunt
 itaque hæc uerba Ciceronis de hac re, & extant in pri-
 mo lib. Tuscu. Quæstion. Quintum genus adhibet ua-
 cans nomine, & sic ipsum animum πῆλεξον appellat
 nouo nomine, quasi quādam continuatam motionem,
 & perennem. De Aristotele autem loquitur, & putat eū
 sensisse, quòd anima sit ex quinto elemento, quod Ari-
 stote

stoteles alicubi appellat proportionale stellarum elemento. ac in tali corpore collocat principia omnium animarum (sic enim ibi loquitur) sed ita ut mentis principium separari possit, non possit reliquarum principium: mentemque solam diuinam ponit expressè, ac sine dubitatione, ut in tota ferè hac disputatione facit. Non tamen ideo sentendum est, Aristoteli putasse, quòd anima sit immortalis, eo modo præsertim quo nos credimus, aut Platonici putant immortalem esse, cum de ui tantum & potètia loquatur, quæ non sit actu in corpore mortuo, sed euanescat in indiuiduo: maneâtque tantum in specie, ac in corporibus celestibus, à quibus omnium inferiorum est motus principium. Et hoc uidetur esse, quod in tertio de Anima dicit de intellectu agente & patiente, quòd alter sit immortalis, alter mortalis: & alibi, quòd species nec generetur, nec corrumpatur. Cicero, & plerique alij hunc locum, & illum 2. lib. de Gen. animal. intellexerunt de materia: decepti, opinor, Platonicis disputationibus. Et hoc est quod scribitur in 1. de Diuin. his uerbis: Quorum amborum generum ratio est, qua Cratippus noster uti solet, animos hominum ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. Ex quo intelligitur, esse extra diuinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis sciugatam. quæ autem pars animi rationis atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maxime uigere, cum plurimum absit à corpore. Hæc uidetur ex Aristotele sumpta, qui dicit inter cætera illic, λέγεται αὖ τὸν νοῦν μόνον ὑψίστων ἐπιστοιῶσαι. Præterea definitio animæ apud Aristotelem est generalis, & pertinet quoque

ad pecudum animas. Hæ autem ab omnibus iudicantur mortalitati esse obnoxie. Quare anima hominis etiam, quatenus sentit, mouetur, afficitur, & intelligit secundum potentiam: corrumpitur, secundum hanc philosophiam. Quod autem anima, prout est forma animati corporis, hoc est præcipua pars hominis, sit immortalis secundum Aristotelem, declarant hæc eius uerba: εἰς μετὰ τὸ σώματος, ὁ ἄνθρωπος, πρὸς ὅτις, φόβος, ἔλεος, θάρος, ἔτι χρεῖα, καὶ τὸ φιλεῖν τε, καὶ μισεῖν. Ne quis autem putet, hic πάθος non significare idem quod δυνάμεις, aut potentias tantum esse à corpore inseparabiles, non etiam animam, cuius sunt potentie: legendus est ille totus locus, ubi & sensus dicitur πάθος, & anima cōparatur recto, & huius accidentibus potentie: cuiusmodi est, rectum tangere spheram in puncto. Sicut enim rectum, etiam si habet suas affectiones & differentias, tamen, ἀχώριστον est, id est, non potest absq; corpore existere, cum non sit substantia, ita etiã anima est tantum in corpore organico physico, uitã habẽte potẽtia, quam habet sua quædam πάθος, & δυνάμεις, nec potest nisi in animali esse: atq; corrupto animali, & ipsa corrumpitur, sicut aliæ formæ. Ostẽditur etiã ibi, quare affectiones, seu potentie sint tantũ in corpore, aut materia, ac tandem his claris uerbis concludendo idẽ affirmatur: δυνόν, ὅτι καὶ τὰ πάθη λόχοι ἐνυλοὶ εἰσιν. Idem eleganter his uersibus Lucretius docuit:

Denique in æthere non arbor, non æquore in alto

Nubes esse queunt, nec pisces uiuere in aruis.

Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse,

Certum ac dispositum est, ubi qui cquam cre,cat & insit.

Sic

Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque à neruis & sanguine longius esse.

Et paulo post:

Quippe etenim mortale eterno iungere, & unã
Consentire putare, & fungi mutua posse,
Desipere est. quid enim diuersius esse putandum est?

Hæc est, ut ego existimo, uera & certa philosophi
sententia: cum qua non conuenire per omnia Ciceronis
uerba, nemini uidere difficile est. Cum autem ad defini-
tionem hic uelut aditus tantum sit, in qua multo plus est
& subtilitatis & obscuritatis, quàm in superioribus, non
adeò dissimile est uero, eum etiam in definitione lapsum
esse. Et hæc quidem hæctenus. nunc ad ipsam definitio-
nem ueniamus, in qua tantum hoc erit probandum, &
ἐτελέχεια rectius in Aristotele scribi, quàm ψυδελείχεια:
nec esse animam continuatam motionem, imò ne motio-
nem quidem esse. Et primùm quidem, quæ illa est perti-
nacia, perpetuò pugnare pro dictione ψυδελείχεια, cum
ἐτελέχεια in Ciceronis etiam codicibus, & quidem ca-
stigatissimè inueniatur scriptum: & tam illa, quàm hæc
sit noua dictio, ac usurpant utramque Græci recentio-
res authores? Hesy chius exponit hanc dictionem uoce
ἡεργείας, sicut etiam in Aristotele altera pro altera po-
nitur. Suidas etiam est in hac sententia, & hæc sunt eius
uerba: ψυδελείχεια ἢ τελειότης, καὶ τὸ εἶδος τῆς ὑποκειμένης
τῆς ἐστὶ τὸ εἶδος τὸ ἐπιγινόμενον ἐκ τῆς τοιάδε σωθέσεως,
τῶν σο. χείων τῆ ὕλη. Et addit, compositam esse dictio-
nem ab ἐν, & τέλος, & σωέχον. Sed quid in colligendis
authoribus laboro, cum uix ulli Græci aliter de hoc loco
Aristotelis, & de ipsa dictione iudicauerint? Et tamen
homines pauci, & latini, aut uix etiam latini (intelligunt

candidi, quid uelim) tanquam pro aris & focis, pro sua opinione dimicant in peregrino autore. Deinde hoc quoque constat, Aristotelem in talibus disputationibus nō facere discrimen inter uocabula *ὑπέρτα*, *ὑπερτέλεια*, *μόρφη*, *ἔδος*, *λόγος*: & uocabulum *ὑπερτέλειας* melius conuenire cum reliquis tribus, quā *ὑπερτελείας*. Præterea motus definitio Ciceroni uel maximè refragatur. Est enim motus actus entis potentia, hoc est actus imperfectus, ut ipse Aristoteles exponit. Anima autem est actus perfectus, aut ipsa potius perfectio rei. Non est hæc contrarietas? Sed fingunt mihi modum substantialem. Hic uerò est Chimera quædam, & Aristoteli ignotus: nisi alterum significant progressionem ad substantiam, aut operationem, quæ oritur ex substantia: alterum progressionem ad accidens, uel operationem, quæ inde nascitur. quod tamen non faciunt, & facerent impropriè, si facerent. Ostendimus etiam supra, quòd Aristoteles immobilem faciat animam, contra Platonem, cuius sententiam uerè pro Aristotelis sententia in hac parte amplexus est Cicero: & tamen Aristoteli eam tribuit, cum toto cœlo distent inter se illorum philosophorum sententiæ: quod ad motum præsertim attinet. Nec puto aliquem dubitare de eo quod dixi, Aristotelem sentire, quòd anima non moueatur: cum hoc uel ex Macrobio appareat. Ac sunt sanè de ista re hæc uerba Aristotelis: *ὡς ἔστι τὸ κινουμὲν ἢ τὸ κινῆμαίον, ἢ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ κινουμὲνον*. Sic enim concludit illam disputationem contra Platonem. Sunt etiam aliæ duæ probatiuncule rhetoricæ magis & probabiles quā philosophicæ & firmæ, quibus nituntur quidam Aristotelem in suam sententiam pertrahere, ac defendere Ciceronem. Altera est

est admodum imbecillus. Dicunt enim, rationem, aut usum
 quendam sermonis hoc requirere propemodum, ut lega-
 tur in Arist. ζῷον λέχεια, quod hæc uox usitata sit: ζῷον λέ-
 χεια nouum esse uocabulum, & inusitatū. Nos autem su-
 præ indicauimus, quod ambæ dictiones sint pariter no-
 uæ. Et quidem contra se hic ipsum Ciceronem habent,
 qui dicit, nouo nomine animum ζῷον λέχεια Aristote-
 lem appellare. quia ipsi contendunt ibi, sic scribi debere
 hanc dictionem per δ, non per τ. Altera probatio est
 paulo speciosior, non minus tamen infirma, ut opinor.
 Nam cum dicunt, Aristotelem uoluisse formam ani-
 malium separare ab aliarum rerum formis hoc uoca-
 bulo, ac propterea nusquam reperiri, hanc appellatio-
 nem reliquarum rerum formis tribui ab hoc authore,
 falsum est. Nusquam enim hoc dicit ille philosophus,
 quod uelit discernere sic inter se formas animatorum,
 & inanimatorum corporum. & sunt loca in Aristote-
 le, ubi generaliter hæc uox usurpatur pro quibuslibet
 formis, ut in principio secundi libri: λέγομεν δὲ ζῷον τι
 γῆρας τῶν ὄντων τὴν ἕσταν, τῶν δὲ ἢ τὸ μὲν ὡς ἕλιω, ὃ
 κατ' αὐτὸ μὲν ἔστι τὸ δέ τι. ἕτερον ἢ μορφῶν, καὶ εἶδος,
 καὶ ἢν λέγεται τὸ δέ τι. καὶ τρίτον τὸ ἐκ τῶν. ἐστὶ ἢ
 ἢ μὲν ὁλη δυνάμεις, τὸ ἢ εἶδος ζῷον λέχεια. Et aliquāto post
 τὸ γὰρ ἔν, καὶ τὸ εἶναι, ἐπεὶ πλεοναχῶς λέγεται τὸ, κυρίως
 ἢ ζῷον λέχεια ἔστι. Item in eodem libro, ἐστὶ ἢ τῶν δυνάμει
 ὄντος λόγος ἢ ζῷον λέχεια. Sed ne sint hi loci alicubi su-
 specti, quod sunt ex hac disputatione de anima desum-
 pti (quanquam eruditi & modesti non possunt ea in du-
 bium uocare) sic dicit in secundo libro περὶ ἀρχῶν ἐκα-
 στον γὰρ τὸ τε λέγεται, ὅταν ζῷον λέχεια ἢ μάλλον, ἢ ὅταν
 δυνάμεις. In tertio libro eiusdem operis, non tantum

generaliter utitur hac uoce Aristoteles, sed applicat eam etiam ad omnia prædicamenta. Sic enim ait: ἐστὶ δὲ τὸ τὸ μὲν ἑντελέχεια μόνον, τὸ δὲ συνάμει. καὶ ἑντελέχεια τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ τὸσόν τι, τὸ δὲ τοιοῦδε. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τῶν ἐντος κατηγοριῶν ὁμοίως. Cui non satis dilucidè uidentur hæc uerba Aristotelis, loqui generaliter de uoce ἑντελέχεια? Plenum est opus primæ philosophiæ locis, in quibus hoc uocabulum sic usurpatur: ut interim de alijs taceam. Necessè est magno morbo animi laborare, qui contrà audebit dicere. Non enim puto quenquam fore tam iniquum & impudentem, ut distinguat hæc, & dicat, alibi legendum esse ἑντελέχεια, alibi ἑντελέχεια. Quanquam mihi non tam est disputatio de uoce, quàm de ipsa re: & hac concessa, non uellem esse ualde in uocabulo difficilis: ita tamen, ut quemadmodum de uoce ἑνέχεια potest dici, per similitudinem ferè quandam ἑντελέχεια uocetur forma. Hæc ferè habui, quæ tractarem de hac quæstione. id quæ puto me fecisse neque acerbè, neque immodestè, sine conuicijs, & citra ullius iniuriam, aut contumeliam.

Cùm hæc perscripisssem, & dictauisssem auditoribus, ut est mos in hac schola, putabam ita me ueram & genuinam Aristotelis sententiam patefecisse, ac ita cùm nostram expositionem confirmasse, tum infirmasse contrariam, ut nemo uel iniquus in posterum esset mihi facturus negocium: præsertim cum plerisque ingeniosis, & candidis, & legentibus atque considerantibus attentius Aristotelem (id quod est omnino faciendum, si quis uolet eum legere cum aliquo fructu: & longe aliud est philosophia Ciceronis, aut similium, quàm huius authoris) uiderem, & certò scirem, hanc meam operam &
senten

sententiam probari, sed apud eos qui diuersum iudicant, adeo nihil effeci, ut nihil de sua sententia concessuri esse uideantur, idque non obscure præ se ferant. Quod mihi non tam displicet, quàm uidetur mirum: cum tantum ab sit, ut meam sententiam confutauerint, ut etiam alicubi secum pugnent ipsi, aut certe male sibi constent. Sed aurum, & opes, & rura, frequens donabit amicus: Qui uelit ingenio cedere, rarus erit, inquit Martialis. Nec sane laudandi sunt, qui à semel imbibita sententia facile, & sine tanquam ui quadam rationum & argumentorum patiuntur se abduci, & in eo uelut de possessione sua mentem deturbari. Contra propositum animi tam, & certam eius inductionem contendere de opinione aliqua, neminem debere iudico, præsertim Christianum: quibus mentiri, & falsum dicere, seuerè prohibitum est. Ex horum numero & nos sumus, Deo gratia. Quocirca, sicut me scio, quantumuis bene perceptarum opinionum sim tenax, nihil docere, nisi quod mihi uidetur aut uerissimum, aut ueritati similitimum: ita spero illos facere, quibus cum est mihi controuersia, certè neutros decet aliter facere. Ac facilimum est labi, errare, ac decipi in rebus tam subtilibus, & ex intima philosophia depromptis: maximè si quis uel non expendat omnia diligentissimè, uel sit alijs studijs & curis magis occupatus. Cum itaque nondum satis mea de uocabulo *ὑπερχειας*, & Ciceronis interpretatione sententia firmata uideatur, age repetamus rem paulò altius: & conemur omnes huc pertrahere, ut sentiant, quod est haud dubiè consentaneum rationi, & Aristotelis disputationi. Res est leuicula propemodum, si utilitatem spectes:

& nulla hic uel publica, uel priuata res, nulla religio
 periclitatur. Constantiæ tamen, & probitatis est, cum
 in hoc docendi curriculo uerser, defendere, quod semel
 honestè, & cum laude, ut puto, sentire & docere alios
 incepi. Ac initio quidem non admodum hoc iacto, etsi
 pulchrè possẽ, quod præter plurimos uetustiores,
 horum temporum in omni reconditiore doctrina exer=
 citatissimi uiri, Guilielmus Budæus, & Ioannes Vi=
 ues, alter ex professo & edito hac de re scripto, alter
 obscurius tantum (quod mihi adhuc notum sit) ἔπειτα
 λέγειαι scribendum esse iudicant: ut omittam hic Her=
 molaum, paulò antè lumen Italia: nec faciam studiorum
 collationem, quod æquè possẽ, ac ita, ut uel hoc uno
 argumento non obstinatus lector persuasus, ad nos tran=
 saret. Deinde iterum uelim, atque iterum considerari
 definitionem animæ, præsertim quod ibi dicitur, Actus
 primus animæ: & sequitur, Vitam habentis poten=
 tia. quæ uerba non, ut uoluit Themistiũs, ociose, aut
 per tantologiam (quid enim aliud esset in breui descri=
 ptione, qualis est definitio, maxime in re tanta, &
 tam seriâ?) ponuntur, sed uim quandam peculiarem
 habent: ac plus omnino significant, quàm præcedentia
 proximè, physici organici. Nam actus, id est, forma cor=
 poris physici organici alius est, quàm nunc animati: si=
 cut alia forma cadaueris est, quàm uiui corporis: & alia
 seminis, alia plantæ, uel animantis: item ligni est alia,
 quàm lecti, aut mensæ, alia uaporis, alia pluuiæ. Sed cor=
 pus nunc formatum à natura, ut recipiat animam non=
 dum tamen habens eam, est animantis materia sine for=
 ma. Vbi autem accesserit anima, perfectum est animans,
 etiam si

etiam si non habeat uitam: id est, actiones & operationes, quæ oriuntur ex anima, tanquam ex fonte & principio, adeoque illa cõtinuata & perennis motio, de qua Cicero meminit, hoc est, actus secundus. Cur obsecro Aristoteles posuisset in definitione, actus primus, & animam dixisset immobilem esse: nisi uoluisset hanc agitationem & seu uitam, seu $\psi\upsilon\chi\eta\sigma\iota\varsigma$, & uelut usum quendam aut secundum actum ab illo priore secernere? Quod autem uoluerit animam esse immobilem, satis uel ex Macrobio constat. Quamquam is hoc sumpsit ex Aristotelis primo libro de Anima, ubi prolixè disputatur contra Platonem, sicut Macrobius ex Platoniorum scriptis acriter impugnat Aristotelem: ac ut sibi quidem uidetur, euerit eius sententiam. Quamquam mihi contra uidetur longè errare: nec esset difficile mihi, si opus esset, hoc ostendere. Profectò solùm hoc argumentum, si nullum aliud esset, cogeret me sentire, quòd Aristotelis huic disputationi uox $\psi\upsilon\chi\eta\sigma\iota\varsigma$ magis conueniat, quàm $\psi\upsilon\chi\eta\sigma\iota\varsigma$: imò illam conuenire, hanc non conuenire. atque Ciceronem aut lapsum esse memoria, quod hominibus facile accidit (nò enim Deus fuit) & Aristoteli tribuisse, quod fuerit tribuendum Platoni, & Platoni, quod Aristoteli: aut aliud habuisse opus Aristotelis, quàm nostrum est, ex quo illa sumpserit, ut quidam suspicantur. Quamquam in re tanta non puto hunc uirum fuisse tam uarium & inconsistentem, ut sibi esset planè contrarius. In secundo libro quidem de Gen. ani. dicit, animæ potentias habere naturam quandam diuini corporis, quàm sint elementa, hoc est stellarum, aut potius in corporibus elemèto stellarum proportionalibus existere. Ad quem locum propemodum opinor Ciceronem respexisse. Verùm nihil

hoc ei patrocinator in hoc errore, & non utitur ibi philosophus Entelechia uocabulo. Nec propterea flagellamus Ciceronem: aut si hoc est flagellare, quando aliquid uerè, aut iustis de causis reprehendimus, quare non etiã hanc notam impingunt ijs, qui multos locos ex Cicero ne collegerunt, in quibus illum errasse declarant & probant? Aut quare sibi tantopere indulgent, ut iam Platonem, iam Aristotelem, iam ipsum quoque Ciceronem, ut alios multos non recitem: & sæpe quidem, aliquãdo manifestè, aliquando latenter insectentur, obiurgēt, reprehendant: & nihil minus tamen uideri uelint, quàm eos flagellare? Multo rectius ita facimus, quàm, si aut aliquid contra iudicium animi nostri, aut quod non bene meditatam & expensum à nobis esset, ideoque incertū, assereremus: quæcūque nos caussa, ut ita faceremus, impelleret. Ciceronē tantifacio, quãti quisquam alius, etiã eorum qui uideri uolūt eum facere maximi. Verum hæc omitto: & his ita explicatis, uenio nunc ad illorum argumenta, quæ paucis, ut institui, consutabo liberè, & sine maleuolentia. Et ut hinc ordiar, consideret candidus lector, quomodo intelligendum sit, quod dicitur. Quo uiuens sit tale, esse agitationem continuam, seu uitam. Si enim uerba (tale esse) formam hic, & potissimam essentia partem significant, eaque potentia principium & causa uitæ est, & agitationis, quomodo possit esse uita & agitatio, non uideo: cum sit contra totam philosophiã, idem esse causam & effectum, potentiam, & actū, principium, & ortum ex principio respectu eiusdem. Sin de uita & operationibus, & potentijs in actu constitutis, non poterit anima esse immobilis, quod manifestè Aristoteles defendit. Sicut enim in mundo hic philosophus

docet

docet primum, mouēs esse quoddam immobile: ita in ho-
 minis essentia, qui est, ut ipse quoque uocat, uelut *μικρο-
 κόσμος*, hoc est paruus mundus, primus actus, seu *πρῶ-
 τος* est immobilis, cum sit motus principium, & prin-
 cipium in motu sit immobile, quod alioqui esset princi-
 pio prius, & fieret in immensum progressio, quæ nulla
 doctrina comprehenditur. Quapropter uita & anima
 sunt res diuersæ, altera est principium, altera quod ori-
 tur ex principio: altera primus actus, altera secundus.
 Quod autem ita sit, ambæ definitiones apud Aristotelem
 ostendunt. Est enim anima primus actus corporis phy-
 sici organici. Et quo sentimus, mouemur, & intelligen-
 mus primo. Hoc autem nihil aliud est, quàm dicere ani-
 mam esse non uitam, nõ agitationem, aut motum, sed prin-
 cipium agitationis & motus, quod est immobile. Demõ-
 strat idem apertè inter alia his etiam uerbis Aristote-
 les in primo de Anima: τὸ πρῶτον εἶναι τῶσδε ἢ δόξα,
 τὸ ἢ ψῦ τῶσδε ἴσως τὸ εἶναι ἐστὶ, αἰτία δὲ καὶ ἀρχὴ τοῦ-
 τῶν ἢ ψυχῆ. Id est: Causa enim omnibus, ut sint, est essen-
 tia: uiuentibus autem, uiuere est esse: sed horum causa &
 principium est anima. Quid his uerbis est manifestius?
 quid simplicius? Sed ita, inquit aliquis, anima nõ est per-
 fecta forma animantis, cum animas esse corpus sit phy-
 sicum, organicum, uita præditum, & quod assidue mo-
 ueatur & agitetur. Sed audis contra Aristotelem, qui
 dicit, animam esse actum primum corporis physici or-
 ganici, uitam habentis potentia, non iam uiuens. Quid
 autem hoc doctrinæ? Dicam tibi, & intelliges, si non
 oscitanter auscultabis. Quanquam idem antea quoq; est
 tractatum, planius tamen id nunc aliquanto fortasse fa-
 ciam. Vult Aristoteles, non tantum eius quod est actu

ἡ τελέχεια esse, uerum etiā eius quod est potentia. Pro-
 pterea dixit etiam in definitione, Vitam habentis potē-
 tia. quod clarè, ut potest, ac requirebant illa tempora,
 uel potius materia, docet in principio secundi libri de
 Anima. Quid enim aliud sibi uolunt hæc eius uerba?
 ὅτι μὲν οὖν ἡ τελέχεια τίς ἐστὶ, καὶ λόγος ἡ δυνάμις
 ἔχουσα τοιαύτη εἶναι, φανερὸν ἐκ τούτων quæ sunt eius
 loci conclusio. Quid aliud sibi uult exemplum præcedēs
 in ipsa disputatione, ubi dicit: ἔπει δὲ ὡς ζῶμεν, καὶ ἀτα-
 νόμεθα, διχῶς λέγεσθαι, καθ' ἅπαρ ἢ πρισμέμεθα. τούτων δὲ
 λέγομεν τὸ μὲν ἐπιστήμιον, τὸ δὲ ψυχικόν. ἐκαστέρω γὰρ τού-
 των φαμὲν ἐπιστάσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ ὡς ὑγιαίνουμεν, τὸ μὲν
 ὑγιέα, τὸ δὲ μορίω τινὶ τῆς σώματος, ἢ κὴ ὄλω. τούτων δὲ
 ἢ μὲν ἐπιστήμιον, καὶ ὑγιέα μορφή, καὶ εἰδός τι, καὶ λόγος, καὶ
 οἶον ἡνεργεῖα τῆς δεικτικῆς, ἢ μὲν ἐπισημονικῆς, ἢ τῆς ὑγια-
 στικῆς. Δοκεῖ γὰρ ἡν ἡ πᾶσχομεν, καὶ διαίθεμεν ἢ τῆς ποσι-
 τικῆς εἶναι ἡνεργεῖα. ἢ ψυχὴ δὲ τούτου, ὡς ζῶμεν, καὶ ἀτανό-
 μεθα, καὶ διανοοῦμεθα πρῶτως. Hæc uerba sunt plana,
 & expressè docent, quod dixi, modò attentè legantur.
 Quod certè faciendum est ferè in omnibus talibus dispu-
 tationibus apud hunc authorem. His ita constitutis, om-
 nia corruunt sua sponte, quæ ab altera parte adferun-
 tur. Quanquam aliquando tantum non concedunt in
 hanc sententiam. Quid enim aliud est dicere, quòd Ari-
 stoteles causam & fontem huius agitationis ipsam ani-
 mantis formam esse senserit, aut omnino principium &
 causam huius motionis quærere: id quod statuere, rem esse
 talem: quàm separare agitationē à suo principio, causam,
 & formam? Iam autem cum anima sit illa forma, etiam
 ipsorum testimonio, quis non uidet, aut secum illos pu-
 gnare, & confundere causam cum effectu: aut re ipsa
 nobiscum facere, uerbis tantum à nobis discrepare? Sed
 uerè

uerè confundunt agitationē cum origine sua, quam Aristoteles dicit immobilem esse, & *ἡρετέχθαι πρὸ τῆς*. Statim enim relabuntur ad suam sententiam. & acriter contendunt, animam esse illam agitationem, qua bos, & alia animantes sint tales, non principium agitationis. Laudant interim Aristotelem, & eius sapientiam, quòd ita res distinxerit in materias & formas, cùm potius totis uiribus eum oppugnent. Apud me certè nullum est dubium, quin procul absint ab illius sententiā. Nec est uerum, quod addunt, ab Aristotele generaliter in alijs rebus perfectionem, seu ex aedificationem formam esse appellatam, in uiuētibus uerò specialiter *ἡρετέχθαι*: quasi uerò anima sit agitatio, & non principium agitationis, ac non sit in alijs etiam essentijs motus quidam præter hoc quod sunt: & quanquam hic ab illo nascatur, non tamen idem sint ambo, sed longissimè inter se distent, ratione & natura. Proferant mihi unum locū, in quo Aristoteles aperte faciat hoc discrimen, aut potius ubi non uocabulum *ἡρετέχθαι* pro qualibet forma & actu usurpet: & cedam. Sed nō facient: facturi hoc prius haud dubiè, si potuissent. Ego uerò contrā & protuli supra multos, & plures possem proferre, si res non esset clarissima. Quid enim aliud sibi uult statim initio secundi libri de Anima, cum dicit: Dicimus itaque unumquòdque genus eorum, quæ sunt, substantiam: huius uerò aliud, ut materiam, quod quidem per se non est hoc aliquid: aliud formam, & speciem, qua iam dicitur hoc aliquid: & tertium, quod ex istis constat. Est autem materia quidem potentia, forma uerò entelechia, id est, ut commodè Vatablus uertit, actus atque perfectio. Quis audet hæc uerba oppugnare, ac aliter exponere, quàm generaliter de omni ente, &

ente, & quidē in huius ipsius tractatiouis de anima ue-
 stibulo? Ego profectō nō possem hoc facere cum aliqua
 fronte, aut temeritate. Nescio quid alij sint facturi. For-
 tasse quiduis ex quouis poterunt educere, ita ut Anaxa-
 goras conatus est. Præterea, si anima est agitatio, qua
 uiuens est tale: non iam potentia uitæ est anima, sed ipsa
 uita. Quare igitur philosophus, animæ partes uocat
 διωάμψς; quare ἰσπερὶ τὸν οὐρανὸν, & non ἰσπερὶ τὸν οὐρανὸν;
 & non ἀλάσπη; διὰ τὸν οὐρανὸν, & non διὰ τὸν οὐρανὸν, aut
 νόσος; Sic de reliquis. Et hoc, si uiuens, accipiatur pro
 animato, sicut illi accipiunt: quod tamen fit improprie,
 atque confunditur ita primus actus cum secundo. Nam
 alioqui facile, si loquantur proprie, possum concedere,
 agitationem esse, qua uiuens fit tale, hoc est uiuens. Iam
 uiuens & animatum sunt diuersa: alterū caussa, alterum
 effectus: alterum potentia, alterum actus, eo modo ut est
 antea disputatum. Huc etiam faciunt hæc uerba Ari-
 stotelis, quibus ipsi tamen utuntur ad confirmandū suum
 errorem: Sicut oculus constat ex corpore oculi, & uisu,
 ita animal constat ex corpore & anima. Est enim uisus
 potentia quedam uisionis, non ipsa uisio: nihilominus ta-
 men actus quidā oculi, seu essentia, seu perfectio, seu for-
 ma eius. Facit enim ibi differentiam Aristoteles, inter
 uisum & uisionem, sicut postea inter scientiam & scire
 ipsum, ut est prius annotatum. Sed ascribamus etiā hunc
 locum integrum. ὡς μὲν οὐρ ἢ τμήσις, καὶ ἢ ὄρασις, ἔτω
 καὶ ἢ ἐργήγορος ἢ τελέχεια. ὡς ἢ ἢ ὄψις, καὶ ἢ διύαμις ἢ
 ὄρασις, ἢ ψυχὴ. τὸ ἢ σῶμα τὸ διωάμψς ὄρ. ἀλλ' ὡσπερ ὁ
 ὄφθαλμὸς ἢ κόρη, καὶ ἢ ὄψις, καὶ ἢ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα
 τὸ ζῶον. Sic est locus citandus, non mutilatus, ac integer
 sanè patrocinator nobis, non illis: quod facile intelligēt,
 ad sue

adſuefacti nonnihil ad has diſputationes, atq; ad lectio-
 nem Ariſtotelicam. Significat enim duplicem actū eſſe:
 primum, qui etiam potentia dicitur: & ſecūndum, qui eſt
 effectus primi. Secundi ponit exempla, ſectionem, uifio-
 nem, & uigilias. primi, uifum, aut potentiam inſtrumē-
 ti, hoc eſt oculi, & animam. Et quemadmodum ſe habet
 ſectio, aut uifio ad uigilias: ita habet ſe anima ad uifum,
 & oculi potentiam, quæ idem ſunt. Nunc uigiliæ ſunt
 uelut totius corporis actus ille poſterior, cum uifio ſit
 partis actus. Ergo ſicut uifus, ſeu oculi potentia partis
 eſt actus prior, & principiū uitæ: ita anima totius cor-
 poris, quod ex uarijs inſtrumētis cōſtat, eſt prior actus.
 Quid poteſt dici expreſſius, quid ſimplicius, quid etiam
 uerius? Nec propterea uifus debet eſſe corpusculum, ut
 fruſtra metuunt. Non etiam ideo fingimus, aut uolumus,
 animam ita mouere corpus, ut nauta mouet nauē. Quan-
 quam ab hac ſententia non ualde abhorret Ariſtoteles,
 cum dicit, ἐτι ἡ ἀδιανοία, ἢ ἔτιως ἡντελέχεια τὸ σῶμα, & ἡ
 ψυχὴ ὡς ὁρῶν πλοῦτος πλοῖς. Ego quidē non uerto ἡντε-
 λέχεια actum intus perficientem, nec ſum iſtarum rerū
 tam rudis ut hoc faciam. Quamquam ſi retineretur ſen-
 tentia, condonari poſſet error uocabuli. Si uerò conce-
 ditur, ut ego ſanē cenſeo faciendum eſſe, hanc uocem ab
 ἡντελής & ἔχω deriuatam eſſe, non uideo, quomodo con-
 tinuitas, & aſiduitas in motu poſſit admodum hic qua-
 drare, cum de actu primo hoc dicere non ſit uſitatū: &
 non ſit hæc motio perennis & cōtinua, ſed non rarò in-
 terrūpatur quiete: & quidē, quod ad præcipuas animæ
 partes attinet. Statuamus itaque ſic in hoc loco dictam
 eſſe formam, quod ſit perfectior quædam eſſentiarum
 pars, quàm materia. & hoc eſt ingenuū, ſimplex & cō-
 ſent

sentiens cum reliqua philosophia Peripatetica. Nec ad aliquam uocabuli agitationis expositionem confugient, cum addatur, perennis & continua: & non sit obscurū, ad quid pertineat perennitas aut continuitas. Porro quòd sit uox noua, Cicero clarè dicit: nec puto fuisse hoc dicturum Ciceronem, si putasset nouam esse tantum translatione, nō reuera nouam, & in hac lingua profus inauditam antea, & inusitatam: cum de re tanta scriberet, ac pertinente ad tantum philosophum, quem ipse quoque maximi semper fecit. ne dicam, non inueniri eā apud illos Græcos authores, qui fuerunt ante Aristotelem: quòd mihi quidem constet. Aut proferat exemplum, qui contendit uocem esse ueterem, aut illo tempore in usu fuisse. Dicunt etiam, quòd hanc uocem Aristoteles quæsiuerit, ac sumpserit, cum uellet motum significare ad exprimendam agitationem, qua forma adquiritur. Hoc uerò est lōgius aberrare. Cicero dicit, inuentum esse uocabulum ab Aristotele, ut significaret animam ex quinta natura, seu genere principiorū esse: id est, ex coelestium corporum natura, cui desit nomen. & hi dicunt, quòd ad significandum motum, uel agitationem illam, de qua docetur in tertio Physicorum, sit quæsitū, & usurpatum? Aut quomodo consentiunt, quòd dicunt, primò ad significandam præstantiam formarum, quæ sunt in uiuentium corporibus introductum esse uocabulum, nunc uerò generaliter ad significandum motum? Sed nihil aliud, aiunt, significat uox in tertio Physicorum, nisi continuam agitationem. Audio. Verum non potuit Aristoteles aliter commodè motum definire, quanquam subabsurdum erat: sicut ipse in eo loco uidetur conqueri. Commiscentur enim ibi entis uox, &

quietis:

quietis: hoc est, absoluti operis natura, & agitationis, quæ est ipsa operis effectio: & tamen ὑπελέχεια non tam ibi significat agitationem, seu operis inchoationem & effectioem, quàm opus ipsum, hoc est, ens non perfectum quidem, sed quod nunc fit. Vult hoc dicere proculdubio Aristoteles, cum definit motum, quòd sit essentia quædam eius quod est potentia, non eius agitatio, seu mutatio. Nam alioqui motus esset agitationis agitatio, quod est absurdum. Et hoc est, quod in altera definitione motus dicit, quòd sit actus imperfectus: hoc est, eius quod non est actu, sed potentia, actus, id est, essentia quædam. Est quidem motus agitatio quædam, sed hæc agitatio non est propriè ὑπελέχεια, seu ὑεργεια, id est, esse aliquod: sed cum sit eius, quod non est, nisi potentia, id est, mobilis, imperfectum est eius esse. Multo minus ὑπελέχεια est hic motus, aut agitatio: quod illi uolunt, sed ineptissimè, ac afficiunt Aristotelem, tantum uirum, non leui iniuria, quòd hunc sensum eius disputationi affingunt: ac interim flagellant eum grauius & iniustius, quàm nos Ciceronem: qui tamen haud dubiè non cupit hoc modo se defendi: ac si uiueret, nihil dubito, quin esset mutaturus potius sententiam, quàm ita se defenderet. Et si fuit in hac re alioqui plus quàm facilis, etiam ex professione: Tantum abest, ut se flagellatum conquereretur. Ausim deierare, si res postularet, & uelut iudex iuratus hanc sententiam dicere, de his Aristotelis disputationibus. Totus locus de motu in principio tertij Phisicorum, ex diametro pugnat cum his defensoribus Ciceronis: & non possum satis mirari, quid cogitauerint, cum hæc uellent affirmare, & tam constanter docere. Cadam hac tota caussa, & amittam hanc uelut litem,

nisi hac in re praesertim, crasse est ab eis erratum: nec debet mihi obesse, quod est in Homero *οὐ τε δὴ ἐρχομῶν*. Res ipsa consideretur, & ut ille dicit, ponderentur sententiae, non numerentur. Non reprehendo ualde expositionem Themistij. Pueris enim ita res per quamdam periphrasin declarari solet: nec habet aliquod incommodum, nisi quis uelit dicere, non itionem esse ad formam simpliciter, sed ad perfectionem formae; propterea quod subinde aliquid à principio motus accedit formae, nisi qui fundamentum posuit, nihil uideri debeat fecisse, quod ad formam pertineat. Et tamen Themistius nihil contra nos facit. Non enim sequitur, Motus est itio ad formam: ergo *ἔντελέχεια* est motus, uel agitatio. aequè ac non sequitur, Motus est *ὀτέλεχεια* quaedam, ergo *ἔντελέχειας* est motus, uel agitatio. Non enim est conuersio simplex inter haec duo, sicut Dialectici loquuntur, cum *ἔντελεχίας* uox hic ponatur improprie, sicut est indicatum. Contra sequitur, Motus non est omnino nullum ens, ergo motus est quaedam *ἔντελέχεια*. Quod autem haec uox in definitione motus improprie sumatur, clarè ostendit Aristoteles, cum ait: *ἢ τε κίνησις ἔνέργεια μὲν τις εἶναι δοκεῖ, ἀτελής ἢ, αἰτιον δὲ ὅτι ἀτελής τὸ διωατὸν, ὃ ἐστὶν ἔνέργεια κίνησις, καὶ διὰ τὸ δὴ χαλεπὸν αὐτὴν λαβάν τι ἐστὶ.* Et paucis interpositis uerbis: *χαλεπὸν μὲν ἴδεν, ἐνδεχομῶν εἶναι, scilicet ἔνέργειαν.* Quid uolunt amplius, qui contrarium defendunt? De uoce Actus dictum est supra. Nec ideo sunt imperiti Aristotelicae philosophiae Boetius, & Gaza, quod metaphorico maluerunt uti uocabulo, quam proprio: praesertim cum alter magis Dialectica fuerit intentus, alter illi planiori philosophiae, quae tractat de animalibus, &

quidem

quidem specialiter præcipue. Leue est omnino & inane, quod iterum atque iterum dicunt, Quid sibi uult illa interior perfectio? Qui magis anima plantæ, aut bonis interiora, quàm exteriora perficit? Antea dixi, me nunquam hoc docuisse. Nihilominus tamen, si patiuntur, uicissim ab eis interrogo, an existimauerint illos ita stupidos fuisse, ut putarent animam, cum sit totius forma, non etiam quamlibet partem perficere? Nonne sic rectè posset hoc defendi, ut diceretur factum esse hoc ad discernendam essentialem formam ab externa specie, seu facie rerum? Sed non admodum pugno, quod hæc res nihil ad nostram sententiam pertineat, nisi quis uelit nos alienis erroribus grauare. Deinde mirum est, si non rixantur, & contendunt de uocabulo: & hoc uolunt in me reijcere, quasi ego de re sileam. Quanquam neutros debet pudere liberalis cuiusdam explicationis uocabuli, cum hæc res non paruum habeat pondus, imò necessarium sit poni certam uocabulorum significationem in rerum tractationibus. Trahūt etiam in suam sententiam Plutarchum. is tam stat à nostris partibus, quàm ab ipsorum: nisi non dixi pro eodem usurpari *ἡ τελέχεια*, & *ἡ ἐργεία*, uoces. Hinc tamen haudquaquam potest hæc fieri conclusio, quod in his locis hæc uox motum significet, aut agitationem. & hoc satis est expositum, uel nihil hic desiderari queat. Significauī & hoc alicubi supra, quod *ἡ ἐργεία* uox non malè, ut etiam Quintilianus faciat, exponatur pro eo, quod motionem quandam significat: sed pro his disputationibus, ubi de potentijs & actu primo tractatur præcipue, metaphoricè usurpari: nec refragari deriuationis rationem, ac inde potius latinum actus factum quàm ab entelechia. Sumatur utrouis mo-

do, non iurgor, modò ut hic pro actu primo sumatur: qui si potest in motum transformari, facile concedam $\zeta\eta\epsilon\rho\upsilon\acute{\alpha}\varsigma$ uocabulum proprie significare, ut est communis expositio. Sed meo quidem iudicio non poterit hoc fieri, nisi tota philosophia Peripaterica, præsertim hac parte, subuertatur. Aristoteles motum quidem dicit esse $\zeta\eta\epsilon\rho\upsilon\acute{\alpha}\varsigma$, sed in expositione addit, quandam & imperfectam, & perceptu difficilem, ut est dictum antea. Scripturam non ualde urgeo. Sed quæro, unde sit iam $\zeta\eta\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\alpha$, iam $\zeta\eta\delta\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\alpha$ in ipsorum disputationibus? Si non est hoc indicium, quòd suæ causæ diffidant, miror cuius rei sit. Quanquam & alia sunt coniecturæ. Luciani auctoritas in hac re, quanquam nihil ad rem facit, adeò me non mouet, ut iocatus magis mihi suo more uideatur. Præterea non patior isto modo uocem esse nouam, ut ipsi fingunt. Ac est ad hoc responsum copiosè in præcedentibus. Quare nobis potius assentientur multi uersati in Aristotele, si attentè considerent eius sententiam de formis: atque utinam ipsi considerassent eius sententiam attentius. Quod si fecissent, non dubito, quin essent erga nos mitiores, aut potius nobiscum sentirent. Postremò, quòd dicunt, Aristotelem facere duplicem $\zeta\eta\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\alpha$, substantialem, & accidentalem: & in definitione Motus, intelligendam esse $\zeta\eta\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\alpha$ accidentalem: utrumque est falsum. Nusquam enim, quod ego sciam, & hoc modo facit Aristoteles duplicem Entelechiam. tradit quidem alicubi, motum etiam esse secundum substantiam, quanquam hoc in alio loco negat. Sed hoc uult, generationem quoque motum esse, hoc est, cum substantia potestate habet actum, quatenus est potestate, aut id quod est potentia substantia, nunc est actu, non substantia

substantia quidem, tunc enim finitus esset motus: sed quod
 erat, potentia substantia, uel quando ipsa potentia suum
 quendam actum habet: & hoc, ut est supra ostensum, im-
 propriè. Satis hæc res est ab ipso Aristotele in tertio
 Physicorum declarata: & non uno exemplo à nobis
 etiam, quod sufficit ad hanc rem, paulo antè. Recentio-
 res quidem quadruplicem faciunt actum, & motum du-
 plicem his nominibus: uerùm non hæc ratione, sed ea, de
 qua iam est significatum. Et quorsum est opus hic adeò
 metuere, ne reprehendantur, quòd $\psi\lambda\epsilon\lambda\epsilon\chi\epsilon\alpha\upsilon$ motum
 faciant eo quod motus sit accidens, & entelechia sub-
 stantia in hac animæ definitione? cum per se motus nec
 substantia sit, nec accidens, sed in mutatione substantiæ
 medium quiddam ferè inter substantiam & potentiam:
 in accidente similiter medium inter accidens, & eius
 potentiam: id quod supra semel atque iterum ex Ari-
 stotele, mobilis actum diximus. Hoc enim est effectio rei,
 non res ipsa: nec mobile tantum, aut rei potentia, sed
 actus eius quod est potentia, quatenus est tale. Hoc si quis
 non intelligit, Aristotelem culpet, qui hoc ita docuit:
 non me, qui repeto, & interpretor eius doctrinam. Cum
 dicunt substantialem motum esse animati talis existen-
 tiam, seu uitam, quæ cieat actiones: non constant sibi.
 Existencia enim & uita, non sunt motus, sed principium
 motus, aut actionum, & quidem ut ipsi uitæ uocabulum
 hic usurpant: aut si sunt motus, quomodo efficiunt actio-
 nes, id est, motiones? Atque ita causæ bonitate, uel no-
 lentes in nostram sententiam concedunt. Quò pertinet
 etiam, quòd dicunt $\psi\tau\epsilon\lambda\epsilon\chi\epsilon\alpha\upsilon$ uelut habitualement agita-
 tionem esse, uel potentiam cientem actiones. Alterum
 ideo dixi falsum esse, quia ut est Aristotelis, & omnium

aliorum diuisio, motus ibi tam substantialis definitur, quàm accidentalis: hoc est, non tantum actus quidam τὸ κίνησις in ordine accidentium, sed etiam in substantiarum ordine, ut taceam, quod Aristoteles alicubi dicit, Secundum substantiam non esse motum. Hac sunt plana & simplicia, cumq; Aristotelis disputatione conueniunt: nisi me prorsus fallit animus, & pessimè sunt à me collocatæ multæ optimæ horæ.

Nunc incidit mihi locus Aristotelis, qui extat in quarto libro μίεωρολογικῶν, & uidetur contra nos facere. Ibi pulchrè ac eruditè scribitur, omnia definita, seu circumscripta esse opere: quòd ea quæ possint suum opus facere, sint uerè, ut si oculus uideat. Sed adscribamus illius uerba: ἀπ᾿ ἄλλᾳ δ' ἐστὶν ὁρισμὸς τῷ ἔργῳ. τὰ μὲν γὰρ διωᾶ μὲν αὐτῶν τὸ αὐτῶν ἔργον, ἀληθῶς ἐστὶν ἐκαστὸν αὐτῶν ἢ ὀφθαλμὸς ὄρα. Iam si oculus tum est uerè oculus, cum id facit cuius gratia est: uidendi autem gratia est oculus, & ipsum esse est forma: ergo cum uidere sit, quod facit ut oculus sit uerè oculus, forma est oculi ipsum uidere. Iam uidere est motio, ergo motio est oculi forma. Quod si est in oculo, est etiam in toto corpore, aut animante: hoc est, ut uidere est oculi forma, ita uiuere, aut uti potentijs est forma animantis. atque ita rectè intellexit Aristotelem Cicero, ut uoluerit animam esse motionem, ita posset ex hoc loco aliquis rationari. Ego respondeo simpliciter, & ut res habet. Primò non est idem prorsus, fieri cuius gratia est aliquid, & eius forma. Sic enim uera serra, hoc est ex ferro facta, non esset serra, nisi cum iam usurparetur. Sed Aristoteles rectè, si ex ligno sit, aut alia materia tantum, quæ non recipiat uim secandi, uult ferram esse ὁμοιότητος. Diuide
solum

solum exemplum hic in Aristotele de secundo actu, seu agitatione loquitur, precedentia & sequentia de potentia tantum loquuntur. Et in libris de Anima disertè facit differentiam Aristoteles, inter uisum & uisionem. Ergo aut à se dissentit, aut facit duplicem formam unius rei: aut non est idem forma & actus secundus, seu $\psi\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\alpha$. Verùm hæc est sententia Aristotelis, quod in operibus natura, præsertim perfectis illis, hoc est, quæ constant ex organicis partibus, ut sunt uiuentia, sit duplex ratio unius formæ, principium, seu potentia illa propinqua, seu habitus ($\psi\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \tau\eta\upsilon$ ipse uocat) & actio, siue maius effectum siue operationem uocare. Nihilominus tamen animam uult actum primum esse, & habitum, seu principium agitationis, non ipsam agitationem. Et ut maxime uox $\psi\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\alpha$ per se esset scribenda, & haberet à continuitate nomen, non tamen aut in hac disputatione operationes significaret, aut illa continuitas esset intelligenda, quæ est in motu, qui sic proprie uocatur: sed de quadam duratione, præsertim quod ad plerâsque potentias attinet, quarum actioni motus definitio non conuenit, ut uidere, audire, & similia, non sunt aliquid imperfectum, aut gradus habens, sed perfectum quiddam per se semper. Huc pertinet, quod forma dicitur essentia: & res uerè esse, cum sint actu. Esse enim, & essentia, uocabula durationis sunt potius, quam agitationis, quæ Motus appellatur. Præterea nõ $\kappa\acute{\iota}\nu\omicron\upsilon\upsilon$ temerè uocat formam Aristoteles, sed $\psi\tau\epsilon\pi\acute{\rho}\tau\epsilon\alpha\upsilon$, & $\psi\tau\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\chi\epsilon\alpha\upsilon$, & alia quædam. Verùm de uocabulo non admodum contendo, ut dixi: de re ipsa potius est mihi disputatio. Hunc locum Aristotelis eo libentius addidi, quod uidebatur mihi facere nonnihil ad probandam

nostram ingenuitatem, fidem, & inquirendi ueri studium. Vt enim id antea sum testatus, ita hic etiam testor, me nullius odio quicquam scribere, docere, aut defendere, & contrà, quàm iudico, aut uerum esse, aut uero similitum. In rebus falli possū, ut homo: in hoc animi propositio, inductione, constàtia nō fallor. facile possē ferre Ciceronis definitionem, si de secundo actu intelligeretur, & illa posteriore formæ ratione. Prior enim ratio, ut ita dicam, animæ conuenit, quæ est actus primus, principium, causa, & potentia operationum & uitæ: non operationes, uita uel motus, ut sæpe dictum est. Veruntamen & sic uox motionis improprie esset usurpata, id est pro eo quod est perfectum quiddam, aut habet perfecti rationem: ut sentire, intelligere, appetere, nutrire, moueri secundum locum. Aliter enim hæc secundum se considerantur, aliter secundum id quod sunt proprie, operationes, formas, rationes, aut species naturæ operum. Quanquam nihil ad nos admodum pertinet, habitusne, an operatio magis formæ rationem habeat: modò constet, animam esse primum actum, principium, causam & fontem agitationis & uitæ, aut operationum, non hæc ipsa. Quod satis iam superque demonstratum est, & prolixius etiam fortasse, quàm conueniebat. Sed ignoscere mihi debet Lector, cum id non sit mea culpa factum. Velim & hoc iterum obiter meminere, non de uocabulo nobis tantum, sed etiam de re ipsa: & magis de re quidem, quàm de uocabulo: si tamen alicubi, de uocabulo tantum, ualde contendimus: quod Sophistæ faciunt, ac obscurandæ rei potius, quàm illustrandæ causa.

LIBER SECVNDVS

DE ANIMA.

☞

Quot sint potentia Animæ.

Vinque præcipuæ apud Aristotelē numerantur animæ potentia: nutritiuum, sensitiuum, appetitiuum, secundum locum motiuum, & intellectiuum. Cum enim per se hæc uocabula significant potentiam, non satis apte Potentiæ uox eis additur. Nisi uelimus dicere, potentia nutriendi, sentiendi, & sic de reliquis, mutata nonnihil orationis forma. Nutritiuum autem uocatur etiam rectè Vegetatiuum. Vegetum enim incolu-
me est: & nutritiui proprium est officium, conseruare corpus physicū. Plato in Timæo, & in 4. lib. de Repub. tres facit animæ uires, aut partes, λογιστικόν, ἐπιθυμητικόν, & θυμικόν, quod etiam θυμολήτης uocat ipse, & Aristoteles nonnunquam, sicut primum ἡγεμονικόν etiam appellatur. Et est θυμός uelut medium reliquorum duorū, ut supra est ex Platone dictum, & ea concilians: ac præcipuè rationali seruit. Hanc Platoniam diuisionem egregiè descripsit Claudianus, quem integrum locum libuit usurpare.

Disce orbis, quod quisque sibi, dum conderet artus
Nostros, æthereis miscens terrena Prometheus,
Synceram patri mentem furatus Olympo,
Continuit claustris, indignantemque reuinxit.
Et, cum non aliter possent mortalia fingi,
Adiunxit geminas, Illæ cum corpore lapsæ

Intereunt, hæc sola manet, bustoque superstes
 Euolat. hanc alta capitis fundauit in arce,
 Mandatricem operum, prospecturamque labori:
 Illas inferius collo, præceptaque summæ
 Passuras dominae digna statione locauit.
 Quippe opifex ueritus confundere sacra profanis,
 Distribuit partes animæ, sedesque remouit.
 Iram sanguinei regio sub pectore cordis
 Protegit, imbutam flammis, auidamque nocendi,
 Præcipitemque sui rabie. succensa tumescit,
 Contrahitur stupefacta metu: cumque omnia secum
 Duceret, & requiem membris uesana negaret,
 Inuenit pulmonis opem, madidumque furenti
 Præbuit, ut tumida ruerent in mollia fibræ.
 At sibi cuncta petens, nil collatura cupido,
 In iecur, & tractus imos compulsa recebit,
 Quæ, uelut immanes reserat dum bellua rictus,
 Expleri, pascique nequit. Nunc uerberare curas
 Torquet auariciæ, stimulis nunc flagrat amorum:
 Nunc gaudet, nunc moesta dolet, satiatæque rursus
 Exoritur, caesaque redit pollementius hydra.
 Hos igitur potuit si quis sedare tumultus,
 Inconcuessa dabit puræ sacraria menti.

Vides hic, à poeta ex Platone appetitiuo tribui ge-
 nerandi appetentiam, cum de amoribus meminit. Quod
 obseruandum est propter illa, quæ infra de speciebus
 appetitionis disputabuntur, ubi de Voluntate expli-
 cabitur.

Quid sit nutritiuum.

Eruditè Aristoteles docet, actiones ratione priores
 esse, quàm potètiās: nec intelligi posse actiones, nisi prius
 sint co

sint cognita obiecta: ἀντιέμμελα ipse uocat. Itaque hæc
 etiam cuiusmodi sint, ostendendum est prius, quàm de
 nutritiuo quid sit dicatur. Obiectum itaque nutritiuum,
 est alimentum, quod est cibus uel pabulum, & potus eius
 quod alitur. Quia autem cibus & potus nõ, ut sunt, cum
 sumuntur, manet in alendo, sed transmutata in aliud ens
 alit, & hæc mutatio uocatur Generatio: ideo hic etiam
 debet sciri, quid sit generatio. Est autem generatio, mu-
 tatio ex non ente in ens, sicut est supra satis ostensum in
 tertia parte huius operis. Talem autem quandam muta-
 tionem fieri, cum ex cibo & potu fit sanguis, & ex san-
 guine caro, & alia membra, aut potius quedam similia
 membris. Non enim fiunt membra in alendo, sed conser-
 uantur, uel augentur, & tamen interim cibus & potus
 in aliam naturam & substantiam mutantur. Etiam si es-
 nim Aristoteles hoc loco scribit, opera huius potentie
 generare esse, & uti cibo: non tamen alteratio tantum
 quedam est nutritio, sed generatio secundum partes ab-
 solute: respectu uero corporis, quod alitur, facile possum
 concedere, quod sit alteratio. quod ad ipsas actiones per
 se attinet. Quanquam & ἡρελέξια, seu actus est respec-
 tu potentie, quàm Nutritiuum appellamus, eadem est
 in utroque ratio. Sicut enim anima in alendis membris
 facit ex cibo & potu actu similia membris, aut partibus
 totius corporis, quæ potentia erant similia: ita animal
 totum, uel planta facit ex se totum simile sibi animal,
 uel plantam actu, ex eo quod potentia erat simile, ut est
 semen, uel surculus. Atque hoc est obiectum nutritiuum.
 Actus autem est ipsum nutrire: quod nihil aliud est, quàm
 mutare cibum & potum in similia eius quod alitur, non
 ut fiat separatum quid ab eo quod alitur, siue secundum
 totum,

totum, siue secundum partes: sed ut conseruetur id quod iam est in sua substantia. Hoc autem fit partim etiam à simili, ut est suo loco indicatum. Potentia quæ hoc efficit, est ipsius animæ uis commutandi ita cibum ac potum, illa quidem communissima omnium. Nihil enim, quod uita est præditum, hac carere potest, cum ipsa possit alijs omnibus carere, ut est in plantis cernere. Atq; ita sunt tria ad hanc rem maximè necessaria ac principalia, corpus quod alitur, id quo alitur, & alens. Et hoc Aristoteles sic dicit: ἐπεὶ ἡ ἐστὶ βίαι, τὸ βεβόμνον, καὶ ὡς βέβηται, καὶ τὸ βέβωρον, τὸ μὲν βέβωρον ἐστὶν ἢ πρῶτη ψυχὴ, τὸ δὲ βεβόμνον, τὸ ἔχον αὐτῷ σῶμα, ὡς ἡ βέβηται ἢ βόων. Et obserua dictum, quod additur: ἀπὸ τῆς τέλει ἀπ᾿ αὐτῶν προσαγορεύει δίναιον. Galenus dissentit non nihil ab Aristotele, & docet, hanc potentiam non animæ, sed naturæ functionem esse, atque propterea ψυλά appellari ea quæ hac potentia prædita sint. Qua in re proprietatem sermonis quidem Galenus considerauit. Nam & φύσις, & φύσις dictiones ab eodem uerbo φύσις, quod significat nasci, deriuantur: & φύσις significat plantam, cuius sole sunt potentia nutritio, & ei cognata augmentatio, sed tamen cum uocabulum φύσις latius pateat, quam uel origo eius, aut alia deriuata, non uideo causam, cur ab Aristotelis sententia recesserit Galenus, præsertim cum ne ratio quidem physicarum disputationum patiatur adeò angustè hanc uocem usurpari. Nam & aqua fit ex aere, & aer ex aqua secundum naturam, non tamen in illa mutatione est hæc potentia: nec appellatur per hunc motum res facta, uel φύσις græcè, uel latine planta. Sic de motu naturali iudicari debet. Aut igitur hæc non sunt naturalia, aut naturæ uocabulum plus significat, quam φύσις.

φύσις, aut φύσις. Præterea unde est uoluntas & sensus, quæ dicit Galenus animæ esse functiones, non naturæ? Nonne sunt etiam à naturâ? Sunt enim corporis naturalis principales partes, id est animalium formæ, aut partes formarum in illis corporibus. De augmentatione, de qua in hoc loco etiã disputari solet, antea differuimus, quando explicauimus de Generatione & corruptione.

An sint aliæ facultates huic cognatæ?

Sunt etiam huius generis aliæ potētia. Verum Aristoteles non tractauit de eis, Galenus hoc diligenter fecit in tribus libris de Facultatibus naturalibus. Quare nos tantum nomina, & breues earum definitiones huc adscribemus, ut uelut degustãdas etiam præbeamus medicorum disputationes imperitiioribus. Sunt autem facultates attrahendi, retinendi, coquendi, & expellendi: item apponendi, agglutinandi, & assimilandi. & sunt ille omnes potentia quasi famulae quædam nutritiui: hæ gradus, aut partes eius. Adduntur etiam aliæ, ac quidẽ magis principales, generandi facultas, formandi & alterandi: quæ omnes uocantur eodem nomine, Facultates naturales. Et Galenus quidem, qui est autor horum tantu uariorum discriminum, generales & præcipuas naturæ uires ponit, generandi uim, nutriendi, & augmentandi. Reliquas omnes tum harum ministras, tum inter se alias aliarum. De alterandi facultate nos non habemus necesse dicere, quæ nihil differt à generandi facultate, quàm quòd pars à toto: & de hac est antea traditum, quantum, ut opinor, ad hanc rem satis est. Formatium & alteratium dicit Galenus partes generatiui esse: nec propriè tamen satis, ut existimo, nec explicatè. Nam & uocabulo Alterationis ibi pro substãtia factione, ut sic dicam,

dicam, utitur: paulo antè in eodem loco, usus eo pro mutatione, quæ fit in qualitate, ut est ex albo nigrum, ex calido frigidum fieri. Et cum formare nihil sit aliud quàm figurare, & hoc fit moueri in qualitate: non est causa, cur magis formatrix facultas fiat pars generandi facultatis, quàm mutatrix aliarum qualitatum & affectionum omnium. Par enim est in omnibus ratio. Atque sic res in infinitum excurreret. Multo ergo expeditius & planius Aristoteles docuit: cum generationem fecit mutationem secundum substantiam, alterationem uero mutationem secundum accidens: ut sint non altera pars alterius, sed distinctæ species.

Quid sit attrahendi potentia.

Attrahendi facultas est, quæ id quod aut nutrire, aut expelli debet ex corpore, ad se trahit, sicut magnes ferrum, aut succinum paleas, aut similes res leues, ac aridas.

De retinendi potentia.

Retinendi potentia est, quæ retinet alimētum in aliquo loco, donec ita fuerit præparatum, ut aliò commode amandetur: ut à stomacho retinetur cibus, donec fiat chymus in epate, donec melius coquatur in corde, donec sanguis fiat, sicut Aristoteles docet. Galenus in epate, aut potius in uenis esse αἷμα ὁλοῖνσιρ docet, quem plerumque sequuntur medici. Quanquam Auicenna sententiam Aristotelis non improbat.

De coquendi potentia.

Coquendi potentia, est efficiens coctionem alimenti. Coquere autem, est uincere, aut alterare alimentum pro uniuscuiusque membri natura & officio, in quo fit talis cibi mutatio. Medici autem in quatuor locis concoqui cibum

cibum docent: in ore primùm, deinde in stomacho, tertio in epate, aut uenis: ultimò in extremitatibus minutissimarum uenarum. Aristoteles & in his libris, & in 4. libro Meteorolog. tradit, à calido naturali concoctio- nem effici. Hæc autem sunt eius uerba in Meteorolog. *πέψις μὲν ἔστι τῆς τελείωσης ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἢ διαιῆς ἡγε- μῆς, καὶ τῆς ἀντικειμένου παθητικῶν. τὰτα δὲ ἔστιν ἢ διαιῆς ἐκάστῳ ὄλῳ.* Idem propemodum docet Galenus tum ali- bi, tum in tertio libro Natura. faculta. Cæterum hoc etiam sciant adolescentes, pro uocibus, Coquere, & co- cctio, medicos recentiores, Digerere, & digestio barba- rè dicere. Nam Digerere latinis significat distribuere. ut apud Ouidium:

Tempora cum causis Latium digesta per orbem.

Sic etiam apud Plinium, & Cornelium Celsum usur- patur.

De expellendi potentia.

Hæc est potentia, quæ tum cibum in alia membra di- gerit, tum excrementa eijcit ex corpore: ac utitur ad hoc uelut instrumento quodam, flaua bile in animalibus.

Quid sit apponendi potentia.

Apponendi potentia, est uis, quæ alimentũ, quod nu- triturum est, ut quando adhuc cibus est, aut chymus, aut sanguis etiam in uenis, applicat membris, quæ alere de- bet. Quod quando non fit ritè, gignitur ἀφορία, & φθίσις in corporibus.

Quid sit agglutinandi potentia.

Hæc affigit membris alimentum. Id quod fit, quando sanguis lentorem quendam contraxit, & factus est sic- cior. Huius potentie corruptio creat genus aquæ inter- cutem, quam Græci ὑποσάρκα uocant.

Quid

Quid sit assimilandi potentia.

Assimilandi potentia transmutat alimentum in substantiam membri, quod alit, & prorsus ei simile facit tantum, quantum est in eo resolutum, aut consumptum à calore naturali, aut etiam externo. Nam si plus adnascatur ei, non fit nutritio, sed augmentatio. Tametsi hæc non possit fieri sine illa. Hoc nisi fiat, contrahitur morbus, qui λεύκη græcè dicitur, latine Vitiligo. Has quatuor species nutritiui, Galenus, ut puto, inuenit, ac usurpauit.

De speciebus concoquendi facultatis.

Aristoteles in quarto libro Meteorolog. ponit tres species coquendi facultatis: maturationem, elixationem, & assationem. Ipse græcè, quibus uocabulis etiam uulgus hæctenus est usum, uocat τέπαισις, ἐψησις, & ὄζεισις: harū uitia, seu contraria, id est in concoctionis species, cruditatem, inquinationem, & excalfactionem græcè dicuntur ἐμόρσις, μόλωσις, & γάτρωσις. in alijs autoribus per θ scribitur γάθρωσις, & melius. ab ἐνω, id est uero, inflammo. Omnis autem coctio, fit à calido. Maturatio, est proprie coctio, quæ fit in fructibus arborum, seu, ut Aristoteles loquitur, alimenti, quod est intra fructuum opercula, τὸ ἐν τοῖς ὑδρὶ καρπῶν ποφῶς τέλει. Transfertur etiam ad alias res: ut pituitæ & tuberculorum coctio in corporibus animantium, uocatur etiam Maturatio. In omnibus autem quæ maturescunt, aerea mutantur primùm in aquea, hæc tandem in terrea condensantur, adeoque semper ex tenuibus crassiora. Ita quidem Aristoteles etiam docet, ac loquitur sua lingua. Huius contrarium est cruditas, quæ fit, cum non uinci potest aerium, aut humidum à calido, propter eius debilitatem:

litate: est quæ, ut Aristoteles definit, ἀόριστος ὑγρότης, id est, humidum indefinitum, non uictum & subactum. Inchoatur quidem coctio, sed non absolvitur. Hinc Aristoteles illam uocat perfectionem quandam, illam imperfectionem. Elixatio est indefiniti, quod est in humore, coctio, quæ fit calore humido. Quid sit hic indefinitum, nunc est dictum. Inquinatio, seu μόλυσσις contrà fit, cum aut nimia frigiditas est in humido agente, siue coquente, aut in eo quod coquitur, immodica humiditas. Est quæ inchoata elixatio, non perfecta. Ideoque duriora sunt, quæ sunt inquinata hoc modo, quàm elixata. Assatio est coctio, quæ fit ab humido sicco. Id si non satis fortè aut magnum sit, imperfecta fit assatio, quam Aristoteles τὰ βόρσιον appellari posse dicit. Contraria quædam etiam fiunt in elixatione, & assatione. In illa enim, quæ ita concoquuntur, exteriora fiunt molliora & humidiora, interiora duriora & sicciora: in hac uerò exteriora duriora & sicciora, interiora molliora & humidiora. & hoc ideo, quia calidi est humectare, id est, humidum attrahere. Nunc in ijs quæ assantur, calor intus colligitur, & augetur propter partes exteriores induratas, aut exiccatas: in ijs autem quæ elixantur, calor humidi coquentis foris potius manet, ac euocat ex eo quod coquitur humidum. Addit hoc Aristoteles, quòd hæ uoces coctionis, cum suis contrarijs, non propriè pertineant ad eas species coctionis, quæ fiunt in animantium corporibus illis similibus.

Quid sit sensitium.

Sensitium est, potentia percipiendi quantitates & qualitates quasdam, & quædam relatiua: ut sunt, magnum paruum, motus quies, numerus, figura, calor, so-

nus, sapor, calidum frigidum, asperum leue. Aut sensitium est potentia una t alium rerum, quæ nunc sunt enumeratæ. Et hæc definitio consentit cum ijs quæ ab Aristotele traduntur de hac potentia. Est enim potentia uelut patiens, sensibile uelut agens. Et sicut peritus Grammaticæ non exercens eam artem, patitur aliquid ferè, quando incipit exercere Grammaticam: ita sensus, uel potentia sentiendi patitur, tanquam aliquid, cum percipit sensibile, & ut fit in altero genere patiendi (Aristoteles enim duo facit) assimilatur sensibili, seu obiecto. Nam uidere, nihil est aliquo modo aliud, quàm uisum colorari: & audire, auditum sonorum reddi. Quod autem dixi, Arist. facere duo genera patiendi, facile potest intelligi ex ijs quæ supra sunt ex eodem authore annotata, de duplici potentia. Eadem enim est utrorumq; ratio. Et ut remota potentia est priuatio, propinqua autè habitus ociosus: ita prior actio, mutatio in contrarium est, seu ut Aristot. loquitur, ἐπι τὰς ἑδοντικὰς διαβάσεις: posterior transitus ex habitu in actum, seu naturam. nam Arist. hoc addit. Atque hanc esse de sensu Arist. sententiam, hæc eius uerba demonstrant: τὸ δὲ ἀσθητικὸν δύναμις ἐστίν. οἷον τὸ ἀσθητικὸν ἡδονῶν, ὡς ψῆλελεχέα, καὶ δάσπερ εἰρηται. πᾶσιν μὲν οὖν ἔχῃ ὁμοίον ὄν, πεπονηθὸς ἢ ὁμοίῳ, καὶ ἐστίν οἷον ἐκείνο. Et cum hæc duo genera patiendi non habeant propria uocabula, alterum alteratio, alterum passio uocatur, eodem Aristotele authore. Hanc potentiam habent omnia animalia. Nam animal, est propriè corpus naturale, sensu præditum.

Quot sint sensus.

Quinque sunt sensus, uisus, auditus, olfactus, gustus, tactus. Quòd autem non sint plures, docet experientia.

Sic

Sic enim ait Aristoteles in 4. lib. $\omega\delta\pi\iota \zeta\omega\omega\upsilon \iota\sigma\theta\iota\alpha\varsigma \iota\epsilon\sigma\iota$
 $\eta \omega\lambda\epsilon\iota\tau\alpha\iota, \kappa\alpha\iota \omega\alpha\rho\ \acute{\alpha}\varsigma \delta\delta\epsilon\mu\iota\alpha \varphi\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota\alpha\iota \iota\beta\lambda\iota.$ $\text{\& } \epsilon\tau\epsilon\rho\alpha, \omega\psi \tau\epsilon$
 $\tau\omicron\nu \acute{\alpha}\rho\epsilon\delta\mu\omicron\nu, \delta\prime\omega\iota\varsigma, \acute{\alpha}\kappa\omicron\eta, \delta\sigma\phi\eta\eta\sigma\iota\varsigma, \gamma\epsilon\nu\sigma\iota\varsigma, \acute{\alpha}\varphi\nu.$

Quid sit sensibile.

Sensibile, est obiectum sensus, aut id quod facit, sentiens potentia, ut habitum sensus, actu sentiens. Et huius est agere, sicut sensitiui est pati. Clausi enim oculi, aut aperti etiam, in tenebris non uident: sed aperti, in luce illuminantur ipsi quoque, & colores recipiunt: seu colores fiunt actu, qui clausi, aut in tenebris fuerant hoc potentia. Hanc enim esse Aristotelis sententiam, iam est indicatum, & infra iterum hoc & clarius fiet. Ceterum sensibile est duplex: est sensibile per se, & per accidens. Sensibile per se, aut est proprium, aut commune. Proprium est, quod unius tantum sensus est obiectum: ut color solius uisus est obiectum, sonus auditus, sapor gustus, odor olfactus. Et obserua, quod Aristoteles dicit, sensus non decipi circa hæc obiecta, quæ sunt ipsis propria. Quod tamen debet intelligi sic, ut nihil aliud hoc impediat. Communia sensibilia sunt, quæ à pluribus sensibus, quàm ab uno possunt percipi: ut sunt motus, quies, numerus, figura, magnitudo. Hæc enim omnia sentiri possunt, & uidendo, & tangendo. Sensibile per accidens, est id quod accidit ei quod uerè & propriè sentitur, ut si nigrum sit durum, aut molle. Videntur etiam durum, aut molle, non simpliciter, sed quia nigro accidunt, & ualde improprie. Item si quis dicat, se audire patrem, qui loquatur, non propriè audit, nec dicit. Audit enim uocem, uel orationem, cuius accidens est pater, quod ad hanc rem attinet. Accidens enim, & subiectum hic considerantur, prout propria, aut impropria certorum

sunt sensuum obiecta, non ita ut uerè sunt inter se acci-
dens & subiectum. Plenus est communis sermo talibus
figuris, quæ ex improprijs obiectis sensuum ducuntur, &
uocantur Metaphoræ: ut sunt, Video quid dicas, Audio
quid sentias. In plerisque tamen sunt tantum metapho-
ræ sine hac improprietate (nisi quòd cum intellectu, &
cognatis potentijs, uelut interioribus quibusdam sensi-
bus, hi qui propriè sensus appellantur, magnam habent
affinitatem) ut, Gustauì doctrinam Aristotelis, Olfacio
dolum, aut insidias. In summa, huius sensibilis per acci-
dens omnino usus est necessarius, ad significanda corpo-
ra omnia, quæ dicimus nos uidere. Non enim corpora
ipsa, aut substantiæ, sed affectiones tantum, & acciden-
tia cernuntur: ut est, magnitudo, figura, color, & simi-
lia, quibus etiam corpora discernuntur.

Quare habeant sensus animalia.

Sensus inditi sunt animalibus propter necessitatem,
& suæ salutis conseruationem. Sensibus enim perci-
piuntur, quæ animalibus tum prosunt, tum obsunt: ad
quos cum accedit appetitio, eliguntur & accersuntur
salutaria, nocentia declinantur. In hominibus etiam ad
prudentiam, & intellectum multum habent momenti,
seu, ut Aristoteles ait, τοῖς ἡ ἀπορίσσεως ἵτιχ ἀνσσι. Ἔδ
ἐνεκα ὑπάρχουσι. Nam uaria rerum discrimina osten-
dunt menti: unde postea fit ratiocinatio, quæ est utilis
& ad intelligendum, & ad agendum. Id Aristoteles
dicit his uerbis: πολλὰς γὰρ εἰσαφέλλουσι διαφορὰς, ἐξ
ἧν ἢ τε νοητῶν ἐξισιῖται φέρουσι, ἢ ἢ τῶν πραγμῶν. Sunt
etiam propter suauitatem & delectationem quandam
(non enim audeo dicere uoluptatem, propter huius uo-
cabuli hostes: quanquam nomine potius quàm re) dati
animan

animantibus sensus. Nam si, ut Aristoteles alicubi scribit, Scire per se est expetendū: non uideo quomodo sentire per se non expeti debeat, cum ad scientiam non parum habeant momēti sensus, præsertim uisus & auditus.

Quid sit uisus.

Visus est potentia percipiendi coloris. Quanquam enim, ut supra monui, uisus etiam figuram, magnitudinem, motum, & nonnulla alia potest indicare: non tamen aliud est huius sensus proprium obiectum, quam color, & nescio quid aliud, quod Aristoteles dicit non habere nomen. Reliqua omnia sunt aliorum etiam sensuum obiecta. Colores autem non possunt percipi, nisi per aliquod medium illuminatum ita, ut ipsi moueant medium, à quo postea mouetur uisus. Democritus enim censuit à colore, non per medium aliquod, moueri hunc sensum. Qui tamen fallitur. Id quod Aristoteles euidenter demonstrat, cum dicit, non cerni hoc quod oculo sit impositum. Verum enim hoc est, & experientia notum. Fuerunt etiam qui putarent, lumen, seu radios quosdam ex se spargere oculum ad uisibile, atque ita colores apprehendere per tactum. Quod non posse fieri, argumento est, quod in tenebris non uidemus. Si enim esset lux aliqua in oculis, illa tenebras etiam depelleret, egressa oculum, & illustraret aerem: nec dici probabiliter potest, extingui hoc lumen oculi in tenebris. Et recte Plato ab Aristotele propterea reprehensus est. Putauit Empedocles quoque, aliquando uisum effici per defluxus tenuissimarum particularum de corporibus. Græci ἀνοργόλας appellant. Hunc secutus Lucretius, latinus poeta, eleganter hoc expressit, cum sic inquit in quarto libro:

Dico igitur rerum effigies, tenuésque figuras
 Mittier ab rebus, summo de cortice earum,
 Quæ qua simembrana, uel cortex nominanda est,
 Quòd speciem ac formam similem gerit eius imago,
 Cuiuscunque cluet de corpore fusa uagari.

Et in eodem libro alibi, ac significantius, coniunctis
 cum uisus obiectis aliorum sensuum obiectis. Empedo-
 cles enim similiter omnes sensus fieri existimauit.

Quare etiam atq; etiam minima hæc fateare necesse est
 Corpora, quæ feriant oculos, uisumque laceffant,
 Perpetuòque fluant certis ab rebus odores,
 Frigus ut à fluuijs, calor à sole, æstus ab undis
 Aequoris, exesor murorum littora circum.
 Nec uariæ cessant uoces uolitare per auras.
 Denique in os falsi uenit humor sæpe saporis,
 Cum mare uersamur propter: dilutæque contra
 Cum tuimur misceri absynthia, tangit amaror.
 Vsque adeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
 Fertur, & in cunctas dimittitur undique partes.
 Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi.

Hæc quidem est illorum opinio: sed ideo non est fir-
 ma, quia duo corpora non possunt esse in eodem loco si-
 mul. Essent autem, si lux esset corpus quantumuis tenue,
 ut est uel fucus, uel cortex, uel membrana, ut Lucretius
 ait. Aer enim, uel aliud simile, in quo lux est, corpus est.
 Democritus habuit aliam de uisu opinionem. Putauit
 enim, illum aquam esse. in quo quidē nihil errauit, & in
 ea refringi radios, aut fieri εἰρασιον, id est, effigiem re-
 percussi corporis. quòd falsum est propterea, quia si ita
 esset, oporteret etiam aquam, & speculum, & alia leuia
 corpora, in quibus fit talis simulachrorum expressio, ui-
 dere.

dere. Atque hæc sufficiant de ueterum opinionibus, quas eo libentius ex Aristotele recitavi, quòd dignus uisus est mihi hic sensus, qui paulò diligentius exponeretur. Nunc ad institutum redeo, indicaturus, quæ alia, & quomodo ad uisum propriè pertineant, quidque illa sint. Quòd autem potentia uidendi, & colore, ac medio corpore, opus sit ad hanc rem, & quid sit hæc potentia, satis explicatum esse arbitror. Sequitur ut de lumine & colore, & quid sit hoc medium, dicamus.

Quid sit lumen.

Nunc est dictum, lumen non esse corpus. Et est addita causa. Quia si esset corpus, essent duo corpora in eodem loco. Id autem est impossibile. Est enim lux in aliquo corpore perspicuo, ut est aer, aut aqua, aut chry stallus, & pleraquæ gemmæ. Quare, cum non sit corpus, necesse est affectionem aliquam, au differètiã esse, hoc est accidens corporis non cuiusuis, sed solis: & eorum quæ habent naturam similem solis natura, ut ignis, fungus, cornu, capita piscium, squamæ, oculi, ut Aristoteles recenset in secundo libro de Anima. Tale corpus cum est in corpore perspicuo, illustrat illud, & facit actu perspicuum, quod fuerat tantum potentia perspicuum. Aer enim, & similia corpora, sunt perspicua potentia, non actu. Atque sic lumen nihil est aliud, quàm actu perspicuum, Græci uocant *διὰ φανὸς*. utrumque dictum est ab eo, quòd uisui uelut transitum præbeat. Præterea perspicua quoque corpora non sunt propterea talia, quòd sint uel hæc, uel illa corpora: sed quòd habeant cognationem cum solis natura: aut potius, ut Aristoteles loquitur, quòd sit eadem in eis natura, quæ est in æterno illo & cœlesti corpore, puta sole. Non enim talia corpora

illustrarentur, nisi haberent inclinationem ad hoc. In summa, quæ est affinitas inter potentiam & actum, ea est inter corpora, quæ perspicua uocantur, & solem, aut simile. Magnam uerò esse affinitatem inter actum & potentiam, notum est. Eadem enim est natura ligni, quatenus est mensa potentia, quæ est naturæ mensæ: quantum ad materiam tamen attinet, non quantum attinet ad formam. Alia enim est ligni forma, alia mensæ, cum eadem sit materia utriusque. Democritus errauit, quando putauit, lumen ferri gradatim inter terram, & hoc quod claudit mundum. In puncto enim temporis lumen spargitur ab oriente in occidentem, & occupat totum hemisphærium. Et quidem sensui repugnat hæc opinio. Præterea lumen esse uelut colorem quendam perspicui corporis, Aristot. docet in libro quem scripsit de Coloribus, ubi dicit, lumen ignis colorem esse. Tenebræ sunt priuatio luminis, id est, potentia illa perspicui. Perspicuum autem, est qualitas quædã non unius corporis propria, sed multorum cõmunis, siue de actu intelligas, siue de potentia. Tenebrosus enim aer est potentia luminosus, præsentem autem lumine fit actu luminosus, & induit naturam illam, seu qualitatem solis, aut ignis, aut similis corporis actu, quam prius habuerat potentia.

Quid sit medium.

Aristoteles adeo non per tactum fieri sensum existimat, ut quintum etiam sensum, qui propriè tactus dicitur, à tangendo excludat. Quod cur, & quomodo faciat, indicabimus suo loco. Medium autem uniuscuiusque sensus est corpus inter sensorium, id est, instrumentum sentiendi, & sensibile. In nullo enim sensu ad efficiendam sensationem tam propè coniunguntur sensorium & sensibile,

sensibile, ut inter se tangāt. Inter uisum & uisibile, quod est color, interponitur corpus perspicuum actu: ut aer, aut aqua, aut simile. Nec tangit oculum color, sed perspicuum corpus mouet, & tangit oculum: color autem tangit, & mouet perspicuum. Sentire enim, pati quiddam est. Est itaque medium uisus corpus perspicuum actu, indefinitum tamen, seu quod per totam sui substantiam recipit colorem, quanquam incertum pro eo: ac ipsum non est finitum, seu terminatum, sed uagum tanquam, & inconstans, quod ad lumen seu colorem attinet.

Quid sit color.

Color est extremitas perspicui, in corpore definito. Sic definit colorem Aristoteles in libro, de Sensu & sensili. Sed ipsius uerba hæc sunt: ὡςτε χρῶμα ἂν ἐν τῷ ἴδιον διαφανῆς ἐπὶ σώματι ὁμοιωθῆναι τῷ ἄλλῳ. Hæc definitio ut intelligi possit, sciri debet differentia inter corpus definitum, & corpus indefinitum. Videtur autem Aristoteles paulò aliter hæc uocabula in hac disputatione usurpasse, quàm usurpauit in libris de Generatione & corruptione. Isthic enim finitum & infinitum pro ratione substantiæ, seu primarum qualitatum in simplicibus corporibus accepta sunt: hoc est, pro eo quòd aut facile consistunt, aut non facile consistunt, & ipsa fulcire se & sustentare suis magis uiribus possunt, aut non possunt. Hic finitum significat, quod non totum transmittit lumen, seu colorem, sed propter densitatem, aut aliam causam non præbet lumini transitū, sed in extremitate modo illuminatur, seu coloratur. Atque ita finitū & infinitum in hoc loco ad lumen referuntur, nō ut in lib. de Generat. & corrup. ad duriciem & molliciem, humiditatem & siccitatem. Ac sunt infinita corpora, quæ tota pellucent

presente sole, aut igneo aliquo corpore, ut sunt aer, aqua, & similia. Definita, quæ tantum in extremitate non tota pellucet. est enim id color in definito corpore, quod est in infinito lumen. Infinitum autem intelligi debet, ut in hac disputatiõe accipitur. Et lumẽ iam antea dictum est, esse uelut colorẽ quendam perspicui, sed incertum & inconstantem: sicut ipsum corpus est pro ratione luminis, quod recipit. Atq; id testatur Aristoteles his uerbis: φαίνεσθαι ἢ καὶ ἀπὸ καὶ ὑδρὸς χρωμαῖσι. ἴσμενα. καὶ γὰρ ἢ ἀπὸ τοῦ ἴσθι, ἀλλ' ἐκεί μὲν διὰ τὸ ἦν ἀορίστῳ ἔ τὴν αὐτὴν ἐξ ὑποῦ, καὶ προσιδεῖ, καὶ πὸ ῥῶθον, ἐξ χροῖαν ἔθ' ὁ ἀπὸ, ἔθ' ἢ δάλαττα. Pythagorici putauerunt, colorẽ superficiem esse. Aristoteles non extremitatem, sed aliquid in extremitate esse colorem dicit: & quidem perspicui extremitatem in corpore finito, seu perspicuum ipsum in corpore finito: hoc est, lucidum extremum corporis, non nisi in termino, seu extremo perspicui. Hæc est proculdubio Aristotelis sententia, quam etiam hæc eius uerba, si recte considerentur, satis confirmant: διὰ τοῦ ἀπὸ κακῆ, καὶ θάλαττε δεικνύμενον τὸ χροῖαν ἔσθι, τὸ ἀπὸ διαφανῆς, καθόσον ἦν υπέρχθι τοῖς σώμασι, υπέρχθι ἢ μάλλον, καὶ ἢ πῶς, ἦν πᾶσι χρωμαῖσι. Sicut autem in corporibus omnino pellucetibus iam lux, iam tenebræ sunt, & hæc sunt priuatio, illa habitus: ita in alijs corporibus album est, & nigrum. Album enim uelut lux est in corporis finiti extremo, nigrum contra tenebræ sunt, seu priuatio in extremo eiusdem corporis. Præterea hi colores sunt initia reliquorum colorum omnium, utpote ex quibus omnes alij componuntur. Sicut ex dulci & amaro constituuntur alij sapes, ita ut alij colores sint tantum mistio quædam horum duorum colorum

lorum partim per proportionem, partim sine propor-
 tione: & ut Aristoteles inquit, καὶ ὑπόβοχίω τινὰ, καὶ
 ἑλλήψιν ἀσύμμετρον. Quod etiam in mixtione uocū fieri
 solet. Nam alie illarum sunt concētus, ut δίτον & δια-
 πῆτε, διαἷα ἀρώρων, διαῖα σῶρων. & alie non sunt concen-
 tus, ut secunda, septima, & his proportionales. Est etiā
 alius modus generationis colorum, qui fit, quando co-
 lores ponuntur alij super alios, & alij per alios cer-
 nuntur. atque hoc fit tum à natura, tum ab arte,
 ut cū pictores alij alios illinunt, & ignis per se can-
 didus in fumo puniceus apparet. Album autem est lux
 quedam simplicium corporum, magis tamen frigido-
 rum & humidorum, quàm calidorum & siccorum.
 Aristoteles enim in libro de Coloribus, igni flauum
 colorem tribuit, quanquam in his disputationibus al-
 bum ei tribuit. Sentiendum autem est, quòd colores
 naturam primarum qualitatum sequantur. Nigrum
 ita Aristoteles in eodem libro describit: τὸ δὲ μέλαν
 χρώμα συμβαίνει γίνεσθαι, ὅταν ὁ ἀήρ καὶ τὸ ὑδωρ ἐπὶ
 τῷ πυρὸς διακαυθῆ. διὸ καὶ πάντα τὰ καόμιστα μελάινε-
 ται, καθάπερ ξύλα, καὶ ἀνθρακες, σπείριον & τῷ πυρὸς.
 Porro quemadmodum albū & nigrū sunt elementa co-
 lorum, ita species eorum septem ab Aristotele nume-
 rantur: album, nigrum, & horum media, puniceum, pur-
 pureum, uiride, cæruleum, atque ex his cōpositi, qui sunt
 reliqui omnes colores. Quanquam enim mediij quoque
 quatuor ex albo & nigro cōstant, tamen quia sunt cer-
 tiores reliquis, & medium quiddam inter album & ni-
 grum obtinent: ideo puto inter principales cum albo &
 nigro ab Aristotele positos esse, aut quia sine medio, &
 proximè hi quatuor ex albo & nigro sūt: reliqui ex his
 quatuor.

quatuor, non ex albo & nigro sine alio motu & mutatione præcedente constant. Testantur hoc colores, quibus hodie quoque pictores paratis utuntur, & inter pingendum reliquos ex his, cum opus est, faciunt. Quamquam aliud est principia colorum esse, aliud species. Hæ itaque, & tot sunt colorum species.

Quid sit auditus.

Auditus est potentia percipiens & dijudicans sonos. nam sonus est obiectum huius sensus. Mediū eius est aer etiam, non tamen internus, sed externus. Habent enim aures intus collocatum aerem immobilem, ad hoc, ut impulsus ab externo aere, sentiat omnia sonorum discrimina. Huic est prætensa pellicula, sicut fit in oculis. Igitur moto externo aere, & unà eo qui est in aure, efficitur actu auditus. quod non potest fieri, nisi aer motus nō sit dispersus, sed unus & continuus pertingat in aurem. Quod accidit, quando colliduntur duo solida corpora, & sonandi vim habentia: necnon ictus præcurrit aeris. dissipationem. Sunt autē sonatiua corpora solida & leuia, ut æs, vitrum, lapis: maxime autem sunt talia, cū sunt concava. Ibi enim crebrò ictus reperiuntur, propterea quòd aer impulsus nō potest exire ex cōcavitate corporis: qualia sunt tintinabula, & alia eiusdem generis. Præterea corpus, unde fit repercussio aeris nō dissipati et cōtinui, debet esse læue. Quia læue est planū aut equale, & unū est planum eius quod est læue, unūq; de uno fieri consentaneū est rationi. Sonum autē esse motū aerem unum continuū, nō diffusum per duorū corporum solidorum collisionem, hæc Aristotelis uerba declarāt: *δὲ ἐστὶν ἑνὸν ἀπὸ τῆς ἐπιπέδου καὶ ἐπιπέδου πρὸς ἄλληλα, καὶ πρὸς τὸν ἀέρα. τὸ ἓν γινέσθαι, ὅταν ὑπὸ μὲν πλῆθει ἀέρος, καὶ μὴ διαχυ*

*διαχυθῆ, διὸ ἐὰν ταχέως καὶ σφοδρῶς πληγῆ, ἴσφει. δὲ
 ἢ φθάσαι τὴν κίνησιν ἢ ῥαπίσιν* *⊕*, τὴν θρῦψιν ἢ ἀέ-
ρ *⊕* ὡσπὲρ ἀν' ἐσωρόρ ἢ ὀρμαθὸρ ψάμμις τύπτοι τῆς πε-
 ρόμνον ταχῶ. Idem paulò post repetit *⊕* addit, resili-
 re totum aerem tum ex percusso, tum ex percutiente cor-
 pore. Et hæc quidē de hac re Aristoteles tradidit. Non
 autem tantum per talium corporum collisionem, *⊕* ae-
 ris ab eis repercussionem fit sonus, sed impulso uehemen-
 ter aere ab uno etiam corpore: *⊕* quidem alio aere ali-
 quando, idque tum per uerberationem, ut cū uirga fe-
 ritur aer celeriter: tum per expressionē, ut cū spiritus
 ex uesica, aut alio corpore per angustum meatum ex-
 pellitur: denique per receptionem concitatam, ut cū aer
 ab homine per strictum os, *⊕* uelociter attrahitur, aut
 in pixide extracto profundius immisso operculo, si nō
 possit multum aeris intrare interim dum educitur, cer-
 tē sonus excitatur. Fit etiam sonus, quando ipse aer in-
 uectus in aliquod densum corpus resilit, *⊕* concussus to-
 tus concutit unā aerem internum. Dixi, aerem esse me-
 dium auditus. Quod tamen non est medium ea ratione,
 qua ratione medium est uisus. Visus enim medium est,
 quatenus est perspicuus aer: auditus autem, propter aliā
 qualitatem, quæ non habet nomen apud Aristotelem.
 Nonnulli Græci autores finxerūt nomen, ut docet The-
 mistius, *⊕* appellauerunt eam qualitatem *δινχῶ*, à per-
 sonādo, sicut *διαφανὲς* habet nomen à perlucēdo. Echo
 autem est repulsio ita moti aeris ab alio aere, qui etiam
 est unus, totus, non diffusus, propter aliquod uas, aut den-
 sum corpus, à quo continetur. Et fit maximē, quando
 corpus illud est concauum. Hinc est, quod plerunque in
 uallibus, ad fornices, aut arcuata edificia, seu camerata,
 plerun

plerunque sic resilit & duplicatur sonus. Id etiam Virgil. pulchrè significat: Aut ubi concava pulsu saxa sonant, uocisque offensa resultat imago. Quaquam enim à sonando nomen habet Echo (ἠχώ sono est Græcis) tam figuratè non proprium sonum, aut primum: sed repulsum, & secundum sonum significat. Sicut enim umbra est lux repercussa, ita echo est sonus repercussus, & uelut umbra soni. Quaquam lucis plures sunt repercusiones, seu gradus, quàm soni. Et quidem Aristoteles probabiliter dicit, in omni sono fieri echo, etiamsi non semper audiatur. Neesse est enim, aerem unum aliquem concussum alicunde: uel ab alio aere, qui non unà impellitur, propter longinquitatem resilire. Quemadmodum uidemus in agitatione aquæ fieri. Refluit enim, quod est motum uno impetu. Sed integrum locum de Echo subiiciemus, qui extat in secundo libr. de Anima: ἠχώ ἢ γίνεσθαι, ὅταν ἀπὸ τῆς ἀέρος ἑνὸς γινόμενῆς, διὰ τὸ ἀγέσθαι τὸ διορίσθαι, καὶ κωλύσθαι θρυφθῆναι, τάλις δ' ἀπὸ ἀπώδῃ, ὡσπὲρ σφαῖρα. εἰοικε ἢ ἀπὸ γίνεσθαι ἠχώ, ἀλλ' ἔσφαφῆς, ἐπεὶ συμβαίνει γὰρ ἐπὶ τῆς ψόφου, καὶ ἀπὸ ἢ ἐπὶ τῆς φωνῆς. καὶ γὰρ τὸ φῶς αἰεὶ ἀνακλάται. ἔστι δ' αὖ ἐγγίνεσθαι πάντη φῶς, ἀλλὰ σκότος ἔστι ἢ ἠλιωμένης. Porro non similes sunt omnes soni, sed habent sua discrimina, sicut de obiectu uisus est indicatum. Sunt autem species sonorū, graue, acutum, & quæ sunt inter hæc media. constant enim ex acuto & graui omnes reliqui soni, sicut ex albo & nigro alij colores. Sic autem acutū definit Aristoteles, ut sit, quod multum mouet auditum in paruo tempore. Graue autem contrà, quod parum mouet auditum in magno tempore. Et sunt hæc uocabula per translationem ab ijs quæ tanguntur sumpta. Nam ista propriè dicuntur

dicuntur graua & acuta non soni. Postremo uox est sonus animalis, non autem quiuis, sed qui fit cum aliqua imaginatione, & aliquid significat. Vis enim quaedam animæ existens in pulmone attrahit aerem propterea quoque, ut expressus iterum edat sonum, qui aliquā affectionem animantis declarat. Non tamen hic usus respirationis est proprius, sed ut lingua principaliter propter gustum est facta in animantibus, tametsi ad sermonem etiā eius est usus, & quidem necessarius: ita pulmo, qui attrahit spiritum, ad temperandum cordis colorem est conditus à natura præcipuè, & tamen nisi haberent eum animalia, non possent quoque talem sonum edere, qui uox dicitur. adeoque propter hanc etiā causam pulmo est, minus tamen, quàm propter illam. Sic describit Vocem Aristoteles, cuius inter pleráque alia hæc sunt uerba: ὡς ἢ πλῆγὴ τῆ ἀναπνεομένης ἀέρος ἢ ὑπὸ τῆ ἰσχύος τοῖς τοῖς μορίοις συχῆς πρὸς τὴν καλκμύλω ἀρτηρίαν φωνὴ ἔστι. Idem autor in quarto lib. de Natura animalium clarius de hoc discrimine Soni & uocis docet: & dicit, quòd uox sit tantum iste sonus, qui editur per pulmonem, & asperam arteriam, quam etiam φάρυγξ uocat. In eodem loco hoc etiam scribitur, quòd reliquorū animantium, quæ earent pulmone, ut insectorum & piscium, non sit uox, sed sonus, quem dicit effici attritu interni spiritus ad pelliculam subiectam præcordijs. Sermo autem ab his omnibus differt. & sic ibi etiam definitur: διάλεκτος ἢ ἡ τῆ φωνῆς ἔστι τῆ γλώττης διάθροσις. Et additur clarior descriptio eius tum per partes ex quib. constat, tum per instrumenta illarum partium: τὰ μὲν εὖ φωνήσονται ἢ φωνή, καὶ ὁ λάρυγξ ἀφήσει. ὅσα ἢ ἀφωνα, ἢ γλῶττιαν, ἢ χείλη, ὅς ἔστι ἢ διάλεκτος ἔστι.

Quid

Quid sit olfactus.

Initio huius loci hoc sciri debet, Aristotelem hunc sensum in disputatione de Anima attigisse tantum, non explicauisse: sed hoc fecisse eum in libro de Sensu & sensibili. Quæ autem in secundo libro de Anima sunt hæc de re annotata, hæc ferè sunt: Difficilem esse huius sensus cognitionem, quòd sit incertus, & infirmus in homine. Incertum autem esse, inde cognosci posse, quòd sine dolore aut uoluptate homo non possit odorari: sicut animalia quibus sunt duri oculi, ut cancri, non possint uideri sine talibus affectibus, simili de causa, quòd habeant imbecillem uisum. Præterea cognatum esse hunc sensum cum gustu, & omnia in his duobus sensibus in quadam proportionem inter se uersari, adeò ut nomina odorum ex nominibus saporum sumpta sint, quod ex sequentibus planum fiet. Item tactum esse certissimum sensum in homine, ac propterea hoc animal esse prudentissimū. Certissimum autem hunc sensum esse, sic probat. Sed ipsius uerba ponam, quòd in scholis Peripateticorum prodigmate usurpentur: οἱ μὲν ἂν σκληρόσχημοι ἀφ᾽ αὐτῆς τῆς διαύοιαν. οἱ ἂν μαλακόσχημοι ἀφ᾽ αὐτῆς. Deinde hic & duplicia quodammodo obiecta esse ostenditur, sicut sint in alijs sensibus. Non enim tantum odorabile percipit odoratus, sed inodorabile quoque: alterum tamen per se, alterum per accidens, ut rectè etiam Themistius monuit. Sic sensus tum habitum, tum priuationem etiam aliquo modo sentiunt. Ostèditur ibi & hoc, quòd homo & alia animalia quæ habent pulmonem, seu spirant, nec expirando, nec continendo spiritu olfaciant, sed respirando, hoc est, attrahèdo spiritum: est propterea hæc animantia non spirare posse in aqua. Pisces autem, & similia percip

percipere quidem odorum discrimina, quanquam non spirant, nec habeant simile hoc sensorium hominis & similibus animalium olfaciendi sensorio. Quemadmodum sensorium uidendi non sit eiusdem modi in omnibus animalibus, sed in alijs aliud durius, aliud mollius. Et in hominibus ac similibus animalibus instrumentum odoratus tectum esse operculo, quod intrante spiritu aperiat, in alijs non esse tectum. Ideoque pisces, qui sint tales, olfacere in aqua, cum spirantia animalia non possint hoc facere. hæc tantum in disputatione de Anima traduntur. Reliqua continentur in altera disputatione de Sensu & sensibili, quæ etiam breuiter pro mea consuetudine percurram. Ut autem exordiar à definitione: Olfactus est potentia, quæ sentit anima odores, & discrimina eorum. Hæc etiam definitio, sicut præcedentes, potentiam & obiectum cõplectitur, quæ sunt in sensibus præcipua. Nam quod ad medium attinet, quod est aer uel aqua, similis est ratio cum ijs quæ de uisu & auditu sunt tractata: nisi quod alia qualitas est aeris aut aquæ, quatenus odores uehit, ut sic dicam: ac est, quando coloratur in lumine, aut sonat impulsus. Eam uocari à nonnullis interpretibus *δυσμὸν*, Themistius author est. Vox non est in Aristotele, sicut supra diximus *ὑπὲρ δὲ λήχης*. Quamquam idem significat ille philosophus in hac disputatione, cum ait: *κοινὸν ἢ ἕν τι τῶν πέντε μὲν λέγουμεν τὸ διαφανὲς. ἐστὶ δὲ ὁ φεγγῆτον ἔχον ἢ διαφανὲς, ἀλλ' ἢ πᾶσι μὲν, καὶ ῥητῶν ἐν ἰσχύμας ἐξῆς ὅτις.* Hanc autem potentiam in naribus existere, norunt omnes. Restat itaque dicendum de Odore, quem sic Aristoteles definit: *ἐν αἵματι ἢ ἐν ὑγρῷ τῷ ἐν ἰσχύμας ἐξῆς φύσιν ὁσμῆς.* Vacat etiam *ὑάδωσ*, quod φύσιν appellat. Quod enim non sit uel uapor, uel exhalatio, uel ali-

quid ex utroque consistens, quod multi ueterum putauerunt, sic probat Aristot. Vapor, inquiens, est ex aqua, id est, humidum quiddam. Iam experientia quoque testatur, siccum quiddam esse odorem, non humidum: & eodem modo fit odor, quo fit sapor: quem à sicco esse, in disputatione de Gustu indicabitur. Et pisces in aqua olfaciunt, ubi exhalatio non potest locum habere. Deinde exhalatio est uelut defluxio quaedam, cuius uocis etiam est supra facta mētio, unā cum Græca, que est ἀπόρροια. quod si non est exhalatio, & defluxio non potest recte dici. Sequitur ergo, quod odor sit qualitas, seu affectio quaedam humidi à sicco sapido facta per calidum, habens uim alterandi olfactum: ut quod erat potentia, actu nunc sit. Idq; non tantum definitio, que est in Aristotele, sed tota disputatio de utroq; sensu, olfactu & gustatu ostendit. ἔχχυρον autem siccum, id est, sapidum, uocat Aristoteles, quod est coniunctum cum natura saporis. Sunt enim hi duo sensus proportionales, & utriusque obiectum est siccum in humido mutato. Quod sic debet intelligi, ne putemus qualitates istas existere sine materia aut corpore, quanquam non corpus aut materia uel sola, uel cum qualitatibus mouet sensus, sed tantum qualitates. Formæ enim obiectorum à sensibus recipiuntur, sine materia: sicut ab annulo imago tantum in ceram imprimitur, non aliquid unā uel de auro, uel argento, uel alia materia, unde constat annulus. Hinc etiam apparet, non satis cautè, aut Aristotelicè à quibusdam fieri, qui separant odorem à sapore, ita, ut dicant odorem siccum esse in humido, saporem contra humidum in sicco. Sed afferamus hac de re manifestum testimonium Aristotelis. Sic ille inquit: Ἀλλοῦ ἀρα ὁ ὄσφρ ζῶ τῶ ὑδατὶ χυμῶς,

τῶν ἢ τῶ ἀέρος καὶ ὑδατῶν ὁσμήν. Præterea sapidum
 esse hoc siccum, de quo loquimur, argumento est, quòd
 ea corpora quæ non sunt prædita sapore, nõ olent etiam
 ut sunt, aer & aqua, & reliqua simplicia: item lapis, au-
 rum, scorie aris non habent odorem, quia carent sapo-
 re. Cætera sunt olida, quia sunt sapida. Præterea duplex
 est odor. Nã & nutritiuus est opor, seu cõmunis reliquis
 animantibus cū honore, & est proprius homini. Prior,
 quatenus adiuuat saporem, & unã cum eo irritat gu-
 lam, & delectat comedentes & bibentes, in rebus est, se-
 cundum accidens tamen. Nam hæc propria sunt saporibus.
 & habet hoc genus odorum species pro saporum specie-
 bus: nec est gratum, nisi cibum aut potum appetentibus.
 Posterior per se uoluptatis est effector, & non habet
 hoc ex saporibus. Tales sunt rosæ, amaracini, & simi-
 lium rerum odores, qui uoluptatem & delectationem
 afferunt saturatis quoq; nunc cibo & potu. Id quòd etiã
 probat, hoc genus odorum diuersum esse ab illo altero.
 Additur ab Arist. causa quoq; cur genus odoris sit ho-
 mini datũ à natura. Est autem frigus cerebri, quod tali
 odore opus habet sepe, ut calfiat. Habet enim odor cal-
 faciendi uim. Sed obijciatur de alijs animalibus, quod il-
 lorum etiã cerebrum sit frigidum. Respõderi potest, aut
 non tãtam curam habuisse naturam de alijs animalibus,
 quantã de hominibus habuit: aut quod est φυσικὸν ἕρπον,
 & tum in hoc loco Aristot. tum in libris de Animalibus
 dicitur, homini pro sua magnitudine maximum esse &
 humidissimum cerebrum inter omnia alia animalia. Ex
 eo etiam est, quòd crebris distillatibus capitis homines
 laborant. Nam quando istuc ascenderunt uapores de ci-
 bo, resoluuntur facile in humiditatem, propter loci eius

frigiditatem. Sicut in aere fit, quando pluit. Atque ita non tam ad suauitatem, quam ad utilitatem, seu, ut Aristoteles ait, τὸ πὸς ἰσχυροῦς ὑγιᾶς tantum facti sunt hominibus tales odores. Quanquam interim magna quoque suauitate perfundunt nares, & recreant & corroborant cerebrum ac spiritus, ut medici uolunt. Sub finem hæc duo etiam monstrantur. primum est, quod olfactus sit medium quiddam reliquorum sensuum: secundum, male nescio quos Pytharoricos putasse, nonnulla animantia tantum ali odoribus. Idem de gente quadam Astomis Plinius scribit. & sunt hi à Luciano irrisi in Veris narrationibus. Dictum est supra ex Aristotele, quod nomina odorum ex nominibus saporum sumpta sint. Hoc tamen ita intelligi debet, ut non excludatur consuetudo linguarum. In alijs enim plura, in alijs pauciora nomina ab altero sensu ad alterum transferuntur. Quanquam in ratione & natura nullum est impedimentum: & huc fortasse respexit Aristoteles. Non temere dicitur Latine dulcis odor, suavis tamen dicitur: ut Virgil. Atque alijs intexens suauibus herbis. Et, Sic posite quoniam suaves miscetis odores. Alibi tamen dicit: Dulci aspirans complectitur umbra. ubi Dulce nusquam referri potest melius, quam ad hunc sensum. Ita Plinius, cum ait, Flores triti omnes amariores quam intacti: non de sapore, sed odore loquitur. Quomodo enim intacti flores efficerent gustationem? Quid autem is autor uocet ignauum saporem, clare ostendunt hæc eius uerba? Quorundam flos tantum iucundus, relique partes ignaue, ut uiole ac rose. De acuto ita nihil dubito, quin sit, qui celeriter & fortiter mouet, sine satietate aut fastidio: quemadmodum grauis est Plinio, qui tardius mouet, ac minus est suavis, aut potius facile satiat,

fatiat, ac efficit fastidium, propter adustionem quamdam. Ille est in humidis etiam, hic in siccis tantum. ac est metaphora impropria, & paulo alia in his uocabulis hic apud Plinium, quam in obiectis auditus, ut ostendunt præcedentia. Verum adscribamus, quod Plinius de hoc odore dicit: Acutus odor non omnium sine succo est, ut uiola, rose, croci. Quæ uerò ex acutis succo carent, eorum omnium odor grauis, ut in lilio utriusque generis. Atque ita in eodem possunt esse acutus & grauis, secundum Plinium. His admoniti adolescentes, obseruent ipsi odorum appellationes in ueteribus autoribus.

Quid sit gustus.

Gustus est potentia sentiendi, & discernendi sapor. Instrumentum autem huius sensus est lingua, quæ nec humida esse, nec sicca debet, ad hoc ut sapor percipiat. In quo enim sapor est, id humidum est actu. Nam odores non semper sunt in eo quod est actu humidum: aut certè actu etiam est humidum hoc, non tamen fluidum, ut illud est. Iam autem, sicut in alijs sensibus potentia organum neutrum est, & uelut medium horum quæ percipit, id est, obiectorum: ut oculus percipiens album & nigrum, est potentia utrumque, id est, neutrum, seu medium: ita gustus instrumentum potentia tantum est, id quod percipit. Et sic quidem Aristoteles de hac re scribit. Mihi autem uidetur in hoc etiam sensu potentia, aut instrumentum sensus, melius ad obiecta accommodari, quam ad id in quo est obiectum, aut quod est uelut pars obiecti: ut gustus sit dulce & amarum potentia sicut uisus est album & nigrum potentia. Non enim uidetur esse causa, cur in hoc sensu id sit, in illo non sit. Porro Aristoteles sic probat, linguam nec humidam esse per

se, nec siccam, quòd ad sentiendum attinet: quia, inquit, nec arida, nec præhumida aliquid sentit. Et inde esse, quòd ægrotis omnia uideantur amara esse, cū lingua eorum plena sit humiditate amara. quod etiam medici docent. Deinde, prægustato forti sapore, alterum aut non sentiri, aut similem priori. atque sic est argumentatus ab experiētia. Porro in eadem disputatione medium etiam huius sensus facit linguam, ita ut idem sit sensorium & medium, diuersa tamen ratione. Instrumentum enim est, quod ad uim illam, seu potentiam latentem intus attinet: medium, quod ad carnem & corpus densum, quod est caro lingua, attinet. Atque his expressis uerbis in disputatione de Tactu hanc suam sententiam esse indicat: ὅλως ἡ ἴσικον ἢ σάφξ, καὶ ἢ γλώσσα, ὡς ὁ ἀήρ, κατὰ ὕδωρ πρὸς τὴν ἕβην, ἢ τὴν ἀνοκίαν, ἢ τὴν ὄσφρησιν ἔχουσι, ἕτως ἔχουσι πρὸς τὸ ἀιδοῦν ἡγεῖον, ὡσπερ ἐκείνων ἐκαστον, ἀλλ' ἡ τὸ ἀιδοῦν ἡγεῖον ἀπ' ἰσικῶν οὐκ ἐκεί, ἕτ' ἡντᾶῦθα γένοιτ' ἂν ἀιδοῦσις, οἷον εἴ τις σῶμα τὸ λευκὸν ἐπὶ τῷ ὄμματι δέν τὸ ἔσχατον, ἢ καὶ δαίλον, ὅτι τὸ ἕως ἀπὸ ἀιδοῦν ἡγεῖον. Obiectum huius sensus proprium est sapor. Improperia obiecta quodammodo sunt, insipidum, & prædidum ualde magno sapore. Nam hic etiam uelut insipidum est quiddam, alio tamen modo, quàm insipidum: id est, priuatio saporis, propterea quòd sensibile magnum corrumpit sensum, nec potest ab eo iudicari, ut lumen solis, aut splendor fulminis uisui facit, aut sonus bombardarum magnarum aliquando in uniuersum aufert auditum. Suprà tantum de priuatione hoc est dictum. sed in huius sensus tractatione addit etiam Aristoteles ingens sensibile, & comparat hoc cum paruo sensibili. non quòd uel magnum sensibile (nisi extinguat sensum) uel paruum prorsus

prorsus non sentiatur, sed quod agrè sentiatur, atque
 ideo aliquo modo esse insensibile utrumque. Et hac ra=
 tione quidem differunt hæc à priuatione, quam appellat
 ibi philosophus $\omega\epsilon\phi\upsilon\nu\delta\varsigma\ \mu\eta\ \acute{\epsilon}\chi\omicron\nu$. Saporem autem Ari=
 stoteles definit his uerbis: $\kappa\acute{\iota}\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota\ \tau\acute{\omicron}\ \chi\upsilon\mu\omicron\varsigma,\ \tau\omicron\ \gamma\iota\nu\omicron\delta\epsilon$
 $\mu\epsilon\lambda\upsilon\nu\ \acute{\upsilon}\pi\omicron\ \tau\acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\rho\eta\mu\epsilon\lambda\iota\varsigma\ \xi\eta\rho\delta\ \omega\acute{\alpha}\delta\omicron\varsigma,\ \acute{\omicron}\nu\ \tau\omicron\ \acute{\upsilon}\gamma\gamma\acute{\omega}\ \tau\eta\varsigma\ \gamma\acute{\alpha}\nu$
 $\sigma\epsilon\omega\varsigma,\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\tau\lambda\ \delta\iota\upsilon\alpha\chi\mu\iota\upsilon\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\iota\omega\tau\iota\mu\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\iota\varsigma\ \gamma\upsilon\epsilon\gamma\epsilon\iota\alpha\upsilon$. id est,
 Et est sapor affectio facta in humido dicto alteratiua
 gustus, qui est potentia in actum. Dixerat autem siccum
 id terrenum lotum in humido, aut per quod colatum sit
 humidum. sicut quando colores, aut sapores in aqua la=
 uentur, uel aqua per salsam aut amarā terram perco=
 letur. Tunc enim contrahi ab aqua uel calorem, uel sa=
 porem, pro coloris & terræ illius natura. Id quæ ita esse
 declarant sensus ipsi, qui hoc percipiunt, & indicare
 possunt. Docet idem quoq; Theophrastus, qui fuit Ari=
 stotelis auditor, in 6. lib. de Causis plantarū, his quidem
 uerbis: Sapor enim partis siccæ, terrenæque in humore
 mistio est, uel partis siccæ per humorem ex ui caloris
 colatio. Idem ferè dicit etiam de odore, cū addit: Odor
 autem est partis siccæ, sapidæ in translucido corpore
 mistio. Id enim aeris atque aquæ commune est. Eadem
 ferè saporis & odoris affectio est, sed non in eisdem
 utrumq; perficitur. Hunc locum eo libentius citauī, quòd
 etiam ad disputationem de Olfactu pertinet, atq; clarè
 de utroque hoc sensu exprimit Aristotelis sententiam.
 Cæterum hanc mutationem efficit natura (de naturali=
 bus enim rebus est hic disputatio) per calorem, tanquam
 per instrumentum, sicut & hæc Aristotelis uerba osten=
 dunt, $\xi\tau\omega\ \kappa\acute{\iota}\ \acute{\iota}\ \phi\upsilon\sigma\iota\varsigma\ \tau\omicron\ \xi\eta\rho\delta\ \kappa\acute{\iota}\ \tau\omicron\ \gamma\epsilon\omega\delta\epsilon\varsigma$, & illa Theo=
 phraستي. Quod autem neque omnis generis sapores in

aqua insint, quanquam propter exiguitatem insensibiles, neq; aut omnium saporum, uelut materiam, seu quandam illorum ut aliarum omnium rerum, *ἡ ἀπορροια* esse aquam, aut tantum à calido eos in aqua effici, sic Aristoteles probat. Primò, quòd & in solem positi fructus, aut ad ignem cocti, & exhalato ex eis humido, mutant saporès, aut uarios saporès recipiant: quod non fieret, si ex aqua, aut tantum in aqua saporès essent. Secundò ex iisdem rebus, & alijs quidem, quàm est aqua, diuersos saporès efficit. Tertiò ita probat, aquam esse omnium liquorum tenuissimum, quòd non ab igne, aut alio calore condensari possit, ac saporès crassum quiddam habeant. Quod autem sit aqua humor tenuissimus, indicat exemplum etiam medicorum, qui suis positionibus, quibus molliunt, aut coquunt noxios humores, & ad expellendum idoneos faciunt, aquas admiscunt ideo, ut facillè & citò peruehantur potionès ad membra quibus mederi uolunt. Reliquum est ergo, saporem esse, quod antea dictum est, siccum à natura inditum humido per calorem. Siccum autem non quodlibet intelligendum est, sed illud tantum, quod uim habet nutriendi. Quod cum hoc ostendit, quòd saporès sunt nutriendi causa excogitati à natura, tum quòd nec humidum est absque sicco, nec siccum absque humido in alimento: & hoc ideo, quia non aluntur animalia simplicibus corporibus, sed compositis, sicut monstratur in disputatione de Generatione & corruptione. Porro cibi faciunt in corporibus animantium non tantum augmentum, sed decrementum: alterum per calidum, alterum per frigidum. Calidum enim attrahit leue, & extruit alimentum, relinquit graue.

Quare

Quare etiam dulce nutrit, non amarum & salsum. Illud enim leue est, hæc sunt graua. Et quidem dulce nutrit, quatenus est sapidum, siue sit purum, siue alijs saporibus admistum. Ideo autem dulcibus adduntur salsa & amara, ut sapor iucundior fiat, & ne nimium alatur animal, aut coctio impediatur. Natat enim in stomacho dulce, propter leuitatem. Et hæc Aristoteles, qui dulci, & cognatis saporibus, habitum tribuit: amaro, salso, & similibus priuationem. Theophrastus autem in utroque habitum ponit, sicut in alijs etiam cognatis speciebus facit, & recte quidem meo iudicio. Non enim essent proprie sapores, quorum hoc est proprium munus, si non alerent. Aluntur autem pleraque planta, amaro succo: ut fel terra, absinthium, & similes. Atque egregie Theophrastus dicit: Semper enim natura suo subiecto simile alimentum reddere uult, tam in animantibus, quam in plantis. Verum Aristoteles uidetur mihi de animantibus locutus esse, quæ tametsi acerbis aut amaris uescantur aliquando, non tamen ideo statim aluntur etiam.

Species saporis numerantur septem apud Aristotelem, & Theophrastum, qui dicit, etiam addi à nonnullis uinosum. Item lactis esse propemodum peculiarem saporem. Sunt autem, dulce, amarum, pingue, salsum, acre, austerum, acerbum, acidum. Octo quidem essent, uerum ad amarum referri debet salsum. Quod cur sit magis faciendum in his duobus, quam dulci & pingui, non uideo. Quare aut octo recte ponerentur, aut tantum sex. Ipse enim quoque Aristoteles hos coniunxit, & nihilominus tamen dicit septem esse tantum species saporum. Quæ res mouit me, ut supra cum de uisu explicarem (nam æquales numero sunt species obiectorum in his

duobus sensibus, atque in olfactu etiam, ut paulo ante monitum est) facerem septimam speciem reliqua omnia obiecta, quæ ex medijs speciebus componuntur. quanquam nunc suspicor, nõ esse illam Aristotelis sententiam. Istarum specierum duæ sunt simplices & contrariæ, dulce & amarum: reliquæ sunt compositæ, aut mediæ. ex quibus deinde fiunt infinitæ species compositæ. Ideoque Theophrastus, putat species saporũ infinitas esse. quamquam probat etiam hunc numerum, tanquam naturæ magis conuenientem. Et Aristot. sic probat, quod sint finitæ saporum species: in ijs quæ habet extrema, necesse est finita esse, quæ intra illa sunt: Sensibilia autem omnia habent extrema, ut est in colore album & nigrum, in sapore dulce & amarum (contraria enim sunt extrema) Ergo saporum species sunt finitæ. Definitiones singulorum specierũ non sunt in Aristotele. Theophrastus Platonis definitiones recitauit, & Democriti. Retulit autem Democritus saporum species ad figuras, quam opinionem reprehendunt Aristoteles & Theophrastus. Platonis definitiones cũ ratione pulchrè cõueniunt, & approbantur à Theophrasto, & sunt ductæ à qualitatibus, seu affectionibus sensuum. Dignus est totus ille Platonis locus, ut hîc etiam legatur, non tantum propter magnam doctrinam, sed etiam propter mirabilem quãdam suauitatem. Sic autem scriptũ est in Timæo: πρῶτον μὲν οὖν ὅσα χυμῶν περὶ λέγοντες ἐν τοῖς πρόσθεν ἀπελίπομεν, ἴδι ἐν ταῖς παθήμασι περὶ τῶν γλῶτταν, ἐμφανιστοῦ, ἢ διωαίστοῦ, φαίνε) ἢ καὶ ταῦτα, ὡσπορ οὖν καὶ πολλὰ διὰ συγκρίσεωρ τε τινῶν καὶ διακρίσεωρ γίνεσθαι. πρὸς δὲ αὐταῖς κεχρησθαι μᾶλλον τι τ᾽ ἄλλωρ ἄρα χύτησί τε καὶ λήθτησι. ὅσα μὲν γὰρ εἰσιόντα περὶ τὰ φλεβία, οἶον περ

δοκί

δουμία τῆς γλώττης τελευτῶσα ἐπὶ τὴν καρδίαν, εἰς
 τὰ νοδρά τῆς σαρκὸς, καὶ ἀπαλὰ ἐμπιπτοῦσα γίνα
 μέσα κατὰ τὴν κόμην ξυνάγει τὰ φλέβια, καὶ ξηραίνῃ. βρα-
 χύτορα μὲν ἔστι, σφυρὰ, ἢ τῶν ἢ βραχυύουσα αὐστηρὰ
 φαίνεται. τὰ ἢ τῶν ῥυτίμα, καὶ πᾶν περὶ τὴν γλώτταν
 ἀποπλυνούσα, πέρα μὲν τῆ μετρίου τὸ δρωῖα, καὶ προ-
 σπιλαμβανόμενα, ὡς ἀποτῆκεν αὐτῆς τι τῆ φύσεως, οἷον
 τῆ νιφῶν δυνάμεις, πικρὰ πᾶν ἔτος ὠνόμαται. τὰ δὲ
 ὑπολειπόμενα τῆ νιφῶδους ἐξως ἐπὶ τὸ μετρίον τι τῆ ῥυ-
 τίμα χρώμενα, ἀλυστὰ ἀδου πινυνοῦσι τῆ βραχέως, καὶ φίλα
 μάλλον ἢ μῖρον φαίνεται. τὰ δὲ τῆ τῆ σόματῃ δερμότητι
 κοινωμένηα, καὶ λεγόμενα ἐπὶ αὐτῆ σικκωπυρῶμενα, καὶ
 πάλιν αὐτὰ ἀντικαίουσα τὸ διαβόρμηναν, φρόμενά τε
 ἐπὶ κεφάλῃ τῆ αἰώ πρὸς τὰς τῆ κεφαλῆς ἀσθῆς,
 τίμνοῦσά τε πᾶν. ὅσοις αὖν προσιπῆ, διὰ τὰντας τὰς
 διωάμεις δριμέα πᾶντα τοιαῦτα ἐλέχθη. τῆ ἢ αὐτῶν
 προλελεπυμελῶν μὲν ἐπὶ σπηδείῃ, εἰς ἢ τὰς σπῆδους
 φλέβας ῥυθνομελῶν, καὶ τοῖς ῥυθμοῖς αὐτοῖς μερεσι γνάθῃσι,
 καὶ ὅσα ἀέρῃ ξυμμετρίαν ἔχουσα, ὡς κινῶσα πρὸς
 ἀλλήλα ποιεῖν κινῶσα, κινῶμενα ἢ πρὸς τῆ πῆ, καὶ
 εἰς ἔτορα ῥυθνομελῶν, ἔτορα κοῖλα ἀπόρρῶσα πρὸς τῆ
 νόμενα τοῖς ἔσθῃσι, ἀλλῆ νοτίδι πρὸς πρὸς ἀέρα κοιλῆς πε-
 ριβαθείσης, τότε μὲν γνάθῃσι, τότε ἢ καθαρῶς νοδρά ἀγῆα
 ἀέρῃ ὕδατα κοῖλα, πρὸς πρὸς γνάθῃσι. καὶ τὰ μὲν τῆ
 καθαρῶς διαφανῆς πρὸς πρὸς, κληθείσας ὄνομα τομφο-
 λυγας, τὰ ἢ τῆ γνάθῃσι ὁμοῦ κινῶμενης, καὶ ἀερομενης, ξίσι
 τε, καὶ ξύμωσι ἐπίπλω κληθῆναι. τὸ ἢ τῶν αἰτιῶν τῶν
 παθημάτων, ὅξυ πρὸς πρὸς. ξύμωσι ἢ τοῖς πρὸς τῶν
 ἐρημῶσι πᾶν τῆ γνάθῃσι ἀπὸ γνάθῃσι ἐστὶ πρὸς πρὸς,
 ὅποταν ἢ τῶν ἐσιπῶν σῆσας ἢ ὑγροῖς οἰκεία τῆ ἢ
 γλώττης ἐξε πρὸς πρὸς, λείπει μὲν ἐπαλείφσασα τὰ βρα-
 χύτορα, τὰ ἢ πρὸς πρὸς ξυμῶσα, ἢ κερμῶσα τὰ
 μὲν ξυμῶσα, τὰ δὲ χαλὰ, καὶ πᾶν ὅτι μάλιστα ἰδρῶν
 καὶ

κατὰ φύσιν, ἡδὺ καὶ προσφιλὲς παντί, πᾶν τὸ τοῖστος
 ἴαμα τῆ βιάωρ παθημάτων γυνόμενον κέκλην γλυκύ.
 Hactenus Plato, à cuius quidem in hac re sententia non
 procul abest Aristotelis sententia. Hoc tamen est inter
 illas discrimen. Plato magis eas ad linguæ affectiones
 & qualitates accommodavit: Aristoteles uerò non tam
 ad sensorij affectiones, quàm ad humanorum differentias
 & qualitates, quæ sunt obiectum huius sensus, & poten-
 tia gustum actu faciunt. Deinde Plato ad actum respi-
 cit, in quo sensitivum & sensibile aliquo modo idem sunt:
 Aristoteles de potentia obiecti, id est eius humoris in
 quo est sapor. Nam sic, aut aliter affici linguam, est con-
 iunctio agentis & patientis, aut causa & effectus, hoc
 est, est actus. Siccum autem esse in humido magis aut mi-
 nus alterativum potentia gustandi in actu, non est actus,
 sed potentia. Sicut visio est perceptio coloris, & perce-
 ptio coloris est coniunctio visibilis & visui, sic ut sit u-
 trunque nunc actu, & uelut unus quidam actus. Sicut est
 supra dictum de agente, & patiente. Item Platonis de-
 finitiones uersantur in secundis qualitatibus. Dicit enim
 fieri saporès à leuitate & grauitate, acuto & retuso,
 inflatione aerea, uel terrestri, & horum omniũ tempe-
 ramento, seu æquali mistione. Aristotelis uerò defini-
 tiones in primis qualitatibus tantum, ut sicco & humido
 & calido uersantur. Quanquam enim species non defi-
 nit, tamen ex generis definitione facile componi specie-
 rum definitiones possunt, & iudicari. Exempli causa:
 Dulce est siccum, factum in humido exactissime, à cal-
 do uim habens mutandi gustativum in gustans, uel gusta-
 tionem. Amarum contra est siccum, factum in humido
 negligentissime, seu imperfectissime, à calido similem ha-
 bens

bens uim in mutando. Et hoc quidem ita sentit Aristoteles, ut uelit cum illo sicco nutriendi potentiam esse coniunctam: quæ ut in dulci est efficacissima, ita infirmissima in amaro, aut potius nulla: in reliquis pro suo gradu, hoc est, prout uel propius accedunt ad illa extrema, uel longius discedunt. Postremò Galenus in quarto libro de Facultatibus simplicium medicamentorum, ponit exempla, quibus singuli sapes discerni possint. Idè ut alij medici ferè, aliter, hoc est crassius & copiosius de sensibus docet, tum alibi, tum in octauo libro de usu partium humani corporis.

De tactu.

Suprà semel atque iterum, cum ita se res dedit, fortè hoc etiam indicatū est simul, ad eò sensus non effici tactu secundū Aristotelem, ut ne ille quidè postremus, de quo nunc incipimus explicationē, quique inde & apud Græcos & apud Latinos nomen habet, sic fiat, ut coniungatur cum tangibili tactiū, ad eò prope, ut postrema eorum sint eadem. Hoc enim proprie est tangere, & tangi. Fecit hoc etiam Aristoteles, quem libenter imitamur, aut potius interpretamur, pro ut nostræ uires patiuntur. Atque utinam possem aliquam uel umbram doctrinæ tanti uiri assequi: aut non adhuc quidè incedere uestigijs eius, sed utcunque instar infantis repere, ita tamen, ut aliquādo ingressurus etiam essem. Ponerem hoc in magna parte felicitatis, siquidem est mihi uersandum in hoc literarum genere. Nihil enim est uel ingeniosius, uel naturæ conuenientius unquam, ut arbitror, disputatum à quoquam de rebus literarijs, quàm ab hoc est factum, quascunque tractauit. Sed notum & usitatum encomium nolo canere. De re potius dicam ipsa, quam institui,

stitui, quod possum. Tactus est facultas percipiendi qualitates tum primas, tum secundas, itémque alias quæ non sunt alijs sensibus propria. Sunt autem, calidum, frigidum, humidum, siccum, durum, molle, asperum, laue, lentum, fragile, graue, laue & similes. Aristoteles uocat differentias elementa distinguentes: quæ quanquam constituunt uarias contrarietates, non tamen sunt plurium, quàm unius sensus obiecta: sed ab uno tactu sentiuntur, & discernuntur omnes. Tamei si uidentur propterea tam multæ contrarietates in huius sensus obiectis esse, quòd est sparsus, quàm reliqui, per totum corpus animantis latius, aut per omnes corporis partes peragi potest: & sane magnam affinitatem habet cum gustu. Gustus enim omnino fit per tactum: etsi non ubi tactus est, ibi etiam est gustus necessario. Quod sic debet intelligi, tangi quidè carnem in utroque sensu, uerum illam non esse illorum sensorium. Intus hoc latere scribit Aristoteles. Nec tamen expresse dicit, quid sit, aut in qua parte corporis collocatum. Ex alijs eius disputationibus hoc tamen potest intelligi, quòd cor sit tactus sensorium, aut certe uis illa in penetralibus carnis lateat, ex corde tamen in omnia membra dispersa. Censet enim Aristoteles, omnium sensuum originem in corde esse. Verum ita nec oculi, nec reliquorum sensuum organa ipsorum essent organa, cùm pariter omnes ex corde sint. Quare non malè sic fortasse de omnibus sensibus iudicaremus, si putaremus omnium quidem instrumenta uel à speciebus corporum, uel ab ipsis corporibus tangi: hac ratione tamen, ut species tantum mouerent sensoria: sensoria per suas quasdam partes, ut sunt nerui, cor mouerent. Certum enim est, nò esse has facultates principaliter in ipsis instrumentis.

Medici

Medici neruos sparsos per totum corpus ponunt instru-
 mentum tactus, & à cerebro tanquam à capite arces-
 sunt: in quorum posteriore magis experientiam sequun-
 tur, quàm rationem: aut propinquius potius principiũ
 considerant, quàm remotius, & primum. Quod autem
 Aristoteles censeat, carnem esse medium tactus, hæc eius
 uerba declarant: ὡς γὰρ τὸ μεταξὺ τῆ ἀπλοῦς ἢ σαφῆς. Et pau-
 lò antè effici tactum. non moto prius medio per obiectũ,
 deinde sensorio per medium, sicut fiat in alijs sensibus,
 ita scribit: ἀλλὰ διαφέρεται τὸ ἀπλοῦς τῆ ὄρατῶν, ὅτι ἐκείνων
 μὲν ἀσθενόμεθα τῶ τὸ μεταξὺ ποιῆσαι ἡμᾶς. τῆ ἰσχυρῶν
 ἔχουσι τὸ μεταξὺ, ἀλλ' ἅμα τῶ μεταξὺ, ὡσαύτως ὁ δὲ ἀ-
 σπῆστα πλῆθεις. ἔστι δὲ ἀσπῆστα πλῆθεις ἐπὶ τῶν, ἀλλ'
 ἀμφοῖν συνέβη πλῆθεις. Testantur idem quoque uerba,
 quæ proxime sequuntur, & suprà citata sunt, ubi dispu-
 tatum est de Gustu. Præterea huius sensus obiectũ sunt,
 calidum, frigidum, & similes qualitates, quæ non habent
 generale uocabulum, ut Aristoteles uult, sicut aliorum
 sensuum obiecta. Quod intelligi debet de proprietate, &
 quantum ad sensum attinet, aut quatenus sunt obiectum
 tactus hæc qualitates. Nam qualitas prima, aut secunda,
 aut differentia elementorum est genus calidi, frigidi, &
 reliquorum obiectorum huius sensus: nõ tamen propter
 eã proprie, aut solum, quod tactu percipitur, sicut in a-
 liorum sensuum obiectis fit. Calor enim tantũ ad ui-
 sum refertur, sonus tantũ ad auditum, sapor tantũ
 ad gustum, odor tantũ ad gustatum. Et non est ea ra-
 tio inter calidum & durum, quæ est inter album & ni-
 grum, dulce & amarum. Hoc uult Aristoteles, cum di-
 cit, non esse manifestum quòd tactui sit unum ποικί-
 λων. Hac enim uoce hic utitur, nisi menda est in scri-
 ptura.

ptura. In primo libro ἀντιμέσων appellat idem, nos dicere solemus obiectum. Notandum est etiam, quod Aristoteles dicit medium esse iudicatum. Sed recito ipsius uerba. Sic inquit ille: τὸ ὃ μέσων ἄξιον. Et addit causam: γινώσκον τὸ ὃ πρὸς ἐκείνους ἀπὸ τῶν ἰστέρον ἔκαστων. Id est, Medium relatum ad extrema, fit utrumque extremorum. Quod sic intelligendum est, ut medium sit hoc extremum, respectu illius extremi, & illud respectu huius. Atque ita potentia est utrumque extremorum, ac in contrarietatibus eorum quæ obiecta sensuum uocantur, neutrum contrariorum est actu, sed utrumque potentia. Ideoque iudicat & discernit illa contraria. Declaremus hoc exemplis: Potentia uidendi est, nec album, nec nigrum, quæ sunt contraria, sed uelut medium quiddam inter hæc. Propterea quando applicatur albo, fit album, seu percipit album. Quod enim hæc sunt eadem ferè, supra quoque est ostensum: quando applicatur nigro, fit nigrum. Similiter tangendi uis est inter calidum & frigidum, & reliquas similes contrarietates medium: hoc est, est secundum potètiā alterutra ipsarum, & fit actu ipsa, quando ei applicata est, & eam percipit nunc, aut sentit. Non enim posset percipere uel uisus album & nigrum, si ipse etiam esset actu album uel nigrum: nec tactus calidum & frigidum, si ipse esset actu calidum uel frigidum. Propterea quod sentire est pati quiddam: & pati non fit ab eo quod est simile actu, sed quod est simile potentia. Subtiliter sunt hæc, & planè philosophicè cogitata ab Aristotele. Non possum me abstinere, quin transcribā huc ex fine secundi libri Aristotelis de Anima, insignem locum, & eum quidem totum: qui clarè de modo sentiendi generaliter differit, addita similitudine de sen

dem operis ita coniungit cum secundo libro, ut faciat sibi aditum ad disputationem de intellectu, difficillima parte animæ, & alijs cognatis potentijs. Ostendit enim, nec sensibilia communia, de quibus sub initium huius loci est dictum, percipi ab aliquo proprio sensu: & quare non sit tantum unus sensus. Docet etiam de sensu, qui Communis appellatur, & est ferè medium quiddam inter sensus alios, & intellectum. Quapropter hoc etiam, uelut uinculo, est usus ad connectendas disputationes de Sensitiuo, & intellectiui. Quòd autem non percipiantur aliqua propria potentia communia obiecta, sic indicat: Si, inquit, esset aliqua propria potentia, aut sensorium communium obiectorum, non sentirentur à reliquis sensibus hæc per se, sed per accidens. Sentiuntur autem à reliquis sensibus illa per se, ergo non est aliquod proprium sensorium, aut potentia, qua percipiamus motum, figuram, numerum, & similia. Præterea plures sensus uno habemus, ideo, quòd alioqui non possemus distinguere inter obiecta propria, & communia, propter cognationem, aut ut ipse loquitur, διὰ τὸ ἀνορθῆναι ἀλλήλοις. Nunc autē cum sint plures sensus, à quibus illa æquè apprehendi possint, facilius est discrimen inter communia & propria obiecta.

Quid sit sensus communis.

Prius quàm hoc docetur in Aristotele, docetur esse aliquem sensum talem, qui iudicet de omnibus sensibilibus, quòd percipiantur, hoc ferè argumento: Sensibilia sua cuiusque sensus ita percipiuntur, ut hoc etiam sentiatur quòd percipiantur: illud autem non fit per propria sensoria aut sensus, sed alia quadam potentia: ut uisus percipit quidem colorem, auditus sonum. sed neque
uisus,

uisus, neque auditus percipit sentire se, ille colorem, hic sonum. Quia, si hoc etiam perciperent sensus, aut unius sensus essent duo obiecta, aut se ipse sentiret, aut etiam fieret progressio in infinitum. Nam si uisus, aut alius sensus percipere se obiectum suum sentiret, esset aliud quod hoc sentiret: esset item aliud, quod sentiret hoc: & sic non esset finis, aut certe non alicubi resisteretur, sed res eodem rediret. Aliquid enim à se ipso sentiretur. Item sentire est sensu percipere, & sentire est obiectum percipere: hoc autem est propemodum mutari in obiectum. Ergo, si obiecta sua sentire se, percipit sensus, illa etiam potentia in obiectum mutatur. Hæc autem absurdum sunt, & contra philosophiam. Ergo non idem percipit obiecta, quod percipit hoc, quod percipiuntur obiecta: hoc est, aliqua est uis & facultas, quæ sentit obiecta apprehendi à sensibus, diuersa ab ea quæ obiecta sentit. Ac propterea non sentientes obiectum, dijudicamus obiectum, & priuationem eius. & ut inquit Philosophus: καὶ ἀπερὶ δόξων τῶν ἀσθητικῶν φησὶν αἱ καὶ ἀσθητικαὶ καὶ παύλασται ἐν τοῖς ἀσθητικαῖς. Sicut ergo sunt sensibilia, quæ eadem à multis & diuersis sensibus iudicari possunt: ita est sensus, qui multa & diuersa obiecta & sensibilia potest dijudicare, & inter se discernere: & quidem per se, non per accidens. Sensibilia communia propterea appellantur, sensus uero dicitur communis. Præterea quod remota à sensibus obiecta sentimus adhuc, indicat non eandem esse potentiam, quæ sentiat obiecta: & eam quæ sentiat hoc quod obiecta percipiuntur à sensibus. Hoc autem cognatum est cum eo quod dictum est, sensibilia remota quoque apprehendi. Nam sentiendi potentia, & sensibile, idem sunt aliquo

modo, hoc est secundum materiam: quanquam ratio, seu τὸ εἶναι, ut solet Aristoteles loqui, est diuersum. Secus autem est de sensu percipiente remotum sensibile, & sensibili ipso, quod proprie tale, ac præsens est. Nō ergo una potentia, & eadem percipit obiecta & sensus ipsos. Quod autem hoc modo idem sit actu sensus & sensibili actu, Aristoteles cum alibi sepe dicit, tum in hoc loco multis & manifestis uerbis explicat: ac præter cætera utitur hac similitudine. Sicut factio & passio in patiente sunt, & non in faciente, ita sensibilis actus in sensitiuo existit. Actus autem, seu operationes sensibilibium non omnes habent nomina, ut coloris & saporis. Non enim actum hæc uocabula significant, sed potentiam, nec alia habentur, quæ actum significant: quemadmodum aliorum sensibilibium habentur, ut sonatio & auditio, quod quidem etiam est ab Aristotele annotatum. Carent & tactus obiecta uocabulis actum significantibus. Atque ita color, sapor, sonus, odor, calidum, & similia significant potentiam: actum uero significant sonatio, auditio, perceptio coloris, saporis, calidi, & reliquarum qualitatatum, quæ tactui sunt obiectæ. Hoc tamen totum ad sensus est referendum. Nam eatenus sensibilia sunt sensibilia, quatenus à sensibus percipi possunt: eatenus actu sensibilia sunt, quatenus percipiuntur. Hoc dico propterea, quod etsi color & sonus actu essent, & à nemine perciperentur, non tamen actu essent respectu sensuum, aut quatenus essent sensibilia. Potest enim & hoc modo constitui duplex actus. Et hoc est, quod Aristoteles dicit, διττὸν γὰρ ἢ ἄνοη, καὶ διττὸν ὁ λόγος. Quanquam prior actus est posterioris potentia, & idem cum sensibili ita, ut paulò antè est dictum.

Ad

Ad quod notanda sunt, quæ Aristoteles dicit ibi, tanquam decreta quedam, ut sic dicam: ἐστὶν ἢ κίνησις, ἢ ἢ ὡσίνους, καὶ τὸ πάθος ὑπὸ κινουμένων. Item: ἢ γὰρ τὸ ὡσίνους, καὶ ἢ κίνησις ὁ ἑστία, ἢ ἢ ὡσίνους ἑστία. Quibus uerbis ostenditur, idem esse aliquo modo sensum & sensibile. quod sepe etiam est monitum. Ita tamen hoc intelligi debet, ne putetur simpliciter dictum esse. Nam sensus, qui est potentia, omnino separatus est à sensibili, & sensibile tale à tali sensu: tantum abest, ut unum esse oporteat hæc duo, & alterum sine altero non posse existere. Hoc quidem uerum est de sensu & sensibili, quæ sunt actu: & unum esse ambo, & simul ambo uel esse uel non esse, non alterum sine altero. Et hoc in eodem loco Aristoteles docet. Docet etiam, sensum esse rationem quandam, hoc est formam, ut est συμφωνία in uoce, aut συμφωνία in naso: & propterea corrumpi sensum à sensibili eccellente, quod mistum & temperatum conueniat magis rationi, quam simplex & sincerum. Verba eius sunt: διὸ καὶ ἡδέα μὲν ὅταν ἀκρῆται ἑλκεῖν καὶ ἀμικρῆ ὄντα εἰς τὸν λόγον, οἷον τὸ ὄξύ, ἢ γλυκὺ, ἢ ἀλμυρὸν, ἡδέα γὰρ τότε. ὅπως ἢ μᾶλλον τὸ μικρὸν συμφωνία, ἢ τὸ ὄξύ, καὶ τὸ βαρὺ. Et paulò post: ὑπὸν βάλλοντα ἢ ἢ λυαῖ, ἢ φάρα. Ex his, quæ hæcenus dicta sunt de hoc loco, apparet, sensum communem iudicare & statuere, quòd percipiuntur tum à suis sensibus propria sensibilia, tum à pluribus communia. Atque hoc est unum de proprijs officijs huius facultatis animæ. Alterum est, discernere inter sensibilia diuersorum sensuum, propria & communia: ut inter album & dulce non aliquis sensuum suaprà explicatorum dijudicat, sed aliud quiddam, & quidem commune omnibus obiectis sensuum inter se discer-

nendis. Colores deprehendunt oculi: sed non etiam hoc possunt uidere, quòd differant inter se, & diuersa sint, colores, & aliorum sensuum obiecta. sensus hoc est minus, qui inde Communis appellatur, quòd ita iudicat communiter inter omnis generis sensibilia, non quòd communis generis sensibilia percipiat. Nam illa uere, & per se ab alijs sensibus percipiuntur: quanquam non certa à certis, sed omnia uel ab omnibus, uel à pluribus, quàm ab uno. De qua re iam antea satis est dictum. Sic autem sensus hic iudicat de sensibilibus diuersis, ut simul iudicet, & in indiuisibili tempore. Quomodo autem hoc fiat, cum sit impossibile idem, quatenus est indiuisibile, moueri secundum contrarios motus in indiuisibili tempore, in Aristotele disci debet. Et sanè sicut uisus iudicare simul potest de albo & nigro, quæ sunt contraria: ita nihil absurdum est, sensum communem simul iudicare de nigro & amaro, quæ etiam non sunt contraria.

Quid sit phantasia.

Hæc facultas animæ potest à Latinis imaginatio dici, aut uisio: non tamen, ut suprâ hæc uox est usurpata, prouidendi actu. quanquam alioqui tum Græca, tum Latina uoces actum magis significant, quàm potentiam: ac fortasse rectius diceretur phantasticè, Latine imaginatiua, aut uisua, eadem ratione, qua uisionem uocari nunc dixi. Quanquam in sensibus etiam & in alijs rebus turbantur aliquando uocabula potentiæ & actus. Sentit nobiscum Fab. Quintilianus in duobus, aut tribus locis. Deinde à lumine, quod Græci φᾶος dicunt, appellata est, ut Aristoteles putat, phantasia, propterea quòd uisus exerceri, ut sic dicam, non potest sine lumine, & uisus est præcipuus & nobilissimus sensus. Quanquam

quam fortasse melius utpote secundum ἀνάλογίαν, à uerbo φαίνεσθαι sumitur. Sic tamen eodem itur. Est autem φαίνεσθαι nec sensus, nec intellectus, etsi non est absque sensu, sed sequitur sensum, ut ipsa præcedit assensionem: sic tamen, ut non sequatur sensum necessario, sed ut necessario præcedat assensionem, Græcè ὑπόληψις dicitur. Interpretes tum existimationem, tum æstimationem Latine uocant, sed improprie, ne dicam male. Existimatio enim uerbum, Latinis passiuè, & λόγè aliud significat. ὑπόληψις uerò Græcè actiuè, & æstimatio specialius quiddam, quàm ut Græcam uocem exprimat, significat: quanquam propius ad eam accedit, quàm illud alterum. Suspicio quoque uox pro hac Græca solet usurpari, uerùm non satis Græcam interpretatur, ut arbitror. Assensio uocabulum proximè uidetur mihi ad Græcum accedere. Cæterùm quòd sequatur sensum necessario phantasia, hoc ostendit, quòd pleraque animantia, quæ, quia sunt animantia, necessitate quadam sensus habent, non habent phantasiam: ut apes, formicæ, uermes. Quòd autem sint diuersæ potentie, assensio & imaginatio, duobus argumentis doceri potest. Nam phantasia in nobis est, hoc est, possumus fingere & formare apud animam ueras & falsas imagines pro nostro arbitrio: ut faciunt ij qui memoriam exercent arte, quòd Cicero facere docet in tertio libro ad Herennium. Assensio autem non est in nostra potestate sic, ut uerum sit, aut falsum, cui assentimur, prout nos uolumus. Deinde in assensione afficimur pro rei, quam probamus, aut improbamus, natura, gaudio uel molestia, spe aut timore. In phantasia non sic afficimur ex animo & uerè, sed ita, ut solent affici, qui picturam inspiciunt: in qua sunt etiam

simulachra uariarum rerum, quæ affectus pariunt, sed illa non serio nos mouent: quia non assentimur eis. Obseruandum quoque est, Aristotelem hic facere quinque species potentiarum, quibus dyudicamus & apprehendimus aliquid aut uerum aut falsum: sensum, assensionem scientiam, opinionem, & intellectum. sed non explicat: fecit hoc in sexto libro Ethicorum. Nihil autem horum esse phantasiã, certis argumentis probatur. Primo, quòd non sit sensus, hoc demonstrat, quòd sensus aut actus est, aut potentia: phantasia non est semper alterutrum horum, ut in somno. deinde sensus adest semper, phantasia secus. Semper, hic referri debet ad naturam animalis, non ad perpetuitatem temporis. Iam enim est alioqui contrarium dictum de somno, in quo non est sensus, aut actu aut potentia: propinqua tamen, non remota. nisi uelimus putare, quòd ipse pugnet secum Aristoteles, cum non sit hoc necesse. Quòd autem non semper adsit phantasia, indicio est, quòd non est in omnibus animalibus, ut dixi paulo ante. Esset autem in omnibus, si esset actu sensus (intelligatur hoc de imperfecto actu, id est, de potentia propinqua) cum sensus insit omnibus animantibus. Tertium argumentum est: Sensus semper sunt ueri, phantasia saepe fallitur. Postremo huc pertinet, quòd supra dictum est, quòd clausis oculis appareant uisa: ergo phantasia non est sensus. Præterea non est scientia, aut alius habituum, qui certi sunt, phantasia: cum possit esse falsa, quòd saepe quidem est. Non est opinio phantasia, quanquam est non tantum uera, sed falsa quoque. Nam fides est, ubi est opinio. Non autem ulli animanti, præter hominem, opinio inest. cum tamen phantasiã, præter nos, multa habeant. Deinde fides sequitur

sequitur omnem opinionem, fidem persuasio, persuasio-
 nem ratio. Cum itaque phantasia plerisque bestiis insit,
 nullis ratio, nō potest phantasia opinio esse. Porro phan-
 tasia non est nec opinio cum sensu, nec per sensum, nec
 compositio ex opinione & sensu. Si enim hoc esset, aut
 periret in nobis uera opinio aliquando, cum haberetur:
 aut eadem simul esset & uera, & falsa. quod apud Ari-
 stotelem explicatur satis argute. Est itaque phantasia,
 motus quidam cum sensu, & in sentientibus, & ex ijs quæ
 sentiuntur: semperque similis sensui, qui est secundum a-
 ctum. Atq; ita phantasia uidetur haberi ab Aristotele
 non pro potentia aliqua animæ, sed pro accidente quo-
 dam, seu affectione potentie: ac propterea uox Actus ab
 eo phantasia usurpata esse, non potentie phantasticæ.
 Quia uerò sensus uarij sunt, & propterea certi alij, alij
 incerti: necesse est, ut & phantasmata, quæ ὄραματα etiã
 uocat Aristoteles, uariant: aliãq; certa, alia incerta esse.
 Sequuntur enim uisa naturam sensus. Tripliciter autem
 aliquid sentitur, aut ut proprium sensibile, & sic certum
 est uisum: aut ut sensibile per accidens, quod etiã incer-
 tum phantasma parit: aut ut commune, & hinc etiã in-
 certum efficitur uisum. Notandum est, quod ibi philoso-
 phus dicit, ἡ αἰσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθὺς ἔστιν, ἢ ὅτι
 ὀλίγος ὁρᾷ ἕξασα τὸ ἴδιον. Contra quam postea doctri-
 nam acriter disputatū est ab Academicis, non satis cau-
 tē & liberaliter, ut arbitror. De qua re legat, qui uult,
 ea quæ adhuc extant de opere Ciceronis, quod Acade-
 micis questionibus est inscriptum. Sed ut ad propositū
 redeamus, phantasia est ille siue motus, siue actus appa-
 rentium imaginum, & specierum impressarum animo
 comprehensis obiectis sensuum, uel proprijs, uel commu-

nibus, uel ijs quæ dicuntur secundum accidens sensibilia. Aut etiam non inspectis prius illis, & formatis tantum apud animum speciebus, non tamen intelligibilibus, sed tantum sensibilibus, ut fit in uigilantibus etiam, non tantum somniantibus. Sæpe autem uariæ ac monstrosæ concipiuntur imagines à bestijs & hominibus: ab illis, quia carent mente: ab his, quia aut dormiunt, aut mens eis turbata est, uel animi, ut uocantur, uel corporis morbis. Quæ res etiam indicat, magnam esse mentis cum phantasia cognationem. Id quod alicubi Aristoteles significat, cum uelut species aut partes intellectus facit assensionem & phantasia, his uerbis, τὸ μὲν φαντασία δουεῖ εἶναι, τὸ δὲ ἰσχύει. Et alij græci scriptores cum intelligendi facilitatem uocant aliquando καταληπτικὴν φαντασίαν. Subijcere etiã uisum est Aristotelis uerba, in quibus clarissimè suam sententiam de hac potentia declarauit. Sic ille ait, ut suprâ etiam est annotatum, tripliciter sensum fieri: ἢ ἡ κίνησις ἢ ὑπὸ τῆς ζήτησεως γινόμενη, αἰσίοσις τῆς ἀσθενείας, ἢ ἀπὸ τῶν τῆς φαντασίας ἀσθενείων. καὶ ἢ μὲν πρὸς τὴν παρέρχουσαν τῆς ἀσθενείας ἀληθείας, αἰ δὲ ἐπὶ τῆς καὶ παρέρχουσης καὶ ἀπέρχουσης. εἰς αὐτὴν ψευδῆς, καὶ μάλιστα ὅταν πρὸς τὸ ἀσθενεῖν ἢ. Ex his omnibus quæ hæcenus dicta sunt de phantasia, patet phantasia esse uelut internum & intellectiuum quendam sensum, aut intellectum sensitiuum. Quæ parte exposita, reliquum est, ut quedam etiam de intellectu ex Aristotele pro nostro ingenio & intellectu explicentur.

VITI AMERBA-
CHII LIBER TERTIVS,
DE ANIMA.

Præfatio.

Va hætenus de nutriendi & sentiendi facultatibus, quæq; deinceps de intellectu differemus, multum habent obscuritatis: & uelut in altissimo puteo, ut Democritus de ueritate solitus est dicere, in rerum natura latent adhuc submersa, quod ad perfectam eorum cognitionem attinet. Non enim uel unde sint, uel quomodo ingenerata sint animantibus, expressè atque absolutè scire possumus: tantùm adesse illa in nobis, & esse uaria, quisque sit eorum usus, ut cunq; uideamus. Atque utinam hoc sæpe consideraremus: & hoc nõ solùm ideo, ne temerè cernentes nostram imbecillitatè superbiremus, & arrogaremus nobis omnium rerum scientiam, cum uix umbram earum teneamus: & quamquam in medio illorum Dei & naturæ operum uersamur, eaq; aspiciamus & tractamus quotidie, utimur eis, & non possumus sine eis uiuere: tamen uelut Tantalus quidam in medijs aquis sitiamus, ac in summa rerum copia inopes simus: uerum etiam ob hanc causam, ut disceremus, quousque pertingerent nostræ uires intelligendi & sapienti: ne tamen omitteremus ea quæ possemus assequi, & illis inhiaremus, in illis laboraremus, & multùm poneremus operæ, quorum cognitio superat nostrum caput. In utroque enim est peccatum, & nescio an grauius in

uius in relinquendo eo, quod nostro ingenio subiacet: an uerò in altero illo, quando captamus ea, quæ noster intellectus non potest capere, imitantes illum Tantalū, de quo nunc dixi: qui, ut est in fabulis, dum captat mala capiti suo suspensa, nō tamen ea prehendere potest. Refugiunt enim captantem, ita ut miser frustra nō modò speret, sed operam etiam inanem sumat. Atq; hoc est, quod ueteres periti rerum dixerunt: *πρὸς τὸν ἄνθρωπον*. Vere enim is se cognouit, qui didicit, quid possit uel in discendis, uel agendis, uel faciendis rebus, & quid non possit efficere. Nec putemus tantum agricolas fortunatos esse, bona si sua norint, quod dicit poeta. Fortunati sunt etiam reliqui homines, qui norunt ea, nisi non putamus esse miseriam, aliena sequi, & nostra negligere, ac tandem nihil nobis remanere. Ad quod necesse est accidere, quando nō examinatis nobis, quælibet sine iudicio & ratione agredimur. Sed quorsum hæc? Ut intelligamus, sobrie philosophandum esse: consistamūsq; intra eos terminos, qui sunt nobis à natura præstituti. Putemus autem in talibus disputationibus, quæ ad naturam rerum pertinent, nos uerè modum tenuisse, quando illa didicerimus, quæ ueteres homines doctissimi, qui hæc summo studio perscrutati sunt, de talibus rebus inuēta & conscripta reliquerunt: nec in arguijs non necessarijs consenescamus, aut his solis operam demus: nec ista quoque discamus, quæ magis ad communem hominum utilitatem spectant. Si enim, quod uolunt summi philosophi, & ipsa uite ratio testatur, ciuile animal est homo, non solūm ad contemplandū & inuestiganda ea quæ tantum ut sciātur, queruntur & discuntur, quod omnes homines natura scire cupiant, ut inquit Aristoteles: sed etiam ad agendum &

facien

faciendum, quòd habeat usum aliquem ad uitam transi-
 gendam, factus est. Non enim debemus existimare, pro-
 pter utilitatem hominũ uel mathematicã, quæ sic apud
 ueteres appellata est: uel metiendi scientiam, quæ Geo-
 metria dicitur: uel ex magna etiam parte astrorum do-
 ctrinam, quæ nunc Astronomia dicitur, olim dicebatur
 etiam Astrologia (quæ uox, nescio ad quod speciosum
 genus uaticiniorum deinde tota est accommodata) in-
 uentam, & celebratam esse. Quid enim prodest admo-
 dum hominibus siue ad publicam, siue ad priuatam uitæ
 rationem, subtilis illa disputatio de Puncto, de linea, de
 plano, de recto, de curuo, de cauo, de conuexo, de circu-
 lo, aut etiam de circuli quadam mutatione, quæ græcè
 τὸ ἴσχυριον dicitur: Quam adeò magnam utilitatem
 continet, exactissimam illam rationem de motibus stella-
 rum, & aliorum corporum cœlestium scire? Quis tam
 redit magnus fructus ad homines ex eo, quòd norunt di-
 stinguere spacia locorũ, & metiri corpora uel ad pun-
 ctum usque: cum saepe nulli magis errent à uia, quàm illi
 ipsi qui tantum non omnes lineas corporum & spacio-
 rum in numerato habent nisi quis illam infinitam uolu-
 ptatem uelit considerare, quam afferunt suis cultoribus
 illa studia: sic tamen, ut aut ipsi habeant unde uiuãt, aut
 ab alijs sustententur: quod solitum est fieri apud ueteres,
 & hoc etiam tempore fit aliquando. Misera enim esset
 alioqui futura hæc uoluptas, & planè famelica. Sed non
 de illa utilitate loquimur: & sunt sanè illæ res distinctæ,
 uoluptas & utilitas. In hoc illa omnia discuntur & tra-
 ctantur præcipuè, quia liberale quiddam est, & maxime
 conuenit hominis naturæ scientia. Ac rectè Aristoteles
 dicit, non omnia referenda esse ad utilitatẽ, cum ne qui-
 dem sit

dem sit homo res præstantissima, ad quem utilitas illa pertinet. Quanquam utrunque fieri debet: nec tantum contemplationi uacandum est, sed utilitati etiam hominum opera est danda. Nec uideri uelim ipse mihi aduersari, dum censeo, non esse nimium philosophandum, & in huius rei laudes excurro. Ista enim est natura hominis, ut his ambobus apta sit. Vtri autem aptior, philosophi concertant sepe, & adhuc fortasse sub iudice lis est. Sic exordiri hanc partem disputationis de Anima non omnino propositum fuit, sed huc me inuitauit iucundior hic locus: & ab instituto, asperitas rerum & cogitationum aliquantisper abduxit. Bene autem cecidit, quod moniti sint interim (dum in hoc tanquam nemore ambulamus, recreantes ipsi nos à precedentium laborum fatigatione, & preparantes ad sequentem disputationem) lectores de re non, ut opinor, aliena à suis studijs: tum nihil à nobis factum est contra ueterem morem ac institutum. Nunc ad propositum ueniam, & sic de intellectu disputabo, ut in epitomen collegisse Aristotelem, ut supra est plerunque factum, aut certè uoluisse colligere uidear potius, quàm hæc uel aliunde sumpsisse, uel ipse excogitasse.

Quid sit intelligendi potentia.

Intellectiuum est uis, qua percipit anima rerum formas, ita, ut uerè aut uerisimiliter sunt. Nō habemus enim perfectam eorum quæ existunt in natura, cognitionem, aut certè non omnium, ne dicam paucorum, aut prorsus nullorum. Et hoc est quod Aristoteles dicit, non omnem intellectum uerum esse. Verba eius de hac re sunt: ὁ ἡ ρῶς ἔ τῶς, ἀλλ' ὁ τ' τ' ἔ τ' τ' κατὰ τὸ τ' τ', καὶ ἔ τ' τ' κατὰ τ' τ' τ', ἀλλ' ὡς ὡς τὸ ὄρα τ' τ' ἰδ' ἰς ἀληθ' ἔς. Quanquam natura hoc est

hoc est intellectus, ut comprehendat, & uelut sentiat res secundum suas formas, & ita ut sint, quemadmodum Aristoteles tum in alijs locis, tum in sexto libro Ethicorum docet. Nam ibi principia tribuit intellectui: quæ quantum habeant momenti ad notitiam rerum, satis est manifestum. Verum in hac mortalitate, & infirma natura, haud dubie talis non est intellectus. Quod etiam Aristoteles sentire, & hæc eius uerba in eodem libro declarat: ὅταν ᾖ τῶς τις αὐτῆς καὶ γνώριμοι αὐτῶ ὄντι αἱ ἀρχαὶ ἐπίσταται (Si enim perfecte putasset res intelligi, aut sciri, quæ cognata sunt, non addidisset τῶς) tum ea quæ sunt in disputatione τὴ μετὰ τὰ φυσικά. ὡς περὶ τὴ καὶ τὴ νικητρίδων ὁμιλία πρὸς τὸ πέρι τῆ ἔχθρῆ τὸ μετὶ ἡμέραν, ἔτω καὶ τὴ ἡμετέρας ψυχῆς ὁ ἄλλος πρὸς τὰ τῆ φύσιν φανερώτατα πᾶσι τοῖς. Testatur idem Socrates apud Platonem, ubi dicit, humanam sapientiam habere parui momenti instar. Iam autem sapientia, est uel intellectus, uel pars intellectus. Sed hoc etiam meminerimus quod Aristoteles addit, Magnam tamen gratiam agendam esse ijs qui uel opinioniones suas communicauerint nobis, uel aliquid etiam leuius opinionibus: & multorum in unum collata magni quidpiam efficere. Et hoc quidem uerum est, Nam respectu rerum ipsarum plus quam exiguum est, quod scimus, aut intelligimus: respectu autem eorum quæ nihil sciunt, ut bestia, magnum est quod scimus. Hæc ideo iterum dixi, ut sæpe recordemur nostræ imbecillitatis. Prodest enim hoc multum ad omnem uitam: sic tamen, ut exemplo præstantissimorum uirorum non intermitamus, aut abiciamus curam discendi & inquirendi res tantas, ad quas perfecte intelligendas initio conditi sumus: & olim iterum, ut religio nostra docet, intelligemus æque

mus æquè perfectè, & quidem perpetuò. Quomodo au-
 tem fiat intellectio, non potest facilius intelligi, quàm si
 comparetur hæc res cum sensu. Nam sicut sensus perci-
 pit species sensibiles, ita intellectus percipit species in-
 telligibiles. Sunt autem species sensibiles, accidentia &
 affectiones entium: intelligibiles, eorum formæ & natu-
 ræ. Est etiam sæpe supra dictum, sentire pati quiddam
 esse. idem de intelligendo potest hic dici. Vtrunque enim
 est potentia, quæ est uelut materia, cuius proprium est
 pati. Quanquam neutrum propriè est passio, cū utrumq;
 recipiat species tantum, non etiam materiam. Ac pro-
 pterea non ineruditè à recētioribus ferè intellectus cum
 reliquis potentijs inter quinque sensus appellatur sensus
 interior, sicut exteriores uocantur illi quinque, propriè
 sic dicti: non tamē ideo sensus idem est quod intellectus,
 cum ille sit corporeum quiddam, aut coniunctum cum
 corpore, hic simplex, & non mixtum: si q; sensus in mul-
 tis animantibus, in quibus non est intellectus: ac sensus
 non decipiantur circa proprium obiectum, intellectus
 fallatur aliquando, nec insit in ullo animali, cui non in-
 sit ratio, quod supra citatus locus etiam indicat. Quan-
 quam impropriè tum intellectus dicitur: si modo uera
 sunt, quæ in sexto libro Ethicorum & in processu dispu-
 tationis hic dicta sunt. Huc tēdit, quod Anaxagoræ sen-
 tentiam approbat, qui dixit, intellectum non mistū esse
 propterea, ut superet, id est cognoscat omnia, & falsa à
 ueris separet. Mistum autem esse, est uel corporeum, uel
 connexum esse cum corpore. Illud Empedocles & Ho-
 merus putauerunt. Sed neutrū est rationi consentaneū,
 cum nec calidus, nec frigidus, nec humidus, nec siccus
 commodè possit dici, & nullum instrumentum habeat:
 quod

quod haberet, si esset uel corporeus, uel comixtus cum corpore. Præterea quod sit differentia inter sensum & intellectum, hoc etiam probat. Nam sensus non potest sentire post, quam sensit uehemens, & magnum sensibiles: intellectus potest, & quidem efficacius ac melius, percipere species intelligibiles debiliores, perceptis antea fortioribus. Et hoc propterea, quia sensus est in corpore tantum, intellectus extra corpus quoque potest esse. Ex his quæ iam dicta sunt, facile est intelligere, nec dissimile quippiam sensui intellectum esse, nec omnino aut simile ei, aut idem quod ipse est: sed potentiam apprehendentem, & recipientem in se uelut domicilium, aut sedes aliqua, rerum essentielles formas. Quod etiam testatur Philosophus, cum approbat eorum sententiam, qui dixerunt, animam esse locum specierum: non quidem secundum se totam, aut alias sui partes, sed secundum intellectum. Et esse animam secundum illam partem, species seu formas non actu, sed potentia. Scitur etiam, intellectum nec ex materia, nec in materia esse. hoc enim est non mixtum esse, & non aut corporeum, aut coherentem corpore. Quæ de re profecto uaria possunt cogitari & disputari: sed nos Aristotelis sententiam nunc tantum explicamus, quæ tamen est in hoc loco singulariter uaria, sibi que non satis ubique, ut uidetur, constans: quod in alijs quoque disputationibus ille in more habuit aliquando. Et hoc sanè est necesse, ut uideo, fieri, in tam subtilium & obscurarum rerum tractatione. Quæ res etiam confirmat, quod paulo antè dixi, nullas res perfecte & penitus intelligi ab hominibus. Porro quod supra est aliquoties indicatum de duplici actu & potentia, id hic etiam habet locum. Nam & perfectus est actus, &

imperfectus: & propinqua potentia, & remota. Est quæ
 idem potentia propinqua & actus imperfectus, non ta-
 men ut motus, & tantum aliquo modo. Motus enim
 nunquam perfecti rationem habet. Potentia uerò pro-
 pinqua, seu actus imperfectus, ut hic intelligitur, in reli-
 quis est quiddam perfectum, non quo ad operationem,
 sed quo ad habitum. Ut qui aliquid didicit, habet ille
 perfectionem quandam, sed quando non utitur illius rei
 intellectu, id est, speculatur secundum eam, & cogitat de
 ea, quatenus eam didicit, actu imperfecto propemodum
 intelligit, aut scit. Quanquam fortasse melius alter actus
 primus diceretur, alter secundus: ut sic in uniuersum
 actus, seu entelechia motus à reliquarum rerum actibus
 separaretur. Et hoc est etiam, quod Aristoteles animam
 uocat primum actum. Animæ enim non sunt ipsæ ope-
 rationes, quæ sunt in corpore animantis uariæ, ut cre-
 scere, sentire, mouere se, & similes aliæ: sed potentia, aut
 uis, aut facultas, aut uirtus, ut nonnulli appellare solent,
 & caussa & principium harum operationum. He au-
 tem appellationes propinquum quiddam significant, non
 remotum. Nam corpus physicum non habet animam, nisi
 quando potest secundum eam operari, cum est opus.
 Quando uerò ita est formatum, ut propediem sit habi-
 turum hanc uim, neutro actu uiuit, sed mera potentia.
 Prior autem actus est imperfectus, & tantum habitus
 ociosus: posterior est perfectus, & habitus negociosus,
 ut sic dicam. Sic actus primus, est secundi actus poten-
 tia. Non tamen debet huc includi motus ratio, aut fun-
 ctio aliqua animæ considerari, quatenus est motus. Est
 enim motus imperfecta entelechia, ut supra in prima
 parte est traditum. Quanquam, quod ego sciam, apud
 Aristo

Aristotelem nusquam in his disputationibus actus primus imperfectus, secundus perfectus dicitur. Hæc est uera & certa sententia definitionis animæ in Aristotele, Cuius iterum hic facere mentionem uolui, cum ideo, quod hic etiam duplicis potentiæ meminit Aristoteles: tum, ut res non nihil redderetur clarior. Et sunt definitiones rerum sanè diligenter & sæpe considerandæ, ut quæ caput sint & summæ illorum omnium, quæ de rebus dici possunt. Quod deinceps dicit Aristoteles, aliud esse magnitudinem, aliud magnitudinis essentialiam, seu ut ipse loquitur, τὸ εἶναι: pertinet ad hoc, quod supra dixi, essentialia formas rerum ab intellectu percipi: à sensu tantum accidentales, ut uulgo loqui solent. Aristoteles affectiones, & differentias rerum uocat. Ipse autem uult ostendere, aut diuersas potentias intellectum & sensum esse, aut eandem aliter & aliter se habentem. Cum enim de carne iudicat anima, aliter iudicat secundum quod sentit calidum & humidum, aliter cum de forma seu specie ipsa, id est, eo quo separatur essentialiter caro à rebus alijs omnibus, & quod est ratio carnis: cum calidum & similia sint uelut carnis materia, non forma. Quod Aristoteles his uerbis dicit: Omnino ergo ut separari possunt à materia, sic se habent ea quæ circa intellectum sunt: id est, ut materia & ratio, seu forma sunt diuersa: ita quoque in intellectu sunt duæ facultates, aut separatae, aut aliter se habentes in eodem: quarum altera discernit ac iudicat materiam, altera formam, si modo ullius rei forma sciri aut intelligi potest. Quæri solet hic, quomodo intellectus sit quiddam simplex, non mixtum, & nulli rei habens aliquid commune: cum intelligere pati quiddam sit, & nihil nec agere queat, nec

pati, nisi quiddam commune in utroque sit, potentia, ut opinor. Eatenus enim alterum facit, quatenus est actu: alterum patitur, quatenus potentia est, id quod facit. Ad quod respondet Philosophus, aliquo modo intelligere pati quiddam esse, non prorsus: & intellectum actum proprie quendam esse, non ut alterum sit intelligibile, alterum intellectiuum, quod ad hanc questionem attinet. Idque similitudine quadam ostendit his uerbis: *ἀλλὰ δὲ ἔτι καὶ ὁ σὺν ἡμεῖς ἐν γὰρ αὐτῷ ἐστὶν ὁ ἰσχυρὸς ὅτι τὸ ἐκείνου ἐστὶν ἡμεῖς ἰσχυροί.* Quae uerba significant, esse quidem intellectum prius, quam intelligit, potentia, id quod sunt intelligibilia: & fieri actu intelligibilia, quando nunc intelligit: non tamen pati aliquid, cum recipiuntur species, & actu sit intellectus: sicut tabula, in qua nihil scriptum est, non patitur aliquid, cum recipit literas aut scripturam. Sic ego simplicissimè locum illum Aristotelis intelligendum puto. Alij, nescio ad quam obliuionem rerum, quae fiat initio post descensum animarum e caelo in corpora, accommodant. Est & alia quaestio: An ipse quoque intellectus sit intelligibilis. Videtur autem non esse intelligibilis propterea, quod si est intelligibilis à se, & intelligibile unum est specie, aut aliae quoque res intelligibiles habebunt intellectum, aut mixtus ipse quoque est, unde fiat intelligibilis, ut aliae res. Hic nodus ita soluitur. Aliter intelliguntur, quae sunt in materia: aliter, quae sunt extra materiam. Quae sunt in materia, per se tantum sunt potentia intellectus, aut intellectus est illa ipsa intelligibilia potentia, quod est idem: quae sunt extra materiam, intelliguntur actu semper, & idem sunt cum intellectu. Et sicut scientia contemplatiua idem est, quod id quod sciri potest: ita intellectus
idem

idem est cum eo quod intelligibile, sine materia existens. Hæc sunt argutissima, & implicatissima: & nescio an ipsi etiam Aristoteli satis fuerint nota, & explicata. Idem S. Augustinus sensit. Sic enim in quodam loco inquit: Ex quo enim esse coepit, nunquam sui meminisse, nunquam se intelligere, nunquam se amare destitit. Quare statuendum hoc est, intelligendi facultatem se ipsam intelligere, id est, certam esse: & quidem ex se, & non aliunde, quod intelligat & percipiat res intellectui subiacentes. Hæc generatim dicta utcumque de intellectu sufficiant. Sequitur de intellectu quadam diuisione. Est enim & faciens intellectus, & patiens.

Quid sit intellectus faciens.

Aristoteles dicit, in omni natura duo esse: alterum, ut materiam, & hoc potentia esse omnia illius naturæ, ac pati: alterum ut faciens, & uelut informans materiam, ac faciens ex ea actum, quæ per se potentia tantum est ita, ut in natura fiat, quemadmodum in artibus fit, & earum materijs. Ars enim facit, materia patitur. Sic in natura & quod faciat est, & est quod patiat. Quare in anima quoque esse istas differentias, & in intellectu esse tum faciendi uim, tum patiendi. Faciens itaque intellectus est uis in omni anima intellectus particeps efficiendi intelligentiam, in ea potentia quæ intellectus dicitur, ut statuaria statuam efficit. Nec sequor sententiam eorum, qui hunc locum exponunt rhetorice magis, quam philosophicè: cum faciunt ex intellectu faciente, seu agente, ingenium inueniens, & excogitans aliquid per sese: patientem contra, quod illa percipit, quæ ab alijs sunt excogitata, & animaduersa in natura, & artibus. Sic enim non esset in omni anima intellectu prædita

utraque hæc uis faciendi & patiendi, sed una tantum:
 & mutilar etur natura rerum, prout est in hoc loco ex-
 plicata à Philosopho. Si per similitudinem applicaretur
 hæc expositio, & retineretur in eadem anima, seu
 intellectu, seu ingenio, & quidem in quolibet, quatenus
 habet intellectum, commoda esset, ac lumen adderet
 Aristoteli: aliter, ut opinor, non conuenit huic loco, in
 quo manifestè uni animæ utraq; hæc uis tribuitur citra
 dubitationem, quod sciam. Et quantum hæc noua, &
 planè *ωρα* & *λόγος* opinio trahat secum incommoditatum
 & absurditatum, non est opus indicare. Nec est, cur ad
 potentiam & actum confugiat, cum potètia patiatur
 & una sit in intellectu: & minime, qui docet, faciat, sed
 tantummodo moneat: ac principia, quæ sunt per se nota,
 maxime intelligantur, aut sola, ut alicubi uult Aristote-
 les. In summa, tam puto hanc opinionem displicituram
 esse nonnihil exercitatis in philosophia, quàm placet
 imperitis & ignauis lectoribus, Aristoteles, adeoque
 cupientibus eius philosophi tam graues disputationes
 transformari posse in aliquam plebeiam doctrinam, ut
 solent pigri. Est autem hic intellectus uelut habitus, &
 efficit intellectum & comprehensionem rerum actu in
 anima: sicut efficit ex aliqua parte potentia colores, actu
 colores lumen. Atque adeò quoddam lumen est eius po-
 tentiæ, quàm intellectum seu mentem uocamus, intelle-
 ctus faciens: hoc est, efficit in illa parte animæ, ut species
 intelligibiles comprehendantur, & actu sint, quæ tan-
 tum potentia prius erant. Ex his utcunque sciri potest,
 quid sit hoc genus intellectus, quem facientem uocauit
 Aristoteles. Nam quod sit illud lumen, & quomodo ac-
 cendatur in animo, scire nemo omnium hominum po-
 test,

test, quantumcunque ingeniosus: nedum nos, tardi & rudes propemodum talium rerum. Hunc intellectum Aristoteles dicit separari posse, non mistum esse, nihil eum pati, & actu esse substantiã, item perpetuum & immortalem esse. Sed ut eo rectius & melius intelligi possit hæc descriptio intellectus facientis, ipsius auctoris uerba subiiciam. Sic ait in hoc loco: καὶ ὁ τὸς δ' ἴδ' ἡ ψυχὴ ὁς, καὶ ἀμείνων, καὶ ἀπείραστος, τὴν ἑστῶσαν ψυχήν. Et paucis uerbis interpositis: καὶ ἀπείραστος ἔστι μόνον τὸ τ', ὁ πῶς ἔστι, καὶ τὸ τὸ μόνον ἀθάνατον, καὶ αἰδιον. Hæc uerba etiam uidentur mihi profectò non debere aliter accipi, quàm sonant, & ita ut in hoc scriptore alioqui significant: nec debemus putare uerbis hic uoluisse hanc potentiam extollere Aristotelem, & Rhetorum more tantum laudare, ac non sensisse ita existere semper, etiam extinctis reliquis animæ facultatibus, ut Christiani credunt, & Plato sensisset animam post mortem uiuere segregatam à corpore. Non est enim hoc usitatum Aristoteli, præsertim in hac disputatione, ubi tantum abest ut copiosè & popularitèr sententiam suam explicauerit, ut etiam in multis locis uehementer sit breuis & abruptus. Quanquam hoc non tam accidit propterea, quòd breuitatis fuerit amans hic philosophus, aut quòd uoluerit has res obscure tradere, aut aliam quamcunque causam, quàm quòd obscure & tenues, ac procul à nostro uelut conspectu sunt positæ: fit quæ hoc nostro quodam uitio & culpa, cum non intelligimus eas disputationes, quòd non ita diligenter in istarum rerum cõsideratione & tractatione uersamur, ut illorum temporum homines facere soliti sunt. Pleraq; etiam in hoc scriptore deprauata sunt iniuria temporum, & negligentia hominum haud dubiè: ut ni-

hil dicam de operibus, quæ interierunt. Verùm ut eò redeat, unde est digressa oratio, non debent hæc uerba Aristotelis aliter exponi, quàm simpliciter, & pro suis proprijs significationibus, ita ut uerè immortalem esse animam secundum hanc partem sentiat. Nam sicut initio disputationis huius totius reliquas potentias interire dixit ideo, quòd non possint absque corpore esse: ita hic rectè putatur docere, æternum esse intellectum propterea, quòd extra corpus queat esse, & separabilis, aut etiam separatus sit. Quanquam enim est additus corpori humano, sic tamen in eo non est, ut sit ei mixtus & adnexus, ut materia. Atque id in hoc loco affirmat Aristoteles in primo libro semel, atque iterum uelut incertum posuit, & tamen huc magis quàm illuc propendens. Sic ait in principio primi libri: *μάλιστα δὲ τοῖς ἰδιῶν τὸ νοεῖν*. Sed addit, nisi hoc ipsum intelligere, sit quædam phantasia. Alioqui enim proprium non esset animæ intelligere, cum & phantasia, & reliquæ potentie non queant existere, nisi in corpore. Ac statuit hoc, si proprium sit aliquid animæ, non commune toti animanti, quod habet animam, separabilem esse animam. Quod obseruari debet, ne quid imaginemur de solo intellectu, ut sit: & non coniungamus cum intellectu immortalitate, immortalitatem animæ. Et hoc fere est, quod Democritus putauit, simpliciter idem esse intellectum & animam. Atque sic non tantum secundum partem, uerum secundum totum etiam, sensit animam Aristoteles immortalem esse. Non enim hoc minuit eius perpetuitatem, quod ex corpore discedens illas uires amittit, quæ nõ sine corpore possunt esse. Ideo autem non possunt sine corpore esse, quod cum operantur, certis parti-

bus

bus corporis ad hoc utuntur: nec possunt, nisi cum uel motione, uel alia partium illarū affectione fieri. Quamquam fortasse uires non ita perdit, ut non posset reuersa in corpus, secundū eas operari, sed eatenus tantum, quatenus non potest hoc facere absque corpore organico: id est, potentias propinquas amittit, remotas non amittit. Hoc omnino uidetur mihi ex illis uerbis: Philosophi concludi posse, & debere. Postea ualde splendide, & nō paulo expressius de æternitate intellectus loquitur, qui totus locus ita ad hanc disputationem pertinet, ut nō tantum dignus sit qui legatur, sed etiā ediscatur. Sic ille inquit: ὁ ἡ νδς ἐκινον ἐγίνεαθ' ἑστία τις ἕσα, καὶ ἔ φθέρεαθ'. μάλιτα γ' ἐφθέρετ' αὐτὸν ὑπὸ τ' ἦν τῷ γηρα ἀμαυρώσεως. νυνὶ δ' ὡσσορ ἐπι τῶν ἀαθῆνέων συμβάινει. εἰ γ' λάβοι ὁ πρεσβύτης ἕμμεα τοιονδ', βλέπει αὐτὸν ὡσσορ καὶ ὁ νέος. ὡσε το γῆρας ἔ τὸ τὴν ψυχὴν πεπονθῆσθαι, ἀλλ' ἦν ὦ. καθάπορ ἦν μέλαις, καὶ νόσοις, καὶ τὸ νοεῖν δὲ, καὶ τὸ θεωρεῖν μαραινέει, ἀλλ' ἔ τινὸς ἔσω φθρομλίς, αὐτὸ ἡ ἀπαθὲς ἔστι. τὸ ἡ διανοεῖαθ', καὶ φιλεῖν, ἢ μισεῖν, δὲ ὑπὲρ ἐκείνου πάθη, ἀλλὰ τδ' ἡ ἔχον' ὅ ἐκείνο. ἢ ἐκείνο ἔχθ' διὸ ἡ τδ' τδ' φθρομλίς, ἔτε μνημονδ' ἡ, ἔτε φιλεῖ. ἔ γ' ἐκείνδ κ' ἔ, ἀλλὰ τ' κωνδ, ὁ ἀπόλωλεν. ὁ ἡ νδς ἴσως θ' ἡ στερὸν τι, καὶ ἀπαθὲς ἔστι. Hic locus omnino conuenit cum supra citatis ex tertio libro, nisi quod non ita manifeste asseuerat, ut illa. Considerandum autem, & notandum est singulariter, quod hic dicitur, non corrumpi intellectum: idque hoc signo probat, quod non obscuretur, aut debilitetur in senectute. Quod enim tale dicitur esse in hoc autore, id semper est, nec occidit, aut intermoritur. Ad quod faciunt, quæ sequuntur, cum diuinius quiddam esse dicitur, & impassibile intellectus. Obseruandum & hoc est, quod

dicit, animam nihil pati, sed id, in quo sit anima: & affectiones alias non esse animæ affectiones, sed totius, & habentis animam, quatenus habeat. Hæc enim ad id faciunt, quod nunc est dictum, non modo intellectum, sed ipsam animam esse immortalē, sensisse Aristotelem ita, ut & reliquæ animæ qualitates maneant aliqua ex parte semper, non prorsus pereant. Si enim nihil patitur anima, & eatenus amare & odisse, & eiusdem generis alia sunt in suis organis, quatenus in eis sunt: id est, quatenus non possunt efficaces esse, & operari sine corporeis instrumentis: necesse est, animam esse æternam, & eius vires plerasque alias, præter intellectum, relinquere post mortem etiam quomodocunque. Præterea quod non patitur, non est obnoxium corruptioni: quod autem non est obnoxium corruptioni, semper est: quod semper est, immortale est: Ergo anima est immortalis, siquidem nihil patitur anima. Sed obijciat aliquis, Aristoteles hic dicit, parem esse rationem uisus & intellectus: Cur igitur non aut uisus esset immortalis, aut intellectus æque interiret ac uisus, & aliæ vires animæ? Item quare, cum dicat intellectum marcescere, debilitato aliquo interiore, non putatur sentire non minus eum esse in materia, quam sunt aliæ potentia? Ad prius ita respondeo: Antè esse dictum, aliter non pati sensum, quam intellectum: & hic intellectum non facientem, sed patientem, id est, communem toti substantiæ hominis, & coniunctum cū alijs facultatibus animæ intelligendum esse. Is enim, ut reliquæ vires, non tantum debilitatur senescente homine, sed prorsus extinguitur cum homine. Aut certè, si non debet hoc accipi de isto genere intellectus, sic intelligendum est, ut tamen non ponatur mortalitas animæ rationalis, aut intellectus

intellectus facientis, cum alias uires dicat interire & mori, intellectum uerò languidum tantum aut marcidū fieri. Quanquam obstat quod addit, ad corruptionem alterius alicuius interioris, ita marcescere intellectū: quo uidetur significare, intellectum talem in materia esse. Quare magis priorem responsonem probo. Ac intellectus, qui facit: nihil ad hominis rationem aut naturam pertinet, cum sit animæ proprius, non communis toti: ac ideo nō est mirum, debilitato aliquo interiore, hominis, id est, totius intellectum debilitari, aut, ut clarius dicam, hominem infirmè intelligere, cum patiens intellectus unā debilitetur, & faciens animæ sit, non hominis. Estq; sane peringeniosè hoc à Themistio cogitatum & inuentum, magnāque lucem huic obscurissimo loco Aristotelis affert, quod facit duplicem intellectum, generalem, & specialem. Generalem, seu communē tribuit toti substantiæ hominis: specialem uerò, animæ tantum rationali, & separatæ à corpore. hunc extra materiam collocat, & immortalem facit: illum statuit in materia, & facit morti obnoxium. Idem autor ponit etiam differentiam inter intellectum potentiæ, & patientem intellectum, sic: ut prior sit immortalis, posterior uerò mortalis. Quod nescio an debeam probare, præsertim cū quod patitur sit materia, & materia sit ens potentia: id est, cum eatenus, quod patitur, patiatur, quatenus est potentia faciens: & contrà, quod est potentia, sit eatenus potentia, quatenus uel patitur, uel pati potest. Adeò synonyma sunt, ut arbitror, materia, passibile, & quod existit potentia. Deinde locus, quem ad hoc citat Themistius, non uidetur tantum de intellectu potentiæ loqui, sed generatim de illa facultate, aut ea quæ facit, quæq; non est

non est facultas, sed actus, ut paulò antè est indicatũ. Ibi enim est additum, in ijs quæ sunt sine materia, idem esse, quod intelligit, & quod intelligitur. Quæ uerba certè coniungũt faciens & patiens, & unum ex eis faciunt: nec intelligit intellectus faciens cum qui est potentia, sed se ipse. Ideoque intelligibile debet ibi intelligi pro eo quod est actu tale, & idem cum faciente. Præterea in hoc loco, ubi de duplici intellectu agente & patiente Philosophus docet, claris uerbis dicitur, intellectum patientem esse, ut materiam, & omnia fieri. Hoc si non de potentia intelligendum est, nescio de qua re debeat intelligi. Ista enim sit hoc, cuius est potentia, ut æs est potètia statua, quatenus debet ex eo fieri statua, idemque est materia statua. & potentia non est hoc, quod recipit illud, quod est potentia, ut hic Themistius de intellectu putat: sed quod fit hoc, quod existit potentia, accepta forma. Nam ut maneamus in exèplo iam posito, æs quatenus est potentia statua, non recipit statuam, quando fit statua: sed fit statua, & recipit formam. Sic etiam hic intellectus, quem Themistius separat ab intellectu patiente, non recipit intellectum, quando fit actu intellectus: sed formas rerum intelligibilium, quæ cum actu sunt, aut intelliguntur, idem sunt quod intellectus est: aut formam dant intellectui, seu essentiam, non continentur in intellectu sicut in theca aliqua. Idem pati, ut Aristoteles in alijs locis dicit, proprium est materia. Idem ergo est materia, & potentia. Verùm hæc inuolucra alijs relinquo peritioribus expedienda copiosius: & nobis hoc sufficiat ostendisse, Aristotelem sentire, quod uel intellectus agens, uel anima secundum eam partem sit immortalis. Quàm bene aut uerè, ad nos in hoc loco nihil admodum pertinet.

Atque

Atque hanc esse huius auctoris sententiam, non Themistius modo, uerum etiam alij multi iudicant. Atque sic aut nullo prorsus, aut exigua est differentia inter Aristotelis sententiam, & Platonis, quod ad hanc partem dissertationis de Anima pertinet. Vterque enim non totam animam, ut sic dicam, aut secundum omnes potentias aeternam esse docet, mentem tantum, hoc est intellectum. Graeci à νοῦν appellant νοῦν, latini ueteres animum, uolunt non mori. Quod autem hoc uelit Aristoteles, satis nunc est, ut arbitror, monstratum. De Platone, quanquam non est dubium, aut obscurum, quin hoc senserit; tamen aliquot locos ex eo philosopho huc inferemus, ut imperitiores non tantum famam sequantur, sed certo sciant, quid Plato, & cur, quod iudicauit de anima, indicauerit. Ac primo sic ait in Timaeo: οἱ ἡμιμέμνητοι παραλαβόντες ἀρχὴν ψυχῆς ἀθάνατον, τὸ μετὰ τὸ τοῦ ἡντιόρου σῶμα αὐτοὶ περιετόρνουν, ὄχημά τε ἄπειν τὸ σῶμα ἐδάσαν, ἄλλο τε εἶδ' ἔν' αὐτῷ ψυχῆς προσφαιδομοῦντο ἡντιόρου, διὰ ἢ ἀναγκάσθαι ἐν αὐτῷ παθημάτων ἔχου. πρῶτον μὲν ἡδονῶν, μετὰ τὸν κακῶν δειλαρ: ἐπιταλύτας, ἀγαθῶν φυγὰς. ἔτι δὲ αὐτὰ ῥῶν, ἢ φόβου, ἀφρονεῖ ξυμβέβηκε, θυμὸν τε διασπαραμύθητον, ἐλπίδα τ' ἀπαραγῶγον αἰδέσθαι τε ἀλόγῳ, καὶ ἐπιχρησῆναι πάντος ἔρωτι. ξυγκορσάμενοι τ' αὐτὰ ἀναγκάσθαι τὸ ἡντιόρου γῆν ἔπιθεσθαι, ἢ διὰ τὰντα δὴ σεβόμενοι μιν αἰνῶν τὸ δεῖον, ὅτι μὴ πᾶσα ἢ ἀνάγκη, χωρὶς ἐκείνης καλοικίσιςσιρ εἰς τὸ σῶμα ἔσσιρ οἱ κησιρ τὸ ἡντιόρου, ἰαδμῶν, καὶ ὄρου διοικουαῖσαιτες τ' κεφαλῆς, ἢ τ' γῆθῆς ἢ ἀνχία μετὰ ξυτιβῶτες. Quod autem censuerit animam uiuere post mortem, in alijs multis locis clare testatur. In Phedone hoc addit, animam redire in corpora, & ex mortuis uiuos fieri, sicut ex uiuis mortui fiant. Verba eius sunt: ἀλλ'

ἔστι τῶ ὄντι καὶ τὸ ἀναβίωσκειν, καὶ οὐ τὸ τελευτῶσαν τὰς
 ζῶντας γίγνεσθαι, καὶ τὰς τὸ τελευτῶσαν ψυχὰς εἶναι, καὶ ταῖς
 μὴ ἀναβίωσκειν οὐ εἶναι, ταῖς δὲ κακὰς κάμνον. Idq; hoc
 probat argumento, quod omnis motus sit ex contrario
 in contrarium. Nunc si ex uita est mutatio in mortem,
 nec potest aliunde mors esse nisi ex uita, est etiam uita ex
 morte: nec potest esse uita aliunde, quam ex morte. Sed
 ut tota res aliqua ex parte clarior fiat, & melius intel-
 ligi possit, subijciam aliquot causas, propter quas Plato,
 uel Socrates nomine Platonis, arbitratus est animā nun-
 quam interire, cum id facere non ab hoc loco alienum
 sit: & ne sit noua de hac re nobis instituenda quæstio,
 qui, quantum potest fieri, non declinare ab Aristotelis
 ordine studemus. Prima causa est, quam nunc posuimus,
 quia motus omnis in contrariū est. Quod si ita est, ne-
 cesse est, animam solutam à corpore esse alicubi, quæ aliq;
 corpori, in quod includitur post præstitutum tempus,
 uitam præbet æquæ, ac priori. Alioqui enim finiretur
 tandem motus, qui est à uita ad mortem, & relinquerē-
 tur omnia mortua. Sicut omnis motus est in contrariū,
 ne aliquando fiant unum quiddam uniuersa, quod Ana-
 xagoras putauit. Secunda est: Disciplina est reminiscen-
 tia, fuit itaq; anima prius quam nos essemus. Quod cum
 sit, nihil uetat remanere animam post mortem. Quare
 immortalis est anima. Quod autem discere nihil sit ali-
 uid quam reminisci, prolixè & satis uerisimiliter ostē-
 dit in Phædone, ubi hæc disputantur. Sequitur tertia
 causa, quæ ducitur à rerum speciebus. Due sunt, inquit,
 rerum species: altera uisibilis, altera inuisibilis. Visibilis
 non eodem modo semper se habet, nec manet. Contrā
 inuisibilis manet eadem, & sibi semper similis est, ac
 diuinum

diuinum quiddam. Talis autem est anima: est igitur immortalis: atque ita, ut quò propius est coniuncta cū corpore, p̄rque illud agit, eo minus suum officium facere potest, aut, ut Plato loquitur $\omega\lambda\alpha\nu\tilde{\alpha}\tau\alpha\iota, \kappa\alpha\iota \tau\alpha\rho\acute{\alpha}\tau\tilde{\iota}\delta\epsilon$, $\eta\gamma \dot{\iota}\lambda\upsilon\sigma\tilde{\iota}\alpha$, $\omega\sigma\omega\delta\mu \mu\epsilon\theta\upsilon\sigma\alpha$. Quarta sumitur à dignitate anima, & præstantia, collata cum altera hominis parte, quæ corpus est. Anima præest, inquit, & dominatur, corpus seruit & paret. Neesse ergo est, differentiã inter hæc duo esse, nec animam occidere ut corpus. Ex his argumentis uult Socrates hoc sequi, utar ipsius uerbis, $\tau\tilde{\omega} \delta\acute{\epsilon}\iota\omega, \eta\ \acute{\alpha}\theta\alpha\nu\acute{\alpha}\tau\omega, \eta\ \nu\omicron\tilde{\eta}\tilde{\iota}\omega, \eta\ \mu\omicron\nu\omicron\sigma\delta\acute{\alpha}\iota, \eta\ \acute{\alpha}\delta\iota\alpha\lambda\upsilon\tau\omega, \kappa\alpha\iota \acute{\alpha}\epsilon\tilde{\iota} \omega\sigma\acute{\alpha}\upsilon\tau\omicron\varsigma \eta\ \tau\acute{\alpha}\upsilon\tau\alpha \acute{\epsilon}\chi\omicron\nu\tilde{\iota} \acute{\epsilon}\alpha\upsilon\tilde{\iota}\omega \delta\mu\omicron\iota\acute{\omicron}\tau\acute{\alpha}\sigma\omicron\upsilon \acute{\epsilon}\iota\tau\alpha\iota \lambda\upsilon\chi\tilde{\iota}\nu$, non quod est his contrarium. Additur & quinta causa infirmior superioribus, & ex minore collecta. In Aegypto conseruantur diu corpora mortuorum, & defenduntur à putrefactione: & ut maximè pereant quædam eius partes, tamè ossa & similia membra quædam perpetuò durant: quanto magis anima iudicãda est perpetuò existere. Sextò ad hunc modum probat immortalitatẽ animæ subtiliter sanè, & satis philosophicè. Non modò contrariorum species nõ recipiunt se mutuò, sed aliæ quoq; res quædam (intelligit autem substantias, & ea quibus nihil esse contrarium, Aristoteles in $\nu\acute{\alpha}\lambda\eta\mu\omicron\sigma\acute{\epsilon}\iota\alpha\varsigma$ docet) non recipiunt contraria per uices. Vt igni quidem, & ternario nihil est contrarium, sed tamen sunt in ijs rebus formæ seu ideæ, ut ipse loquitur, quæ habent contraria, nec possunt ea recipere, quatenus illæ sunt. In igne est calor, in ternario imparitas, quæ formæ uelut absoluunt ignis & ternarij formam seu ideam, nec possunt auelli ab illis rebus, quatenus existunt: id est, nunquã ignis potest frigidus, nec par esse ternarium. Sic etiam anima,

que

qua nihil habet contrarium, non potest recipere mortē,
 quæ contraria uitæ est: quæ est forma perficiens animæ
 ideam, quòdque nō potest ab anima, quatenus est, segre-
 gari. Deinde alia forma, & propemodum per inuer-
 sionem docet idem, Quod efficiat aliquam rem esse talem,
 illud hoc quoque secum asserre: ut, quod effectum est,
 non patiatur sibi cōtrarium in ea re. ut ignis efficit cor-
 pus calidum, unitas uel ternarium efficit imparem nu-
 merum, febris efficit corpus agrotum: & quatenus illa
 sunt ita effecta, non possunt esse contraria. ut calidum in
 corpore non potest esse frigidum, impar non esse par,
 agrotum nō potest sanum esse. Ita quoque animam, cum
 efficiat corpus uiuum, aut potius cuiusque corpori con-
 iungatur id uiuum fieri, uitæ autem mors contraria sit,
 immortalē esse. Septima causa potest ex his uerbis,
 quæ sunt in eodem lib. sumi: ἂν μὲν γὰρ ἢ ὁ δὲ αὐτῶν
 τῶν ἀπολαύτων, ἴσους αὖ ἢ τοῖς κακοῖς ἀποβαδῶν
 ἢ τὸ σῶμα. ἢ αὖ ἀπολαύτων, καὶ τὸ αὐτῶν κακία,
 μὲν τὸ ψυχῆς. Non enim est uerisimile, braesertim cum
 ex magna parte malis in hac uita bene sit, non punitum
 eos iri aliquando, Quod omnino fieret, si non esset im-
 mortalis anima. Sic etiam, quàm esset futurum absurdū,
 quàm iniquum, si bonis, qui plerunque malè hic habent,
 non esset aliquando bene futurum. Hoc autem nō posset
 accidere, si omnia in morte extinguerentur. Eodem ar-
 gumento utuntur Chrysostomus & alij Theologi, ad
 ostendendam resurrectionem mortuorum, & habet cer-
 tē magnum pondus. Colligi & hoc argumentum ex
 Platonis disputationibus potest: Quod seipsum mouet,
 est immortalē: anima seipsa mouet, immortalis igitur est
 anima. Statuit enim Plato, quòd anima seipsa moueat.

De motu

Demotu autem qui est à se, eleganter dicit in Timæo:
 τῶν δ' αὖ κινήσεων ἢ ἐν αὐτῷ ὑπ' ἐαυτῶ ἀρίστη κίνησις.
 μάλιθα γὰρ τῆ διανοητικῆ ἢ πᾶσι κινήσει ξυγκρίσις.
 Aristoteles de motu longè docet aliter: id quod bis nunc
 in præcedentibus, aut sæpius est ostensum. Postremò in
 quadam epistola demonstrat, his uerbis perpetuitatem
 animæ cum magna grauitate, & maximè seriò: ἐπειδὴ
 καὶ τυγχάνουσι καὶ τινὰ φύσιν οἱ μὲν ἀνδραποδωδέσασται
 ἐδιδεν φρονήσιμοντες αὐτῶ, οἳ δ' ἐπιεικέσασται πᾶν ποιοῦντες,
 ὅπως αὖ εἰς τὸν ἐπείχον χρόνον δὲ ἀκέρωσιν. ὁδὴ καὶ ἐγὼ τε=
 κμήριον ποιῶμαι, ὅτι ἐστὶ τῆ ἀιδήσις τοῖς τελευτῶσι τῶν
 ἐνθάδε. αἱ γὰρ βέλτεσαι ψυχὰι μαρτυροῦνται τὰ ταύτας
 ἔχειν. αἱ ἢ μοχθηρόταται δὲ φασὶ. κυριώτερα ἢ τὰ τῶν
 δέων ἀνδρῶν μαρτυροῦνται, ἢ τὰ τῶν μὴ. Decernit idem in
 epistola non minus grauiter, cum ait: πάθασαι ἢ ἔτας
 αἱ χρὴ τοῖς παλαιόσι τε, καὶ ἰδοῖσι λόγοις, οἳ δὲ μιν ὄν=
 τιν ἢ μὴν ἀδάναστον ψυχῶν εἶναι. Hoc argumentum Plato=
 nis, & illud quod septimum paulo antè posuimus, iudi=
 co esse omnium illius philosophi argumentorum firmis=
 sima & conuenientissima rationi, sicut etiam nihil ar=
 gutiarum & obscuritatis habent. Quaquam non sunt
 ἀποδείξεις, hoc est eiusmodi, contra quæ nihil dici pos=
 sit, aut quæ necessitatem secum afferant. Cæterum Pla=
 to usque adeò non concedit animam interire, ut uelit
 etiam brutorum animas immortales existere: & qui=
 dem hominum malorum animas in bruta migrare, alia
 post alia tantisper, donec puræ & bonæ fiant: ac tum
 demum non redire, & collocari inter beatos. Sed iam=
 dudum satis erat clarè Platonis iudicium & sententia
 de hac re monstrata. Quare omissò Platone, ad reliqua
 huius disputationis pergo. Theologi quoque non uno

modo hac de re scripserunt. Alij censent, eas quotidie creari, quando nascantur homines. Alij primam tantum creatam esse uolunt, reliquas omnes sequentes ex prima illa fatas & progenitas, aut factas ex traduce, ut ipsi loquuntur. Nonnulli ex diuina substantia factas esse animas contendunt. Inuenias, qui simul omnes factas esse opinati sunt. Origines putauit, omnes animas angelos fuisse, & propter peccata esse detrusas in hac terrena corpora, alias in alia pro peccati modo. Illas in demones mutari, si nō purgentur: si purgentur, in suam naturam redire. Ex demonibus etiam fieri iterum angelos, si abluant sordes. Sed Platonicum, aut potius Socraticum est hoc figmentum, & indignum Theologo. Aliorum fere opiniones omnes reprobatae sunt: una illa mansit, & recepta est, quae ponit omnes creari, & cum preparato nunc corpore ad recipiendam uitam coniungi: & tum creari, quando corpus sit in utero formatum ad hoc, ut eam recipere possit. Hieronymus etiam anathemate flagellat eos, qui ex traduce putant esse propagatas animas: & tamen infirmum est admodum, quod sumit ad contrariam sententiam probandam ex Psalmo, Qui finxit sigillatim corda eorū. Utuntur ad hoc etiam alijs locis recentiores, & addunt rationes, quibus tamen & ipsi demonstrandi uim non tribuunt: ut est uidere in disputationibus eorum, Distin. 17. libro 2. Sent. Ego nihil reprehendo in opinione usitata. Verum hoc disceptare & diiudicare, non est huius instituti. Quanquam ne in Theologicis quidem disputationibus hac argutius disputare prodest admodum, imō sepe obest multum: non tantum ideo, quod interim res magis necessarias ad pietatem omittunt homines, sed etiam quia turbantur animi

animi hominum sæpe istis argutijs, & abducuntur ab ijs quæ proprie pertinent ad religionem. Satis enim est hoc credere, esse uitam post hanc uitam, & reuictura etiam corpora omnium hominum olim in extremo iudicio: nec potest, quomodo hoc fiat, ullis rationibus, aut argumentis doceri. Ex his, quæ hæcenus tum de intellectu agente, tum de animæ perpetuitate dicta, non obscure iudicari potest, aliter Aristotelem de animæ æternitate, aliter sacras literas, & Theologos docere. Aristoteles enim nullam potentiam remanere in anima dicit præter intellectum: quanquam ille intellectus est actus, non potentia proprie, post mortem. Theologi non tantum intellectum, seu, ut ipsi loqui solent, uisionem tribuunt animæ post hanc uitam, sed etiam alias quasdam functiones, ut sunt meminisse, amare, & delectari: nisi magis fortasse hoc intelligendum est de homine resuscitato, aut anima iterum coniuncta cum corpore. Est & hoc discrimen inter philosophorum & theologorum sententiam de anima, quod hi dicunt, creatum quiddam esse animam: illi plerumque partem diuinæ aut cœlestis, ac perpetuæ naturæ ponunt animam. Vnde haud dubie manauit error Manichæi, qui sensit Dei partem esse animam: & absurdissime, ut Theologus, duplicem naturam in homine statuit, bonam & malam. His pertractatis, ut constitutum erat, breuiter, ad Aristotelem reuertamur. Eius inter alia quæ nunc sunt dicta, & hoc decretum obseruari diligenter debet: αὐτὸ τὸ ἴδιόν τὸ πρῶτον τὸ νοούμενον ἢ ἀσχετόν, καὶ ἢ ἀρχὴ τῆς ὕλης. Et hoc ipse accommodat ad ea quæ suprâ sunt dicta de intellectu agente & patiente. quorum hic est inferior, quia est materia: ille superior & præstantior, quia facit, & est tan-

quam sol in anima, ut Plato uoluit. Idem in artificialibus quoque rebus locum habet. Nobilius enim quiddam est tunica, aut domus, quàm aut pannus, aut lapides & ligna. Quamquam sepe homines materiam formæ præferunt, ut argentei poculi pluris est inter homines materia, hoc est argentum, unde confectum est poculum, quàm forma, hoc est, quod artifex addidit, & effecit ut argentum esset poculum, non tamen re ipsa, & uerè, aut propriè, preciosius est argentum, quàm poculi ratio, seu forma, aut ut sic dicam ἀριστοτελικῶς, per accidens preciosius est argentum forma, non per se, quod ad artem attinet. Non enim propriè ad materiam pertinet, aurum uel argentum esse: aliunde hoc est, atque accidit. nec minus est materia, quando est lignū aut lutum, quàm quando est argentum uel aurum. Notandum & hoc est in eo loco: τὸ αὐτὸ ἢ ἐστὶν ἢ κατ' ἕνεκα ἐπισημῆς τῆς πράξεως, ἢ ἢ κατ' ἀνάγκην χρόνῳ πρὸ ἐργῶν τῶ ἐνι, ὅλως τε ἢ ἕνεκα χρόνῳ. Non multo post addit causam: ἐστὶν ἢ ἐξ ἡλεχέαι ὄντος πάντα τὰ γινόμενα. Puto autem eum per unum intelligere indiuiduum, aut particulare, quod ipse alioqui κατ' ἕνασιν uocat: & cogitari sanè tales res facilius possunt, quàm efferi, præsertim à non satis earum perito, ut ego sum. Porro hæc uerba, quæ sunt in eadem disputatione Aristotelis, Non recordamur autem, quod hoc sit impassibile: multum habent obscuritatis propter breuitatem, & pepererunt duas questiones, quas exanimauit & Themistius in sua paraphrasi. Sunt autem quæstiones, Vtrum illa uerba hoc significant, quod intellectus communis, seu patiens dicatur, non reminisci ea quæ pertinent ad intellectum agentem: seu, quæ intellectus agens intellexit antè, quàm coniungere-

tur

tur cum patiente, id est, ante hominis perfectionem: an uerò intellectus agens post corruptionem hominis non recorderetur eorum, quæ intellecta sint interea dum uiueret homo. Ad hoc respondet Themistius multis uerbis, quorum summam paucis nos percurrere constituimus. Primò dicit, absurdum esse prius illud quærere, cum non sit rationi consentaneum, incorruptibile percipi aut intelligi à corruptibili. Secundò ex collatione, & apta quidem illa similitum dictorum de utroque intellectu, quæ sunt in primo libro, & non ita multo antè à nobis citata, cum ijs quæ in hoc loco dicuntur de eadem re, ostendit & hoc esse motum ab Aristotele in hac parte huius disputationis, cur non recordemur post mortem, ea quæ in hac uita gesserimus, aut intellexerimus: & eam rationem adiectam, quod agens intellectus sit impassibilis, patiens uerò & corruptibilis, & eiusmodi, ut sine illo profus intelligat nihil. Atque hoc per quæstionem tractat, quæ erat de illis duabus posterior, quare hoc Aristoteles docuerit. Sed ipsum Themistium de hac re summam Hermolai Barbari uerbis loquentem audiamus. Sic autem ait: Quare satis per se reuicti & confutati uidentur ij, qui Aristotelem quasi accusare audent, ceu hoc loco dubitauerit, non hoc quod modò nos diximus, exposuimusque: sed illud, Quamobrem non recordemur earum rerum, quas intellectus agens secum uersauit, intellexitque antè, quàm constitutionem hominis accedat. Nónne audiunt, Aristotelem clara, atque adeò exerta uoce clamantem, extincto communi intellectu, agentem nec intelligere posse, nec meminisse? Quia hæ affectiones illius non erant, sed eius communis quod interiit. Quapropter & cum denuò hic dicat, Non recordamur

idcirco, quia hic impatibilis est, ac patibilis abolitioni obnoxius est, innuere uidetur, hominem esse intellectum illum agentem & impatibilem. Corruptitur, inquit, & intercudit communio. Vnde quanquam immortales sumus, tamen meminisse non possumus, eorum quæ simul cum intellectu mortali didicimus. Quam uerò sit apta hæc expositio, declarant uerba ista primi libri: Quæ propter continente corrupto, neque meminit, neque amat. Quia non erant illius hæc, sed communis, quod perijt. Pulchrè enim uidentur conuenire cum ijs quæ hic dicuntur, non meminisse nos, quòd intellectus agens sit impatibilis: patiens autem sit patibilis & corruptibilis, & cum quibus illa comparat, ac idem significat ac docet Themistius. In illis etiam uerbis Themistij sunt obseruanda, quæ obiter addidit, hominem esse intellectum agentem: quod planè *ψαράδολοξον* est, cum ex anima & corpore constet hominis natura, non solùm ex anima aut intellectu: quanquam præcipua nostri pars est intellectus. deinde quòd simus immortales. Fortasse ad totam speciem respexit, ut nos in definitione supra fecimus, ex 2. libro de Gener. anim. Præterea, quòd ad Themistij interpretationem attinet, hoc me nonnihil mouet, quòd Aristoteles in alijs omnibus locis ubi hæc tractantur, non tamen in eo, cuius sæpe est facta mentio, τὸ *μνημονεύειν* tribuit toti hominis substantiæ, non intellectui separato, & ei quem uocat agentem: adeò ut Aristoteles alibi dicat, βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν ψυχὴν εἶναι, ἢ μαθητῶν, ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῆ *ψυχῆ*. Hic uerò dicit, *μνημονεύομεν* ἢ Quod certè uerbum & ad primam personam pertinet, & non tantùm de intellectu, sed de totis nobis dicit. Quare suspicor aut

primam

primam partem prioris questionis de illis duabus que iam agitate sunt, approbandam esse contra Thomistum: aut totam rem de intellectu, prout est in homine, dum uiuit, intelligendam esse. ut Aristot. uelit aut hoc dicere, tametsi agens intellectus sit immortalis & perpetuus, tamen hoc non posse hominem scire, & certo apud se statuere, cum agens intellectus non sit communis toti homini, sed proprius animæ: nec eatenus homo intelligat, quatenus hunc habeat intellectum, sed quatenus habeat communem illum, seu patientem (sed ita uerbi esset abusio, & acciperetur pro Intelligo aut scio, quod significat reuocare in memoriam) aut illud, Non recordari nos homines integros existentes, quod aliquando, cum nõdum essemus homines, intellexerimus aliquid: uel quod intellectus sit impassibilis & perpetuus, ut ipse loquitur, propterea quod agens intellectus sit immortalis, patiens autem mortalis: hoc est, quod secundum hunc intelligamus, quatenus simus homines proprie: secundum illum non proprie, quatenus homines simus, intelligamus, cum agens sit animæ proprius, & à toto separatus, prout totum intelligat, recordetur, amet: patiens autem sit communis toti homini, quatenus sit homo. Hanc sententiam nunc etiam probo & sequor, licet sic quoque sit non solum uerbi *μνησθαι* sed totius orationis Cathachresis. Græcum enim uerbum significat redigere in memoriam, quod sciisti, & excidit, nec sciimus prius, quàm essemus homines, cuius postea reminisci queamus: cum reminisci totius sit, & commune, scire secundum intellectum, qui fuit ante nos, proprium quiddam animæ, non toti commune. Porro Themistius etiam disputat, utrum sit unus intellectus

omnium hominum. & huc magis propendet, ut sentiat unum esse. Quod sic puto concedi posse, ac sanè Aristotelem etiam hoc sensisse, ut sit unum quiddam intellectus in omnibus hominibus specie, non numero. Si enim intellectus est idem, cum eo quod intelligitur & existit, & omnes homines idem, ac eodem modo intelligunt, quæcunque uerè intelligunt, necesse est eundem esse in omnibus hominibus intellectum. Hinc est, quod Auerrois non incommode, si ita accipiatur, aut accipi queat, ut dictum est, etsi non Theologicè, tamen philosophicè, aut Aristotelicè, exposuit hunc locum Aristotelis, unum esse intellectum, qui assistat omnibus hominibus, regat intelligentiam eorum, ac informet, ut sic dicam, patientem intellectum. Quæ sententia planè cum Themistianâ concordat. Hæc habui, quæ explicarem hoc tempore de intellectu agente, quæ si cui uidebuntur prolixiora iusto, cogitent & rem esse magnam & intricatam, & ab alijs multo quàm à nobis tractatam prolixius. Atque utinam aliquid omnino certi & explanati posset de hac re inueniri & scribi: non tantùm esset ipse conaturus diligentius, sed alios etiam ingeniosiores hortaturus, ut humana doctrinæ, aut potius imbecillitati hac parte succurrerent. Postremò non opus est noua quæstione de patiente intellectu, cum in hac quæstione satis de eo sit dictum.

Quid sit intellectus simplex.

Themistius, & qui sunt eum secuti, sic Aristotelem exponunt in hoc loco, ubi docet de intellectu simplici & cõposito, ut simplex intellectus sit unius rei, uel entis nudi sine additione cõprehensio aut perceptio, prout in decem prædicamentis positum est: ut cum intelligitur quid sit homo,

homo, planta, linea, grammatica, seruus, calfacere, cal-
 fieri, & alia similia. Compositus, quando coniunguntur
 duæ res, aut entia: uelut cum intelligimus, quod homo sit
 animal, aut linea quantitas: hoc est, intellectum simplicẽ
 esse, cum unius uocabuli res, aut uera significatio intelli-
 gatur: compositum uerò, cum intelligatur significatio
 totius orationis, quæ constat ex duobus aut pluribus uo-
 cabulis. Sed ut res eo melius iudicari & disputari queat,
 audiamus ipsum Aristotelem, qui sic ait in tertio libro
 de Anima: Indiuisibilem igitur intellectio in ijs est, cir-
 ca quæ non est falsitas. In quibus autem falsitas & ue-
 rum, compositio quædam est iam intellectorum, tâquam
 unum sint, sicut Empedocles dicit: Quatenus multorum
 capita sine ceruicibus pullulauerunt, amicitia componi
 postea: sic & hæc separata componuntur, ut asymmetron
 & diameter. Primum hæc uerba Aristotelis uidentur, si
 quis diligenter inspiciat structuram eorum, hoc signifi-
 care, quod aut contrà, quàm nunc demonstratum à Ma-
 thematicis creditur, putauerit, diametrum non esse in-
 commensurabilem costæ, aut $\sigma\upsilon\mu\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$ esse ab Aristo-
 tele scriptum, non $\alpha\sigma\upsilon\mu\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$. Sed cum propemodũ ne-
 phas sit existimare, quod Aristoteles ignorauerit, quod
 docent nunc mathematici de proportione diametri &
 costæ, in quadrata figura: quanquam ferè colligi potest
 ex libris Mathematicorum, demonstrationem de ista re
 nõ ualde uetustam esse: magis huc adducor, ut credam,
 in scriptura mendam esse, atque ut dixi, legendum esse
 $\sigma\upsilon\mu\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$ pro $\alpha\sigma\upsilon\mu\mu\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon\tau\epsilon$. Ponit enim hoc exemplum
 compositorum intellectorum, in quibus paulò post sem-
 per dicit falsum esse. Nisi & ista eius uerba uelimus con-
 ditionaliter accipere. ut cum dicit, Falsum enim in com-

positione semper est: hoc uelit, falsum quoties, aut si est, in cōpositione est. Verūm, quia simplicitatis in oratione amator sum, puto hoc uelle Philosophum, quod in omni compositione sit falsum, non aliquādo falsum, aliquando uerum esse: nec intellectum compositum simpliciter orationis esse, hoc est, duarum aut plurium uocum connexarum congrue, & aliquid certi uel affirmantium uel negantium (nam hoc est oratio grammaticis) sed eius uel orationis, uel rei, quæ connectit id quod non est, cum eo quod uel est, uel non est: ut cum dico, sentiens, uel sentio apud animum, homo est albū, aut chimæra est mons, ponendo quod chimæra nihil sit. Illic enim uero falsum addo, hic falsum cum falso connecto, ita ut non sit hic intellectus metiendus ex numero uerborum, sed ex rei natura & simplicitate, ac ueritate: nec minus cū dico, homo est animal, & hoc intelligo, simplicem intellectu esse, quā si hominis naturam aut formam per se nudam ac solam intelligo, præsertim cum hominis natura aut forma non possit considerari, aut intelligi sine animalis ratione. Sed mouent me iterum atque iterum expendentē hunc totum locum, non tam præcedentia quædam, quā ista quæ sequuntur. Porro enunciatio est quiddam de quodam, ut est affirmatio, & uera aut falsa omnis est. Intellectus autē non omnis, sed is qui est quæstionis quid est, pro eo quod est esse (aliquid inquā.) Verūm (sic enim puto hæc Aristotelica uerba Platonice intelligēda esse) & non de quodam, sed quemadmodum uidere proprium est uerum. Vtrum enim homo album sit, an secus, nō semper uerum est. Ita habent omnia quæ sine materia sunt. Hæc enim uerba philosophi uidentur significare, rei nude & simplicis comprehensionem simplicem esse intellectum,

lectum, enunciationem cuiusdam de quodam compositū.
 Ad quæ precedentia facile possent applicari, si initio
 huius loci, ubi scriptum est, *ἢ οἷς ἢ τὸ ψυδδθ, καὶ τὸ
 ἀληθές*, pro *καὶ* legeretur, ut esset disiunctiua oratio: ut
 factū est ab interpretibus in uerbis iam citatis, ubi pro
καὶ ἀληθές, καὶ ψυδδθς πάσα, legisse uidentur, καὶ ἀλη-
 θές ἢ ψυδδθς: aut certè utraque sententia non copula-
 tiuè, sed disiunctiue intelligeretur. Sic nihil esset in tota
 hac parte incommodi, & conueniret tota nostra expo-
 sitio cum tota expositiōe Themistij. Sed ego sequor su-
 periorem sententiam, & faciunt pro me quæ habentur
 in fine noni lib. *Ἐ μὲν τὰ φυσ.* ubi sunt hæc uerba: *τὸ τῶν
 δὲ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὸ συγκείμεν, ἢ διαγεμέν, ὡς ἐ
 ἀληθὲς μὲν ὁ τὸ διαγεμέν οἰόμεν, & διαγεμέν, καὶ τὸ
 συγκείμενον συγκείμεν.* Et hæc aliquanto clariora: τὸ μὲν
 εἶναι ἐστὶ τὸ συγκείμεν, καὶ ἢ εἶναι: τὸ ἢ μὴ εἶναι, τὸ μὴ συγ-
 κείμεν, ἀλλὰ πλείω εἶναι. Questionem, quam hic obiter
 iterū Aristot. de inuisibili & diuisibili percurrit, puta
 quod aliquid sit alterutrum aut actu, aut potentia, aut
 per accidens, quia suprà etiam, ut opinor, est pertracta-
 ta: nō tamen quod ad intellectum attinet, quorsum Ari-
 stoteles hic eam adhibuit, ex Aristotele sumat qui cupit,
 aut potius ex Themistio, qui diligenter est persecutus
 illas Aristotelis argutias, nec faciliè textus philosophi
 sine illius adminiculo poterit intelligi. Vnum tamen de
 eo loco uolumus monitum Lectorem, uideri mihi legen-
 dum esse pro eo, καὶ ἢ πάντοτε εἶναι ἢ αὐτῶ, quod est scri-
 ptum in nostris libris, καὶ ἢ εἶναι ἢ αὐτῶ. Atque hoc ut
 suspicarer, cum hoc me impulit, quod alioqui etiam ibi
 est uarietas in scriptura, tum quòd ibi conferuntur ea
 quæ contrarietatem habent, & sic intelliguntur, ut sunt

in materia, cum ijs quæ non habent contrarietatem, & sine materia intelliguntur.

Quales motus sint intelligere & sentire.

Non dicuntur propriè motus hæc, sed actus. Motus enim, ut in prima parte est dictum, actus est imperfectus: intelligere autem, & sentire, sunt perfectum quiddam. ut uidens albedinem totam horam, non magis uideo, nisi aliquid obstet, eam initio horæ, quàm in fine aut medio. Sic de intellectu fit. Aristoteles tamen hic motus appellauit illa, sed diuersæ ab illo speciei. Quare sunt etiam absolutum quiddam, nec res intelliguntur aut sentiuntur, quatenus expetuntur aut fugiuntur: sed expetuntur aut fugiuntur, quatenus sentiuntur aut intelliguntur: hoc est, eadem quidem sunt illa, nisi quòd ratio eorum est diuersa, ut Aristoteles solet loqui de rebus, quæ sic coherent, ut non possint separari, quanquam nõ prorsus eadem sunt forma, non materia. Appetuntur autem res, aut fugiuntur, pro eo ac sunt aut bonæ aut malæ, aut pro talibus habentur, quod est intellectus aut phantasiæ opus. Et hoc est, quod Aristoteles etiam in sexto Ethic. perspicuè dicit, ἐστὶ δὲ ὁ αἰσθητικὸς καὶ διανοητικὸς καὶ ἀποφαινετικὸς, ἔστι δὲ ὁ αἰσθητικὸς καὶ διανοητικὸς καὶ ἀποφαινετικὸς, ἔστι δὲ ὁ αἰσθητικὸς καὶ διανοητικὸς καὶ ἀποφαινετικὸς.

Intelligaturne aliquid sine phantasia & sensu.

Nihil sine his intelligitur. Et prioris causa hæc est: quia phantasmata sunt intellectui, aut intellectiuæ animæ, ut Philosophus loquitur, ut sensibilia posterioris, quod in speciebus sensibilibus sunt intelligibilia, tam ea quæ abstracta uocantur, quàm ea quæ sensibilem habitus sunt & affectiones. Quod sine phantasmatibus non intelligat

intelligat anima, his etiam uerbis Aristoteles affirmat: intellectuum igitur species in phantasmatibus intelligit, & sicut in illis determinatum est ipsi expetendum & fugiendum, sic & intra sensum (ibi enim nostri codices ἕως habent scriptū, & rectè meo iudicio, quod loquatur de intellectu coniuncto cum sensu, & de intellectu cum phantasia coniuncto, ut quæ sequuntur exempla clarè testantur) cum in phantasmatibus est, mouetur. De utroque sunt hæc eius uerba: Et ob hoc, qui non aliquid sentit, nihil utique addiscet aut intelliget. Phantasmata autem uelut sensibilia sunt, præterquàm quòd sine materia sunt. Quid autem phantasmata ab intellectu differant, supra indicauimus. Sùntque hæc omnia de patiente intellectu, seu communi intelligenda.

Sintne res, an species rerum, in Anima.

Cum Aristoteles in multis locis dicat, idem esse intellectum actu, quod sit res ipsa: meritò potest dubitari, utrum de rebus, ut sunt in materia, sit accipiendus, an de formis rerum. De formis rerum se dicere, sic ipse exponit. Necessè autem est, aut ipsa (obiecta) aut res esse (in anima). At non sunt in ea res ipsæ. Non enim lapis in anima est, sed species. Et sequitur insignis similitudo, quam ipsius uerbis adscribam: ὡς τὸ ἴδιον, ὡς τὸ ὄν, ἢ χεῖρ ἐστὶν, ἢ ἡ ψυχὴ ὁργανόν ἐστὶν ὁργανῶν, καὶ ὁ ὄντος ἢ εἶδος ἐστὶν ἔργον, καὶ ἢ ἀκίνητος εἶδος ἐστὶν ἀκινήτων. Præterea quæ sunt æterna, magna ex parte sunt immaterialia, quorum propriè est intellectus.

Quid sit intellectus contemplatiuus.

Contemplatiuus intellectus est, qui separatus à uoluntate, & appetitione, & cupiditate, cunctisque alijs animæ potentijs, nudas res comprehendit & considerat, nõ propter

propter alium finem, nisi ut sciantur. Hoc Aristote. docet his uerbis in 3. libro de Anima: δ μὲν γὰρ θεωρητικὸς ἐστὶν νοεῖν πραγμάτων, ἀλλὰ λέγει περὶ τῆς φευκτικῆς καὶ διακτικῆς ἐστὶν. Sed aliud quiddam agens hoc docet. Ostendit enim ibi, quòd intellectus non sit principium eius potētiae, quae motiuum dicitur. Sic etiam de eadem re scribit in sexto libro Ethicorum: τὸ ἡ θεωρητικὸς διακτικὸς, ἢ μὴ πραγματικὸς, ἀπὸ τοῦ κοινῆς τὸ δὲ καὶ κακῶς τὴν ἀληθῆς ἐστὶν, ἢ ἄλλοι. τὰ το γὰρ ἐστὶν πάντες διακτικὸς ἐγγύς. Hæc autem sic omnia debent intelligi, omnium rerum comprehensionem esse hunc intellectum, etiam agendarū, quatenus tamen considerantur ut ueræ aut falsæ, non quatenus agenda, aut uel expetenda uel fugienda.

Quid sit intellectus actiuus.

Hic intellectus est, qui est coniunctus cum appetitione, & similibus potētijis, seu ut Aristoteles inquit, δ ἐνεκὰ τῆς λογικῆς μὲν. Interim enim dum intelligit expetit aliquid, aut fugit: aut dum fugit aliquid, aut expetit, intelligit. Differt autem sine tantum à contemplatiuo. Alter enim propter bonum consequendum, aut malum uitandum, seu propter ἐπιπραξίαν, ut alibi Aristoteles indicat, intelligit. Alter contentus est eo, quòd rem uelut præsentem intuetur. De octauo sic scribitur etiam in sexto Ethicorum. τὸ ἡ πραγματικὸς ἢ διακτικὸς ἢ ἀληθῆς ἐμολὸγως ἐχθεῖ τῆς ἀρετῆς τῆς ἀρετῆς. Principium uerò actionis est propositum, seu actiuus intellectus, qui est idè propositi res expetenda aut fugienda. Atque hoc in eodem loco docetur. Item in tertio lib. de Anima, ubi hæc uerba, digna quæ obseruentur, sunt addita: τὸ ἡ ἐσχάτου ἀρχὴ τῆς πράξεως. Finis enim, id est, hoc quod expetitur, seu ἀπραξία, mouet appetitum & intellectum, aut phantasiam.

tasiam. Vltimum autem, seu finis hæc est actionis. Cæterum id notari debet, significari hic Aristoteli intellectum actiuum, quod serè significant alibi, ἡδονὴ ἀπέλη, ἡ ποδογεῖς, ὀρεγῆς βλακῆ, ἡ ῥῆς ὀρεγῆς, ὅ ὀρεγῆς διανοητικῆ. Augustinus & alij theologi hunc uocant rationem inferiorem, sicut illum præcedentem appellat superiorem rationem.

De sede mentis.

Non est meum quidem propositum, explicare de instrumentis & partibus corporis, in quibus quælibet anime uis & potentia locum aut sedem habeat, cum nec Aristoteles hoc fecerit in his libris: & eius rei tractatio, præsertim aliquanto copiosior, ad aliam partem huius Philosophiæ pertineat, ut non solum Philosophi, sed Medici etiam hoc soleant sequi. nihilominus tamen attingere hanc quæstionem uisum est ideo, quod inter Aristotelem & Galenum, & alios medicos, qui hunc serè ut numen aliquod ueneratur, sit hæc de re dissensio: nisi tamen uidetur illa tantum, & non est. Aristoteles, cum uelit intellectum separabilem, uideri potest uelle, quod non sit aliqua pars in corpore, quæ mentem contineat. Galenus contra, cum cerebrum statuatur eius domicilium, & eam affici posse uel ex natura, si caput nõ habeat iustam aut debitam figuram, uel ex morbis, ut phrenesi, & multis alijs, uidetur intellectus uim & essentiam corpori tribuere, ac materia, ut sic dicam, alligare: hoc est, rationem quendam, & uim commistionis, aut temperamenti calidi, frigidi, humidi & sicci facere in multis locis, & nominatim in opere de Hippocr. & Plat. decretis, & de Loc. aff. Quid hic est dicendum? quomodo hi duo sunt conciliandi? An existimandum est, Aristotele ignorasse, alios

alios alijs tum natura plus intelligendo ualere, tum illis
 casibus, quibus infinitis obnoxij sunt homines? Non puto
 uirum tantum adeò fuisse incogitantem, ut hoc ei nõ ue-
 nerit in mentem. Sic itaq; respõdeamus dupliciter: pri-
 mò, intellectum patientem secundum Philosophum etiam
 esse materialem, ut loquimur: & facientem esse, id quod
 supra diximus eum esse, uim quãdam cœlestem & eter-
 nam: ac alterum de faciẽte, alterũ de patiente loqui. De-
 inde aliud esse, intellectum extrinsecus aduenire in cor-
 pus, aliud, nõ esse in corpore. Intellectus extrinsecus tra-
 hitur & hauritur, ut Cicero loquitur: non tamen sequi-
 tur inde, quòd non sit in corpore, cum nihil uetet aliquid
 cœleste addi elementis: & in elementis esse non sit idem,
 quod est oriri in elementis. Hinc est, quòd Aristoteles
 scribit, solem & hominem generare hominem. Deinde
 ideo dicitur intellectus extrinsecus ingredi, quòd nõ ha-
 bet opus ad suam operationem aliquo membro, ut itio
 pedib. indiget. Hęc ratio est in 2. de Gen. animal. his
 uerbis: ὁ δὲ πρὸ αὐτῆ τῆς ζῳογενείας κοινῶν ἑσώματι καὶ ζῳο-
 γείας. Et paulo antè de ijs quæ oriuntur in corpore: ὁ δὲ πρὸ
 γὰρ ἔστιν ἀρχῶν ἢ ζῳογενείας σωματικῆς, διὰ τοῦτο, ὅτι τὰ πάντα
 ἀπὸ τοῦ σώματος & ἀδιώκτου ἑπάρχου, οἷον βαδίζου ἀπὸ
 ποδῶν ὡς ἐκ τῶν ποδῶν ἐκίσει ἀδιώκτου. Quare tametsi
 mens esset in cerebro, ut uult Galenus & Plato, tamẽ ibi
 non esset orta: hoc est, ex ea parte seminis, ex qua cere-
 brum constat: sed cœlitus immissa, præcipuè ui & ca-
 lore solis, ut uult Aristoteles. Adde superioribus: Si ni-
 hil intelligit mens huius, aut illius hominis, hoc est, secũ-
 dum indiuiduum extra corpus, non est mirum, si uel ce-
 rebro, uel corde, uel alia parte corporis lesa, & hoc siue
 ex ortu, siue ex morbo, sit infirma, aut etiam nulla. Hoc
 modo

modo aut concordant Aristo. & Galenus, aut certè non multum discordant, quod uolumus obiter ostendere. nec puto Galenum, & eius sectatores admodum pugnare contra hoc quod Aristoteles uult, animam per cœlestem calorem in corporibus effici, aut eius effectiōnem adiuuari cœlitus, & non solum ex actione & passione primarum qualitatum eam extare.

De Appetitiuo.

Hæc suprâ est posita, una de præcipuis facultatibus animæ. Quamquam autem pleræque sunt & aliæ, ac propemodum infinitæ, ut Aristoteles ipse dicit: non tamen sunt aliæ quàm hæ insigniores, & magis necessariae ad naturam & rationem animantis. Et philosophia querit, & statuit res certas & finitas, & quàm remotissimè potest fieri collocatas ab infinito. Plerique tres tantum faciunt, cupiendi, irascendi, & ratiocinandi. Alij duas, Rationalem, & irrationalem. Sed cum neutra, horum sensitiuum possit dici, ut Aristoteles bene monet rectius plures numerantur. Recentiores faciunt, uegetatiuam, sensitiuam, & intellectiuam & has deinde ulterius alij, quàm alij, aliter secant. Aristoteles etsi initio disputationis de potentijs animæ numerauit appetitiuum inter animæ potentias, non tamen instituit de eo singularem quæstionem aut disputationem. Inclusit istam etiam loco de motus facultate, sicut de intellectu contemplatiuo & actiuo diximus factum esse, idque propter cognationem aut consequentiam, non ut recentiores uolunt, quod appetitiuum sit motiui species. Porro appetitiuum est potentia expetendarum & fugiendarum rerum. Expetuntur autem & fugiuntur ea quæ sunt, aut uidentur (nam errare potest hæc uis animæ) uel bona uel mala esse.

Nihil autem interest siue sint bona uel mala, siue non sint, modò excitent nos ad agendum. Atque nihil agitur, nisi impulsæ animæ hac potentia: nec impellitur ista, nisi obiectum ei fuerit alterutrum horum. Et hoc est quod Aristoteles dicit, καὶ ἢ ὀρεξις ἐνεκὰ τῆς ψῆσας. Sic autem fit impulsio illa, ut aut sensus percipiat prius obiectum, aut phantasia. Non tamen actionis est principium propriè sensus, cum agere tantùm homines dicantur, & bestia quoque sensus habeant. Atque hoc in 6. libr. Ethic. Aristoteles tradit.

Quid sit uoluntas.

Et si, quod pertinet ad communem consuetudinem loquendi, nulla est ferè differentia inter appetere, cupere & uelle: in accuratioribus tamè disputationibus, ut sunt philosophorum, non parum hæc distant. Primum enim, uelut genus est, reliqua duo uerò species. Quanquam in nominibus quæ ab illis uerbis nascuntur, pro sermonis etiam ratione plus est discriminis, aut certè in eis notius est & clarius hoc discrimen. sunt autem, appetitio, cupiditas, uoluntas. De quorum primo & ultimo nò ita contendendo: medium certè manifestum habet discrimen ab utroque in primis, eo quòd nunquam ferè in bonam partem usurpatur, sed corrupti aliquid & uitiosi significat, ac prorsus id quod expressius & magis propriè libidinem sæpe dicunt Latini, ut opinor. Porro uoluntas, ut uult Aristoteles, est appetitio rationalis: sicut cupiditas est appetitio irrationalis. Sunt autè hæc de utraq; re uerba philosophi: ψυτε τῷ λογιστικῷ ἢ βέλῃσις γίνεται, καὶ ψυτε τῷ ἀλόγῳ ἢ ἐπιθυμία, καὶ ὀδυμῆς. Et de uoluntate sola non ita multo post: ἢ ψ βέλῃσις ὀρεξις. ὅτι αὐτὴ καὶ τὸν λογισμὸν κινεῖται, καὶ καὶ βέλῃσιν κινεῖται. Hi loci manifestè

manifestè hoc indicant, uoluntatem esse talam appetitionem; cui est ratio coniuncta. Theologi ponunt tres uires in anima, rationem superiorem & inferiorem & sensualitatem: primæque tribuunt contemplationem rerum æternarum, philosophi intellectum uocant: secundæ iudicium de rebus necessarijs, & utilibus ad hanc uitam, seu, ut ipsi loquuntur, temporalibus, & quæ sunt nobis communes cum bestijs. Hanc Aristoteles prudentiam uocat. Tertiæ motum, & impetum ad illas res. Atque sic uoluntatem constituunt quiddam ueluti communiter discernens, & statuens in omnibus, quæ nunc sunt enumeratæ, facultatibus. Et hoc nihil impedit nostram de hac re expositionem. Aristoteles in Ethicis ὁρεξίῃ, id est, appetitionem partitur in ἐπιθυμίαν, θυμὸν, & βέλῃσι. ἐπιθυμίαν, quam nos uel cupiditatem, uel libidinem appellare possumus, dicit uersari circa suauem, & acerbum: id est, alterum expetere, alterum fugere. θυμὸν, id est, animum, seu animositatem, circa terribilia, seu metuenda, sic, ut quando coniungitur cum ratione, ac modum seruat, sit fortitudo: quādo secus, temeritas. βέλῃσι autem, id est, uoluntatem circa fines, qui sunt in hac materia morali, hoc est, ea, propter quæ suscipimus actiones, aut aliquid agimus: ut sunt, bona ualetudo, uirtus, diuitiæ, & similia bona, quæ uolumus tantum, non deliberamus. quæ autem ad hæc nos perducunt, de ijs deliberamus, an possint fieri, quod cui sit præferendum, adeoque uersantur in quadam collatione: unde factum etiam est uocabulum ἡποικῆσθαι, ut ostendit Aristoteles. A nonnullis diuidi solet hæc appetendi potentia in naturalem, sensitiuam, & uoluntatem. quæ diuisio uidetur mihi non tantum discedere ab Aristotelis doctrina, sed non satis cum ra-

tione quoque congruere. Nam quod ad primum attinet membrum, appetitio cibi, potus, generationis, quæ huic appetitui ab illis tribuuntur, non est magis naturalis per se, quàm subiti motus animi, quos affectus uocamus, & sensationes ipsæ. Quia nolimus uelimus, affectus in nobis cientur, & sentimus ea quæ incidunt in organa, sensuum, nisi aliquid sit in nobis uiciatum: & æquè prope modum possumus appetitum generandi, comedendi, bibendi moderari, ac affectus & sensationes. Itaq; non satis propria uidetur mihi esse hæc appellatio, imò nõ conueniens Aristotelicæ, ad quam, ut in disputatione Peripatericorum, hanc rem totam refero: & puto rectius appellari hoc genus appetentiæ nutritium aut uegetatiuum, nisi naturale accomodemus ad crescendi & nutriendi uim, ut Aristotelis uoces φύσιον & θρεπτικόν significant. Verùm hoc non fit apud idoneos philosophos, & nimis est generale. Præterea quorsum opus est componere uocabula, & dicere appetitus naturalis, appetitus sensituius, cum habeantur simplicia, & Aristoteles clarè sensituium & appetitiuum distinguat in multis locis? Sumpta est hæc appellatio ex Medicorum disputationibus, in quibus φύσιον & θρεπτικόν solet appellari facultas naturalis, transformato uocabulo facultatis in uocabulum appetitus, quem etiam Theologi Scholastici non minus improprie amorem naturalē uocāt aliquando: sed ita, ut puto, respiciunt tantùm plantas, quæ sine appetitione aluntur: aliter fit in animantibus, ut nemo ignorat. Plato & Aristoteles manifestè famem & sitim ponunt in ἐπιθυμιαῖς, ut exempli gratia in 4. libro de Rep. ita legitur: τὸ ἢ ὄρεσται, καὶ πεινᾷ, καὶ διψᾷ, καὶ ὁρᾷ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἐπιόνται, ἀλόγιστον τε καὶ

ἐπιθυμητικὸν πλεονώσεων τινῶν, καὶ ἡ δολῶν ἐταίρον. Et paulo post ab hoc separat θυμὸν, ac uelut medium inter λογιστικὸν ἔαλκτιστον constituit. In secundo membro tribuuntur appetitui, quem irascibilem recentiores plerumque philosophi nominant, uocem Aristotelis imitati, cordis affectum, ἔ delectationem, ἔ dolorem in sensibus, quæ conueniunt cupiditati, hoc est primo membro. Cupiditas enim, seu ἐπιθυμία proprie uersatur circa suaue ἔ acerbum, non θυμὸς. Deinde sensuum delectatio nō est appetitio, sed finis appetitionis, hoc est, affectio quædam sensuum, aut accidens inseparabile. Hoc non tantum est abuti uocabulis, uerum res etiam confundere. Deinde affectus, maxime subiti, ne quidem numerantur inter appetitiones in Categorijs: imò clare separantur à naturali potentia ἔ impotentia. De postrema parte huius diuisionis possum dicere, quod uoluntas, ἔ πρὸ αἰρέσεως, quæ commiscetur nonnunquam, non magis ex una potentia sint, quam sunt reliquæ species hic recitata: ἔ aequè has duas differre, ac reliquas inter se. Vt enim ἐπιθυμία. ἔ θυμὸς differunt obiectis, ita βέλησις ἔ προαίρεσις: quia βέλησις ad fines pertinet, πρὸ αἰρέσεως ad ea quæ ducunt ad fines. Vt uolumus beatam uitam, non deliberamus: cōtrà deliberamus uitæ genera, studia, consuetudines, familiaritates, fodalitia, quæ ducunt ad beatam uitam, non uolumus. Ita bonam ualetudinem uolumus, non deliberamus: deambulationem, ἔ alia corporis exercitia, uini aut cereuisiæ usum, potiones medicas, ἔ similia, deliberamus ad bonam ualetudinem, non uolumus. Sic uolentes ut plurimum cœnamus, dormimus, non deliberantes. Huc accedit, quod Aristoteles alicubi πρὸ αἰρέσειν dicit esse ὄρεξιν διανοητικῶν, ἔ generis uo-

cabulum sumpsit, non speciei, ut diceret $\omega\rho\acute{o}\lambda\eta\sigma\iota\nu$ esse $\beta\acute{\epsilon}\lambda\eta\sigma\iota\nu$ $\delta\iota\alpha\kappa\rho\nu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}$: id quod haud dubie fecisset, si non tam distinctam uoluisset $\beta\acute{\epsilon}\lambda\eta\sigma\iota\nu$ à $\omega\rho\acute{o}\lambda\eta\sigma\iota$, quàm $\delta\upsilon\mu\acute{o}\nu$ ab $\epsilon\pi\iota\theta\eta\mu\acute{\iota}\alpha$, aut $\beta\epsilon\lambda\acute{\eta}\sigma\iota$. Ut qui dicit, homo est animal rationale, non significat hominẽ idem esse quod est asinus: ita qui dicit, $\omega\rho\acute{o}\lambda\eta\sigma\iota\varsigma$ est $\delta\epsilon\pi\acute{\epsilon}\xi\iota\varsigma$ $\delta\iota\alpha\kappa\rho\nu\eta\tau\iota\kappa\acute{o}$, non significat $\omega\rho\acute{o}\lambda\eta\sigma\iota\nu$ idem esse quod est $\beta\acute{\epsilon}\lambda\eta\sigma\iota\varsigma$, imò contrà diuidit speciem à specie. In summa, quanquam fateor magnam esse harum specierum $\delta\epsilon\pi\acute{\epsilon}\xi\iota\omega\varsigma$ cognationem, ac ita eas cohære, ut agrè possint re ipsa diuelli: tamen hoc puto, quòd $\beta\acute{\epsilon}\lambda\eta\sigma\iota\varsigma$ à $\omega\rho\acute{o}\lambda\eta\sigma\iota\omega\varsigma$ tam differat, quàm differunt inter se reliquæ species. Ceterùm quæ in scholis Theologorũ de Libero arbitrio docentur, non quidem ab hoc loco aliena sunt, sed propter prolixitatem ab ipsis petenda. Quanquam sic ab omnibus receptis, quod sciam, ex Augustino præcipuè definitur ea facultas, ut auxilio diuino bonum possit uelle: non possit uelle bonum, si non adiuuet eum Deus. Est autem hæc definitio: Liberum arbitriũ est facultas rationis aut uoluntatis, qua bonum eligitur, gratia assistente: uel malum, ea desistente. Hoc est, baptizati & renouati possunt uitare peccatũ quod mortale uocant, & manere in gratia, naturæ uiribus iam liberatis, & spiritu sancto eas gubernantibus: aut iterum se auertere à Deo, maximè sua culpa, & relabi sic in pristinam sceditatem & miseriam. Non enim sentiendum est, quòd Scholastici nobis tribuant liberum arbitrium ante iustificationem. Quare cautè in his disputationibus agendum censeo, nec temerè uoluntatem aut liberam aut seruam dicendam esse. Inter arbitrium & uoluntatem, ut de his rebus Theologi docent, nullum uideo discrimen. Quanquam arbitrium di-

citur

ditur improprie, cum iudicij & intellectus sit magis hæc
nis, quàm uel appetitionis solius, aut appetitionis coniun=
ctæ cum iudicio. Sed affinitas magna inter hæc est, ac in
consuetudine sermonis alterum pro altero sæpe sumitur.

De Motiuo secundum
locum.

Motiuum est facultas mouendi corporis animati ex
alio loco in alium. Nam ita hic motiuum consideratur,
ut referatur ad animal tantum, non etiam aliò, ut ad cœ=
lum, & ea quæ aut graua deorsum, aut leuia sursum
natura mouentur, & ita mouentur, ut locum mutant, de
quibus est in libris de Motu & cœlo ab Aristotele di=
sputat. Ille, quia est in animali, & ex appetitione qua=
dam, aut uoluntate profiscitur, à recentioribus appel=
latur Motus propterea uoluntarius.

Vnde sit hæc potentia, aut quæ
sit eius causa.

Ex anima esse motiuum, nemo dubitat: sed ex qua
parte animæ, aut potentia ortum habeat, non ita est cer=
tum. Nam uidetur, hoc quod moueri potest animal, re=
ferri posse ad nutritiuum, aut sensitiuum, aut intellecti=
uum: & huius aut ad hoc quod contemplatiuum, aut ad
hoc quod actiuum dicitur, uidetur etiam referri posse
ad appetitiuum. Sed quod horum nullum existat sim=
pliciter, ita ostendit Philosophus. Non est nutritiuum
mouendi potentia, quia sine imaginatione, aut appeti=
tione hic motus non fit. Hæc autem non sunt coniuncta
cum nutritiuo, cum plantæ nutriantur, & tamen non hæ=
beant hunc motum. Deinde, si nutritiuum esset idem quod
motiuum, oporteret plantas etiam, quæ habent hanc po=
tentiam, moueri secundum locum, & habere certum in=
-

strumentum ad hoc. Quæ cum non sint, non est idem nutritium & motiuum. Sensituum etiam non est hæc potentia. Nam sunt animalia, quæ non mouentur loco, tametsi perfecta sint, ac præterquam quod sensum habent, generent, & augeantur, atque decrescant: non autem affixa uni loco essent, si motiuum esset idem quod est sensituum. Nec est rationi consentaneum, esse quidem in talibus animalibus eam potentiam, non tamen esse eis à natura instrumenta ad hoc data. Non enim tantum nihil frustra facit natura, sed etiam non omittit necessaria. Quod nõ idem fit motiuum, quod est intellectuum, contemplatiuum, hoc indicat, quod omnis motus talis in animali est propter expetendum, aut fugiendum aliquid (agendum hoc generaliter dici potest) hic uerò intellectus nihil tale considerat, sed habet suum quoddam obiectum, quod contemplandum appellatur. Sic etiam diuersum est ab actiuo intellectu his de causis: quia tum etiam, quando cogitat de horum alterutro, non tamẽ iubet fugere, aut insequi: sed cor mouetur, id est, in alia facultate est hoc ut fugiat, aut insequatur, cum intellectus non habeat cor instrumentum, aut sedem suam: excitari autem ad fugiendum, aut insequendum, sit cordis functio. Deinde ut maximè præcipiat animanti hic intellectus fugere, aut insequi aliquod obiectum, non tamen statim hoc fit: sed aliquando in diuersum rapitur animans, & secundum cupiditatem, ut fit in incontinentibus. Et quemadmodum non est idem, scire medendi artem, & secundum illam agere: sic non est idem, scire quid sit agendum, & agere secundum illam scientiam. Restat adhuc appetitus, qui non uidetur simpliciter esse hoc quod mouet animal, propterea quod aliquando contra quam cupiunt aut appetunt,

appetunt faciunt homines: ut cum sequuntur intellectum. Itaque necesse est aut per se facultatem esse motum secundum locum in animali, aut quiddam ex duabus aut pluribus superiorum compositum. Ac sic statuit Aristoteles, aliquo modo ex intellectu, aut phantasia, & appetitu esse: aliquo modo uerò ac propriè tantum ex appetendi facultate, cum non communi inter se ratione id faciant hæc duo, intellectus & appetitus. ut duæ species, quarum communis ratio est in genere: aut duo indiuidua, quorum ratio communis est in specie. Nam etsi intellectus moueat nunquam sine appetitu, appetitus tamen sine intellectu mouet aliquando. Quanquam sine phantasia nunquam est appetitus, quando non habet adiunctum intellectum. Sed hæc arguta sunt, & ab ipso Aristotele etiam parum constanter explicata. Nec admodum errabit aliquis, siue intellectum unà cum appetitu, siue solum appetitum dicat esse causam aut principium eius motus in animali, qui fit per loci mutationem remotam, tamen non propinquam. Omnino enim est interior quædam, occultior & propinquior facultas agitandi corpora animantium, ut sequens caput etiam indicat.

Quod sit obiectum huius potentia.

Agendum, seu quod agi potest, est obiectum huius potentia: ut sunt expetendum & fugiendum, aut bonum & malum, siue sint uerè, siue tantum uideantur talia. Et hoc sanè est primum appetitiui, seu motiui principium: & potest esse, aut non esse, seu (ut Philosophus loquitur) potest se aliter habere, & est mutabile. Non enim hoc mouet propriè, quod tale non est. Et

hoc ferè est quod in Ethicis dicitur, Nihil præteritum cadit in delectum: ut nemo statuit illum esse expugnandum. Non enim consultatur de præterito, sed de futuro, & possibili. Res itaque, quatenus agi potest, primum est principium motus, & mouet quidem sic, ut ipsum maneat immobile, mouendi uim in anima: quæ deinde mouet ulterius corpus animantis, & simul ipse etiam mouetur. Instrumentum quo fit motus, dicit Aristoteles iuncturas esse, ubi conuexum est, seu curuum & concauum: & alterum habet principij rationem, alterum finis: alterum quiescit, alterum mouetur: atque ambo sunt ratione diuersa, magnitudine inseparabilia. Medici motus instrumentum musculos ponunt. Quod ut crassius est, ita, quod Aristoteles tradit, est subtilius & acutius. Inde colligi potest, quatuor ad perfectum motum progressionis pertinere: mouens immobile, quod est obiectum tactiui: mouens mobile, quod est ipsa potentia: mobile tantum, quod est animal: instrumentum, quo fit motio: & secundum Aristotelem sunt iuncturae, secundum Medicos muscoli. Nam, quæ Themistius assuit præterea, nihil admodum ad rem faciunt: ut illa etiam quæ non procul ab hoc loco de sensibus, quod officiant intelligentiæ, fabulatur: cum non uelit hoc Aristoteles, sed planè contrarium.

Sitne simplex animalis corpus, an compositum.

Nunc ferè pertractata sunt, quæ propriè pertinebant ad hanc partem physicarum questionum, in qua de anima docetur. Ac poteramus nunc finem facere, nisi Aristoteles quædam huic disputationi uelut auctuarium

rium addidisset: nosq; hoc proposuiffemus nobis, nihil, quantum posset fieri, prorsus omittere, quod esset aliquius momenti in hoc opere Aristotelis repertum. Sed tamen, cum & hoc nostrum sit propositum, ut non minutissima quæque persequamur, omiffis ijs quæ differit etiam Philosophus, iterum hic obiter de ordine potentiarum animæ, deque corporibus animatis sic, ut ostendat nutritium esse in omni quod uita præditum est, necessariò: quòdque animal omne sensum habeat, non quidem omnem, sed tactum eadem ratione, cumque sint illa supra quoque non tacta modò, sed etiam, ut in tali opere satis est, exposita, hanc quæstionem tantum addam, transiturus deinde ad alias potentias animæ, quæ tamen seorsim, & in peculiaribus libris ab Aristotele sunt explicatæ. Sunt autem animantium corpora composita omnia, nec ullum est simplex, hac maxime de causa, quod tactum habent, qui sensus non potest existere in corpore simplici: cum non tantum percipiat & dijudicet eas qualitates aut differentias quæ in terra sunt, uerum & eas quæ sunt in alijs elementis, ut humidum, calidum, & pleràsque alias: quanquam terræ munus est in primis tangere, propterea quòd reliqui sensus peraguntur per medium, hic uerò uidetur sine medio peragi, quod rectissimè tribuitur terræ propter soliditatem. Iam, ut supra etiam est ostensum, facultas in anima est uelut medietas quædam, & potentia ista omnia quæ percipit. Cum itaque percipiat non tantum frigidum & siccum, quæ terra sunt differentie, sed calidum etiam, & siccum, quæ sunt aliorum elementorum differentie, compositum ut sit ex omnibus elementis animalis corpus, ipsa ratio commonstrat.

Hoc

Hoc argumentum est à facultatibus animæ ductum. Hippocrates, & post illum Galenus, non minus euidenter hoc probant: suo tamen quodammodo: hoc est, ut medici potius, quam ut Philosophi, tracto argumento à corporis affectionibus. Si corpus hominis esset simplex, eodem modo semper caleret, aut frigeret, aut humidum aut siccum esset: non illa inter se alternis reciperet, ac propterea morbis laboraret, tandemque occideret: sed recipit illas qualitates humanum corpus, ac est obnoxium uarijs mutationibus & morbis: ergo non est simplex, sed constat ex omnibus ijs corporibus, in quibus sunt initio qualitates illæ, quæ omnes deprehenduntur in humano corpore, ac illud afficiunt tam uariè. Hæc dicta sufficiant de ijs quæ ferè sunt

apud Aristotelem in tribus libris, qui titulum habent de Anima, præcipuè disputata. Progrediamur nunc

ulterius manentes in

Aristotelis or=

dine, ue=

lut in uestigijs qui=

busdam.

VITI AMERBA-
CHII LIBER QVARTVS,
DE ANIMA.

De Memoria.

MActenus, ut dixi paulò superius, disputa-
tum est à nobis, de præcipuis animæ par-
tibus & facultatibus: aut de ijs certè, &
eo modo ferè, de quibus, & quo modo
Aristoteles in tribus libris illis, quos de
Anima inscripsit, disputauit. Nunc uolumus, quanta po-
terit fieri breuitate, illas quoq; uel potentias animæ, uel
affectiones quasdam potentiæ, de quibus Philoso-
phus in peculiaribus libris explicauit, tractare: in eo tã-
tum ab illius ordine recedentes, quòd cum ille interpo-
suerit inter disputationē de Anima, & eam quæ de me-
moria habetur, librum de Sensu & sensibili, ego statim
ad Memoriam tractationem transiui: quòdque non ita se-
parauì à præcedentibus sequentia, ut essent nõ una pars
huius operis, sed duæ partes. Feci autem hoc ideo, quia
pleràq; in libro de Sensu & sensibili disputata, inspersi
disputationi de Anima: Aristoteles sanè multa utrobique
dicit eadem. Atq; in disputationibus omnibus hoc cen-
seo cauendum, ne præter necessitatem aliqua pars con-
stituatur. Vt enim diuisio mediocris & necessaria, ual-
de utilis est ad discendum: ita immodica & non neces-
saria, tantum abest ut prosit, ut etiam turbet ac impe-
diat non discentes modò, sed etiam docentes. Quod quia
constat, refero me ad institutam quæstionē de Memo-
ria: quæ

ria: quæ prius, quàm definiatur, inuestigandum est, ad quam animæ potentiam pertineat. Sunt enim sequentes animæ functiones non tam potentia, quàm potentiarum *πάθη*: & hoc ita poterit planū fieri de memoria. Si memoria est potentia, uel intellectus est, uel sensus, uel opinio, seu spes quædam. Nam cum reliquis potentijs, ut sunt nutritium, motiuum & similes, nihil habet commune: sed nulla illarum est. non ergo potentia est memoria. Quòd autem non sit illarum aliqua, obiectoꝝ ratio declarat. Intellectus enim, & sensus, habent obiectū præsens: opinio & spes, futurum. De præterito autem tantum est memoria. Nemo enim præsens aut futurum recordatur, sed hoc quod est factum, quòdque iam antea percepit, uel sensu uel intellectu. Id quod his uerbis Aristoteles docet admodum suauiter: ἐστὶ μὲν οὖρ ἢ μνήμη ἔτε ἀιθρησις, ἔτε ἐπόλησις. (de intellectu paulo ante meminit, & hic sub sensu comprehendì potest.) ἀλλὰ τῶν τινὸς ἢ ἐξῆς, ἢ πάθη, ὅταν γινῆται χεῖν. τὸ ἢ νῦν ἢ τῶ νῦν ἔκ ἐστὶ μνήμη, καθὰ πόρ ἐρηται καὶ πρὸτ ὄρον, ἀλλὰ τὸ μὲν παρ ὄντι ἀιθρησις, τὸ ἢ μέλλοντι ἐλπίς, τὸ ἢ γονομῆς μνήμη. Hinc etiam rectè Aristoteles colligit, nullū animal habere memoriā, quod non habet notitiā temporis. Quomodo enim meminisset, quod neq; quid præteritum, neque quid præsens, neque quid futurum sit, intelligit? Relinquitur nunc, affectionem esse unius de his duabus potētij, intellectus aut sensus memoriā. Intellectus non est proprie: nam alioqui aut paucissima, aut nulla prorsus animalia memoriā prædita essent: si tamē respiciatur ad intellectum, quem suprā facientem uocauimus. Præterea sensus cōmunis opus est, discernere temporum discrimina: ex eo autem est, aut certè cū eo coniuncti si

iunctissima est memoria. Non itaque proprie intellectus
 est affectio memoria, sed communis sensus, aut quod idem
 est, $\tau\omega\sigma\tau\alpha\ \delta\iota\alpha\delta\eta\lambda\omega\varsigma$. Est tamen & intellectus affectio
 memoria, saltem ex aliqua parte, seu ut Aristoteles in-
 quit, per accidens. Viso percipitur hoc, quod à memoria
 percipitur. Visum autem, seu $\varphi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\sigma\mu\alpha$ accidit intelle-
 ctui. Atque hoc est quod Philosophus dicit: Et per se
 memoriae subiacent, quæ phantasmati subiacent: per ac-
 cidens autem, quæ non sunt absque phantasia. hoc est,
 quatenus res intuemur, ut sunt præteritæ, & tempore &
 magnitudine circumscriptæ, eatenus proprie percipiū-
 tur à memoria: quatenus autem sine illis eas intuemur,
 & ut præsentis, eatenus percipiuntur à memoria im-
 proprie. Quia tametsi non est sine phantasmate intelle-
 ctus, eatenus tamen intelligit proprie, quatenus à ma-
 gnitudine & similibus rebus est seiunctus. Sicut memo-
 ria res intuetur proprie, quatenus talibus tanquam se-
 ptis est inclusa, licet absque intellectu hoc non fiat, in ijs
 quibus est intellectus. Exempli gratia: Gustus per se per-
 cipit dulce in melle, uisus per accidens: quia dulce acci-
 dit flauo, quod est proprium obiectum uisus. ita sensus
 communis per se comprehendit ea quæ meminimus: &
 meminimus eorum, quorum absentium & præteritorū
 habemus in anima phantasma, ceu impressam imaginē.
 Intellectus autem per accidens comprehendit, quia illa
 imago accidit intelligibili formæ. Hæc est, ut arbitror,
 Aristotelis de hac re uera & genuina sententia. Hic ob-
 iici potest: Quomodo absentiu est memoria, cum uisum,
 cuius est memoria, sit præsens, non absens? Et utrum rei
 meminimus, an uerò uisi? cum utrumlibet statuerimus,
 res plena uideatur esse absurditatis. Nam si uisi memi-
 nimus,

nimus, non est præteritorum memoria: sin autem rei, nõ
 habemus uisum. Ad has obiectiones una est responsio:
 Memoria non est uisi, pro eo ac est uisum aut intellectu,
 sed prout signum est rei absentis. Sicut enim quod pictũ
 est in tabula animal, dupliciter consideratur, & partim
 est animal, partim signum tantum animalis: ita cuius rei
 forma in animum est impressa, siue per sensum, siue per
 intellectum, consideratur & ut res, & ut signum rei: seu
 est uisum simpliciter, & est uisum quatenus ad aliud re-
 fertur. Res quidem utrinque est eadem, sed ita conside-
 rata fit alia secundum rationem. Quatenus itaq; uisum
 consideratur simpliciter, est intellectum. $\nu\eta\mu\alpha$ uocat
 Aristoteles, non $\mu\eta\mu\omicron\upsilon\epsilon\upsilon\lambda\omicron\pi$: & intellectus est munus.
 Quatenus uerò consideratur ut signum alterius, imago
 est, & memoriae subiectum, quod nũc dixi $\mu\eta\mu\omicron\upsilon\epsilon\upsilon\lambda\omicron\pi$,
 & est uerum officium memoriae, consentitque cum eo
 quod dictum est, præteritorum & absentium esse me-
 moriam. Quod autem istiusmodi duplex consideratio
 sit in uiso, uel hoc ostendit, quod aliquando in ea parte
 mota anima, non possumus scire, quæ res præterijt, & à
 nobis antea percepta est, præsentemne habeamus eam, an
 absentem: id est, per sensumne comprehendamus eam, an
 per memoriam. Et contrà, concepta aliqua imagine, pu-
 tant nonnulli quòd res præterierit, & habent $\epsilon\acute{\iota}\delta\omega\lambda\omicron\pi$,
 pro eo cuius est $\epsilon\acute{\iota}\delta\omega\lambda\omicron\pi$. Et quibus hoc accidit, ij dicun-
 tur non apud se esse, aut $\epsilon\kappa\tau\alpha\sigma\tau\iota\pi$ pati. Caterùm quod su-
 præ est significatum, esse memoriam imaginem in anima
 uelut sigillo impressam, id ualde eleganter & copiose
 Aristoteles exponit: quem locum, quia nonnihil etiã fa-
 cit ad discernenda hominum ingenia, non potui nõ ad-
 scribere. Manifestum enim est, inquit ille, quod debeat
 intelligi,

intelligi, talem quandam affectionem esse, quæ fit sensu in anima, & in corporis parte, quæ illam habet, qualis est pictura: cuius adfectionis habitum Memoriam dicimus. Nam qui fit motus, indit uelut figuram quandam sensu: ut ij faciunt, qui annulis obsignant aliquid. Quare memoria non efficitur: alijs, quòd sunt in multo motu siue propter affectionem, siue propter ætatem, perinde quasi motus & sigillum in fluentem aquam incidat: alijs, quòd ut uetera ædificia, factum est frigidum & durum, quod recipit affectionem, non imprimitur figura. Ideoque & pueri & senes non meminerunt. instabiles enim sunt, & uelut fluunt: alteri propter augmentum, alteri propter diminutionem. Item nec ualde ueloces, nec ualde tardi sunt memores. sunt enim iusto illi humidiores, ij duriores: & alteris non manet uisum in anima, alteris non infigitur. Hucusque Aristoteles. Obseruandum est etiam, quod dicitur in eodem paulo post, quòd meditationes conseruent memoriam saluam recordando: quòdque recordando meditari, sit contemplari uisum ut imaginem, non secundum se. Hoc autem quomodo intelligi debeat, ex ijs quæ iam nunc explicata sunt, sciri potest. Quibus expositis, Memoria sic definiri potest, ut sit uis quedam, seu affectio sensus communis, qua res præteritas, & uel intellectas, uel sensu perceptas in animo uelut præsentis intuemur. Seu ut sit inspectio formæ conceptæ in animo de re præterita, & percepta uel sensu uel intellectu, pro eo quod alterius est. Aristoteles suo more, hoc est breuissimè, & tamen absolutissimè definit, cū ait: ὅτι παρ' ἁσµατος, ὡς ἐκός vos, & παρ' ἁσµατος ἐξίς, id est: Memoria est habitus uisi, ut imaginis, cuius est uisum. Breuissimam hanc esse defini-

tionem, uident omnes: uerum quod absolutissima sit, nemo, nisi intellecta hac tota Aristotelis disputatione, potest uidere. Summam illius hic satis dilucidè puto me indicasse. Nunc addam, quod sequitur in Aristotele. Sequitur autem de Reminiscentia.

Quid sit remi-
scentia.

Tria principaliter in hac questione tractanda erunt, primò definitio remi-
scentiæ, deinde modus & causa, quo & unde fit hæc affectio in anima: postremò differentia, quæ est tum inter hanc uim & superiorem, tum inter ipsam & doctrinam. Prius tamen, quàm de hoc instituto meo agam, paucis explicanda sunt, quæ tradit hoc in loco Philosophus de falsa memoria, de quæ imperfecta. Falli dicit memoriam, aut non esse potius memoriam, quando non coniungitur motus rei cum temporis motu, sed alteruter sine alterutro fit, ut si quis putaret aliquid se uidisse uel audiuisse, quod uideret uel audiret, uel se aut uisurum aut auditurum esse accepisset, falleretur: sicut falleretur, si quis cogitans de præterito tempore, uno quodam impetu putaret se meminisse, id est, habere in animo rei præteritiæ imaginem, propterea, quod cogitasset de altera tantum parte memoriæ, quod est tempus præteritum. Imperfectam memoriam uolo appellare docendi causa, quæ non est certa prorsus de tempore, hoc est, habet quidem motum temporis, ac scit præterisse aliquid: uerum nuperne, an pridem hoc sit factum, hoc an illo die, aut mense ignorat: adeoque non in tempore, sed in qualitate quadam, aut mensura temporis errat. Nunc ad propositum uenio. Reminiscentia est habitus, aut affectio, siue
motus

motus mentis, per quem uenitur ad notitiam eius, quod memoria magna ex parte nunc excidit, aut in memoria obscuratum est. Quòd enim prorsus amissum est ex memoria, cum iterum scitur illud, non est reuocatum in animum reminiscencia, sed noua doctrina perceptum. Et quanquam reminiscencia uidetur habere nomen tam apud Græcos, quàm apud Latinos, quod resumat aut recipiat memoriam: non tamen est receptio memoriæ reminiscencia, quemadmodum Aristoteles docet, & nos infra de hac re fortasse addemus aliquid. Præterea mentis aut intellectus affectionem esse reminiscenciam, ista re satis probari potest, quòd reminisci est ratiocinari, aut inquirere quiddam, & deliberare. Hæc autem intellectus munera sunt, non sensus communis. Aristoteles cum alijs uerbis huius disputationis motus huius definiendi materiam præbet nobis, tum his maxime: Sed quando recipit scientiam, aut sensum, quem prius habuit, aut quodcunque cuius habitum diximus esse memoriam, hoc aliquid eorum quæ dicta sunt, reminisci est. Sic autem fit reminiscencia. Cum excidit aliquid e memoria, non totum, sed relictis in animo de eo uestigijs quibusdam, ac saltem generali imagine, quod illud sciuerimus, uariè mouetur mens, & iam huc, iam illuc tanquam respicit, cupiens iterum expressum penè extinctæ rei simulachrum cernere: tandemque per gradus quosdam agitationum eò peruenit, ut rei maxime cognatæ cum ea quam inquirit, effigiem, concipiat, si tamen est recordatura (nam sæpe contrà, quàm uult, non recordatur) & deinde statim recipiat amissam quoque imaginem. Et quòd sunt inter se res ordine dispositæ (consequenter entia uulgo uocat) hoc

ferè sunt illi motus in animo: quilibet enim in cognatum
 & proximum transit, nisi quòd in utranque partem hoc
 potest fieri, quando primus motus ut medium quiddam
 est. Ponamus de utroque exempla. Sint 1. 2. 3. 4. 5. 6.
 motus, & quorum ultimus sit ipsius rei, cæteri cognati
 cum re, quam redigere uolumus in memoriam. Nunc
 mens quando primùm initiò cõcipit, pergat ulterius or
 dine in penultimum. Quo factò, pellitur quoque statim
 postremò. Et hoc fit secundũ illum ordinem, quem Ari
 stoteles τὸ ἐφεξῆς nominat, & propemodum ei con
 trarium, qui ab eodem τὸ μὴ ἀντιστρέφον ἕλ τὸ ἴ ἐναι
 ἀκολούθῳν dicitur. Quando autem aliquo medio
 rum motuum incipit agitari, quia potest in utranque
 partem pergere, non propriè ἕλ τὸ ἐφεξῆς fiunt impul
 siones in animo. Atque hoc est, quod nunquam re
 uocatur aliquid in animum, aliquando non reuocatur,
 inchoatis motionibus animi ab eodem principio: id est,
 ab eodem uno de medijs motibus. Motus autem ima
 ginum cognatarum, cum ea quam studemus in animum
 reducere, sunt, contrarium, simile, propinquum. Ari
 stoteles utitur hoc exemplo: Recordaturus autumnii,
 fortasse cogitat initiò de lacte, ex lacte cogitando in
 album transit, ex albo in aerem, ex aere in humidum,
 ex humido in autumnum tandem. Quòd autem tales
 in animo fiant motus, hoc etiam ostendit, quòd illorum
 quæ consistunt in ordine, facillè refriçatur memoria, ut
 mathematicarum: contrà eorũ difficilè, quæ sunt confusa,
 & nullo constant ordine, cuiusmodi sunt in omnibus
 artibus uariè superstitioneque disputata, ut sunt in phi
 losophia superioribus temporibus ei admixta ex sacris
 literis, & in sacris literis admixta eis ex philosophia:
 in Med

in Medicina, quæ sunt illi ex philosophia interiore in=
 ferta: in Iure ciuili, tum ex Theologia, tum ex philoso=
 phia plerâque inuecta: in Astrologia, quæ sic appella=
 tur nunc, assuta ex superstitione propemodum infinita,
 quæque minimum aliunde sunt addita ijs, quæ Ptole=
 meus inuenit, & pertractauit. Sed de hac parte po=
 nam Aristotelis uerba, summatim, quod uolo, comple=
 ctentia. Cum dixisset ille, consuetudine quadam sequi
 alios motus ex alijs in animo semel impulsio, deinde sic
 dicit: Quando itaque reminisci uolet, studebit conse=
 qui principium motionis, ex qua & illa erit. Propter=
 ea celerrimè & optimè fit omnis reminiscentia ex prin=
 cipio. Sicut enim se res habent inter se, quæ sunt collo=
 cata, qui in quadam consequentia consistit, ordine, ita
 & motiones. Præterea demonstratio, qua declarauit
 hanc rem Philosophus, omnino mihi suspecta est de cor=
 ptione, cum ob alia quædam, tum propter uarietatem
 scripturæ in codicibus. Nec satisfacit mihi Themistij
 interpretatio. Ego existimo, non procul aberrare me
 ab illius sensu: quantumque in hoc opere satis est, ex=
 plicatam esse Philosophi disputationem. Qui potest,
 hoc faciat melius. Hoc adeo me non offendet, ut sim ei
 gratias etiam acturus. Sequitur postrema pars. De
 qua breuiter hoc sciri debet, hoc interesse inter memo=
 riam & reminiscentiam, quod interest inter picturam
 expressam & obscuratam aut uetustate, aut aliqua alia
 de causa. Quod autem Aristoteles in huius capituli
 principio dicit, reminiscentiam non esse receptionem
 memoriæ: sic debet accipi, ut sciatur, quod quando reci=
 pitur memoria, non fiat hoc reminiscentiæ beneficio,
 sed nouæ doctrinæ aut perceptionis. Hanc enim oportet

tet interuenire, quando res tota effluxit ex animo. Quanquam hæc ita sunt cognata, ut aliquo modo recipi uideantur, aliquo modo non uideantur recipi reminiscentiæ beneficio. Quod etiam ipse Aristoteles docet. Differunt etiam in hoc memoria & reminiscentia, quod illam præter hominem alia multa habent animalia, hanc uerò habet solus homo: & hoc ideo, quia meminisse quædam sensitiui est affectio, reminisci autem intellectus, cum redigentes aliquid sibi in memoriam colligant, alia tãquam ex alijs, memoria tenentes uelut rem intueantur, ut supra dictum est. A discendo aut percipiendo differt hoc reminiscentia, quod oporteat esse maius principium, id est, illustriorem motum, in reminiscendo, quàm in percipiendo. Et, ut alibi dicit Philosophus, quod potest aliqua ex parte per se moueri mens in id, quod est post principium, id est, primum animi motum reminiscentia iterata doctrina, hoc non potest facere, sed per aliud mouetur. Sed, ut de his tribus habitibus dicam, & generalem eorum differentiam ponam, tum dicitur memoria, quando quod perceptum est, ac præterijt, sic eius imago inspicitur, ut si res ipsa esset præsens, & quando scit animus, eam se rem percepisse. Quando autem ex animo res excidit, ac reuocata inspicitur ita, ut sciatur perceptam fuisse, reminiscentia est. Contrà doctrina est, cum percipitur aliquid siue antea fuerit intellectum, siue non fuerit, modo, si fuit intellectum, hoc ignoretur post receptionem, & perinde habeatur, ac si nunquam antea fuisset cognitum. Additur hoc in Aristotele tanquam appendix, corporeum quiddam esse reminiscentiam, propterea quod nonnulli turbentur ualde, quan-

do

do non possint, quod uolunt, sibi reuocare in animum, & ut maximè conentur non amplius id quærere, tamen subinde eos recurrere ad quærendum. Hoc autem accidere melancholicis maximè, quòd uisis moueantur plurimum illi. Melancholici autem non significare possunt, in eo præsertim loco, pigros homines, & tardos: cum dicat sub initium huius opusculi, ualentes memoria, & reminiscencia in hoc differre, quòd hi celeriores & dociles, illi sint tardiores & indociles: sed aut abundantes naturali melancholia, aut exusta. Faciunt enim multas melancholiæ species medici. Hinc etiam est, quòd tales paulò uehementius commoti, aut cogitent non reminiscendo, aut loquantur aliquando, aut canant contra quoque uoluntatem. Porro & hoc notandum est, quod dicit ibi Philosophus: Quibus amplior sit pars corporis superior, ut est pomilionum, eos debili esse memoria, & reminiscencia, quod facultas sentiendi grauetur pondere: & non posse motus ibi nec affligi bene initio, nec rectè affixos moueri. Postremò ex talibus disputationibus de reminiscencia, nata est ars memoriæ, de quibus meminerunt Cicero ad Herennium, & in Oratore, & Quintilianus in undecimo libro. Ibi enim loca & simulachra, quæ inspecta reponunt in memoriam ea quæ exciderunt, aut quæ alioqui exciderent, coniuncta sic cum locis, ac simulachris bene impressis memoriæ manent. Quanquam hæc res magis ad reminiscenciam pertinet, quàm ad memoriam, & iuuat haud dubie animum in refrixanda rerum memoria. De memoria & reminiscencia dictum sit hæctenus.

Quid sint Vigiliae.

Huius etiam siue habitus, siue affectionis animæ tractationem, Aristoteles à tractatione de anima separauit eandem ob causam, quæ supra est indicata: ac eam coniunxit cum eius affectionis explicatione, quæ Somnus uocatur, & tum priuatio illius, tum contrarium dici potest. Non enim hæc subtiliter nunc discernimus uel ideo, quòd Aristoteles etiam utramque appellationem ei tribuerit. ac sanè hæc adeò sunt inter se cognata, ut sæpe alterum usurpetur pro altero, aut potius utrunq; pro eodem. & contrarium dicatur, quod significat priuationem: contra uerò priuatio, quod contrarium significat. Quis enim ignorat, albo nigrum haberi contrarium? Sæpe tamen hic Philosophus, qui maxime celebrauit hæc ἀρῖστα καὶ ὑλῶν species, nigrum dicit albi tantum priuationem esse. Non aliter in suis locis de amaro & dulci, & similibus rebus loquitur. Sed reuoco me ad propositam questionem, & quidem in initio definiã hanc affectionem: reliquum operæ dabo partibus huius opusculi præcipuis explicandis, non tam breuiter, quàm dilucidè, si poterit hoc fieri, quod spero: cum ideo, quòd in hac disputatione minus est obscurus Aristoteles, quàm in superiore: tum quia res ipsa facilior & planior est, magisq; tanquam in conspectu nobis collocata. Et satis hic locus quoq; potest nos docere, quod aliàs rectè uideor etiã nostro captui aut negligentie potius adscribere, si quãdo obscurus est hic author, magis hoc fieri materia, quæ tractatur, culpa, quàm uel sermonis, aut uoluntatis alicuius, aut studij negociũ hominibus faciendi. In hac autẽ parte uelut ipsam explicabimus definitionẽ, quod etiã uidetur
mibi

mihī fieri commodius in his quæstionibus, etiam si contraria ferè usus uia sit, ac ordine Aristoteles: cum non, ut ille fecit, hæc uel gignentes, uel ita liberè contra alios, nostris rationibus adhibitis, disputâtes, sed ut interpretes huius autoris ex maxima parte, propterea que raro de nostro aliquid, aut aliunde addentes, de hisce rebus perscribamus. Quare cum satis iterum euagati simus etiam eò, quò non uolebamus principio, quod institutum est, agamus. Vigiliæ sunt affectio sensus communis, qua uel omnes sensus, uel aliqua pars eorum in suo munere uersantur, uel perfectè uel imperfectè, aut ipse potius actus perfectus uel imperfectus primi sensitiui. Actus autè hic aliter accipi debet, quàm supra est acceptus. Non enim proprius, sed propemodum accidētalis aut uoluntarius est. Sed obscuræ sunt hæc definitiões: ponamus clariorem & simpliciore, & magis Aristotelicam. Vigiliæ sunt remissio aut solutio sensus communis. Nā quinq; sensus, qui à primo & communi illo pendent, ut ex principio, & secundi possunt dici, non ita coniuncti sunt cum uigilijs & somno, ut hæc in illis sint, ut in proprio subiecto: idque postea satis planum fiet. Nunc ut definitio clarius intelligatur, aliquid de præcipuis partibus huius disputationis annotemus ordine, prout est ab Aristotele factum, & quantum huic quæstioni sufficit. Primum, quòd in eadem animæ facultate uersentur uigiliæ & somnus, hoc probat, quòd sunt opposita inter se. Opposita autem siue sint contraria, siue priuationes, in eodem semper existunt: quanquam non simul, sed quando alterutrum est, in eo est, in quo alterum est: quando est, ut uisus, cæcitas in oculo, lumē tenebræ in pellucido. Deinde per id uidemus dormire animantia, per quod uigi-

lant. Quia dormiens eatenus dormit, quatenus non sentit: ac uigilans ideo uigilat, quòd sentit aliquid aut intus in sensu communi, aut foris in quinque secundis sensibus. Secundò, quia nò sunt hæ affectiones aut in corpore, aut in anima tantùm, sed communiter in utroque, nullũ corpus inanimatum uigilat, aut dormit: & cum plantæ careant sensitiuo, ne illæ quidem uigilant, aut dormiunt, etiam si habeant animam nutritiuam. Tertiò, quemadmodum nulli corpori, quod sensu caret, insunt uigiliæ & somnus: ita non alterum inest perpetuò, sed ambo insunt per uices, & quidem in omnibus animalibus. De uigilijs non est dubium. Neesse enim est animal actu sentire aliquando: & sensitiuum est, quod potest sentire secundum actum, ut Philosophus ait. Hoc autem sunt uigiliæ. Vigiliæ non insunt perpetuò propter hanc maximè causam, quòd omnia quæ natura sunt in aliquo motu aut functione tali, quæ habeat certum & finitũ tempus, quod duret, cuiusmodi sunt ferè hæ inferiora, cessent illa aliquando oportet. Quòd autem tale quiddam sint uigiliæ, testantur aliæ actiones animæ. Nullũ itaque animal semper uigilat, præsertim cum uigiliæ sint quædam solutio seu remissio sensuum, somnus contra prehensio, seu impotentia, ἀκίνησις quoque, & ὄλιγον & ab Aristotele dicitur, sintque hæc inter se contraria, quorũ alterutrum neesse est adesse. Huc pertinent, quæ dicuntur in poetis: ut hoc Virgilij:

Fessos sopor irrigat artus.

Et illud Ouidij,

Quod caret alterna requie durabile non est:

Hæc reparat uires, fessaque membra leuat.

Martialis inter partes beatæ uitæ numerat somnum, cum ait:

Somnum, qui faciat breues tenebras. Sic alibi optat.

Sit nox cum somno, sit sine lite dies.

Idē sibi uolūt hęc uerba Arist. *εὐδαιμονία δὲ ἡ ἀνάπνοια*. Et alibi, *ἀδύνατος ὁ ὕπνος ἀπὸ τῆς ἐγρηγορίας*. Suauissima descriptio somni extat apud Ouid. in Trāformatiōibus his uersibus:
Somne quies rerum, placidissime somne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, tu pectora duris
Fessa ministerijs mulces, reparāsque labori.

Sed pleni sunt bonorū authorū libri talibus testimonijs. Quare nihil dubitandū est, somnū esse necessariū in omnibus animantibus. De qua re medici docent nō paulo diligentius: & precipuū somni munus uolunt esse, uirtutem animalē, ut uocant, adiuuare, & recreare. Quam nondum sensu deprehensum est, quod testacea dormiant. Et sanē quibus duri oculi sunt, & quę insecta appellantur, ut sunt cancri, apes, breuem habent somnum. Postremò demonstrādum hoc etiam est, quod est in definitione precipuum, sensus communis affectiones esse uigilias & somnum. Id autem hoc modo ferē fieri potest. Ex his quę hactenus dicta sunt, constat, in sensitiui aliqua parte uersari hęc animantium *πάθη*. Quod autem non in sensuum secundorum aliquo consistant, satis est hoc indicij, quod omnes sensus illi uelut uincti sunt, dormiente animante: nec alius, aut alij dormire possunt, alius aut alij uigilare unā, multo minus in uno & eodem sensu potest hęc uarietas esse, quod ad partes eorum attinet. Sicut in fabulis est de Argo, quod habuerit centum oculos, & illi uigilauerint ac dormierint alternis. Eadem de causa non sunt hęc in pluribus, quā in uno, ita ut non sint in omnibus. Præterea non sunt hęc simul omnium sensuum illorum proprię, & quod ad ipsos attinet, ob

has rationes maximè. Primò, quia sensus etiam commu-
 nis quiescit in somno, & agit in uigilijs, atque est princi-
 pium ille & fons reliquorum. Rectius itaque tribuitur
 ei, quàm cæteris, imò ratio cogit ei tribui uigilandi &
 dormiendi uim. Sic enim hæc duo sensitiua primum &
 secundum coherent, ut ubi primum patitur aliquid, se-
 cundum pati unà sit necesse: contra uerò, ubi secundum
 patitur, non est necesse unà pati primum: nec illud non
 potest agere, quando huius aliqua pars est impedita, cū
 huius nulla pars possit agere, illo impedito. Deinde si
 essent hæc affectiones in secundis sensibus, non posset ani-
 mal non dormire, illis impeditis: sed non fit hoc semper.
 Non ergo somnus & uigiliae sunt in illis sensibus. Sum-
 ptum sic probatur: Quia, cum deficiunt animis anima-
 lia, aut aliquando mente capiuntur, item constrictis ue-
 nis in collo sensus amittunt, non tamen tum dormiūt. Sed
 hæc argumenta probabilia magis sunt, quàm necessaria.
 Posset enim sensuum cōstrictio pro genere haberi: som-
 nus, lipothymia, uenarum colli contractio, pro specie-
 bus, ita ut quemadmodum rectè dicimus, homo est ani-
 mal, non e contra animal est homo: sic dici possit, somnus
 est uinculum sensuum, non etiam uinculum sensuum est
 somnus. Et sunt hæc sanè sic cognata sensitiuum primum
 & secundum, quæ Aristoteles tanto studio distinguit, ut
 omnibus secundis sensibus extinctis, ne cogitari quidem
 possit, quid sit primum sensitiuum. Nam cum, ut ipse in
 libris de Anima docet, non queat animal esse, ubi nō est
 sensitiuum: quomodo posset ibi sensus communis esse, ubi
 tactiuium non est? Sed ipse hunc nodum soluit, cum dicit,
 hæc duo sensitiua idem esse, τὸ εἶναι autē esse diuersum,
 hoc est, rem eandem esse materia aut subiecto, forma &
 ratione

ratione res diuersas esse. Quod etiam de obiectis sensuum dici potest. Verum simus Aristotelis sententia contenti, & progrediamur ulterius.

Quid sit somnus.

Etsi, quæ nunc sunt de uigilijs exposita, ex ijs posset sciri aliqua ex parte, quæ sit natura somni: tamen cum ut res magis patefiat, tum ut obiter alia quæ sunt apud Aristotelem ad illustrandam disputationem interposita, paucis dicantur, & quidem pleræque illorum ad uitam etiam & ualetudinem utilia, non tantum erudita, ingeniosa, hæc addere uoluimus. Vt autem à capite ordiamur, Somnus ita potest definiri dupliciter, ut & forma consideretur, & efficiens: Somnus est uinculum, aut remissio sensitiui primi. Et hæc definitio formæ est. Sicut enim uigilias diximus tum actum esse, tum solutionem primi sensitiui: ita recte somnum dicimus tum potentiam primi sensitiui, tum coniunctionem. Quanquam sicut de actu supra intelligi uoluimus, ita hic de potentia debemus intelligi. Non enim tam actus sunt uigiliæ & potentia somnus, quam accidentia quædam illorum: & rectius ac plinius Aristoteles somnum contrario uocabulo quandam ἀδυναμίαν appellat. Eadem ratione, uigiliæ sunt quædam δυνάμεις. Verum hæc tenuia missa faciamus, & subijcimus alteram definitionem, quæ sic potest ab efficiente fieri: Somnus est conclusio caloris naturalis, facta in sensitiuo primo à uaporibus nutrimenti eductis per uenas, aut meatus uenis proportionales in caput, ac in cerebro infrigidatis. Hæc definitio cõplectitur ferè omnia, quæ de hac affectione docuit Aristoteles. Et quæ nõ sunt iam dicta, reliqua ad eam accõmodabimus hoc modo. Primo quòd sit conclusio caloris naturalis, hinc doceri potest, quia

test, quia multum dormiunt ij, quibus multi uapores in caput ascendunt, qui infrigidati resoluuntur in humorem, & reperiuntur deorsum: contra quibus hoc non fit, non multum illi dormiunt. Nam quando relabuntur ex capite uapores deorsum, circa medium, id est, cor, densatur & cogitur calor καὶ ἀρτιεπίστασις. Quod autem multum illi dormiāt, quibus multi uapores ad caput eleuantur, hoc probat, quod oculi clauduntur, & concidunt palpebrae, imò totum corpus resoluitur & prosternitur. Quod recte frigiditati ascribitur, quae fit ex uaporibus in humorem coactis. Deinde frigiditas in exterioribus membris totius corporis existit. Secundò fit somnus à uaporibus nutrimenti, quos Aristoteles humidum etiam σωματώδες uocat, propterea quod à cibo & potu (nam haec sunt nutrimentum) in primis dormiunt animantia. Qua de re ipsum potius Philosophum loquentem audiamus: Verum non est somnus, ut diximus, quaelibet sensitiui impotentia, sed fit haec affectio ex nutrimenti uaporatione. Neesse enim est, hoc quod uaporat, alicubi resistere, postea redire, ac spargi ulterius, unde accessit, tanquam Euripum. Calidum autem in unoquoque animante eam habet naturam, ut sursum feratur. Quando autem in supremis locis constitit, cumulatim recurrit, ac transfertur. Propterea maximè somni à nutrimento efficiuntur. Cumulatum enim, & multum tunc humidū, & corpulentum cuehitur. Quare cum densatur grauat, & ut dormituriat animans facit. Vbi uerò deorsum fluxerit, & recurrens depulerit calorem, tum fit somnus, & tum dormit animal. Signum autem horum est, quòd omnia soporifera grauedinem capitis faciunt, siue edipossint, siue bibi: ut sunt papauer, mandragora, uinum, lolium.

lolium. Tale quiddam accidit ijs, qui degrauantur & dormiunt: nequeunt enim caput & palpebras attollere. Talis somnus est à cibo maxime. multa enim uaporatio in cibis est. Hæc Aristoteles. Et hæc est horum uerborum summa. Somnus fit ex uaporibus nutrimenti. nam à cibo somnus plerunque inducitur. Et omnia somnifica grauant caput. Quanquam duæ priores sententiæ sunt ἀνανόηται. Sicut fit in tali forma uel sermonis, uel argumentationis: hoc est, alterius alterum est causa. ut cum dico, hic discit literas, ideo delectatur honestate: & contra delectatur honestate, propterea discit literas. Præterea fiunt somni etiam à labore. nam labor colliquandi facultatem habet: ac ita collectus humor in corpore hoc efficit, quod nutrimentum alioqui solet. Idem dici potest de balneis, & alijs rebus omnibus quæ fatigant, aut resoluunt corpora: non tamen omnia, aut semper, sed in quibus, & quando fit talis resolutio, ut humidum uice nutrimenti possit esse. Talis est natura morborum, qui fiunt ab humore calido, & in prima etate. In ambobus enim nutrimentum in caput fertur, in morbis tamen sic, ut corruptum sit nutrimentum, in pueris non item: in quibus ideo sunt etiam capita grandiora, quàm pro ratione ad inferiora membra, quòd sursum uehitur nutrimentum copiosè. Inde necesse est existere crebros & longos somnos, siquidem accidit somnus ex humido aut uapido corpulento, quod sursum educitur à nutrimento. Eadem de causa pueri facile corripuntur morbo comitiali. Hoc autem adeò uerum est, ut Medici nostræ etatis hunc morbum propterea Matrem puerorum uocent. Nam uelut somnus quidam est Epilepsia, & ex eadem causa

prope

propemodum fit utraque affectio: nisi quòd in humido efficiente morbus est maior frigiditas, & lentor, & plus spirituum, quàm in eo quòd somnum conciliat. Et hoc est quòd medici docent, infantibus & nutricibus non esse præbendum uinum, nisi paucum & tenue, cum inflandi naturam habeat, aut ut Aristoteles ait, sit τρυφὴ καὶ ἰσότης, maximè nigrum. Quòd autem infantibus abundant nutrimento superiora membra, hoc etiam ostendit, quòd uertere colla serò possunt. Aristoteles dicit, ante quinque menses hoc eos non posse facere. Dignum & hoc notatu est, quòd ait, hanc affectionem, id est, quòd in altiorem locum ducantur uapores, causam esse, cur foetus in utero matris non moueatur initio. Similiter hoc etiam, quòd ij qui obscuras uenas habent, & qui humili corpore sunt, quique magna capita habent, omnes sint somniculosi. De pomilionibus (nam ijs corpora sunt humilia) & habentibus magna capita, eadem est ratio, quæ de infantibus est. In uenis paruis non facile dispergi potest humor defluens. Contrà fit in magnis uenis. propterea qui habent tales, non sunt somnolenti. Item in melancholicis, quorum calor naturalis est debilis, & pauci ob id uapores attolluntur: inde est etiam, quòd sunt uoraces & aridi. Cum enim uapores illi sint nutrimentum (nam ex quibus pituita, & alia excrementa fiunt in capite, non sunt conciliatores somni) tenuiter aluntur melancholici. Hæc omnia debent sic intelligi, ut possint etiam ab aliqua alia affectione impediri. Et pertinent ad unam eam partem definitionis tum probandam tum illustrandam, in qua continetur efficiens somni. Deinde efficitur somnus in sensitiuo primo, quia est affectio medij, hoc est cordis. Cor autem ut
 motus,

motus, ita sensuum initium recte ab Aristotele consti-
 tuitur. Quamquam medici in capite has potentias col-
 locant suo quodam modo ut Auicenna indicat, qui certe
 non improbat Aristotelis sententiam. Caterum quod in
 definitione dicitur, in caput per uenas uapores ascen-
 dere: contra medicos illos est, qui putant ex stomacho
 tantum per cibalem meatum illos uapores eleuari. Per
 alios meatus, quam per uenas aliquando assurgere ua-
 pores, non est opus ostendere, cum & sint animantia
 ἀνακα, & illa dormiant. Restat postrema pars defi-
 nitionis de infrigitatione uaporum in cerebro. Ea quan-
 quam uarie potest exponi, tamen sic generatim exponi
 potest. Cerebrum est frigidissimum omnium membro-
 rum in animante, quod habet cerebrum: quod non habet,
 in eo quod in loco cerebri est, eandem habet naturam.
 Nunc fit in uaporibus per calorem solis de terra aut
 aqua eductis in mediam aeris partem, quæ est frigi-
 dissima. Cogitur autem hic in humorem. Cogitur er-
 go & illic, ubi nutritiua pars in sanguinem conuerti-
 tur, excrementicia in pituitam aut apostemata, aut pu-
 stulas. Hoc etiam non est prætereundum, solui somnum,
 quando facta nunc est coctio, & uicerit calor in angu-
 stum coactus, fueritq; separatus purior sanguis à cras-
 siore, quorum hic propter grauitatem in inferiora
 membra ablegatur, ille in superiora propter leuita-
 tem. Hic finis esto huius disputationis de somno & ui-
 gilij, quæ suauitate & utilitate nulli ex superioribus
 cedit. Sunt & alia quedam sparsim de his affectioni-
 bus disputata ab Aristotele in Problematis. Apud
 Lucretium elegans & copiosa descriptio somni extat
 in quarto libro.

E Quid

Quid sit somnium.

Disputaturus de somnio quædam, metuo ne uidear ineptè, ne dicam stultè facere, qui suscipiam hoc explicandum, quod, si quid est, adeò nihili & leue est, ut cum uelint eruditi homines aliquid dicere, quod nullius momenti est, Somnium dicant. sed hoc me confirmat, quod non solum Aristoteles, qui & eruditus est, & princeps quidam eruditorum: sed multi alij doctissimi uiri, de hac re disputauerunt & scripserunt. Nam quamquam imago tantum rei, & spectrum uidetur somnium esse, non tamen cum nobis obuersentur in animis nostris frequentissimè tales imagines, indigna res est, de qua studiosus rerum natura indagator tum cogitet, tum explicet quoque, si quid possit, & alios doceat. Præterea ne quidem solum est imago rei, sed res etiam ex aliqua parte, ut ostendetur paulo post. & hic non spectatur, quantum res pondus habeat, quàmue sit magna, aut utilis: sed quæ sit eius natura & uis, ac unde oriatur, in qua parte humani animi uersetur. nec statim plurimum curæ & studij meretur hoc, quod est utilissimum, aut minimum, quod nullius est usus: nisi uerum non dixit Aristoteles, ubi dixit, non omnes res ex hominis utilitate æstimandas, eoque referendas esse, cum ne homo quidem sit præstantissimum eorum quæ sunt in natura. Porro quod ad rem ipsam attinet, hoc initio debet sciri, quod somnium nec opinio sit, nec intellectus, sed primi sensitiui affectio, æquè ac est somnus ipse. unde etiam est dictum somnium apud Latinos, & apud Græcos phantasia, quam in hoc loco Philosophus dicit à sensu communi tantum forma differre, non materia. Quod autem non sit opinio, manifestum est ex eo, quod

eo, quod in somnijs occurrunt & communia, & propria sensuum obiecta, in opinione uerò non occurrunt absque sensu. Præterea somniantes non tantùm uisa percipiunt, sed ex illis etiam aliquando ratiocinantur: id quod experiuntur ij, qui sæpe cum uigilauerint, apud animum repetunt somnia. Propterea quoque non omne id uisum, quod in somno apparet, somnium est. Intellectus non est hæc affectio prorsus, ob easdem causas. æfines enim sunt inter se intellectus & opinio, maxime quod ad hanc disputationem attinet. Non enim est sensus omnino somnium, cum nihil propriè sentiamus dormientes. Quanquam est aliquo modo sensus. Tanta est harum rerum inter se cognatio. quanquam enim nullum animans, nisi dormiendo somniat: in somno autem sensus omnes, ut supra est dictum, sopiti sunt: tamen sine sensu non potest somnium in anima effici. Idq; uel hoc probat, quòd sensibilia uerè percepta à sensibus, non euanescent statim, cum desierunt sensus agere, sed manent, ac dicuntur propriè uisa, græcè *παράλογα*, cum à uigilantibus ita aspiciuntur, tanquam & uisa, quæ in somno ferunt principalem sensum, eiusdem sunt naturæ, quanquam non ista prorsus ratione sunt uisa, ut in uigilijs. Appellantur autem istiusmodi uisa somnia, fiuntq; non aliter quàm uicinæ subinde partes: aut in motu, qui latio uocatur, impelluntur: aut in alteratione mutantur, quousque lationis aut alterationis impetus & uis progredi potest. Est enim sentire, prope modum alterari aliquid, de qua affectione manent etiam in somno reliquæ. Quod autem tanta fiat impressio in sensibus, hæc docent, quod eandem formam oculi uigilantes in contrarium, aut diuersum transferant, aut à

luce, aut à colore, aut ab ijs quæ uel mouentur, uel quiescunt, ubi ea diu & intentè inspexerimus, aut semel tantum, ubi fuerint uehementia: ut cum album sumus intuiti continenter, aut breuiter Solem, manet in oculis tum color, tum lux etiam post, quàm remota sunt ab illis obiecta. Nam facile afficiuntur sensus, idq; cum dicta nunc, tum hoc etiam declarat quòd in speculis & alijs leuibus ac politis corporibus se ipsa, & alias res per repercussionem uident animalia. Cæterum cur uisus præ alijs sensibus non tantum patiatur, sed agat: & quare pura specula facilius inficiantur, quàm impura, à mulieribus tempore mensium, ex Aristotele sumi debet, qui prolixè hoc & perspicuè exposuit. Facile autem sensus affici, & hoc demonstrat, quòd alia quoq; res inanimæ, ut uinum & unguentum, contrahunt aliquid peregrini odoris non ex eo tantum, quòd diuersum odorem habentia admiscuntur eis, sed etiam ex eo quòd prope ea ponuntur. Et est quidem hoc contagium non tantum in odore, sed in alijs etiam qualitatibus. Hinc est, quòd Iuuenalis dicit: Vuaq; conspecta liuorem ducit ab uua. Et Ouidius de oculis: Dum spectant lasos oculi, læduuntur & ipsi, Multaq; corporibus transitione nocent. Præterea: Somnia fallaci, ut inquit alius poeta, ludunt temeraria nocte, Et pavidas mentes falsa timere iubent. Non aliam ob causam, quàm quia in animi perturbationibus, ut in ira, amore, timore, & in ægritudinibus incerta sunt, & non respondent speciebus à uigilantibus comprehensis. Causa autem est, quòd non eadem potentia iudicant, id quòd gubernat, (Aristoteles *ἄνερον* uocat) & hoc in quo uisa efficiuntur. Sed dicat aliquis, cur si somnia sunt reliquæ perceptorum

rum sensibus (αἰσθητικὰ uocantur ab Aristotele) non etiam uigilantes somniant, aut sentiunt tales motus in sensorijs, non presentibus sensibilibus? Ad hoc respondere est facile. Sunt quidem tales etiam in sensorijs motiones uigiliarum tempore, sed non percipiuntur ab animalibus, propterea quòd non modò sensus tunc maioribus motibus, & uehementioribus agitatur, sed aliæ quoq; potentie. Itaq; leuiusculi illi dormientium non percipiuntur, sed ἀφανίζονται, ὡσπερ παρὰ πολὺ τῶν ἐλασθῶν, καὶ λύπαι, καὶ ἰδὼν αὖ μικρὰ παρὰ μετέλας, ut uerbis Aristotelis utar. In somno autem leuissimi quiq; etiam motus sentiuntur, cum sint ociosi tum secundis sensus, & calor multus ab exterioribus ad interiora, principium primi sensus confluit, qui unà uehit secum hos motus, & species rerum in uigilijs perceptarum. Quapropter etiam non somniant, aut rarò, tum pueri, tum qui recens cibum cæperunt: sed fiunt somnia non aliter, quàm in aqua fluente uertigines & imagines, quæ quòd aqua sedatior est, eo certiores & clariores fiunt. Contrà uerò, cum turbatior & agitator fluit aqua, aut obscuræ aut nullæ, quæ deprehendi possint, fiunt. Hinc est, quod melancholicorum & ebriorum, & febricitantium somnia sunt confusa. Perturbantur enim illi omnes multum propter spiritus, quos efficit in humoribus, uinum, & febris, & atra bilis. Porro sicut in perturbationibus animi sæpe, & facillè decipiuntur sensus: ita etiam in somno decipiuntur propter exiguas similitudines rerum, quæ deferuntur ad sensum communem, ex rebus antea comprehensis à sensibus secundis. Quod si tamen aspicit illas sensus communis, & non unà hoc etiam statuit, quod sint imagi-

nes rerum tantum absentium, sed apprehendit eas pro
 ueris, & presentium rerum formis, uerè somnium est.
 Sin contra secum pronunciat, uisa tantum esse, non res,
 non sunt illa somnia, tametsi dormiat animal. Tū etiam
 non sunt somnia, quando neque dormit omnino, neque
 uigilat aliquis, ut maximè aliquod obiectum presens
 percipiat, confuse tamen & incertè. Sicut fit aliquando,
 ut somniet quis lumen se uidere, aut tonitru audire, &
 hoc est factum, neque tamen dijudicatum ab eo semiso-
 pito. Quanquam hæc uelut dimidiata quedam somnia
 dici possunt. Huc referendum est, quod respondent qui-
 dam ad omnia quæ interrogantur, dormientes, aut po-
 tius semisopiti. Sic itaque definiamus somnium, ut sit ui-
 sum ex motionibus perceptorum sensu obiectum animan-
 ti inter dormiendum, quatenus dormit. Idem his uerbis
 Aristoteles dicit: ἀλλὰ τὸ φάντασμα τὸ ἀπὸ τῆς κινήσεως
 ἀδυνατῶν, ὅταν ᾖ τῷ καθεύδοντι ἢ, ἢ καθεύδει.
 Consentiant cum hac disputatione Aristotelis, quæ
 Claudianus elegantissimè scribit:

Omnia quæ sensu uoluuntur uota diurno,

Pectore sopito reddit amica quies.

Venator defessa toro cum membra reponit,

Mens tamen ad syluas & sua lustra redit.

Iudicibus lites, aurigæ somnia currus.

Vanaq; nocturnis meta cauetur equis. Sic Lucretius,

Causidici causas agere, & componere leges,

Induperatores pugnare & prælia obire,

Nautæ contractum cum ventis degere bellum:

& quæ ibi sequuntur multa, digna lectiōe. Postremò, quæ

Arist. addit uberius declarandorum eorum causa, quæ

summatim nunc explicauimus, & nonnullos tum pue-

ros, tum alioqui faciles & promptos ad uidendum excitatos nunc somno & uigilantes, in loco tamen obscuro & tenebroso uidere uarias imagines, & terribiles, propter breuitatem non explico, etsi possem hoc facere, uel meo exemplo. Relinquo etiam ea somnia, de quibus est in sacris literis, cum ad hunc natura cursum nihil pertineant, sed in quibusdam efficiantur ab ipso Deo. Quare quod sequitur, addamus de diuinatione, quæ fit ex somno.

Quid sit diuinatione ex somno.

Etsi non erat hoc in loco definitione aliqua opus, & sufficiebat exponere tantum questionem et *ἔτι*, & docere quod Aristoteles fecit, quid momenti habeat somnium ad hoc, quod euenit post ipsum: tamen sic breuiter definiamus diuinationem illam, ut sit præscientia, uel prædictio quædam de futuro, ex eo quod antea somniauimus. Poterat hæc facultas fortasse dici somniatio: quemadmodum qui ea præditi sunt, dicuntur somniantes. Sed nihil uolo nouare: de re potius ipsa dicamus, quæ possumus compendiose. Ac principiò quod ex somnijs diuinari possit, non modò Aristoteles, & medici putant, sed experientia docet. Quanquam alij sunt alijs in exponendis illis ueriores. Aristoteles melancholicos in ea re præstare cæteris dicit, propter crebros & uehementes motus, qui non facile dissipantur ab alijs motibus, propterq; celeritatem connectendi similia cum similibus, & apprehendendi connexa inter se. ubi summum hæc addit: *τεχνικῶτατος δ' ἐστὶ νεύτης ἐνυπνίων, ὅστις διδάσκει τὰς ὁμοιότητας θεωρεῖν. τὰς δ' ἄλλ' ἰδιουσιγίας νεύειν πάντες ἔτι.* Plerique putauerunt, diuinitus hominibus immitti somnia: ut poeta etiam, cum

ait: Sed falsa ad coelum mittunt insomnia manes. Sed restius ad naturam referuntur per se ac generaliter, adeoq; philosophice. Præterea somnia sunt aut causa, aut signa, aut accidentia eorum quæ fiunt. Causæ ita sunt ut actiones diurnæ sunt ipsorum causæ, ut est supra ostensum. Sicut enim motus, quibus uigilantes peluntur, in somnum usq; extenduntur: ita motus in somno orti in uigilias extenduntur usq;, & cum rebus quæ fiunt, continuantur. Accidentia sunt, ut loquens de aliquo casu, in eum incidit de quo loquebatur. Quod fieri aliquando prouerbum etiam uulgare ostendit, quo dicitur, lupus esse in fabula. Horum somniorum euentus extra nos, & procul sæpe est positus. Ut signa sic sunt, ut celeritas sermonis inusitata furoris est signum, & coniunguntur cum causâ: nec possunt hic illa tam facile distingui re ipsa, ut in alijs rebus. Caterum quod non omnibus somnijs euentus respondet, non est mirum. Non enim est necesse, ut res semper sequatur suum signum. ut ruffæ nubes oriente sole pluuiam, occidente serenitatem significant: neq; tamen semper aut pluit, aut serenum fit, quando illæ apparent. Atq; hoc fit, interuenientibus alijs motibus fortioribus. Eodem modo bene cogitata aut deliberata, malè aliquando cadunt. Postremò, quando somniamus de rebus à nobis separatis, & uelut procul extra conspectum nostrum positis, fit hoc non per defluxus & imagines rerum, ut Democritus uoluit, sed impulsu aeris à rebus facto, & perducto usque ad animæ facultatem, quæ uisa percipit. Addam hoc etiam, quod medici diuinent ex somnijs, quatenus significant aut humoris alicuius affectionem, aut aliquid secuturum ex illa affectione: ut est morbus, sanitas, aut symptoma.

Symptoma. Qua de re sunt hæc Galeni uerba: Est etiam ex somnijs corporis dispositionem deprehendere. Si igitur incendium quis per somnum uideat, eum quidem flaua infestari bile significatur. Si uerò fumum, aut caliginem, aut profundas tenebras, atra bile grauatur: rursus si imbres somniat, in eo frigidam humiditatem abundare indicatur. Sic qui niuem, qui glaciem, qui grandinem, phlegmatis humidi plenus est.

Quæ sit caussa, cur animalium alia uiuant aliis longius, aut breuius.

Quod ita fiat in natura animantium, ut alia diu uiuant, alia citò occidant, respectu quodam inter se, nemo ignorat, aut dubitat. Quare hoc fiat, caussam ignorant multi. Itaque de hac re quoque paucis in hunc modum ex Aristotele disputemus. Ante omnia uerò sciendū est, nec magnitudine tantum animalium, & paruitate, nec ullis alijs accidentibus, ut sunt sanguineum, exanguis, bipes, quadrupes, molle, testaceum, fissipes, planipes, aut alijs eiusdem generis, hanc rem æstimandam esse. Inueniuntur enim parua magnis longioris uitæ, item exanguia sanguinem habentibus. Quanquam plerunque sunt hæc illis, ut pedestria quoque aquatilibus, durantiore. Tota res consistit in corporibus, ex quibus cōstant animantia, ut ex materia. Quorum corporū ignis & aqua plurimum habent momenti, cum ad hoc ut generentur illa, tum ad hoc ut corrumpantur, alterum ut faciens, alterum uerò ut patiens. Facit ignis propter calorem, patitur aqua propter humorem. Cum itaque omnia semper, ut ait Philosophus, in motu sint, & aut generentur aut corrumpantur, quàm diu sunt in animantibus calidum & humidum ita coniuncta, ut alterum ab altero nō

destituatur, uiuunt: ubi autem extinctum fuerit alteru-
 trum horum, quod sit iam per se, iam per accidēs, necesse
 est animal interire, hoc est mori. Quæ res etiam facit,
 ut alia uiuant longiorem, alia breuiorem uitam. Quæ
 enim habent calidum & humidum ita, ut à contrarijs
 non facile uelut sede sua pellantur, diu uiuunt: contra,
 citò moriuntur, quæ contrario modo se habent (non au-
 tem sunt hæc intelligenda etiam de ijs mortis generibus,
 quæ per uolentiam fiunt, sed tantum de ijs quæ sunt na-
 tura. de naturalibus enim rebus hic tantum est disputa-
 tio.) Hinc est, quòd paruis magna animalia sunt plurimū
 uiuaciora, exanguibus sanguinea, continētia salacibus,
 passeres fœminæ maribus, laboriosi ociosis, mulus equo
 & asino, cum hæc illis plus humidi in se cõtineat, prio-
 ra tamen duo natura, reliqua uerò abstinentia à uenere
 & labore, quæ ambo exiccant corpora. Viri autem fœ-
 minis: & ea quæ degunt in calidioribus locis, illis quæ
 frigida loca incolunt, ideo sunt diuturniora, quòd alte-
 ra sint alteris calidiora. Calor autem unum est de ijs, ut
 diximus, in quibus maxime uita consistit. Hæc tamen om-
 nia sic intelligi debēt, ut per alias caussas impediri sæ-
 pe queant. De quibus nihil est opus multa uerba facere.
 Sunt enim faciles cogitatu, & ego nūc ad alia propero.

Quid sit iuuentus & senectus.

Aristoteles uidetur in hac parte suarum disputatio-
 num naturaliū paulò discessisse longius ab instituto suo,
 & aliena potius tractare, quàm hoc quod instituerat
 de iuuentute & senectute. Magnam enim partem huius
 loci consumit in eo, quod ostendit, sensitiuum & nutri-
 tiuum in corde principium habere, non secus ac uiuēdi
 facultatem aut uitam ipsam. Sed non tam à proposito
 discedit,

discedit, quàm ea prius dicit, & magna ex parte ex superioribus repetit, quæ tum ad hoc, quod nos nunc incœpimus tractare, explicandum, tum ad explicandũ hoc quod sequitur *ὡς πρὸς ἀναπνοῆς*. Hæc enim in eo coniuncta sunt. Quod autem in hoc loco docet Philosophus de origine sentiendi & nutriendi facultatis, ut cùm alibi facit, tum in 3. lib. de Partibus animalium, uidentur multis pugnare cum ijs quæ Gal. in opere de Hippocr. & Platonis decretis, & in 8. lib. de Usu partium humani corporis tradidit. Sed non admodum pugnant, etsi in ijs locis contra Aristotelem Galenus disputationem ex confesso institutam tractet. Aliter enim medicus de principijs facultatum, hoc est crassius & pinguius docere debet, quàm Philosophus, neque debet prima principia inuestigare: sicut etiam Auicenna in prima parte suorum operum sentit & scribit. Sed relinquamus hanc disputationem accuratiorem alijs locis & tēporibus, & nunc in exponenda Aristotelis sententia pergamus. Superioribus illis pertractatis, exiguum quiddam de hoc instituto additũ est sic, ut senectus sit debilitatio caloris naturalis, paulatim & secũdum naturam facta, & dicitur græcè *μάρωσις*, id est marcor. Est enim & uiolēta aut repentina debilitatio, uel etiam extinctio, quæ non est propriè senectus. Quanquam eadem sepe est utriusque causa. Interim enim dum subducitur alimentũ, fit etiam infrigidatio, paulatim tamen fit etiam infrigidatio per alium maiorem calorem: sed ita, ut alimentum præripiatur minori calori: ut accidit in ebrietate, quando uinum corpora infrigidat, cum ipsum sit calidum. Et hæc debilitatio caloris propriè uocatur marcor. Aristoteles ignis similitudine hoc ostendit. Gale. in 5. lib. de Cura

anda

randa ualetudine ponit tres gradus senectutis. Primus, est eorum qui ὠμότεροντες appellantur. Eam poeta etiā latinus significauit: cum dicit: Cruda Deo, uiridiq; senectus. Secundus, eorū qui cōmuni uocabulo dicuntur Senes. Tertius, eorū qui ἀπὸ τῆς σιλίκερνας τὴν ἄδῃ, τῆς πελοῖ uocantur: Latine dici possunt Silicernia, uel decrepiti. Præterea totam hominis ætatem alij aliter diuidūt. Medici quatuor gradus faciunt: crescendi gradum, & uocant adolescentiam: consistendi, quam nocant ætatem pulchritudinis: decrescendi, & appellant senectutem. His tribus partibus imitantur gradus illos, qui sunt in alijs motibus omnibus. Appellantur autem in tertio de Anima, ἀβήσις, ἀκμή, φθίσις. Quartum gradū statuunt senium, ut sit hoc ultima pars non solūm totius uitæ, sed etiam senectutis, & quando manifesta est in uiribus naturalibus debilitas. Primo gradui tribuunt xxv. annos, secundo x. aut xv. tertio xx. quarto, quia finis est incertus, nullum tempus tribuunt. Adolescentiam ulterius diuidunt in multas partes, pro eo quod fari non possunt aliquandiu, & dentiunt & ambulant, & apti aut non apti ad generandum sunt. Verūm non est nostri instituti illa tam exacte persequi. Pythagoras, ut scribit Diogenes, fecit quatuor partes, pueritiam, adolescentiam, iuuentutem, & senectutem: & unicuique dedit uiginti annos, ac eas comparauit eruditè quidem cū quatuor anni partibus. Quāquam Ouidius contrā, sub Pythagoræ persona partes anni partibus ætatis nostræ comparauit, sine ullo tamen incommodo, cum inquit in Transformationibus:

Quidē non in species secedere quatuor annum

Aspicias, ætatis peragentem imitamina nostræ.

Vbi sequitur egregia deinde utriusque partium descriptio. Vulgaris diuisio uitæ similis est illi Pythagorica. Quanquam autem sepe adolescentia & iuuentus pro eodem sumantur, tamen illa propriè significat ætatem pueritiæ uicinam, quæ adhuc est imbecillior: hæc uirilem, quæ habet iustum robur, præsertim in historijs. De constitutionibus ætatum, quas uulgò uocant Cõplexiones, multa explicatè medici docuerunt. Gal. in commentarijs ad primũ lib. Aphorismorũ Hippocratis, mouet quæstionem, utrum in adolescentibus sit maior calor, an in pueris: eamque explicat sic, ut ab eo quod Pythagoras significauit, cum temporibus anni cõparauit hominis ætates, non recedat. De his rebus in hoc loco sufficiat hæc dixisse. De respiratione deinceps dicemus.

Quid sit respiratio.

Vocabulum respirationis utramque affectionem significat, attrahendi aeris, & emittendi. Quarũ altera speciatim inspiratio, altera expiratio dicitur: eodem modo, quo apud Græcos est cõmune ἀναπνοή, speciarialiter ἐκπνοή, & ἐκπνοή. Hac facultate non sunt prædita omnia animalia, sed tantum ea quibus est pulmo: qui, quia est officina spirandi, spongiosus est, ut ait Plinius. Itaque pisces non spirant, carent enim pulmone. Videntur quidem spirare, propter assiduum branchiarum motum, Quæ res etiam decepit ueteres, ut crederent pisces quoque spirare. Anaxagoras credidit, illo aere spirare pisces, qui colligatur in ore, dum reddunt aquam per branchias. Diogenes contra, uacuum in ore illorum finxit, ac putauit, ab illo attrahi spiritum ex aqua uicina ori, quasi in aqua sit aer. Plato multo absurdius opinatus est, incipere respirationem ab expiratione, & ab eo calido quod

quod efflatur ex ore, externū aerem per occultas uias in corpus impelli per antiperistasin, & illum calfactū, iterum efflari ac reuehi emissum antea calidū, & iam in frigidatū spiritū, atq; id fieri postea continuo quā diu uiuat animans, in ambitum quendam intrante, & exeunte spiritu. Creditum est etiam, ut alatur calidum internum externo aere, fieri in animantibus respirationem. Sed hi omnes quomodo sint falsi, pulchrè demonstratum est ab Aristotele, sicut etiam est demonstratum errasse Empedoclem, qui putauit certas quasdam uenas habere quiddam sanguinem, sed exiguum, nec eo plenas esse uenas. Hunc sanguinem sursum ac deorsum in corpore moueri, & cum ad eam rem sint meatus quidam, descendente illo, intrò accipi spiritum: ascendente uerò, iterū expelli. Nos breuitatis causa confutationes harum opinionum ascribere nolimus, sed relinquere lectoribus ex ipso autore petendas. Nunc ad institutum redeo. Calidum innatum habent omnia quæ uiuunt, & ut prius est dictū, uiuunt tantisper, donec est hoc in eis calidum. Quod ne pereat marcore aut suffocatiōe, subinde habet opus refrigeratione & euaporatione, uulgus medicorum Euentationem uocat. Sicut enim ignis in carbonibus undique obstructis, & nusquam habentibus euaporationem, & uelut suum quoddam refrigeriū, extinguitur: tectis autem cinere, durat: ita prorsus accidit in calido naturali, quo uitam habent uel animantia uel plantæ. Plantarū calor satis refrigeratur ab aere circumstāte ipsas. Animantia uerò aut ab aere, aut ab aqua. In hoc genere sunt pisces, in illo pedestria. Sed hæc sunt duplicia. Nam aut parua sunt, & exiguum habent calorem: aut magna, & multum habent calidi. Illis partim aer circumstans tan-

tum sine interno spiritu sufficit ad refrigerationē, par-
 tim intus in septo transuerso, *Διάφραγμα*, uocant medi-
 ci, Aristote. *Διάσωμα* agitatur spiritus, ab aere tamen
 externo refrigeratus. Et hæc sunt illis robustiora, atq;
 soniū edunt: illa, pellicule illius agitatione. His uerò est
 opus ad infrigidandum, calorem externo aere attracto
 per pulmonem. Hæc etiā sunt multiplicia. Tardius enim
 aut celerius, multum aut parum spirant, pro quantitate
 sanguinis, aut caloris insiti. Nam sanguinea sunt om-
 nia quæ spirant. Alterius generis sunt rana, mures flu-
 uiatiles, testudines. Alterius homo in primis, cui plu-
 rimum est sanguinis & caloris pro sua proportione, &
 similia maiora animalia. Scribit Aristoteles, hominem
 etiam erectum incedere, quòd habeat pulmonem non
 modò magnum, sed etiam cuius usus crebrior sit: & ho-
 noratior, ex eo quod plurimum & purissimum ha-
 beat sanguinem homo. Cognatum est cum eò quod Oui-
 dius dicit:

Os homini sublime dedit, cælumque uidere
 Iussit, & erectos ad sidera tollere uultus.

Nam quod ille tribuit membro simul, & præstantiæ
 naturæ, solum id hic naturæ præstantiæ tribuit, alter
 dialecticè formam & finem, alter physicè formam &
 materiam spectans. Porro quòd animalia plus aut mi-
 nus habent sanguinis, aut omnino sanguine carent, caus-
 sa est eorum constitutio. Nam in alijs abundat terra,
 ut sunt planta: in alijs aqua, ut sunt in aquis degentia:
 in alijs aer, ut sunt pedestria: in alijs ignis, ut sunt uo-
 latilia. Non enim est assentiendum Empedocli, qui pu-
 tauit, quælibet in elementis contrarijs naturæ ipsorum
 uiuere: atque propterea pisces calidissimos esse, quòd in
 aqua

aqua uersentur, ut loco ad calorem leuādum aptissimo. Quòd cum ideo absurdum & contrà rationem est, quòd natatilia carent pedibus, quorum beneficio uenissent in aquam ex arido: & contraria in cōtrarijs, quod ad materiam attinet, minimè durant, ut glacies, aut cera in igne, sal aut nitrum in aqua. Materia autem corporum sunt, humidum & siccum. Secus est de habitibus & affectionibus, quæ à græcis διαθέσεις appellantur. Nam ille possunt in contrarijs durare, aut potius bene esse, ut calidum corpus in frigido, frigidum in calido. Idem habet locum in reliquis duabus qualitatibus, humiditate & siccitate, quando accipiuntur pro habitibus seu constitutionibus corporum talibus, quales medici nunc appellant complexionibus: hoc est, quatenus materiam nō significant, sed solam affectionē ortam in corpore, uel ex elementorum permistione, uel aere, uel exercitio, aut alia causa quacunque. Sed audiamus ipsum Aristotelem de hac re dicentem: τὸ μὲν ἄξιον τὰς ὑπερβολὰς ἔχοντες οἱ θηῶν τοῖοι, καὶ ὄντων σώζονται. ἢ ἡ φύσις ἐν τοῖς οἰκείοις μάλα σώζεται. & τὰ αὐτὰ ἢ ὑλὴ τὸ ζῶον, ὅς τις ἐστὶ ἐκαστον, ἢ ἕξις καὶ διαθέσεις αὐτῶν. λέγω ἢ οἶον εἴ τι ἐκ κηρῶ συστάσθων φύσις. ἔκ τε αὖ ἐν δερμῶν δεισά διέσωσον, ἔδ εἴ τι ἐκ κρυψάλλων. ἐφθάρη ἢ αὖ ταχὺ διὰ τραυλίον.

Et paulo post aequè expresse ac eleganter: αἱ μὲν ἐν φύσεως τὸ ὑλὴς ἐν οἴωπερ τόπω εἰσὶν, τοιαῦτα δὲ αἱ τυχάνουσιν, αἱ μὲν ἐν ὑδατὶ ὑγρὰι, αἱ δὲ ἐν τῇ γῆ ξηρὰι, αἱ δὲ ἐν ἄερι θερμὰι, αἱ μὲν τοῖς ἕξις, αἱ μὲν ὑπερβάλλουσαι δερμότητι ἐν ψυχρῶ, αἱ ἢ ψυχρότητι ἐν δερμῶν τι δέμεναι σώζονται. μάλλον, ἐπανισοὶ ἢ εἰς τὸ μέτρον ὁ τόπος τὴν τῆς ἐξέως ὑπερβολῶν. Libet autem aliquādo græca citare, uel quia sonantiora sunt, quàm cum latina sunt facta: uel quia putem hoc tempore indignum esse philosophiæ studio,

non

non cognitam habere ex aliqua parte græcam linguam, nec habeat hæc res parum momenti ad conseruandum usum, & studium eius linguæ in scholis.

De vita.

De uita & morte prius est quidem dictum, quod forsasse poterat sufficere: uerum non grauabor quedam addere, ut res fiat clarior, præsertim cum hoc ordo postulet, idemq; Aristoteles fecerit. Sed ut sim breuis: Vita est duratio calidi cõiuncti cum uegetatrice anima, aut cum humido, ut suprâ est dictum. Qua in re non est pugnantia. uegetatrix enim anima non potest existere sine humido. Cæterum calor est in medio collocatus, perfectis & imperfectis. Imperfecta sunt oua, & semina plantarum: perfecta, ipsa animalia & plantæ. In ouorum medio primum nascitur cor, quod postea quoq; in animalibus indertis est medium: in seminum uerò medio prorumpit herba & radix, sed in diuersas partes. unde Aristoteles in alio loco *Αίτυα* uocat semina, id est, duas ianuas habentia. Quod dictum est de animantibus, quæ ex ouis orta sunt, hoc sentiendum est tum de alijs animantibus, tum de ipsis plantis: in medio ipsorum calorem, seu uitæ principium esse collocatum. Est autem omnibus medium, quo superiora & inferiora copulantur: ut in animantibus sanguineis cor, in exanguibus proportionale cordis, in plantis id in quo coeunt radix & germen. Et superiora in animantibus sunt capita, inferiora pedes: in plantis contrâ, superiora sunt radices, inferiora sunt germina: siquidem superius est, quo alimentum capitur. hoc autem est os in animalibus, in plantis radix. Præterea tum insecta, tum plantæ habent multa principia, & propterea uiuunt diuisa, potentia tamen, non actu.

Quid sit mors.

De morte, quæ contrarium est, aut priuatio uitæ, factis est suprâ disputatum. Itaq; tantum hic illustrandæ rei gratia quædam ipsius Aristotelis uerba recitabo. Sic ille ait: Mors est & uiolenta, & naturalis. Violenta, quando principium est extrâ positum: Naturalis, quando intus est principium, & membri constitutio talis est, qualis à principio fuit, nec adfectio aliunde aduenit. Hæc igitur in plâis exiccatio uocatur, in animalibus autem senectus. Et paulo post: Principium uerò uitæ ijs qui habent, deficit, cum refrigeratur calidum, quod cum illo coniunctum est. Quando igitur alteris pulmo, alteris branchiæ fuerint indurata, arefcentibus ex temporis longinquitate sic, ut his branchiæ, illis pulmo sit factus terrenus, non possunt mouere has particulas, aut tollere, aut contrahere. Tandem uerò facta intensione, elanguescit ignis. Et hoc est, quod senes facili de caussa, & sine magna molestia uel dolore moriuntur, sed ut ignis paulatim deficiente materia, extinguuntur. Item generalius in eodem loco non multis interpositis addit: Generatio igitur est prima participatio nutritiue animæ in calido: uita uerò eius duratio. Iuuentus primæ refrigeratiue particule augmentatio: senectus, eius decrementum. Status, quod horū est medium. Mors autem, & corruptio, uiolenta quidem caloris extinctio, & marcor est (nam propter utramq; caussam corrumpi solet) quæ uerò secundum naturam est, eiusdem huius est marcor, propter temporis longinquitatem & perfectionem factus. Hætenus Aristoteles.

Quid sit palpitatio.

De morte & uita quæ tradidit Aristoteles, nūc summam

matim percurrimus. Quia uerò palpitatio, respiratio, & pulsus cordis, in quo efficiuntur illa, quaedam sunt accidētia, uel potius effectus ipsius uitæ, quæ in corde existit, adeoq; uidentur eiusdem esse nature: non incommode causæ & discrimina quæsitæ, & ostensa hic ab Aristotele, à nobis etiam breuiter annotabuntur. Atq; de respiratione quidē est dictum. de alteris duabus affectionibus, ubi dictum fuerit, satis res ipsa declarabit, ab eis illam diuersam esse, non aliter quàm ipse quoq; sunt inter se. Quod autem hæc duæ sint diuersæ, uel hoc ostendit, quòd pulsus est assiduus, & natura inest animantibus, Græci uocant σπυρμὸν: palpitatio uero, quā illi πῶδον appellat generali uocabulo, speciali πάλμῶν, assiduus non est, & inest contra naturam. Aristoteles non satis explicatē hoc docet ὡπὶ πῶδῶν. Nam facit illā prope modum uiciatum pulsum, cum sit morbus, & idem in corde, qui in alijs membris, & πάλμῶν dicitur. Melius Galenus. Et hac differentia utitur Galenus in secundo libro de Sympto. causis. Est hæc interior differētia, quòd palpitatio fit per compulsionem calidi, quod est in corde, factā ex infrigidatione, habente uim aut excrementa faciendi aut colliquandi (nam ὡπὶ πῶδῶν & σπυρμὸν actiue significant, non passiue, & nouo quidem modo, non ut Vatablus intellexit) ut fit in metu, qui cum infrigidet, superiora præsertim, quod satis cōstat, calidum in angustum coactum, ut fit circumstante frigido: talem in corde motum efficit saltantem. pulsus autem, qui continens est in corde, ac ut est dictum, naturalis, est inspiratio quaedam aut tumefactio calidi, quod identidem accepit ex nutrimento, cordis ultimam tunicam eleuans, & arterias unā, quæ ortum habent ex corde: quam

ob causam etiam in iuuenibus, quàm in senibus, hoc magis fit, cum nõ tanta horum sit uaporatio, quàm est illorum. Simile quiddam fit in pustulis, ubi tamen dolor est contuctus cum illa motione, propter sanguinis mutationem in pus contra naturam: ac durat ille dolor tãtisper, donec perfecta fuerit suppuratio. Sic etiam in liquoribus feruentibus solet accidere. Nam illi calido instantur ac eleuantur, nec desinunt donec adest calor, aut non effluxerit aliqua pars eorum per uasculorum orificia. Ceterum ut Galenus in libello de Pulsib. docet, pulsus etiã, ut respiratio, datus est animãtib. à natura, ad infrigidandum calidũ naturale. Postremò sic idẽ author in alio libro, quẽ Definitiones medicas inscripsit, loquitur de pulsu: Pulsus est eleuatio uel suppressio corporis in arteria, quæ naturali quodã fit instinctu. partes autẽ pulsus, sunt submissio & eleuatio. Pulsus est motus iuxta submissione & eleuationem cordis, & arteriarum, & cerebri, eiusq; membranarum. Vel, pulsus est naturalis motus, sine uoluntate, caloris, qui in corde & uenis est.

Hactenus disputauit de Anima, & eius uiribus, quanta potui tum luce, tum breuitate: labore, qui tantum non superat hanc meam & ualetudinis & ingenij debilitatem: diligentia præterea & fide, quam requirit ipsa res, & boni uiri officium. Quantum uerò sim affecutus, quantumq; in commune profuerim, eruditi & aperti facile intelligent ac iudicabunt. Id enim facere nec debemus ipsi, nec possumus etiam commodè, aut sine reprehensione: tum nihil debet esse nobis honestorum uirorum iudicio gratius & antiquius. Tales opto mihi censors, quomodocumq; res sit casura, tametsi uelim, ut quàm optime cadat.

F I N I S.

CAPITVM ELEN-

CHVS IOAN. LOD.

Viuus de anima.

Libri I.	De discendi ratione.	88
De facultatibus naturali= bus in genere. Pag. 1	De cognitionibus, seu no= titijs.	96
De auatrice facultate. 7	De contemplatione.	99
De generatione. 10	Voluntas.	101
De sensibus. 14	De mēte in uniuersum.	107
De uisu. 16	De somno.	110
De auditu. 19	De somnio.	114
De tactu. 21	Habitus.	120
De gustu. 23	De senectute.	122
Odoratus. 25	De uita longitudine.	124
De sensibus in genere. 26	De morte.	126
De cognitione interiore. 32	De animæ humane immor= talitate.	128
De uita rationabili. 36		
Quid sit anima. 37	Libri III.	
Libri II.	De affectionibus in gene= re.	149
De partibus mentis. 51	Enumeratio affectuū.	155
Simplex intelligentia. 53	De amore.	157
De memoria & recorda= tione. 56	Cupiditates.	168
De composita intelligen= tia. 65	De utroq; amore mixtim.	170
Ratio. 66	De fauore.	188
Iudicium. 76	Veneratio seu reuerentia.	190
De ingenio. 79		
De sermone. 85	De misericordia & sym= patia.	

I N D E X.

pathia.	194	De indignatione.	236
Laetitia & gaudium.	200	De ultione & crudelitate.	
Delectatio.	201	239.	
De risu.	206	De mœrore.	242
De offensione.	209	De lacrymis.	246
De contemptu.	214	De metu.	247
De ira & offensione.	215	Spes.	254
De odio.	224	De pudore.	255
De inuidia.	228	De superbia.	263
De zelotypia.	233		

V I T I A M E R B A C H I I,

Libri I.		Quid sit assimilandi po-	
Quid sit anima.	280	tentia.	320
Quomodo hæc expositio		De speciebus concoquendi	
conueniat cum Cicero-		facultatis.	ead.
nis expositione.	286	Quot sint sensus, & quid	
Libri II.		sensibile.	322 & 323
Quot sint potentia animæ.		Quare habeant sensus anti-	
313		malia.	324
Quid sit nutritium.	314	Quid sit uisus.	325
An sint aliæ facultates huic		Quid sit lumen.	327
cognatæ.	316	Quid sit medium.	328
Quid sit attrahendi poten-		Quid sit color.	329
tia.	318	Quid sit auditus.	332
De retinendi potentia.ead.		Quid sit olfactus.	336
De coquendi potentia.ead.		Quid sit gustus.	341
De expellendi, apponendi,		De tactu.	349
agglutinandi potentia.		Quare sint plures sensus,	
319		quàm unus.	353
		Quid	

I N D E X.

Quid sit sensus communis.	354	Vnde sit hæc potentia, aut quæ eius causa. eadem.	
Quid sit phantasia.	358	Quod sit obiectum huius potentia.	409
Libri III.			
Quid sit intelligendi po- tentia.	366	Sitne simplex animalis cor- pus, an compositum.	
Quid sit intellectus faciens.	373	410	
Libri IIII.			
Quid sit intellectus sim- plex.	392	De memoria.	413
Quales motus sint, intelli- gere & sentire.	396	Quid reminiscencia.	418
Intelligaturne aliquid sine phantasia & sensu.	396	Quid uigilia.	424
Sitne res an species rerum in anima.	397	Quid somnus.	429
Quid sit intellectus con- templatiuus & actiuus.	397 & 308	Quid somnium.	434
De sede mentis.	399	Quid diuinatio ex somno.	439
De appetitiuo.	401	Cur animalia alijs uiuant longius, aut breuius.	441
Quid sit uoluntas.	402	Iuuentus & senectus quid.	442
De motiuo secundum lo- cum.	407	Quid respiratio.	445
		De uita.	449
		Quid sit mors.	450
		Quid palpitatio.	451

FINIS,

F 4

